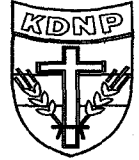

KERESZTÉNYDEMOKRATA NÉPPÁRT
ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐCSOPORTJA
KÉPVISELŐCSOPORT VEZETŐ

Országgyűlés Hivatala

Tisztelt

Dr. Szili Katalin Asszonynak

Az Országgyűlés Elnökének

Dokumentációs szám: T/3994/1, T/3995/1, T/3996/1, T/3997/1,
T/3998/1, T/3999/1, T/4000/1
Erkezett: 2007 OKT 03.

Budapest.

Tisztelt Elnök Asszony!

Jelen levelemmel megküldöm a Kereszténydemokrata Néppárt Képviselőcsoportjának tagjai által a Házszabály 85. §. (2). bekezdés d./ pontja alapján előterjesztett törvényjavaslatokkal kapcsolatos tanulmányokat.

Tisztelettel:

Semjén Zsolt
Dr. Semjén Zsolt

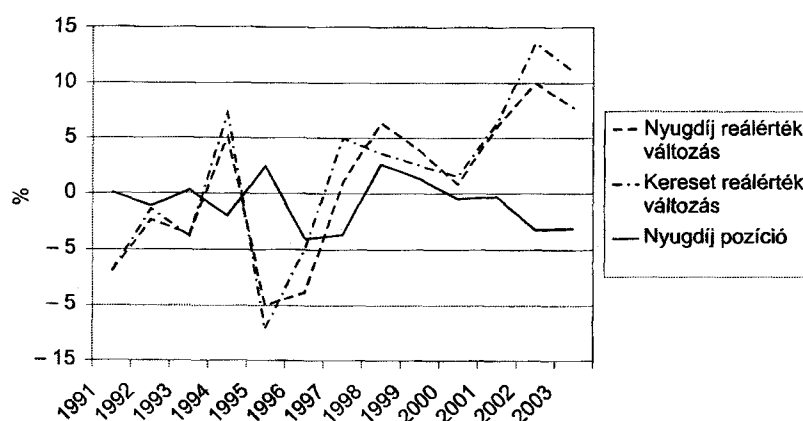
TANULMÁNYOK

A Kereszténydemokrata Néppárt Képviselőcsoportjának tagjai által a nyugdíjreform tárgyában előterjesztett törvénycsomaghoz.

Budapest. 2007. augusztus

Az ígéretek örvényében¹ (nyugdíjmelések választások előtt)

Tanulmányunk bevezetéseként tekintsük a következő ábrát!

A fenti ábra nyugdíjmelések mértékét mutatja be az utóbbi 15 évben. Az ábrán jól nyomon követhetők a választási ciklusok lefutásai. Jól láthatóan hazánkban a politikai osztály a nyugdíjmeléseken keresztül szavazatvásárló magatartást folytat.

Írásunkban azt elemezzük, hogy miért szükségszerű e jelenség és milyen pusztítóak a hatásai.

A nyugdíjrendszerek leírásának fontosabb fogalmai

A nyugdíjrendszereknek számos változata létezik világszerte. E rendszereket jó néhány alapvető ismérv határozza meg. Ezeket az elemeket felhasználhatjuk a rendszerek osztályozására. Mindegyik rendszer mögött számos alapfeltevés, illetve feltétel van, melyeket a későbbiekben elemzünk. Ilyen fontosabb dimenziók, amelyek mentén szokás tipizálni a rendszereket:

- az állam szerepe a szolgáltatás nyújtásában,
- a magánszektor szerepe a nyugdíjrendszerben,
- kötelező avagy önkéntes-e a rendszer,
- a biztosítottak és/vagy ellátottak a rászorulóknak hány százalékát fedik le.

¹ Megjelent a *Valóság* 2006/3 számában

Egy-egy társadalom által működtetett nyugdíjrendszer jelentősen befolyásolhatja az adott társadalom tagjainak megtakarítási és munkaerő piaci magatartását. A rendszerek állami vagy magán volta és az intézmények működtetése között sincs közvetlen összefüggés, az általános az, hogy a kötelező rendszert az állami hatóságok igazgatják, de ez nem szükségképpen van így.

A kötelező nyugdíjrendszerek általában különböző újraelosztási feladatokat teljesítenek. (A nemzetközi szakirodalomban vita van arról, hogy az újraelosztás szerves része-e a társadalombiztosítási nyugdíjrendszereknek, avagy az újraelosztást önálló rendszerekben kell működtetni.

A nyugdíjrendszerek elosztási céljainak megfelelően különbséget tehetünk az alábbiak között:

- minimális, az időskori szegénységet megakadályozni kívánó többnyire alapösszegű (flat-rate) ellátást nyújtó rendszerek, melyek lehetnek rászorultsági elvet követők és állampolgári (vagy tartózkodási) jogon járók,
- jövedelem arányos rendszerek, amelyek célja az, hogy a korábbi életmód megtartását tegyék lehetővé.

A jövedelem arányos rendszerek konstrukciójukat tekintve kétféleképpen lehetnek: befizetéssel, vagy szolgáltatással meghatározott (defined contribution=DC, vagy defined benefit=DB) rendszerek (részlete magyarázatot lásd később).

A nyugdíjrendszereket a kockázat viselői, illetve a **kockázatközösség** alapján is szokás tipologizálni. Attól függően, hogy a kockázatot mily mértékben viseli az egyén, illetve a közösség, nyilvánvaló, hogy e dimenzióval összefügg a rendszer befizetés, avagy szolgáltatással meghatározott volta. A kockázatközösséget társadalombiztosítás esetén az adott időszakban együtt élő generációkra szokás érteni és általában nem lehetséges a kockázatközösség megbontása különböző kockázatú csoportokra. Így például nem lehetséges nem szerint vagy család méret szerint különböző járadékot, vagy járulékot kalkulálni. Napjainkban a nyugdíjreformok kapcsán vita van arról, hogy az egész társadalmat az idők végezetéig egy kockázat közösségnek tekintjük-e avagy az egyes generációkat (esetleg még kisebb csoportokat) tekintjük egy adott kockázatközösségnek.

Nagyon elterjedt a nyugdíjrendszerek leírására a „pillér” hasonlat. Ezzel jól meg lehet fogni a többféle elemet, különböző logikákat tartalmazó vegyes rendszereket.

A több pilléres nyugdíjrendszerek szokásos felosztása

I. pillér	kötelező felosztó-kirovó vagy járulékból vagy adóból finanszírozott, lehet közösségi vagy magán,
célja: az időskori szegénység megakadályozása,
jövedelemarányos nyugdíj,
újraelosztás (egyének között és az életpályán belül is).
II. pillér	kötelező vagy magán,
fedezett vagy felosztó-kirovó,
állami vagy magán igazgatású,
befizetéssel meghatározott, vagy szolgáltatással meghatározott.

III. pillér önkéntes,
 fedezett,
 magán igazgatású,
 befizetéssel meghatározott.

Általánosságban, mind a szakirodalomban, mind a hétköznapi használatban a fenti tipológiát szokás használni. A fenti tipológia természetesen nem tudja tökéletesen jellemezni az összetett valóságot. Így például azokban az országokban, ahol van állampolgári alapnyugdíj és kötelező felosztó-kirovó elven finanszírozott munkanyugdíj is, ott időnként mindkét ellátási rendszert az első pillérbe, időnként az alapnyugdíjakat az első pillérbe, míg a munkanyugdíjat a második pillérbe sorolják. Így például hazánkban is első pilléren az "állami nyugdíjrendszert" szokás érteni, mely kötelező és felosztó-kirovó, második pilléren a magánpénztárak rendszerét, mely kötelező és fedezett, harmadik pilléren pedig az önkéntes pénztárakat és magánbiztosításokat. Lehetséges egy olyan tipológia is, ahol az első pillérbe soroljuk a teljes kötelező rendszert, azaz mind a felosztó-kirovó, mind a kötelező magánpénztári rendszert. A második pillérbe az önkéntes pénztárakat, míg a harmadik pillér elemei a magánbiztosítások.

A nyugdíjrendszereket kötelező vagy önkéntes rendszereknek nevezzük aszerint, hogy a rendszerben való részvétel államilag előírt, kikényszerített-e avagy sem. A **kötelező rendszereket** fogjuk az alábbiakban **tipologizálni**. Három alapvető dimenzió mentén szokásos a létező nyugdíjrendszereket osztályozni, nevezetesen:

1. szolgáltatással meghatározott, vagy befizetéssel meghatározott,
2. fedezett, illetve nem fedezett rendszerek (funded versus unfunded) és
3. biztosításmatematikailag korrekt, illetve biztosításmatematikailag nem korrekt rendszerek (actuarially correct or fair versus actuarially incorrect).

A befizetéssel meghatározott rendszereken a továbbiakban olyan nyugdíjrendszereket értünk, melyeknek befizetési rátája a rendszer külső paramétere, míg a szolgáltatás a rendszer belső paramétere, és fordítva, az szolgáltatással meghatározott rendszerről olyan esetben beszélünk, amikor a rendszer paramétere a későbbi járadék összege, míg a járulék a rendszer belső paramétere. Szolgáltatással meghatározott rendszer lehet fix összegű, vagy a biztosított korábbi befizetéseitől függő.

Teljesen fedezett rendszerről abban az esetben beszélünk, amikor a szolgáltatás teljes egészében a korábban létrejött befizetésekből és azok hozadékból finanszírozódik. Nem fedezett rendszerről akkor beszélünk, amikor a rendszer által teljesített ellátások vagy az aktív generáció adójából vagy járulékából finanszírozódnak. Nem fedezett rendszereket szokás felosztó-kirovó rendszernek (vagy angol kifejezéssel pay as you go) rendszereknek nevezni. A gyakorlati életben számos olyan rendszer van, amely a két ideáltípusú rendszer között helyezkedik el.

Az ellátások finanszírozását és ennek forrásait összefoglalva az alábbiakat írhatjuk. A nyugdíjrendszer finanszírozható adókból, ebben az esetben a rendszer lényegében a költségvetés része. A rendszer finanszírozható járulékokból, ebben az esetben a rendszer elkülönül a költségvetéstől. Az elkülönített rendszerek lehetnek, mint már azt jeleztük fedezettek (expliciten fedezettek), avagy fedezetlenek (illetve impliciten fedezettek).

A biztosításmatematika fogalma több dolgot jelent. Egyfelől biztosításmatematikailag korrekt rendszerről makroökonómiai értelemben akkor beszélünk, ha a rendszer hosszú távú pénzügyi

stabilitás állapotában van, mikro-ökonómiai értelemben pedig akkor beszélünk biztosításmatematikailag korrekt rendszerről, ha teljesül az úgynevezett individuális ekvivalencia elve, azaz az adott egyén befizetései és kapott szolgáltatásai biztosítás matematikai értelemben egyensúlyban van.

2., A nyugdíjrendszerek kialakulása

A nyugdíjrendszereket, történetileg homogén munkavállalói csoportok időskori ellátásának biztosítására hozták létre. E csoportok vagy a nagyipari munkásság, vagy a tisztviselők köréből kerültek ki. Az 1800-as évek végén, illetve a 20. sz. elején az e körben foglalkoztatottak döntően férfiak voltak, és az alkalmazottak jövedelmi és családi pozíciói stabilak és homogének voltak.

Nyugdíjrendszerek kialakulása Európában

	Ipari baleset	Betegség	Nyugdíj
Belgium	1903	1894	1900
Hollandia	1901	1929	1913
Franciaország	1898	1898	1895
Olaszország	1898	1886	1898
Németország	1871	1883	1889
Írország	1897	1911	1908
Egyesült Királyság	1897	1911	1908
Dánia	1898	1892	1891
Norvégia	1894	1909	1936
Svédország	1901	1891	1913
Finnország	1895	1963	1937
Ausztria	1887	1888	1927
Magyarország	1887	1887	1928
Svájc	1881	1911	1946
Ausztrália	1902	1945	1909
Új Zéland	1900	1938	1898
Kanada	1930	1971	1927
USA	1930	-	1935

A járulék beszedés a homogén munkavállalói csoportoktól relatíve egyszerű volt, a befizetések elkerülése pedig lehetetlen. A társadalom a demográfiai egyensúly vagy a növekedés állapotában volt, a gazdaság pedig a lassú, de egyenletes növekedés periódusában, azaz

- a foglalkoztatási szerkezet stabil,
- a demográfiai helyzet kedvező,
- a gazdasági növekedés állapotában volt a társadalom.

Megállapíthatjuk, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerek e három alapfeltevés mentén szerveződtek és mind máig e három feltevésen nyugszanak.

A társadalom nemzetállami keretekben működött, világos volt, hogy kik az adó és járulékfizetések alanyai és hasonlóan az ellátottak köre is egyszerűen meghatározható volt. Nemzetközi mobilitás lényegében nem volt, az emberek többé-kevésbé ugyanazon a helyen élték le életüket, ahol megszülettek.

A közösségi kiadás a GDP százalékában

Ország/év	1920	1937	1960	1990
Ausztria	14,7	15,2	35,7	48,6
Franciaország	27,6	29,0	34,6	49,8
Németország	25,0	42,4	32,4	47,1
Olaszország	22,5	24,5	30,1	53,2
Norvégia	13,7	19,0	29,9	53,8
Svédország	8,1	10,4	31,0	59,1
Svájc	4,6	6,1	17,2	33,5
Egyesült Királyság	26,2	30,0	32,2	39,9

Forrás: Espig- Andersen

Mint a táblázatokból is világos, a 20. század lényegében az állami szociális rendszerek kiépülésének és sikertörténetének időszaka volt. A 20. század elejére lényegében mindegyik fejlett állam kialakította társadalombiztosítási rendszerét, amelyek a második világháború után a háború pusztításának mértékétől függően alakultak át felosztó-kirovó rendszerekké. Ezt a folyamatot a költségvetés szerkezetének átalakulásában is nyomon követhetjük. Különösen érdekes az Egyesült Államok és a kontinentális Európa összehasonlítása e szempontból. Az adatokból jól látszik, hogy a kontinentális Európában az egyes társadalmak sokkal fontosabbnak tartották a szociális védőháló kialakítását, míg az Egyesült Államokban az egyéni felelősség és feladatvállalás szerepe hangsúlyozódott ki.

3., Napjaink fő nehézségei

Az 1980-as évektől kezdődően a fejlett társadalmak jelentős változáson mentek át. Így a demográfiai egyensúly megbomlott, a foglalkoztatás szerkezete radikálisan megváltozott, a jóléti államok finanszírozása egyre nehezebbé válik. A nemzet állami keretek között működő intézmények jelentős kihívásokkal néznek szembe. Egyfelől a gazdasági globalizáció, másfelől a nemzet államok fölötti transznacionális intézmények megjelenése radikálisan új helyzetet teremtett.

1., Demográfiai kihívások

Az utóbbi évtizedek felerősítették a korábbi folyamatokat, azaz a csökkenő születésszám, a meghosszabbodott életkor következtében a fejlett társadalmak korfája átalakult. Míg korábban az idősebbek voltak kisebbségben, napjainkra az idős korosztály fiatalokhoz viszonyított aránya radikálisan megváltozott.

Teljes termékenység, 1960-1998

Ország	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1998
Belgium	2.56	2.61	2.25	1.73	1.68	1.50	1.62	1.565	1.53
Franciaország	2.73	2.84	2.47	1.93	1.95	1.82	1.78	1.71	1.75
The Hollandia	3.12	3.04	2.57	1.66	1.60	1.50	1.62	1.54	1.62
Németország (nyugat).	2.37	2.51	2.03	1.45	1.56	1.27	1.45	1.25	1.34
Németország (kelet).	2.33	2.48	2.19	1.54	1.94	1.74	1.40	-	-
Norvégia	2.91	2.93	2.50	1.99	1.72	1.68	1.93	1.87	1.81
Svédország	2.20	2.42	1.92	1.77	1.68	1.73	2.13	1.73	1.51
Egyesült Királyság	2.72	2.85	2.43	1.79	1.91	1.78	1.83	1.70	1.72
Dánia	2.54	2.61	1.95	1.55	1.55	1.45	1.67	1.80	1.72
Finnország	2.72	2.47	1.83	1.69	1.63	1.65	1.78	1.81	1.70
Izland	4.17	-	2.81	-	2.48	-	2.30	2.08	2.05
Írország	3.76	4.05	3.93	3.44	3.25	2.49	2.11	1.83	1.93
Olaszország	2.41	2.55	2.42	2.19	1.64	1.42	1.33	1.18	1.19
Portugália	3.10	3.07	2.83	2.59	2.18	1.70	1.57	1.40	1.43
Spanyolország	2.86	2.97	2.90	2.81	2.20	1.61	1.36	1.18	1.15
Hungary	2.02	-1.82	1.97	2.35	1.92	1.83	1.84	1.57	1.33
Cseh Köztársaság	2.11	-	1.91	-	2.10	-	1.89	1.28	1.26

Forrás: OECD Health data 2000

Még várható élettartam 65 éves kort betöltöttek számára, 1996

Ország	Várható élettartam 65 éves korban	
	Férfi	Nő
Belgium	14.0	18.3
Kanada	15.7	19.9
Franciaország	15.9	20.3
Németország	14.6	18.3
Olaszország	15.3	19.1
Japán	16.5	20.9
Hollandia	14.8	19.1
Spanyolország	15.5	19.2
Svédország	16.0	19.8
Egyesült Királyság	14.6	18.3
USA	15.5	19.0

Különösen megnövekedett a várható élettartam a 60. életévüket elérték körében és ez igaz hazánkban is a nőkre.

65 éven felüliek aránya a 15-64 évesekhez viszonyítva (%)

Ország	1980	2000	2010	2030	2050
Ausztrália	14.7	18.0	19.8	32.2	37.2

Ország	1980	2000	2010	2030	2050
Ausztria	24.0	21.5	24.0	40.	53.6
Belgium	21.	25.2	26.0	42.6	48.3
Kanada	13.8	18.7	20.7	37.3	40.1
Dánia	22.3	22.7	25.8	38.4	40.3
Finnország	17.7	22.2	25.4	43.5	44.0
Franciaország	21.9	24.4	25.3	38.7	44.2
Németország	23.7	24.0	29.6	43.3	48.7
Görögország	20.5	26.7	30.3	42.3	64.5
Írország	18.3	16.8	18.2	28.3	39.9
Olaszország	20.4	26.9	31.4	49.1	65.7
Luxembourg	20.0	21.2	23.4	37.1	45.2
Hollandia	17.4	20.2	23.0	43.0	49.1
Új Zéland	15.7	17.7	18.9	30.4	34.3
Portugália	16.4	23.2	25.2	35.9	56.3
Spanyolország	17.0	24.9	27.0	42.3	72.0
Svédország	25.4	27.1	29.7	43.4	46.5
Egyesült Királyság	23.5	24.6	25.9	38.3	42.2
USA	16.9	19.0	19.5	33.6	35.5

Az 1960-as évek társadalmi változásai a nők munkába állása, a nők megnövekedett iskoláztatása, és a megváltozott értékrend, a termékenység radikális változását eredményezte az elmúlt harminc évben. Míg 1960-ban nem volt olyan európai állam, ahol a teljes termékenység 2.00 alatt lett volna, napjainkra ez az adat 1.5 körül ingadozik. A fenti trendek folytatódása esetén az európai társadalmak radikális elöregedésével kell számolnunk, amennyiben a termékenység a jelenlegi szint körül stabilizálódik, akkor is a jelenleginél jóval nagyobb számú idősről kell a társadalmaknak gondoskodnia. A jelenlegi szociális rendszerek erre még nincsenek felkészülve. A nagy nemzetközi szervezetek, mint a Világbank, az OECD, vagy az Európa Közösség különböző tanulmányokat és felkészülési programokat indított a társadalombiztosítási rendszerek felkészítésére, a megnövekedett létszámú idős korosztályok ellátására. Szeretnénk ismételt hangsúlyozni, hogy a közkeletű hiedelmekkel ellentétben nem csak a demográfiai változások azok, amelyek a társadalombiztosítási rendszereket jelentős kihívásokkal állítják szembe.

A fejlett államok növekvő munkaerő szükségletüket a hatvanas-hetvenes években aktív bevándorlási politikával elégítették ki. Napjainkban ezek a társadalmak kénytelenek szembesülni a bevándorlók részlegesen sikerült integrációjával. Erre a legtöbb állam egy megváltozott bevándorlási politikával válaszol. Kérdés, hogy a gazdasági növekedés fenntartása lehetséges-e tartósan szűkülő munkaerő piac mellett. Ha nem, akkor nyilvánvalóan újra kell gondolni az európai államoknak, illetve az Európai Közösségnek a bevándorlási politikával kapcsolatos prioritásait, illetve a bevándorlók integrációjának kérdéseit. E kérdések hazánkban is hamarosan felvetődnek.

2., A megváltozott munkaerőpiac

Az utóbbi tizenöt évben a klasszikus foglalkoztatási szerkezet jelentős mértékben átalakult. A gazdaság szerkezetének változása a nagyipari foglalkoztatottak arányát jelentősen lecsökkentette, míg a szolgáltatások területén egyre többen dolgoznak. Ez a folyamat átalakította az alkalmazottak klasszikus bémunkás szerepkörét. Megjelentek az atipikus

foglalkoztatási formák, megnőtt a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma, és az önfoglalkoztatottak aránya is jelentősen megnőtt. Ez a jelenség nagyon jelentős kihívást jelent a nyugdíjrendszerek számára, különösen a nem fedezett és különösen a biztosításmatematikailag nem korrekt rendszerek esetében. A biztosítottak egyre rövidebb munkában töltött életszakasz idején fizetnek járulékot, míg egyre hosszabb ideig élvezik járadékaikat. A járulékfizető időszak esetén is gyakran csak részmunkaidőben foglalkoztatottak, így alacsony járulékot fizetnek a már nem aktív korosztályok ellátására. Azokban a rendszerekben, ahol a rendszer meghatároz valamilyen minimális ellátási szintet, gyakran e minimum alkalmazását jelenti a későbbiekben a részmunkaidős foglalkoztatás.

Idősebb férfiak a munkaerőpiacon, foglalkoztatottság 55-64 éves férfiak között (%)

	1960/62	1970	1984/85	Változás
Norvégia	90	87	80	-12
Svédország	92	85	76	-14
Franciaország	80	75	50	-30
Németország	83	82	58	-25
Hollandia	85	81	54	-31
Kanada	86*	84	71	-15
Egyesült Királyság	94	91	69	-25
Egyesült Államok	83	81	69	-14

*Kanada esetében 1965-ös adat szerepel 1960-as helyett

forrás: ILO

3., A nyugdíjrendszerek és az államadósság kapcsolata

A felosztó-kirovó rendszerek az utóbbi évtizedekre jelentős rejtett (implicit) államadósságot halmoztak fel. E rendszerek hangsúlyozottan a keresztmetszeti egyensúlyra építenek, azaz az adott évi befizetések és kifizetések egyensúlyát kell megteremteni. Így ez az adósság két forrásból is táplálkozik, a felosztó-kirovó rendszerek bevezetésének idején a járulékokat az egyensúlyi járulék alatt állapították meg, így a nyugdíj ígervények és a tényleges befizetések nem voltak egyensúlyban, másfelől a várható élettartam meghosszabbodása az egyensúlyi nyugdíjjárulékot is szükségképpen megnövelte. Ez önmagában jelentős generációs egyensúlytalanság forrása. Másfelől eddigi érvelésünknek megfelelően a felosztó-kirovó rendszer önmagában is egy implicit államadósság felhalmozó intézmény. Így jelentős államadósság halmozódott fel.

Szeretnénk itt felhívni a figyelmet egy megítélésünk szerint nem kellően vizsgált kérdésre. A nyugdíjrendszerek és az államadósság vizsgálatánál fontos a magán nyugdíjrendszerek portfóliójának vizsgálata is. Nagyon gyakran a nyugdíjpénztárak állampapírokat, kötvényeket vásárolnak (a hosszú távú portfólió kialakításához szükségük van rá). E kötvények ugyanúgy a későbbi generáció kötelezettségeit jelentik, mint a felosztó-kirovó rendszer belső adóssága, azaz lényegében ha a magánpénztárak számára megengedett állampapírok vásárlása, akkor gyakran semmilyen lényegi különbség nincs a felosztó-kirovó rendszerek és a magánpénztárak között, hiszen kifizetéseikre mindkét rendszerben a következő generáció befizetései az ígervények. A különbség csak annyi, hogy az egyik rendszerben ez implicit, míg a másikban explicit államadósságban nyilvánul meg.

4., Globalizáció és a jóléti rendszerek kapcsolata

A globalizáción legalább két dolgot szokás érteni. Az egyik a tőke és a termelés nemzetközivé válása, azaz a nemzetállamok mint gazdasági egységek visszaszorulása. A globalizáció másik jelentése a nemzetállamok, mint állami jogi keretek visszaszorulása, ezt a folyamatot szokás transznacionalizációnak is nevezni. Mind a két jelenség jelentős mértékben befolyásolja a nyugdíjrendszerek fennmaradását. Az előbbi jelenséget tekintve a tőke nemzetközivé válása jelentős mértékben megváltoztatja a korábban nemzetállami keretek között működő nyugdíjrendszerek alapfeltételeit. Egyfelől átalakítja a foglalkoztatás szerkezetét, megnöveli a munkaerő mobilitását és nyomást gyakorol a nemzetállamokra a munkaerő árának csökkentésére, hiszen az egyes nemzetállamok munkaerő-piacai versengenek a nemzetközi társaságok befektetése miatt. A globális pénzügyi társaságok pedig a nyugdíj-megtakarításokat piacként kezelve igyekeznek a nemzetállamokat fedezett rendszerek kialakítására ösztönözni. E folyamattal párhuzamosan a globalizáció együtt jár az egyenlőtlenség növekedésével, különösen igaz ez a kevésbé fejlett országokra. Ezekben az országokban a munkaerő piac egyes szereplői bekapcsolódnak a nemzetközi munkaerő megosztásba és így versenyképes béreket tudnak elérni, míg mások az erősen szegmentált munkaerő piac alsóbb szegmenseiben kénytelenek elhelyezkedni.

A nemzetállami kereteket nemcsak a termelés nemzetközivé válása fessegeti, hanem korábban nemzetállami keretek között működtetett intézmények nemzetközivé válása is. Ezt a folyamatot nyomon követhetjük az Európai Unió fejlődésén is.

A szociális biztonság intézményeinek kereteit az utóbbi néhány évtized alaposan megváltoztatta. Egyelőre még csak nemzetközi szerződések befolyásolják, mint az emberi jogok egyetemes nyilatkozata, az európai szociális charta, az egyes nemzetállamokon belül működtetett társadalombiztosítási intézményeket, de az elkövetkezendő évtizedekben legalábbis az EU keretein belül még a kötelező nyugdíjrendszer szabályozása is részben nemzetállamok fölöttivé válhat.

A gazdaság és az intézmények nemzetközivé válása majd minden államot új kihívásokkal szembesít. A társadalombiztosítási ellátó rendszerek nemzetállami keretek között szerveződtek meg az 1900-as évek fordulóján. A nemzetállami keretek mint gazdasági és szervezeti keretek is egyre kevésbé működőképesek. Az 1900-as évek elején a nemzetállam mint egységes gazdasági térség egy jól definiált egység volt a transz- és multinacionális vállalatok megjelenése azonban új helyzetet teremtett. A jelenlegi felosztó kirovó elven működő szociális rendszer nagymértékben függ a járulékfizetők stabilitásától. A megnövekedett migráció a járulékfizetők tömegeit viheti át egyik országból a másikba. A célországok esetén többleteket, míg a kibocsátó ország esetén jelentős hiányokat eredményezve. Ezek a folyamatok az elkövetkezendő évtizedeket fogják jellemezni, előrejelzésükre még kevés tapasztalattal rendelkezünk, de megállapíthatjuk azt, hogy jelentős kihívást fognak a jelen formájú szociális rendszernek okozni.

4., A magyar nyugdíjrendszert érintő kihívások

Mint szerte a világban, hazánkban is a nyugdíjrendszer az idősödő társadalom, a változó munkaerőpiac és a globalizáció kihívásaival kell, hogy szembesüljön. Az általános nyugat-európai kihívásokat még tetézi a gazdasági alulfejlettség és a rendszerváltozás átalakulási veszteségei.

Hazánk társadalma, akárcsak a nyugati világ majd minden társadalma, jelentős demográfiai kihívásokkal néz szembe. A kihívások egyik része a csökkenő születésszámból adódik, az utóbbi évtizedekben hazánkban is jelentős mértékben csökken a születés szám, termékenységi ráta.

A népesség korösszetétele ötéves korcsoport szerint az összes népesség százalékában

	0-19	20-59	60-
1869. december 31.	46,6	48,3	5,1
1880. december 31.	44,5	48,8	6,7
1890. december 31.	45,3	47,8	6,9
1900. december 31.	44,9	47,6	7,5
1910. december 31.	44,7	47,4	8,0
1920. december 31.	41,2	49,8	9,0
1930. december 31.	37,1	53,1	9,8
1941. január 31.	35,5	53,8	10,7
1949. január 1.	33,3	55,0	11,7
1960. január 1.	33,0	53,3	13,8
1970. január 1.	30,0	53,0	17,0
1980. január 1.	27,9	55,0	17,1
1990. január 1.	27,9	53,2	18,9
2001. január 1.	23,1	56,5	20,4
2002. január 1.	22,8	56,7	20,6

Forrás: Demográfiai Évkönyv 2001

Szemben a közkeletű nézettel, az utóbbi években a várható élettartam növekszik hazánkban és különösen igaz ez a 60 évet már betöltöttek korosztályára.

Táblázat: Születéskor és 60 éves korban még várható élettartam

Év	születéskor		60 éves korban	
	férfi	nő	férfi	nő
1960	65,89	70,10	15,60	17,55
1970	66,31	72,08	15,19	18,19
1980	65,45	72,70	14,58	18,32
1990	65,13	73,71	14,72	19,02
1995	65,25	74,50	14,77	19,47
2000	67,11	75,59	15,29	20,04

Forrás: Demográfiai Évkönyv 2001

Így hazánk az elkövetkező évtizedekben egyszerre kell, hogy szembe nézzen a csökkenő számú fiatal és az abszolút mértékben is növekedő idős korosztályok okozta kihívásokkal.

A foglalkoztatottság szerkezetének megváltozása

1990 előtt Magyarországon minden munkavállaló korú ember foglalkoztatott volt. Ily módon a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer a társadalom egészét oly módon fedte le, hogy a biztosítottak viszonylag hosszú életszakaszon keresztül fizettek járulékot. 1990 után hazánkban is - és szerte a világban - a foglalkoztatás szerkezete alapvetően

megváltozott. Az aktív korúak jelentős része sem mint ellátott, sem mint biztosított nem kapcsolódik a nyugdíjrendszerhez. A biztosítottak biztosítási ideje is szakaszos, míg korábban mint azt már korábban jeleztük, általában folyamatos volt. Így széleskörű társadalmi csoportok rendelkeznek töredezett biztosítási pályával. Ez jelenleg a rendszer finanszírozását, későbbiekben pedig ezen emberek ellátását hozza nehéz helyzetbe. A fekete, illetve a szürke munkavállalás jelentős elterjedése a nem tipikus munkavállalási formák (kényszervállalkozás, minimál bér, stb.) elterjedése, ezen munkavállalók számára a későbbiekben rendkívül alacsony ellátást fog eredményezni.

Rendszerváltozás hatása a nyugdíjrendszerre

A szocialista gazdaság összeomlása a foglalkoztatás jelentős összeszűkülését eredményezte. Az 1990-es évek elején a növekvő munkanélküliség egy részét a nyugdíjrendszer irányába csatornázták. Ez részben az öregségi nyugdíjrendszer által befogadottak jelentős megnövekedését, részben a rokkantsági rendszer bővülését eredményezte. A rokkantsági rendszer kiterjedése már 1988-tól nyomon követhető. A rokkantási ellátó rendszer szerte Európában sokkal inkább a tartós munkanélküliség egyik csatornájaként funkcionál, sem mint a ténylegesen megrokkantak ellátó rendszere. Így van ez hazánkban is. Azokban a régiókban, ahol nagy a munkanélküliség, némi késleltetéssel magas lesz a rokkantnyugdíjasok aránya is, és fordítva, ahol a munkaerőpiac egészséges, ott a rokkant nyugdíjrendszerrel ellátottak is kevesebben vannak.

Rokkantsági és baleseti rokkantsági nyugdíj megállapítások az ONYF igazgatási szerveinél az adott terület népességéhez viszonyítva (ezrelékben) 2000

Megye	Arány	Megye	Arány
Baranya	6,22	Komárom	5.89
Bács-Kiskun	5,58	Nógrád	4.46
Békés	8.09	Somogy	4.56
Borsod	5.28	Szabolcs	7.97
Budapest és Pest	3.76	Szolnok	6.19
Csongrád	7.89	tolna	8.52
Fejér	3.25	Vas	3.33
Győr	3.45	Veszprém	3.86
Hajdú	5.68	Zala	3.04
Heves	6.36		

Forrás: ONYF, 2001.

A rendszerváltozás az ellátottak számának nagymértékű növekedését, és a foglalkoztatottság jelentős összeszűkülését eredményezte, így két oldalról is terheli a társadalombiztosítási nyugdíjrendszert, a járulékfizetők számának csökkenésével és az ellátottak számának növekedésével.

5., Ígéretek Örvényében

Szerte a világban a nyugdíjrendszerek átalakításra szorulnak. 1960-as és 1970-es években a gazdasági virágzás idején e rendszerek mindenütt túligérték magukat, illetve azon

feltevések, melyek mentén ezen ígervények egy része tartható lett volna, megváltoztak. Ezért napjainkban Európában a nyugdíj ígervények visszavonásának időszaka következett el. Az időskori ellátó rendszerek finanszírozása más alapfeltevésekre épült, arra, hogy a mindenkori aktív korosztályok a jelenleginél jóval nagyobb arányt képviselnek az idősekhez képest. Így a döntéshozók kénytelenek a nyugdíjkorhatár emelésével szembe nézni, hogy a nyugdíjrendszer továbbra is finanszírozható maradjon. Jól látható azonban, hogy az ígervények visszavétele a legtöbb országban ad-hoc módon történik, nem pedig tervszerűen. E jelenséget is jól és egyszerűen magyarázhatjuk, az a politikai párt, amely a nyugdíj ígervényeket akár csak részlegesen is visszavonja, látványos népszerűségvesztéssel számolhat, míg az a politikai erő, amely ezt nem teszi, ebben a helyzetben népszerűség növekedést ér el.

A felosztó–kivívó (és más) nyugdíjrendszerek számára a gyermekek jelentik a potenciális erőforrást, mivel a következő generáció befizetései képezik a mindenkori idősök ellátásának forrását. A társadalombiztosítási befizetések mértéke jelentős mértékben függ a termékenységtől, azaz a növekvő gyermekáldás, növekvő megtérülést jelent a társadalombiztosítási nyugdíjrendszereknek. A jelenleg működő nyugdíjrendszerek ugyanakkora nyugdíjakat állapítanak meg a több gyermeket felnevelő családoknak, mint a gyermekteleneknek, azaz az egyének és generációk időskori biztonságát elvásztják az általuk felnevelt gyermekek számától és attól, hogy neveltek-e egyáltalán gyermeket. Számos szerző – (jó áttekintést ad Gál 2003, Cigno 1991) – érvel amellett, hogy a II. világháború után a kiterjedő felosztó–kivívó nyugdíjrendszerek felelősek részben a csökkenő termékenységért. A felosztó–kivívó nyugdíjrendszerek jelen konstrukciója mellett a csökkenő gyermekáldás szükségszerű.

A hazánk nyugdíjrendszere, nagyon sok önellentmondást tartalmaz. Az egyes egyének befizetései és a későbbiekben kapott ellátások között nagyon áttételes a kapcsolat. Az utóbbi évtizedekben a szabályok nagyon gyakran módosultak, amelyek ezt az áttételes kapcsolatot is a járulékfizetők számára igen bizonytalanná tették. Jól jellemzi ezt a helyzetet, hogy a befizetési statisztikák szerint a nem bérből élők befizetéseinek döntő többsége a minimálbéren történik, azaz aki csak teheti, a minimális befizetést teljesíti. A járulékfizetők számára így az „ésszerű magatartás” az, hogy amennyiben lehetőség nyílik rá, a járulékfizetés elkerülése, illetve annak minimalizálása.

A tanulmány elején bemutatott ábra a nyugdíjmelékek mértékét mutatja be az utóbbi 15 évben. Az ábrán jól nyomon követhetők voltak a választási ciklusok lefutásai. Jól láthatóan hazánkban a politikai osztály a nyugdíjmeléteken keresztül szavazatvásárló magatartást folytat. A politikai osztály dilemmája a következőkben foglalható össze: Lehetséges-e, illetve érdemes-e az egyensúlyi pályáról kitéríteni a nyugdíjmelékek mértékét, s ezáltal szavazatokat vásárolni. A fenti stratégia társadalom- és gazdaságpolitikai értelemben igen pusztító, hiszen a társadalom számára azt közvetíti, hogy a nyugdíjak mértéke nem a befizetésektől, hanem a politikai osztály akarától függ (ami ráadásul még tévedés is).

Megítélésem szerint a választások előtti ígérlet kampány a társadalomban - és talán a politikusokban is - azt az érzetet kelti mintha bármi megtehető volna, csak akarni kell. Ez a folyamat a rendszer ösztönző elemeinek erodálásával jár.

Az írás elején igyekeztem az olvasót meggyőzni arról, hogy akárcsak Európában, hazánkban is a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerek jelentős kihívásokkal kell, hogy szembe nézzenek. Az idősödő társadalom, a fogyatkozó számú gyermek, a munkaerő migrációja és az aktív életpálya szerkezetének változása, mind-mind önmagában is problémákat okoznak, de így együttesen a nyugdíjrendszerek belső adósságával együtt már középtávon is jelentős problémák forrása lesz. Ha idejében cselekszünk, e problémák kezelhetőek. Az időben történő cselekvés őszinte szavakat igényelne a politikai osztály részéről. Korábbi érvelésünkből világossá válhat, hogy a szavazat maximáló, rövid távú érdek, ellentmondásban van a közösség hosszabb távú érdekeivel. Szerencsésebb sorsú országokban azokat a társadalompolitikai kérdéseket, melyek a fentihez hasonló belső ellentmondástól terhesek, kiveszik a politikai versenytémái közül és igyekeznek konszenzust kialakítani e kérdésekről. Jó példa erre a svédországi nyugdíjreform, mely kormányzatokon és politikai tömbökön átívelően került megvalósításra. Hazánkban is erre lenne szükség. A választások előtt a politikai szereplők ugyan érthető módon igyekeznek az átlagosnál nagyobb szavazási hajlandóságú nyugdíjasokat megnyerni, de ez a magatartás már középtávon is igen pusztító hatású. Féltreértés ne essék, ezek az ígéretek fontos és szorító problémákat próbálnak kezelni, sajnálatos módon nagyon sok idős ember kénytelen igen alacsony nyugdíjból megélni, mely ellátások emelése méltánylandó cél. Másfelől azonban az is megfontolás tárgyát kellene, hogy képezze, hogy a nyugdíjrendszert hosszabb távon is fenntartható pályán kell tartani. E célt csak úgy tudjuk elérni, hogy ha nyílt vitát kezdeményezünk részben a politikai osztályon belül, részben a társadalomban arról, hogy milyen forrásokból s hogyan kívánja a társadalom az egyik legfontosabb ellátó intézményt működtetni. E vitának egyik első lépése kellene, hogy legyen a tényekkel való szembenézés (amelynek persze nem a választási kampány a megfelelő ideje), de minél előbb sort kellene rá keríteni.

Irodalom:

- Augusztinovics, M. (1999): Nyugdíjrendszerek és reformok az átmeneti gazdaságokban, Közgazdasági Szemle, 46, 657–672. o.
- Banyár- Mészáros (2003) Egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer, Gondolat
- Barro, R. Becker G (1989): Fertility Choice in a Model of Economic Groth, *Econometrica*, 481-508
- Becker, G. S. (1981): *A Treatise on the Family*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Caldwell J. C. (1982): *Theory of fertility Decline.*, Academic Press.
- Cigno, A., (1991): *Economics of the Family*, Oxford, Clarendon Press.
- Disney, R. (1996): *Can we afford to grow older? A Perspective on the economics of aging*, MIT Press, Cambridge: Mass.
- Gál, R. I.: *Apák és fiúk és unokák*, Osiris, 2003.
- OECD (2001) , *Employment Outlook*, Paris.
- OECD: *Insurance and Private Pensions Compendium for Emerging Economies (Working P. 2001)*.
- Orszag, P. – Stiglitz J. E. (2001): *Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems*, Holzmann –Stiglitz, szerk 17-56. o.
- Simonovits, A. (1998): *Az új magyar nyugdíjrendszer és problémái*, Közgazdasági Szemle, 45, 689–708. o.

Wigger, B. U. (1999): Pay as you go financed pensions in a model of endogenous fertility.
Journal of Population Economics, 625–640. o.

Társadalombiztosítási nyugdíjrendszerek é a termékenység kölcsönhatása²**Bevezetés**

A nyugdíjrendszerek válságáról sokan és sokféleképpen cikkeznek, mind a szakirodalomban, mind a napi sajtóban. Az elemzések döntő többsége az idősödő társadalom okozta kihívásokat vizsgálja, és megállapítja, hogy a jelenlegi formában a felosztó kirovó nyugdíjrendszerek nehezen lesznek fenntarthatók. Tanulmányunkban mi úgy tekintjük, hogy ezek a folyamatok nem egyirányúak és nagyon sok visszacsatolás van bennük, és egy ilyen visszacsatolási ág: a gyermekáldás és a nyugdíjrendszer kapcsolatát kívánjuk részletesebben elemezni.

A nyugdíjrendszereket érintő kihívások a következő évtizedekben

Számos szerző, amikor a nyugdíjrendszereket érintő problémákat elemzi, megítélésünk szerint túlhangsúlyozza a „fenyegető demográfiai válság” szerepét. Hazánkban és Európa legtöbb országában rövid és középtávon legalább ilyen fontos tényező az alacsony foglalkoztatottsági ráta. Amennyiben a foglalkoztatottsági rátát sikerülne folyamatosan évente 2-3 %-kal emelni, ez legalább is középtávon a rendszerek válságának mélyülését elodázná.

Táblázat: Teljes termékenység, 1960-1998

Ország	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1998
Belgium	2.56	2.61	2.25	1.73	1.68	1.50	1.62	1.565	1.53
Franciaország	2.73	2.84	2.47	1.93	1.95	1.82	1.78	1.71	1.75
Hollandia	3.12	3.04	2.57	1.66	1.60	1.50	1.62	1.54	1.62
Németország (ny.)	2.37	2.51	2.03	1.45	1.56	1.27	1.45	1.25	1.34
Németország (kelet).	2.33	2.48	2.19	1.54	1.94	1.74	1.40	-	-
Norvégia	2.91	2.93	2.50	1.99	1.72	1.68	1.93	1.87	1.81
Svédország	2.20	2.42	1.92	1.77	1.68	1.73	2.13	1.73	1.51
Egyesült Királyság	2.72	2.85	2.43	1.79	1.91	1.78	1.83	1.70	1.72
Dánia	2.54	2.61	1.95	1.55	1.55	1.45	1.67	1.80	1.72
Finnország	2.72	2.47	1.83	1.69	1.63	1.65	1.78	1.81	1.70
Izland	4.17	-	2.81	-	2.48	-	2.30	2.08	2.05
Írország	3.76	4.05	3.93	3.44	3.25	2.49	2.11	1.83	1.93
Olaszország	2.41	2.55	2.42	2.19	1.64	1.42	1.33	1.18	1.19
Portugália	3.10	3.07	2.83	2.59	2.18	1.70	1.57	1.40	1.43
Spanyolország	2.86	2.97	2.90	2.81	2.20	1.61	1.36	1.18	1.15
Magyarország	2.02	-1.82	1.97	2.35	1.92	1.83	1.84	1.57	1.33
Cseh Köztársaság	2.11	-	1.91	-	2.10	-	1.89	1.28	1.26

Forrás: OECD Health data 2000

² Megjelent a Demográfia 2005/4 számában

Táblázat: Teljes termékenységi arány

Ország	2000	2005	2010	2020	2030
Belgium	1.54	1.61	1.68	1.74	1.77
Dánia	1.77	1.76	1.76	1.79	1.80
Németország	1.40	1.45	1.47	1.50	1.50
Görögország	1.34	1.42	1.45	1.52	1.56
Spanyolország	1.19	1.28	1.34	1.42	1.48
Franciaország	1.73	1.78	1.79	1.80	1.80
Írország	1.89	1.85	1.83	1.82	1.81
Olaszország	1.22	1.31	1.36	1.43	1.48
Luxemburg	1.72	1.74	1.75	1.79	1.80
Hollandia	1.71	1.76	1.79	1.79	1.79
Ausztria	1.31	1.38	1.41	1.45	1.48
Portugália	1.53	1.60	1.64	1.69	1.70
Finnország	1.73	1.71	1.69	1.70	1.70
Svédország	1.50	1.56	1.61	1.70	1.77
Egyesült Királyság	1.72	1.73	1.75	1.79	1.80

Forrás: Economic Policy Committee „2000

Táblázat: Születéskor várható élettartam (férfiak)

Ország	2000	2005	2010	2020	2030
Belgium	75.3	76.6	77.6	79.2	80.1
Dánia	74.2	75.7	76.5	77.4	78.5
Németország	74.7	75.7	76.6	78.1	79.2
Görögország	75.9	76.9	77.7	79.1	80.2
Spanyolország	74.9	75.4	75.9	77.0	78.0
Franciaország	74.8	75.8	76.8	78.3	79.3
Írország	74.0	74.9	75.8	77.2	78.2
Olaszország	75.5	76.5	77.4	79.0	80.1
Luxemburg	74.4	75.8	77.1	78.8	79.7
Hollandia	75.5	76.3	77.0	78.2	79.2
Ausztria	75.0	75.5	76.1	77.3	78.5
Portugália	72.0	72.9	73.8	75.4	76.8
Finnország	73.9	74.9	75.7	77.4	78.7
Svédország	77.3	77.7	78.2	79.1	80.0
Egyesült Királyság	75.2	76.1	77.0	78.3	79.3

Forrás: Economic Policy Committee „2000

Táblázat: Születéskor várható élettartam (nők)

Ország	2000	2005	2010	2020	2030
Belgium	81.5	82.4	83.3	84.5	85.1
Dánia	79.0	79.7	80.2	81.1	82.0
Németország	80.8	81.6	82.3	83.5	84.3
Görögország	81.0	81.7	82.4	83.5	84.3
Spanyolország	82.1	82.8	83.3	84.2	84.7
Franciaország	82.8	83.6	84.2	85.4	86.3
Írország	79.4	80.2	81.0	82.3	83.2
Olaszország	82.0	82.7	83.4	84.5	85.3
Luxemburg	80.8	81.7	82.5	83.7	84.5
Hollandia	80.9	81.5	82.0	83.1	84.1
Ausztria	81.2	81.6	82.1	83.0	84.0
Portugália	79.2	79.9	80.7	82.0	83.1
Finnország	81.1	81.8	82.5	83.6	84.0
Svédország	82.0	82.4	82.8	83.5	84.3
Egyesült Királyság	80.0	80.9	81.7	83.1	84.1

Különösen megnövekedett a várható élettartam a 65. életévüket elérték körében.

Táblázat: Még várható élettartam 65 éves kort betöltöttek számára, 1996

Ország	Várható élettartam 65 éves korban	
	Férfi	Nő
Belgium	14.0	18.3
Kanada	15.7	19.9
Franciaország	15.9	20.3
Németország	14.6	18.3
Olaszország	15.3	19.1
Japán	16.5	20.9
Hollandia	14.8	19.1
Spanyolország	15.5	19.2
Svédország	16.0	19.8
Egyesült Királyság	14.6	18.3
Egyesült Államok	15.5	19.0

Az utóbbi évtizedek felerősítették a korábbi folyamatokat, azaz a csökkenő születésszám, a meghosszabbodott életkor következtében a fejlett társadalmak korfája átalakult. Míg korábban az idősebbek voltak kisebbségben, napjainkra az idős korosztály fiatalokhoz viszonyított aránya radikálisan megváltozott. Ez új kihívásokat jelent, hiszen az időskori ellátó rendszerek finanszírozása más alapfeltevésre épült, arra, hogy a mindenkor aktív korosztályok a jelenleginél jóval nagyobb arányt képviselnek az idősekhez képest. Így a döntéshozók kénytelenek a nyugdíjkorhatár emelésével szembe nézni, hogy a nyugdíjrendszer továbbra is finanszírozható maradjon. E kihívással párhuzamosan szerte a világban lényegében a hetvenes évekre vált a teljes társadalom nyugdíjrendszerek által lefedetté és ennek hatása is napjainkra érik meg. Az 1960-as évek társadalmi változásai a nők munkába állása, a nők megnövekedett iskoláztatása, és a megváltozott értékrend, a termékenység radikális változását eredményezte az elmúlt harminc évben. Míg 1960-ban nem volt olyan európai állam, ahol a teljes termékenység 2.00 alatt lett volna, napjainkra ez az adat 1.5 körül ingadozik. A fenti trendek folytatódása esetén az európai társadalmak radikális elöregedésével kell számolnunk, amennyiben a termékenység a jelenlegi szint körül stabilizálódik, akkor is a jelenleginél jóval nagyobb számú idősről kell a társadalmaknak gondoskodnia. A nagy nemzetközi szervezetek, mint a Világbank, az OECD, vagy az Európa Közösség különböző tanulmányokat és felkészülési programokat indított a társadalombiztosítási rendszerek felkészítésére, a megnövekedett létszámú idős korosztályok ellátására. Szeretnénk ismételt hangsúlyozni, hogy a közkeletű hiedelmekkel ellentétben nem csak a demográfiai változások azok, amelyek a társadalombiztosítási rendszereket jelentős kihívásokkal állítják szembe.

Foglalkoztatottság Európában

Táblázat: Részmunkaidőben* foglalkoztatottak aránya az EU-ban (1995)

Ország	A foglalkoztatottakon belüli arány	Heti 9 óránál kevesebbet foglalkoztatottak aránya
Hollandia	36.7	9.1
Svédország	27.4	2.9
Egyesült Királyság	26.5	4.6
Dánia	24.0	5.2
Belgium	20.2	0.6
Írország	18.7	1.4
Franciaország	18.0	1.2

Ország	A foglalkoztatottakon belüli arány	Heti 9 óránál kevesebbet foglalkoztatottak aránya
Németország	17.4	1.7
Olaszország	14.2	0.9
Spanyolország	9.9	0.9

* Részmunkaidő 1-34 munkaóra között

Forrás: Corbier: Part-Time Work in Europe

Táblázat: A rövid (20 óránál kevesebb) részmunkaidős foglalkoztatottság aránya a részmunkaidős (kevesebb mint 30 óra) foglalkoztatáson belül

	férfi		Nő	
	1987	1997	1987	1997
Belgium	21.5	28.6	34.5	41.7
Dánia	72.6	79.8	39.5	50.6
Németország	51.6	59.7	32.0	47.5
Görögország	21.1	26.5	26.5	27.2
Spanyolország	38.6	35.4	47.4	42.5
Franciaország	37.4	33.7	38.9	35.5
Írország	30.9	34.7	40.6	41.8
Olaszország	53.4	57.6	36.3	37.2
Luxembourg	12.9	17.1	38.3	30.4
Hollandia	61.4	70.7	65.9	57.4
Ausztria	..	43.9	..	26.0
Portugália	35.1	41.8	40.1	44.0
Finnország	..	55.1	..	47.2
Svédország	..	48.2	..	30.5
Egyesült Királyság	55.6	63.0	60.2	58.3

Forrás: OECD (1999) Employment Outlook, data from EUROSTAT

Táblázat: Idősebb férfiak a munkaerőpiacon, foglalkoztatottság 55-64 éves férfiak között (%)

	1960/62	1970	1984/85	Változás
Norvégia	90	87	80	-12
Svédország	92	85	76	-14
Franciaország	80	75	50	-30
Németország	83	82	58	-25
Hollandia	85	81	54	-31
Kanada	86*	84	71	-15
Egyesült Királyság	94	91	69	-25
Egyesült Államok	83	81	69	-14

*Kanada esetében 1965-ös adat szerepel 1960-as helyett, forrás: ILO

A fejlett államok növekvő munkaerő szükségletüket a hatvanas-hetvenes években aktív bevándorlási politikával elégítették ki. Napjainkban ezek a társadalmak kénytelenek szembesülni a bevándorlók részlegesen sikerült integrációjával. Erre a legtöbb állam egy megváltozott bevándorlási politikával válaszol. Kérdés, hogy a gazdasági növekedés fenntartása lehetséges-e tartósan szűkülő munkaerő piac mellett. Ha nem, akkor nyilvánvalóan újra kell gondolni az európai államoknak, illetve az Európai Közösségnek a bevándorlási politikával kapcsolatos prioritásait, illetve a bevándorlók integrációjának kérdéseit. E kérdések hazánkban is hamarosan felvetődnek.

Az utóbbi tizenöt évben a klasszikus foglalkoztatási szerkezet jelentős mértékben átalakult. A gazdaság szerkezetének változása a nagyipari foglalkoztatottak arányát jelentősen lecsökkentette, míg a szolgáltatások területén egyre többen dolgoznak. Ez a folyamat átalakította az alkalmazottak klasszikus bémunkás szerepkörét. Megjelentek az atipikus foglalkoztatási formák, megnőtt a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma, és az önfoglalkoztatottak aránya is jelentősen megnövekedett. Ez a jelenség nagyon jelentős kihívást jelent a nyugdíjrendszerek számára, különösen a nem fedezett és különösen a biztosításmatematikailag nem korrekt rendszerek esetében. A biztosítottak egyre rövidebb munkában töltött életszakasz idején fizetnek járulékot, míg egyre hosszabb ideig élvezik járadékaikat. A járulékfizető időszak esetén is gyakran csak részmunkaidőben foglalkoztatottak, így alacsony járulékot fizetnek a már nem aktív korosztályok ellátására. Azokban a rendszerekben, ahol a rendszer meghatároz valamilyen minimális ellátási szintet, gyakran e minimum alkalmazását jelenti a későbbiekben a részmunkaidős foglalkoztatás.

A fenti okfejtésből világossá válhat, hogy a születési ráták stabilizálódása és a foglalkozási ráták csekély mértékű növekedése esetén a jelenlegi állapothoz hasonló, vagy kissé romló pálya alakulhat ki az elkövetkező évtizedben.

A felosztó kirovó rendszerek „belső adóssága”

A második világháború után a háború által leginkább sújtott európai országok bevezették a korábbi fedezett rendszerek helyett a felosztó-kirovó rendszereket. A háború jórészt megsemmisítette a korábbi rendszerekben megtettesülő tőkejóságokat, így az akkori kormányzatoknak nem volt más mozgásterük, mint e döntés meghozatala.

A felosztó-kirovó rendszerek hangsúlyozottan a keresztmetszeti egyensúlyra építenek, azaz az adott évi befizetések és kifizetések egyensúlyát kell megteremteni. Így ez az adósság két forrásból is táplálkozik, a felosztó-kirovó rendszerek bevezetésének idején a járulékokat az egyensúlyi járulék alatt állapították meg, így a nyugdíj ígervények és a tényleges befizetések nem voltak egyensúlyban, másfelől a várható élettartam meghosszabbodása az egyensúlyi nyugdíjjárulékot is szükségképpen megnövelte. Ez önmagában jelentős generációs egyensúlytalanság forrása. Másfelől eddigi érvelésünknek megfelelően a felosztó-kirovó rendszer önmagában is egy implicit államadósság felhalmozó intézmény. Így jelentős államadósság halmozódott fel.

A felosztó-kirovó rendszerek „belső adósságának” vizsgálata az 1980-as években kezdődött el. A vizsgálatok számos leegyszerűsítő feltételek mellett a felosztó-kirovó rendszerek elígérkezéseinek jelenértékét adják meg, e számok néhány ponton ugyan vitathatóak, de nagyságrendjük mindenképpen figyelemfelkeltők.

Táblázat: Felhalmozott nyugdíjjogosultságok a GDP %-ban

Ország	Felhalmozott jogosultságok a 1990-es GDP				Kumulált jogok a GDP %-ban*	Államadósság a GDP %-ban, 1994 (IMF adat)
	Teljes (3)+(4)-(5)	Jelenleg nyugdíjban	Jelenleg foglalkoztatottak	Tartalékok	Teljes	Teljes
Belgium	-	-	-	-	75	136
Kanada	105	42	71	8	-	96
Dánia	-	-	-	-	87	69

Ország	Felhalmozott jogosultságok a 1990-es GDP				Kumulált jogok a GDP %-ban*	Allamadósság a GDP %-ban, 1994 (IMF adat)
	Teljes (3)+(4)-(5)	Jelenleg nyugdíjban	Jelenleg foglalkoztatottak	Tartalékok	Teljes	Teljes
Franciaország	216	77	139	-	83	48
Németország	157	55	102	-	138	50
Görögország	-	-	-	-	185	114
Írország	-	-	-	-	55	-
Olaszország	259	94	165	-	157	129
Japán	145	51	112	18	-	83
Luxembourg	-	-	-	-	156	-
Hollandia	-	-	-	-	103	79
Portugália	-	-	-	-	93	71
Spanyolország	-	-	-	-	93	63
UK	139	58	81	-	68	46
US	89	42	70	23	-	69

Forrás: Disney (1999)

* (Kune, 1996, Holzmann, 2000)

A nyugdíjrendszerek és a szolidaritás

A társadalombiztosítási rendszerek elemzése során gyakorta beszélünk szolidaritásról, korrektségről érdemes e fogalmakat definiálnunk.

Generációk közötti azonosság: Ez a szempont azt próbálja meg rögzíteni, hogy azonos tartamú és nagyságú nyugdíj szolgáltatásért azonos tartamú és méretű befizetést teljesítsen egy-egy átlagos generációs tag. E szám többé-kevésbé bemutatja azt, hogy a nyugdíjrendszerek hosszabb távon mennyire tekinthetők a generációk terheit illetően semlegesnek.

Biztosítás matematikai értelemben vett korrektség: E fogalom lényegében a generáción belüli korrektség igényét fogalmazza meg, azaz egy adott szolgáltatásért egy adott generáció minden tagja hasonló összegű befizetést kell, hogy teljesítsen.

Biztosítás matematikai értelemben vett semlegesség: E fogalom azt kívánja rögzíteni, hogy a nyugdíjba vonulás időpontja ne befolyásolja azt, hogy az adott személy nyereséggel zárja a rendszerből származó kifizetéseit. (Azaz rugalmas nyugdíjkorhatár esetén tetszőleges időpontra nézést a rendszer semleges maradjon.)

E három fogalmat használva megállapíthatjuk, hogy a felosztó-kirovó nyugdíjrendszerek többsége nem felel meg e kritériumoknak. A felosztó-kirovó rendszerek általában eltérő hozamokat produkálnak, amennyiben a mögöttük lévő gazdaság dinamikus állapotában van. Egy fedezett rendszertől a három fent bevezetett szempont teljesülését várjuk és e rendszereknél e szempontok többé-kevésbé érvényesíthetőek is.

A felosztó-kirovó rendszerek esetében azonban általánosságban e szempontok teljesülését az úgynevezett egyéni számlás rendszerekkel kívánják elérni. Az először Svédországban bevezetett NDC rendszer egyik célja e szempontok érvényesítése volt.

A szakirodalom rávilágított arra (Disney 2003), hogy az aktuálisan korrekt nyugdíjrendszerek ugyan egy dinamikusan hatékony egyensúlyi pályán lévő gazdaság fedezett rendszerénél elméletileg alacsonyabb hozammal rendelkeznek. Az NDC rendszerek ugyan nem oldanak meg minden jelenlegi problémát, de az átláthatóságot, a rendszer egyensúlyát mindenképpen szolgálják. Megállapíthatjuk, hogy az ilyen rendszerek csökkentik a jövedelem átcsoportosítás lehetőségét (melyet ki-ki ítéljen meg értékei szerint). Szeretnénk azt is megjegyezni, hogy a fedezett rendszerek sem mentesek ugyanezekről a problémáktól.

A nyugdíjrendszer viták egyik fontos szempontja az, hogy mennyire szükséges és lehetséges a felosztó-kirovó rendszereket fedezett rendszerekkel felcserélni. A tárgyszerű elemzések e témában megoszlanak. A fedezett rendszereket egyes szerzők magasabb hozamokkal kecsegtetőnek tekintik. (Európai vonatkozásban Larry Thompson számos ellenpéldát mutatott be.) A felosztó-kirovó rendszerek járulékát érdemes két részre bontani. Az egyik rész a tényleges nyugdíj szolgáltatások fedezetéül szolgál, míg a másik részt tekintjük egyfajta nyugdíj adónak. (Ez utóbbi lehet negatív, 0 és pozitív szám.) A korosztály egyensúly megbomlása a fiatalabb korosztályok számára pozitív összegű „nyugdíj adó”-t eredményez, míg a rendszer bevezetésekor az első korosztályok számára ez az adó negatív rátájú. Elemzés tárgyát képezheti ezen nyugdíj adó dinamikája. Sajnos hazánkban alapos nyugdíjstatisztika híján ezen adó alapos elemzését nem tudjuk végrehajtani.

Egyszerű megfontolással megállapíthatjuk azonban azt, hogy a felosztó-kirovó rendszer egy zérusösszegű játék a generációk között, azaz ha valamelyik generáció csökkenteni akarja terheit, az egy másik generáció befizetéseivel kell, hogy jelentkezzen, így a felosztó-kirovó rendszerről fedezett rendszerre történő áttérés szükségképpen azonos összegű terhet jelent, legfeljebb egy-egy korosztály terhelése lehet más.

A generációk közötti egyensúlytól való eltérést különbözőképpen csoportosíthatjuk. Az egyik szempont az, hogy az egyensúlytól való eltérés a központi kormányzati költségvetésben vagy a nyugdíj alapoknál keletkezik, a másik szempontunk, hogy makro avagy mikro hatást eredményez. A fentieket az alábbi táblázatban foglaljuk össze.

		A vizsgálat tárgya	
		makro hatások	mikro hatások
elemzés tárgya	központi költségvetés	Költségvetési egyensúly	Korosztályi elszámolás
	nyugdíj rendszer	Implicit adósság	Járulék és adó hatások

Nyugdíjrendszer és gyermekáldás

A szociális ellátó rendszerek és a termékenység kapcsolatát illetően több teória is közkeletű a szakirodalomban. A Barro és Becker altruizmus koncepciójától az időskori biztonság elméletéig (Boldrin, Jones) mindkét koncepció azt jelzi előre, hogy a kiterjedő szociális biztonság csökkenő termékenységet eredményez. Ennek az irodalomnak jó áttekintését nyújtja Gál Róbert Iván könyve.

A nyolcvanas évek elejétől kezdve számos szerző vizsgálta a nyugdíjrendszerek és a születési ráták kapcsolatát. A szerzők többsége egyetértett abban, hogy a nyugdíjrendszerek általánossá válása negatív irányba módosítja a születési rátákat. Más szerzők e hatást és általában is a szociális rendszerek hatását marginálisnak tekintik. (Megítélésem szerint ezeknek a szerzőknek az álláspontja cáfolható. A szakirodalomban 2 németországi példa is

elemzésre került, melyben egyetemben kimutatták a szociális rendszerek pozitív illetve negatív hatását a születésekre. Schwarz tanulmánya szerint amikor a Saar-vidék 1957-ben újra csatlakozott Németországhoz a korábbi francia megszállás alól, jelentős mértékben csökkent a termékenység. Ennek oka a korábbi nagyvonalú francia családtámogatási rendszer felváltása a jóval szűkösebb német rendszerre volt. Büttner tanulmánya szerint egészen a hetvenes évek közepéig a két német állam termékenységi adatai igen közel álltak egymáshoz. Ekkor az egykori NDK nagyvonalú népesedéspolitikai intézkedéseket vezetett be, ennek hatására emelkedtek a termékenységi ráták, a születek egy része ugyan „előre hozott” szülés volt, de Büttner szerint az intézkedéscsomag mindenképpen megemelte a születési rátákat. A kilencvenes évek után pedig a néhai NDK területén jórészt a nyugati területek fogyasztói társadalmának beáramlása, de a családtámogatási rendszer szolgáltatásainak csökkenése okán is drámaian lecsökkentek a születési ráták.)

Érdekes módon a nyugdíjrendszer vitákban alig kap szerepet e visszacsatolási ág tanulmányozása, azaz a demográfiai válságból születések ösztönzésével való kezelése.

A hetvenes évektől kezdődően – Hohm (1975) – empirikus adatokon is megkísérelték bizonyítani a jóléti rendszerek és a termékenység kapcsolódását. Hohm tanulmánya 67 ország adatait vizsgálta, és jutott a termékenység és a jóléti rendszerek fordított kapcsolatára. Cigno és Rosati (1992) az olasz termékenységi adatok és a társadalombiztosítási adatok kapcsolódását vizsgálta. Tanulmányuk legfontosabb megállapítása, mind a társadalombiztosítás kiterjedtsége, mind a pénzügyi rendszer fejlettsége negatív irányba befolyásolja a termékenységet. (Journal of Population Economics 333. oldal.) A hosszabb távú idősorok elemzése hasonló eredményekre vezethet. A nyugdíjrendszerek termékenységre vonatkozó hatásvizsgálatára a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján számos szerző vállalkozott. E szerzők az előbb említett két modell gondolatkerén belül maradva különböző hosszúságú idősorokat elemeztek, s különböző mértékben, de mindegyikük negatív hatást mutatott ki. A hatás nagysága jelentősen függött a szerzők által választott modellektől.

Tapasztalataink szerint a kiterjedt és beérett társadalombiztosítási rendszerekkel rendelkező társadalmakban a születési ráták igen alacsonyak. Nyilvánvalóan számos oka lehet ennek a jelenségnek. (A teljesség igénye nélkül: értékrend változás, női foglalkoztatottság változása, nők iskolázottsága stb. OECD(22005))

Minden generációnak a társadalmi újratermelésben kettős szerepe van. Egyfelől felhalmozás a saját idős kor biztonságának megteremtésére (ez felosztó-kirovó nyugdíjrendszer esetén az aktuális nyugdíjas korosztály nyugdíjának finanszírozását jelenti), és az utódok felnevelése, hogy legyen újabb korosztály, aki a mindenkori idősekről gondoskodik. Az utóbbi évtizedekben Európában hétköznapi élet ezen természetes rendje megbomlott, egyre kevesebb gyermek születik, ilymódon egyre kevésbé biztos a korosztályok közötti egyensúly. Ilyen esetekben a demográfiai egyensúly megbillenését tőketartalék képzésével lehetne kompenzálni. (Gondoljuk meg, ha egy-egy generáció mondjuk csak feleannyi gyermeket nevel fel, mint az adott generáció létszáma, ekkor jelentős tőkét von ki a társadalmi újratermelésből. E szemléletben vizsgálódva hazánk költségvetésének kifejezetten többlettel zárónak kellene lennie.)

A nyugdíjrendszerek és a termékenység kölcsönös függése szükségessé tenné olyan nyugdíjmodellek kialakítását, melyek a születési rátát mind endogén paramétert vizsgálnák.³

³ A jelenleg folyó NKFP kutatásunk egyik programpontja egy ilyen modell megteremtése.

Érdemes számba vennünk azt, hogy egy-egy gyermek születése mekkora többletjövedelmet eredményez a nyugdíjrendszer számára. Ezt a számítást Németországra nézve elvégezte Hans-Werner Sinn. Egy átlagos német járulékfizető életpályáját elemezve befizetéseinek jelen értékeit számítva megállapította, hogy 90e eurónak megfelelő többletjövedelmet jelent egy új járulékfizető a rendszernek. Ha nettósítjuk a fenti számítást, azaz levonjuk az átlag járulékfizető költségeit, akkor is mintegy 35e EU nettó nyereség marad a rendszerben.

Ez az okfejtés két dolgot is világossá tesz:

- a felnevelt gyermekek általában pozitív gazdasági hatásúak,
- a demográfiai egyensúlyhoz képest meg nem született gyermekek tőkekivonást jelentenek, legalább a felnevelésük költségének erejéig a társadalomnak tartalékot kellene képeznie a nyugdíjrendszerben.

A fenti érveléssel a csökkenő születésszámokkal együtt élő társadalmakban bevezetendő valódi felhalmozó rendszer mellett érveltünk. (Hazánk jelenlegi második pillére nem ilyen, hiszen az költségvetési hiányt, nem pedig többletet eredményez jelenleg.

Az eddigiekből világossá válik az, hogy a jelenlegi nyugdíjrendszerek kifejezett ellenősztönzőket tartalmaznak a születési ráták növekedésére, holott az egyszerű józan ész is azt jelentené, hogy a rendszer igyekezzék a demográfiai trendek megváltozását elősegíteni.

A nyugdíj szakmai viták sajnálatos módon nem terjednek ki arra, hogy ezt az ösztönző elemet milyen tartalommal és hogyan lenne érdemes a felosztó-kirovó rendszerekbe beilleszteni. Sinn tanulmánya azt fogalmazza meg, hogy méltányos lenne az egyensúlyi gyermekáldás alatti termékenységi rátával rendelkező többlet járulékot szedni. Kérdés az, hogy ez lehetséges-e? Megítélésünk szerint érdemesebb lenne a gyermeknevelést pozitívan ösztönözni, azaz a felnevelt gyermekek járulékából részesíteni az őket felnevelteket. Ilyen lehetőség lehet a nyugdíjjárulék egy részének közvetlen eltérítése, vagy külön demográfiai nyugdíjalap létesítése, amely külön kifizetéseket teljesít különböző demográfiai szempontok szerint.

A generációk közötti szolidaritás újragondolása

A társadalmat leírhatjuk úgy is, mint különböző társadalmi csoportok közötti jövedelem transzferek együttesét. E jövedelem transzfereket elemezhetjük generációk szempontok szerint is, azaz az emberek életpályájához kapcsolódó különböző mérlegekkel. Az ember gyermek és ifjúkorában a szülők generációja fedezi az iskoláztatás és az egészségügy költségeit, melyet a későbbiekben aktív korban törleszt egy-egy generáció. Ebben a megközelítésben fontos szempont egy-egy generáció fizetési mérlegének egyensúlya. A nyugdíjrendszereket is elemezhetjük ebből a szempontból. A közgazdaságtanban ezt a megközelítést generációs számlák rendszerének nevezik. Ebben a megközelítésben a nyugdíjrendszert akkor tartjuk „fairnek”, ha a különböző generációk zérus mérlegösszeggel zárnak. Ez a megközelítés nem vizsgálja azonban az adott generáción belüli átcsoportosításokat, holott nyilvánvalóan a rendszert úgy is lehet fair a generációk között, ha generáción belül nagymértékben „unfair”. Egy-egy család, mely több gyermeket nevel fel, és gyermekei későbbiekben részt vesznek a járulékok és adók előállításában, jelentős jövedelmet áldoz a kevesebb gyermekkel rendelkező családok időskori biztonságára. E megfontolásból érdemes megfontolnunk ennek a negatív jövedelem transzfernek a kompenzálását. A köznyelv ezt az elemet nevezte „nagyipénznek”.

A jelenleg szokásos kormányzati elgondolásokra tekintsünk egy példát: kilencvenes évek közepén a német kormány megbizta az úgynevezett Rürup Bizottságot, hogy dolgozzon ki javaslatokat a nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatósága érdekében. A bizottság a nyugdíjak helyettesítési rátájának csökkentését és korhatáremelést javasolt. Kérdés, ez a gyógy mód alkalmas-e probléma hosszabb távú kezelésére? Megítélésünk szerint nem. Mint már korábbiakban kifejtettük, a nyugdíjrendszereknek legalább is ezeknek a kontinentális Európában működő felosztó-kirovó változatának két alapvető problémája van. Rövidtávon az alacsony foglalkoztatottság, míg hosszabb távon az alacsony gyermekáldás. A fenti megoldási javaslat e két probléma egyikét sem kezeli. A javaslatok bevezetését követően sem lesz magasabb a foglalkoztatottsági ráta és nem születik több gyermek sem. A Rürup Bizottsághoz hasonló megoldási javaslatokat készítenek szerte Európában a különböző nemzeti nyugdíj bizottságok. Megítélésünk szerint lényegileg eltérő új megoldásokra van szükség. A megoldási javaslatok irányát a német alkotmánybíróság 1992-es 87-es számú és 2001. 103-as számú ítélete kijelölte, mely ítéletek kimondják, hogy az időskori biztonsági rendszerek ellátásai, illetve járulékai estében figyelembe kell venni az ellátást elnyerő, illetve a járulékfizető által felnevelt gyermekek számát.

A német alkotmánybíróság ítéletét a teljes időskori biztonsági rendszerre általánosíthatjuk és véleményünk szerint megfontolás tárgyát kell, hogy képezze a nyugdíjrendszer kiegészítése a gyermekneveléstől függő ellátási pillérrel. E pillérből kapnának pótlólagos ellátást a gyermeket felnevelők. Így egy olyan ösztönző elem épülne a rendszerbe, amely összefüggést teremtene az időskori biztonság és a felnevelt gyermekek száma között. Véleményem szerint ez az elem hosszabb távon ösztönözné a gyermekvállalást.

A gyermekes családok helyzetét hasonló korú és jövedelmű családok helyzetével összehasonlító statisztikák nem készülnek. Így egy elnagyolt statisztikával szeretném jelzésszerűen érzékelteni a fogyasztási szerkezet különbségeit. (Ismereteim szerint olyan

statisztikák nem készülnek melyek a gyermekek felnevelésének költségeit évről évre számszerűsíteneék. Nagy kár.)

Tábla Egy főre jutó kiadások háztartás típusok szerint

	Gyermektelen háztartások				Gyermekek háztartások					
	egy	több			1	2	3-x	1	2	3-x
	tagú				gyermekkel					
	Forint		%		forint			%		
Élelmiszer	214 663	164 509	25,8	25,2	134 404	128 951	105 353	24,1	26,0	31,2
Élvezeti cikk	43 939	37 688	5,3	5,8	30 106	24 174	18 452	5,2	4,9	5,5
Ruházkodás	27 304	32 184	3,3	4,9	34 577	31 853	21 370	6,0	6,4	6,3
Lakásfenntartás	202 938	116 461	24,4	17,8	93 086	77 319	52 635	16,1	15,6	15,6
Lakásfelszerelés	48 930	36 867	5,9	5,8	31 364	26 220	18 231	5,4	5,3	5,4
Egészségügy, testápolás	66 131	45 057	7,9	6,9	29 630	24 561	17 673	5,1	5,0	5,2
Közlekedés, hírközlés	109 095	123 583	13,1	18,1	112 124	85 320	48 965	19,3	17,2	14,5
Művelődés üdülés, szórakozás	59 073	48 356	7,1	7,4	50 332	43 606	26 147	8,7	8,8	7,7
Egyéb	23 150	21 744	2,8	3,3	17 617	15 492	9 453	3,0	3,1	2,8
Lakásberuházás	37 979	26 366	4,6	4,0	41 341	38 629	19 138	7,1	7,8	5,7
Összes	833 200	652 814	100	100	579 583	496 124	503 052	100	100	100

Forrás: Háztartás Statisztikai Évkönyv 2003, KSH 2005

A gyermekek családotok jövedelmük döntő részét fordítják gyermekeik felnevelésre. A felnevelt gyermekek befizetett járulékaik a teljes idősgeneráció ellátását finanszírozzák, függetlenül attól, hogy az adott egyén részt vett-e az ellátást finanszírozó generáció felnevelésében, avagy sem. (Jelen formájában a nyugdíjrendszer tekinthető akár a gyermektelenség ellenes biztosításnak is, holott eredetileg ez nem volt célja.) A nyugdíjrendszer tehát jelen formájában egy keresztfinanszírozást hajít végre jövedelmet csoportosít át a járulékfizető gyermekeket felnevelőktől a gyermektelenek irányába. E jövedelem átcsoportosítás indokoltsága kétséges. Ellen ösztönző hatása azonban világos, megítélésem szerint olyan szociális rendszereket érdemes működtetni, amelyek a társadalom számára hasznos teljesítményeket jutalmaznak meg. A fenti okfejtésből világos, hogy a nyugdíjrendszerek jelen formájukban nem ilyenek.

A gyermekneveléssel összekapcsolt nyugdíjpillér felépítése

E nyugdíjpillér finanszírozásánál különböző megoldási megfontolásokat alkalmazhatunk. (Érdemes megint a németországi választási vitát felidézni, melyben az egyik hatalomra aspiráló párt gyermekszámtól függő időszakos járulékcsoökkentést, míg a másik családi pótlék emelését javasolta.) Megítélésem szerint van más járható út is. Az egyik

az aktív generáció által befizetett nyugdíjjárulékok egy részének eltérítése a felnevelő szülőkhöz, bizonyos kompenzációs mechanizmusokkal (a sérült gyermekeket felnevelő, a „lányos szülők” és egyéb élethelyzetek), a másik lehetséges út a befizetett jövedelemadó eltérítése az előbbiekhöz hasonló kiegészítésekkel. Vizsgálat tárgyát kell, hogy képezze az egyes alternatívák hatásainak számbavétele (jelen tanulmány kereteit túlfeszítené az erre kiterjedő erőfeszítés). Hasonlóan további vizsgálatokat igényel a bevezetendő új nyugdíjpillér terjedelme, azaz mekkora az az átirányításra kerülő összeg, amely az egyes generációkon belüli gyermek- és gyermektelen keresztfinanszírozást kompenzálja és elégséges ösztönző erővel bír a termékenység növelése érdekében.

Irodalom:

- Barr, N.: Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choices (Working P. 2000).
- Barro, R. Becker G. (1989): Fertility Choice in a Model of Economic Growth, *Econometrica*, 481-508
- Becker, G. S. (1981): A Treatise on the Family, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Becker, G. S., Barro R. J. (1988): A reformulation of the theory of fertility *Quarterly Journal of Economics* vol 103., 1-25. o.
- Boldrin, M. B., Jones L. E. (2002): Mortality, Fertility and Saving *Rev. of Ec. Dynamics*, 775-814. o.
- Börsch-Supan, A. (2001): Six Countries - And No Pension System Alike, Börsch-Supan - Miegel, szerk., 1-12. o.
- Buchanan, J. 1990. The Budgetary Politics of Social Security, Weaver, C. (ed.), Social Security's Looming Surpluses, American Enterprise Institute, Washington, D.C.
- Büttner, Th., Lutz, W. (1989) Measuring fertility responses in GDR, IIASA WP 89-37
- Caldwell J. C. (1982): Theory of fertility Decline., Academic Press.
- Cigno, A., (1991) Economics of the Family, Oxford, Clarendon Press.
- Chlon, A. - Fox L. - Palmer E.: Notional Defined Contribution systems: How are they implemented? (Working P. 2002).
- Daykin, Ch.: Privately managed old-age pension schemes: theory and reality (Working Paper 2000).
- Daykin, Ch.: Unfunded pensions in the EU and in the UK public sector (Working Paper 2001).
- Diamond, Peter A. (1999) Issues in Privatizing Social Security. Cambridge, MA: The MIT Press for the National Academy of Social Insurance.
- Disney, R. (1996): Can we afford to grow older? A Perspective on the economics of aging, MIT Press, Cambridge: Mass.
- Disney, R. (1999) Notional Accounts as a Pension Reform Strategy: An Evaluation, Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 9928, Washington, D.C., World Bank.
- Disney, R. (2000) Declining public pensions in an era of demographic ageing: Will private provision fill the gap? *European Economic Review*, 44, 4-6, 957-973.
- European Commission (1996), Employment in Europe, Brussels, Luxembourg.
- Gál, R. I.: Apák és fiúk és unokák, Osiris, 2003.
- Hohm, C. F. : Social security and fertility: an international perspective. *Demography* 12, 629-644
- OECD (2001) , Employment Outlook, Paris.
- OECD: Insurance and Private Pensions Compendium for Emerging Economies (Working P. 2001).

- OECD (2005) ,d'Addio A., d'Ercole M.M. Trends and Determinants of Fertikity Rates In OECD Countries, Paris.
- Prinz, A. (1990) Endogenous fertility, altruistic behaviour across generations and social security systems, J., Population Economics 179-192
- Schwartz, C. (1989) Les effets demographiques de la politique familiale en RFA Population 44. 395-415
- Sinn, H-W. (2001) The Value of Children and Immigrnrns in a Pay as you go system Ifo Studien 47.
- Sinn H-W (2005) Ist Deutschland noch zu retten? München
- Thompson, L. (1998): Older and Wiser: The Economics of Public Pension, Washington, D.C., The Urban Institute Press.
- Werding M. (1998) Zur rekonstruktion des Generetionvertrages, Tübingen

Gál Róbert Iván:

A nyugdíjrendszer elszigetelése a rövid távú politikai döntésektől

Bevezetés

Egy jól paraméterezett, a beérés magas fokán álló nyugdíjrendszerrel kapcsolatban három exogén(nek tartott) tényezőről szokás beszélni, mint amelyek felboríthatják a rendszer hosszú távú egyensúlyát: a megváltozó demográfiai feltételek, a csökkenő foglalkoztatás, kiváltképp az idősebbek foglalkoztatása, és a romló járulékfizetési fegyelem. A nemzetközi szakirodalmat jelenleg az első kérdés, az ipari társadalmak jelenleg még nem, vagy csak alig észlelhető, de a következő évtizedekben jelentkező öregedése uralja. Az öregedés, vagyis a termékenység visszaesése és a várható élettartam növekedése valóban általánosabb jelenség; nem csak Európa, hanem, kisebb mértékben, Amerika és, még Európánál is gyorsabban, Kína és Japán is öregszik. Az idősebb munkavállalási korúak foglalkoztatásának csökkenése, azaz a nyugdíjba vonulás átlagéletkorának süllyedése már nem ennyire általános; Japánban például ma gyakorlatilag ugyanannyi idős korukban hagyják el a férfiak a munkaerőpiacot, mint 1950-ben, míg Európában (EU15) öt évvel hamarabb (és még ez is az utóbbi pár év javulásának eredménye; 2000-ben még hat évvel volt alacsonyabb az átlagos nyugdíjba vonulási életkor az európai férfiak körében, mint ötven évvel korábban). Ráadásul a volt tervgazdaságokban a foglalkoztatás csökkenése sokszerűen jelentkezett. Magyarországon ennek egy része azonnal elérte a nyugdíjrendszert, amennyiben a munkaerőpiac margójára szorulóknak közül, aki csak tehetett, bemenekült a nyugdíjrendszerbe. Aki nem tehetett, mert túl fiatal volt, olyan bukdácsoló munkaerőpiaci pályát tudott csak produkálni, ami a mostani idősebb aktív korú évszámok öregedésével fogja néhány éven belül kihívás elé állítani a rendszert (Augusztinovics 2005, Augusztinovics és Köllő 2007). Másutt vagy nem volt annyira sokszerű a tranzíciós hatás (Csehország, Szlovákia, Szlovénia), vagy kisebb mértékben engedték be a nyugdíjrendszerbe (Lengyelország). A járulékfizetési fegyelem gyors romlása a kilencvenes években jellemzően kelet-európai jelenség. Azokban az országokban, például Latin Amerikában, ahol a lefedettség vagy a járulékfizetési hajlandóság alacsony szintje probléma, ott mindig is az volt, nem most romlott el. A járulékelkerülés ennyire gyors elterjedése a tervgazdasági keretek szétesésének következménye, még akkor is, ha a gazdaság informalitása világszerte nő.

Ezek ismert és gyakran tárgyalt jelenségek. A továbbiakban azonban nem ezt a gondolatmenetet követem, mert a jelenlegi helyzetben nem elegendő a mikro-alapokról beszélni. Az alábbiakban emellett érvelek, hogy miközben a magyar nyugdíjrendszer rövid távú egyensúlya megbomlott az elmúlt tíz évben és a hosszú távú fenntarthatóság mutatói jelentősen romlottak, a mikro-alapok erősödtek, de legalábbis nem gyengültek. Ez arra enged következtetni, hogy nem a mikro-alapok, hanem valami más magyarázza a helyzet romlását. E tanulmányban emellett érvelek, hogy ez a valami más a rendszer túlzott kitettsége a rövid távú politikai döntéseknek, még pontosabban, a választási ciklusnak. Elsőként felrajzolom a rövid és a hosszú távú fenntarthatóság mutatóinak idősorait, majd melléjük teszem a demográfia, a foglalkoztatás és a járulékfizetési fegyelem idősorait. Ezután bemutatok olyan idősorokat, amelyek illusztrálják, hogy a nyugdíjrendszer milyen mértékben kiszolgáltatott a választási ciklusnak. A tanulmány második részében pedig olyan intézményi konstrukciókat vizsgálok, melyek elejét vehetik annak, hogy újabb politikai ciklusok tépázzák meg a rendszert.

Nyugdíjreform után

Ebben a szakaszban azt vizsgálom, hogy mi történt a nyugdíjrendszer egyensúlyával rövid és hosszú távon és milyen összefüggésben lehetnek e változások a mikro-alapok alakulásával.

A rövid és hosszú távú fenntarthatóság

A rövid távú egyensúly alakulásának vizsgálata távolról sem egyszerű. A nyugdíjrendszer éves hiányának összege igen széles sávban mozog, attól függően, hogy hogyan számítjuk. Az alábbiakban négy kiadás és két bevétel-definíciót ismertetetek és ezekből többféle hiánydefiníciót vezetek le.

Nézzük először a kiadásokat. Az első definíció a nyugdíjak és nyugdíjszerű ellátások hivatalos meghatározása. Ez lefed minden olyan ellátást, amely így vagy úgy a munkaerőpiac elhagyásával kapcsolatos (kivéve a gyermekvállalás miatti időleges kimaradást a munkából), akár a társadalombiztosítás, akár a kormány finanszírozza. E kategóriát használják a KSH Statisztikai Évkönyvek Társadalombiztosítás fejezetei vagy az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság statisztikai évkönyvei is. A második értelmezés olvasható ki Rocha és Vittas (2002) tanulmányából. A szerzők vizsgálata, amennyire ez tanulmányukból rekonstruálható, számol minden nyugdíjjal és nyugdíjszerű ellátással, kivéve azokat, amelyeket nem a társadalombiztosításból fizetnek. Éppen ezért „társadalombiztosítási nyugdíjként” fogok rá hivatkozni. A harmadik definíció, amelyet „életpálya-finanszírozási nyugdíjbiztosítás”-nak fogok nevezni, megítélésem szerint jobban megfelel az öregségi nyugdíjrendszer általánosan elfogadott biztosítási elvű megközelítésének; érdemes azonban némi távolságtartással kezelni, amennyiben egyelőre nincs körülötte még részleges szakmai konszenzus sem. E megközelítés szerint az öregségi nyugdíjrendszer nem tartalmazza az egészségi állapot aktív kori romlásából fakadó jövedelemkiesés kockázatával szembeni biztosítást (a rokkantnyugdíjakat) csak az öregedésből adódó jövedelepótlást (továbbá bizonyos halálozási kockázatokkal szembeni biztosítást, a hátramaradotti ellátásokat). A definíció megkülönböztető sajátossága, hogy nagyobb hangsúlyt ad a munkaerőpiaci öregedésnek, vagyis a munkaképességnek a képzettség elavulásából származó csökkenésének, mint a többi definíció. Ezért a nyugdíjkiadások közé sorolja a nem a társadalombiztosításból finanszírozott nyugdíjakat, amelyek közül néhány egyértelműen öregségi nyugdíj (korengedményes nyugdíj, előnyugdíj, bányásznyugdíj, művésznyugdíj), vagy amelyek a munkaerőpiac pillanatnyi állapota szerint tényleges kimenekülési utat jelentenek a munkaerőpiacról azok számára, akik életkoruknál fogva még nem részesülhetnek öregségi nyugdíjban, elhelyezkedési esélyeik azonban rosszak (átmeneti járadék, rendszeres szociális járadék). Végül negyedikként használni fogom az államháztartás funkcionális mérlegéből származó „Nyugellátások” kategóriát is.

Bevételi oldalon értelmes megkülönböztetni a társadalombiztosítási nyugdíjjárulékokat illetve a csak öregségi nyugdíjjárulékokat. Az előbbi kategória a már említett Rocha és Vittas tanulmány szellemében a Nyugdíjbiztosítási Alapba fizetett társadalombiztosítási és nyugdíjjárulékokat (beleértve azt a kompenzációt is, amit a kormány fizet a magánpénztárakba áramló járulékok helyett) illetve a Egészségbiztosítási Alapba (EA) fizetett nyugdíjcélú járulékokat tartalmazza. Mivel az utóbbi elkülönítésére nincs mód, e tételt azonosnak vesszük az EA nyugdíjkiadásaival. Ez a becslést jelentősen konzervatív irányba viszi, amennyiben úgy tűnik, mintha az EA hiányai csak a többi kiadási tételen keletkeznének. Más szóval, a bevétel még annál is kisebb, mint amit az 1. táblázat (5) oszlopa jelez. Az „életpálya-finanszírozási nyugdíjbiztosítás” bevétel-definíciója szerint viszont minden, a Nyugdíjbiztosítási Alapba befizetett járulékkal számolni kell (munkáltató és a munkavállaló által fizetett járulékok, azok a kormánytól érkező befizetések, amelyekben az állam járulékfizető, mint például a munkanélküli segély, a gyed, a gyes és hasonló transzferek után fizetett járulékok esetében), valamint az összes olyan járulékkal, amelyeket a biztosítottak és munkáltatóik a magánpénztárakba fizetnek. Ez a

1. táblázat:
Bevételek és kiadások a magyar nyugdíjrendszerben: eltérő definíciók

Év	Kiadások (md Ft)				Bevételek (md Ft)		Hiány (a GDP %-ában)			
	Nyugdíjak és nyugdíjszerű ellátások	Társadalombiztosítási nyugdíjak	Életpályafinanszírozási nyugdíjbiztosítási nyugdíjak	Nyugellátások	Társadalmi ztosítási nyugdíjjárulékok	Életpályafinanszírozás i nyugdíjjárulékok	Hiány 1	Hiány 2	Hiány 3	Hiány 4
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(1-6)	(4-6)	(2-5)	(3-6)
1997	805	707	681	672	693	622	2,1	0,6	0,2	0,7
1998	992	882	843	835	831	780	2,1	0,5	0,5	0,6
1999	1 120	1 010	949	944	941	866	2,2	0,7	0,6	0,7
2000	1 228	1 125	1 046	1 051	1 065	993	1,7	0,4	0,4	0,4
2001	1 420	1 308	1 196	1 213	1 208	1 119	2,0	0,6	0,7	0,5
2002	1 696	1 571	1 427	1 478	1 334	1 210	2,8	1,6	1,4	1,3
2003	1 849	1 722	1 563	1 598	1 526	1 391	2,4	1,1	1,0	0,9
2004	2 053	1 914	1 734	1 777	1 651	1 498	2,7	1,3	1,3	1,1
2005	2 295	2 145	1 933	1 992	1 827	1 641	3,0	1,6	1,4	1,3

Forrás: KSH Statisztikai Évkönyvek, Pénzügyminisztérium: Az államháztartás funkcionális mérlege és az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság statisztikai évkönyvei.

Az egyes definíciókat lásd a szövegben.

megközelítés továbbá számításba vesz egy sor kisebb járulék-jellegű tételt, mint például a téves kifizetések visszatérülése és a késedelmi pótlék, amelyeket más számítások többnyire figyelmen kívül hagynak.

Az 1. táblázatban bemutatom a különböző definíciók szerint számolt bevételeket, kiadásokat és egyes lehetséges hiánydefiníciókat 1997 után. A táblázat először is világosan mutatja, hogy a hiány jelentős mértékben függ attól, hogy mit tekintünk járuléknak, és mit nyugdíjnak. Ezúttal azonban fontosabb az a megállapítás, hogy bármely definíció ugyanazt a trendet mutatja: 1997 és 1999 között stagnáló vagy növekvő, majd gyorsan visszaeső, 2001-től azonban ismét, egy politikai ciklussal megfejlten növekvő hiányt látunk. A rendszer rövid távú egyensúlya, ahelyett hogy a reform nyomán megteremtődött volna, még inkább felborult.

A rendszer hosszú távú egyensúlyával kapcsolatos mutatót, az implicit adósságot (nettó implicit kötelezettségvállalást) számolta ki Orbán és Palotai (2006) (lásd a 2. táblázatot). Eredményeik szerint az 1997-es nyugdíjreform az implicit nyugdíjadósság nagy részét eltüntette. A megmaradt, GDP-arányosan 25 százaléknyi implicit adósság nemzetközi összehasonlításban kifejezetten alacsonynak számít (Holzmann, Palacios és Zviniene 2004). A 2000 és 2002 közötti járulékcsökkentések, a 13. havi nyugdíj és egyéb egyszeri járadékemelések azonban megsokszorozták a rendszer hosszú távú eladósodottságát, amit a nyugdíjkorrekció (a nyolcvanas években és a kilencvenes évek elején megállapított nyugdíjak kiigazítása) csak tovább növel.

2. táblázat:

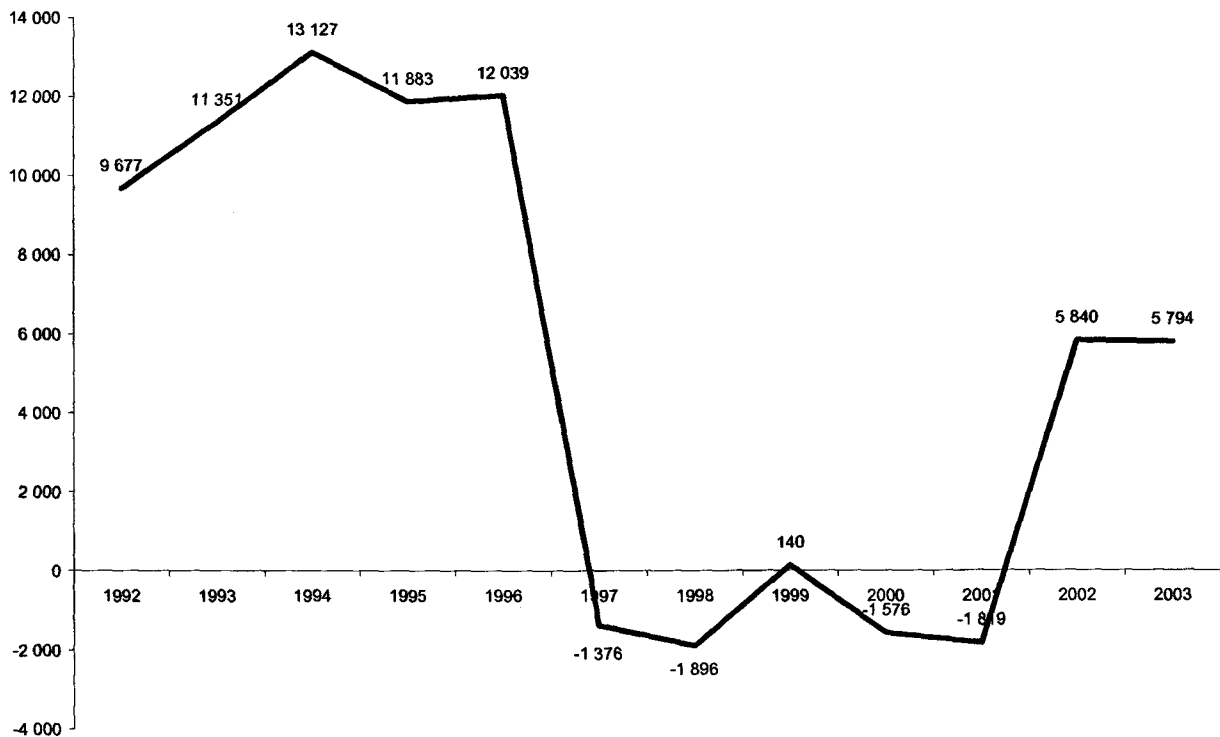
A nyugdíjrendszer nettó implicit kötelezettségállományának alakulása

1997-1998 reform forgató- könyv	Az eddigi járulék- csökkentések után	13. havi nyugdíjakkal	A tervezett nyugdíj- korrekció után (Alapváltozat)	A jövőre tervezett járulék- csökkentésekkel
-25%	-130%	-178%	-184%	-228%

Forrás: Orbán és Palotai (2006).

Hasonló eredményre jutott Gál és Tarcali (2007) a korosztályi elszámolás módszerének alkalmazásával. A szerzők a korosztályi elszámolás során először korcsoportokra bontották a népességet, és kiszámították az egyes korcsoportok átlagos tagjának járulékbefizetéseit, illetve átlagos részesedését a nyugdíjából. A járulékok és nyugdíjak egyenlege a nettó járulék-korprofil. A következő lépésben kiszámították az egyes korcsoportok még hátralévő életében várható nettó befizetések összegét: ezek a korosztályi nyugdíjszámlák. Ha a korosztályi nyugdíjszámlák egyenlege hiányt mutat, ezt a még meg nem születetteknek kell terhelni. A korosztályi egyensúlytalanság mutatója azt méri, hogy a most születettek egész életpályára vonatkozó nettó járulékfizetései (korosztályi számlája) mennyire térnek el a még meg nem születettek nettó járulékfizetéseitől. Ha a most születettek és a jövő nemzedékek nettó életpályajárulékaik között számottevő eltérés van, akkor a jelenlegi rendszer hosszú távon nem fenntartható. Korosztályi elszámolást lehet az egész államháztartásra is végezni és lehet elkülönítve csak a nyugdíjrendszerre. Előbbi esetben az összes adó- és járulékfizetéssel illetve juttatással és támogatással számolunk, utóbbi esetben csak a járulékokat és a nyugdíjakat vonjuk be a kalkulációba.

1. ábra: A nyugdírendszer korosztályi egyensúlytalanságának időszora, 1992-2003, euró

Forrás: Gál és Tarcali (2007).

Az 1. ábra azt mutatja, hogy a még meg nem születettek és az újszülöttek korosztályi számlája közötti különbség 1992-ben nagyon magas szintről, fejenként közel 9700 euróról (akkor még ECU-ról) indulva még tovább nőtt és 1994-1996 között 12-13 ezer euró körül tetőzött. Az 1997-es reform eltüntette a hosszú távú hiányt és még valamelyes többletet is produkált.⁴ Ez nem jelenti azt, hogy a rendszer a még meg nem születettek számára egységnyi feletti nyugdíj/járulék rátát produkált volna, csak azt, hogy a rendszerben elszenvedett veszteségeiket nem növelték (sőt, valamelyest csökkentették is) a ma élő korosztályok által felhalmozott hiányok (többletek). A negatív korosztályi egyensúlytalanság, azaz a biztos hosszú távú fenntarthatóság azonban 2001 után gyors ütemben megváltozott, 2001-2002 között az 1996-1997 közötti javulás több mint fele elveszett. Az időszor, adathozzáférési okok miatt csak 2003-ig tart. Nagy valószínűséggel 2004-2005-ben az egyensúlytalansági mutató értéke tovább romlott.

Összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy a magyar nyugdírendszer rövid és hosszú távú egyensúlya a reform következtében beállt javulás után néhány évvel gyors tempóban megbomlott.

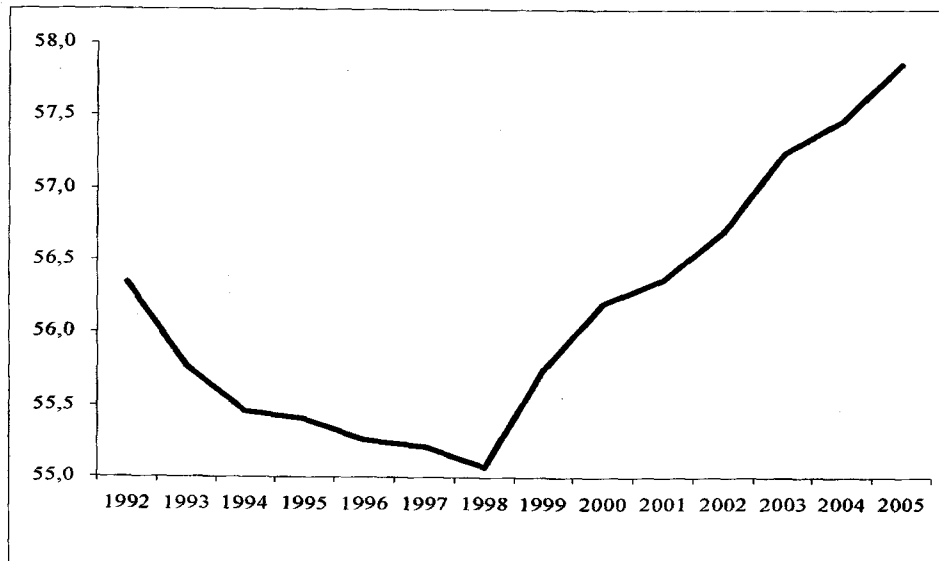
⁴ Az implicit nyugdíjadósság és a korosztályi egyensúlytalanság hasonló mutatók. Az idézett két számítás eredményei közötti eltéréseket kisebb módszertani különbségek és eltérő paraméter-beállítások magyarázzák.

A mikro-alapok

A következő szakaszban azt vizsgálom, hogy a rövid és hosszú távú egyensúlyromlás milyen mértékben tudható be a rendszer mikro-alapjait, a foglalkoztatást, a járulékfizetési fegyelmet és a demográfiát illető változásoknak. A foglalkoztatási helyzetet egy, a kohorsz-specifikus aktivitási ráták alakulását tömören mutató szintetikus értékkel jellemzem. A nyugdíjrendszer szempontjából releváns, 40 év feletti kohorszokat veszem figyelembe. A 2. ábrán a munkaerőpiac elhagyásának átlagos becsült életkorát mutatom be. A becslés a nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében a Latulippe (1996) módszerrel készült, amely az OECD 5-éves korcsoportjainak életkorral súlyozott munkaerőpiaci aktivitási adataira épül.⁵

A számításból az derül ki, hogy a munkaerőpiac elhagyásának átlagos életkora a reform előtt még csökkent, azóta azonban gyorsan emelkedett. Az 1998-as 55,1 éves mélypont után (a megfelelő érték 1992-ben még 56,3 év volt), 2005-re 57,9 évre nőtt. A munkaerőpiaci aktivitás csökkenése tehát indokolhatta a reform egyes intézkedéseit, kiváltképp a korhatáremelést, de nem okozhatta a rendszer egyensúlyának megrendülését a reform után.

2. ábra: A munkaerőpiac elhagyásának átlagos életkora

Forrás: Saját számítás az OECD munkaerőpiaci adatbázisa alapján.

⁵ A Latulippe-formula a következőképp definiálja a munkaerőpiac elhagyásának életkorát:

$$\overline{RA} = \frac{\sum_{x=40,44}^{70,74} {}_5R_{x,x+4}^z \cdot (x+5)}{\sum_{x=40,44}^{70,74} {}_5R_{x,x+4}^z}$$

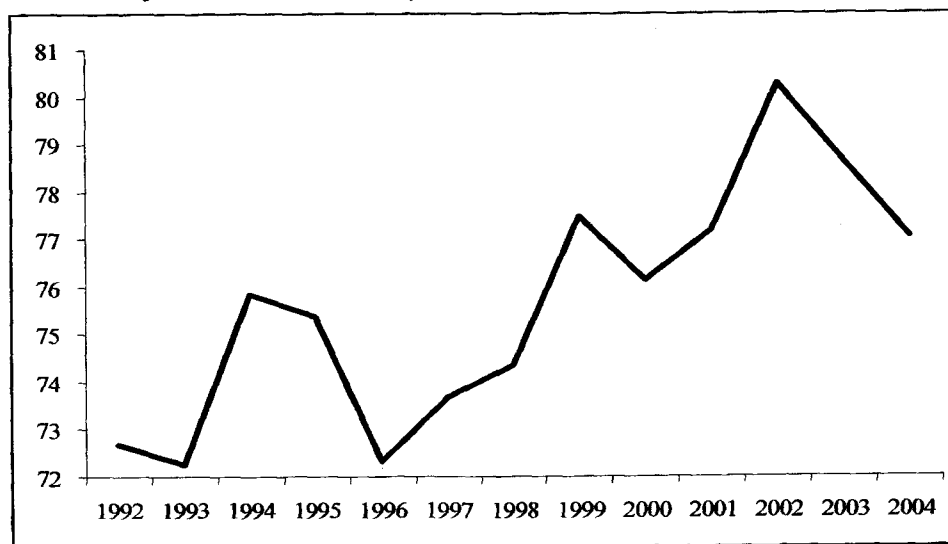
A ${}_5R_{x,x+4}^z$ kifejezés az x -től $x+4$ -ig terjedő korcsoport azon tagjainak számát adja meg z évre, akik a következő 5 évben várhatóan nyugdíjba vonulnak. ${}_5R_{x,x+4}^z = (A_{x,x+4}^z - A_{x+5,x+9}^z) \cdot P_{x,x+4}^z$, ahol

$P_{x,x+4}^z$ = x -től $x+4$ -ig terjedő korcsoport z évben még élő tagjainak száma,

$A_{x,x+4}^z$ = az átlagos aktivitási ráta a x -től $x+4$ -ig terjedő korcsoportban z évben. Latulippe (1996) súlyozza a 40-44 éves kohorsz adatait, amit itt nem teszünk.

A 3. ábra a járulékfizetésből számított bértömeg (angolul: covered wage bill) és a tényleges bértömeg (wage bill) arányát mutatja. A járulékfizetésből számított bértömeg egy olyan fiktív bértömeg, amely akkor adódna, ha a befizetett járulékok olyan bérekből származna, amelyek minden forintja után hiánytalanul befizették a járulékokat. Mivel Magyarországon a munkavállalótól levont járulékoknak van plafonja, ami torzítja ezt a számítást, a munkáltató által fizetett járulékoknak viszont nincs, csak az utóbbit vettem figyelembe (hasonló számítást közöl Máté 2004). Az ábra mutatja, hogy a járulékfizetési fegyelem (vagy az intézményrendszer járulékbekajátási képessége) ingadozott a reform előtt és legalábbis nem romlott a reform óta. A befizetési arány az 1997-es 74 százalékról 2002-re már 80 százalékra nőtt és 2004-ben is 77 százalékon volt. A járulékfizetési fegyelem tehát, bár változatlanul alacsony, ugyancsak nem vezethetett az egyensúly gyors romlásához.⁶

3. ábra: A járulékfizetési arány alakulása a nyugdíjreform óta

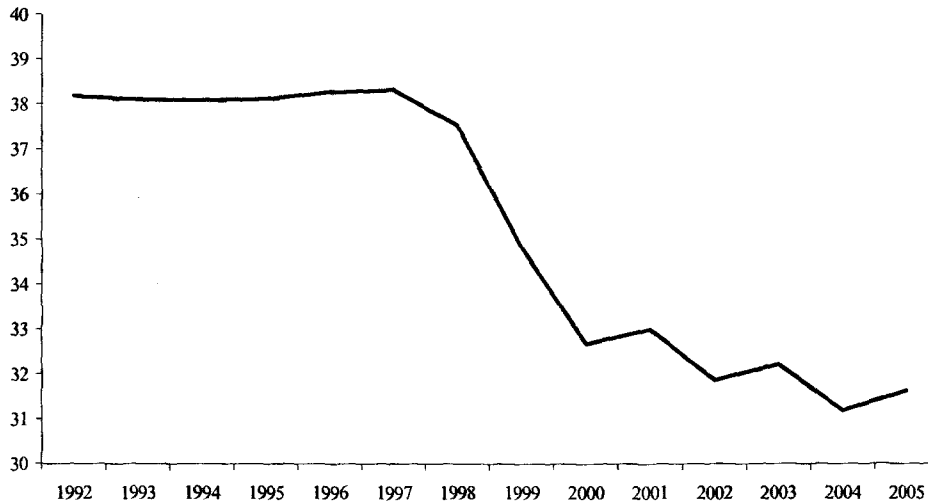
Forrás: Saját számítás a Nemzeti Számlák és az ONYF statisztikai évkönyvei alapján.

Megjegyzés: a vegyes jövedelem nem része a bértömegnek.

A korfüggőség (a nyugdíjkorhatár feletti aránya a 15 évnél idősebb korhatár alatti népességhez képest) 1997-ig gyakorlatilag változatlan volt, a korhatáremelés következtében azonban gyorsan, 38 százalékról (1997) 32 százalékra (2005) csökkent (lásd a 4. ábrát). A rövid távú egyensúlyromlásért tehát a nyugdíj-demográfia ugyancsak nem okolható. Hozzá kell tenni, hogy a termékenység tovább csökkent a vizsgált időszakban, a halandóság pedig tovább javult. Tehát a hosszú távú demográfiai kilátások a reform időpontja óta tovább romlottak. Itt azonban egy pontosítás szükséges: ami romlott, az a hosszú távú korfüggőség, nem pedig az, amit a hosszú távú korfüggőséggel kapcsolatban 1997-ben várni lehetett. Azaz, a hosszú távú egyensúly 1997 óta történt romlását, az implicit adósság vagy a korosztályi egyensúlytalanság növekedését nem magyarázza a korfüggőség hosszú távú növekedése, mert az az 1997-es előrejelzésekben praktikusán ugyanakkora volt, mint a 2003-as előrejelzésekben.

⁶ Itt hozzá kell tenni, hogy a járulékfizetésből számított bértömeg mutatója érzéketlen a járulékteher járulékfizetők közötti súlyos aránytalanságaira. Barabás (2007) kimutatta, hogy a járuléktömeg 88 százalékát az aktív korú népesség mindössze 40 százaléka fizeti.

4. ábra: A korfüggőség alakulása a nyugdíjreform óta

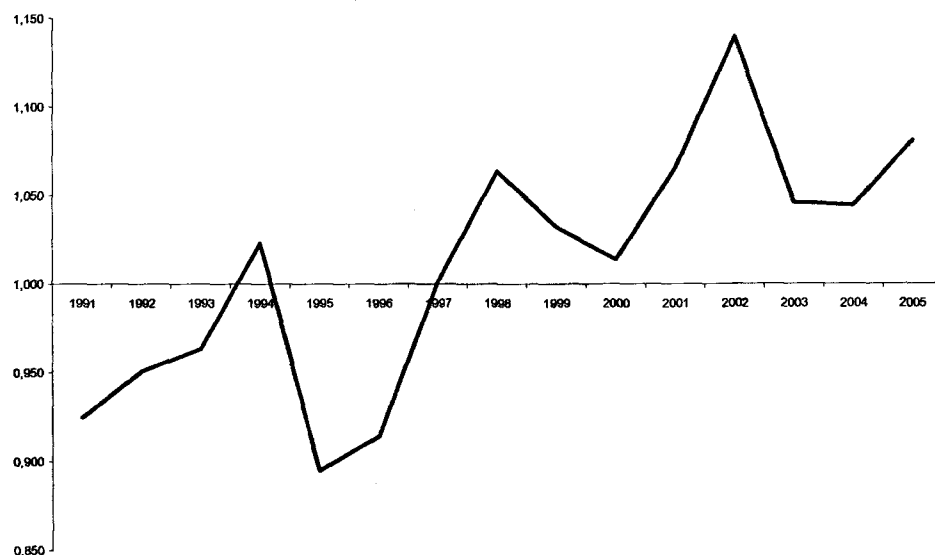
Megjegyzés: korfüggőség: a nyugdíjkorhatár felettek aránya a 15 évnél idősebb korhatár alatti népességhez.

Politikai ciklusok

Ezek szerint sem a rövid távú, sem a hosszú távú egyensúly megbomlása nem vezethető vissza a mikro-alapok romlására vagy legalábbis a vártnál nagyobb mértékű romlására. Az alábbiakban egy újabb tényezőt, a rendszer politikai kitettségét vizsgálom. Azzal érvelek, hogy a magyar nyugdíjrendszer nagyon erősen reagál a választási ciklusra, és épp azok az elemi erodálódtak el az elmúlt évtizedben, amelyek a rövid távú politikai nyomásnak leginkább ki vannak téve. Az 5. ábrán bemutatom a nyugdíjellátások egy ellátottra eső reálértékének változását az előző évihez viszonyítva. Azokban az években, amikor a szóban forgó érték 1-nél nagyobb, a nyugdíjak nőttek az előző évihez képest. Amikor az érték nagyobb, mint az előző évben, akkor a növekedési ütem meghaladta az előző évi növekedési ütemet.

Az ábrán erős politikai ciklus vehető ki. A választások utáni első és második évben az ellátások növekedési üteme visszaesik; az 1998 előtti két ciklusban, ezekben az években kifejezetten csökkennek a reálnyugdíjak. A választás előtti évben viszont a növekedési ütem mindig meghaladja az előző évit, a választási években pedig még nagyobb mértékű a növekedés. További kutatással lehet csak eldönteni, hogy ez a ciklus a választóközönség éretlenségét mutatja-e, vagy a politikai döntéshozók téves számítását, tekintve, hogy az ábrán szereplő mindhárom választást a pozícióban lévő kormány elvesztette. A ciklikus nyugdíjemelések tehát látszólag hatástalanok; az is lehet azonban, hogy enélkül, vagy a soron kívüli emelésekre szánt összeg más felhasználásával még nagyobb arányú vereségeket szenvedtek volna a választásra induló kormányok.

5. ábra: Ellátások egy ellátottra eső reálértéke az előző évihez viszonyítva

Megjegyzés: Minden nyugdíj és nyugdíjszerű ellátás.

Részletes, és jelenleg még hiányzó elemzés alapján lehet csak eldönteni, hogy az egyensúlyromlást milyen mértékben okozta a nemzetközi adóverseny és milyen mértékben a szavazatvásárlási szándék. A kérdést azért érdemes tisztázni, mert a helyzetet előidéző feltételek adottak, a nyugdíjrendszer felelősei nem tudják azokat kontrollálni. A nemzetközi adóverseny megakadályozza a járulékemelést és a jövőben esetleg további járulékcsoökkentéseket kényszeríthet ki. A járadék-oldali politikai ciklus kialakulásának feltételei – a nagy pártokat preferáló és stabil kormányokat eredményező, szoros választási eredményeket szülő választási rendszer, a pártoktól független véleményformálók hiánya, és az éretlen, rövid politikai memóriával rendelkező választók viszonylag magas aránya – belátható időn belül ugyancsak fennmaradnak. A feladat tehát az, hogy olyan intézményi biztosítékokat találjunk, amelyek az adott feltételek mellett csökkentik a nyugdíjrendszer kiszolgáltatottságát a rövid távú politikai befolyástól.

A nyugdíjrendszer elszigetelése a rövid távú politikai döntéshozataltól

A fentiek ekképp foglalhatóak össze: a magyar társadalom politikai érettségének hiánya és még néhány, a politikai berendezkedést jellemző sajátosság miatt a nyugdíjrendszer intézményi védelemre szorul a rövid távú politikai döntésekkel szemben. Ez nem jelenti a demokratikus berendezkedés megszüntetését, de mindenképpen visszalépést jelent a demokrácia ideális működési módjától. Ideális esetben a politikai elit olyan önkontrollra képes, a szélesebb választói tömeg pedig olyan mértékben megbízik a politikai véleményformálókban és szakértőkben, hogy a hosszú távú érdekeket nem lehet feláldozni a rövid távú szavazatszerzés érdekében. Nyilvánvalóan ez az ideális állapot nem általános a demokráciákban, de nem is érdemes őket rögtön, mint illúziókat elhessenteni. Minden jel szerint Norvégia képes ellenállni annak a kísértésnek, hogy az ország szénhidrogén-jövedelmeit eltékozzolja. Az Egyesült Királyságban a jegybank önállósága a gyakorlatban megvalósult még mielőtt ezt törvény írta volna elő. A példák sora még bővíthető, igaz, nem nagyon hosszan. Mindenesetre a mienkéhez hasonló nyugdíjciklus ismeretlen más országokban, még akkor is, ha a politikai beavatkozás viszont ismerős. Általában véve, bár a politikai üzleti ciklusokkal foglalkozó szakirodalom bővelkedik empirikus példákban, sok esetben még arról is vita folyik, hogy egyáltalán léteznek-e e ciklusok. A mi esetünkben ezen senki sem vitatkozik.

Nem mintha a kormány mozgásszabadságát korlátozó intézmények az ideális megoldást jelentenék. Az efféle intézmények költségesek, nem feltétlenül garantálják a hatékony kontrollt, és esetenként káros működési bémultsághoz is vezethetnek. Sok múlik tehát azon, hogy milyen működési szabályzattal indítjuk őket újtjukra. Mindenképpen könnyebb lenne nélkülük; a magyar demokrácia azonban a jelek szerint jelenleg nem tud efféle mankók nélkül működni.

Az alábbiakban azokat a fontosabb kérdéseket körvonalazom, amelyeket meg kell tudnunk válaszolni, mielőtt belekezdünk a nyugdíjrendszer hosszú távú érdekeinek védelmét szavatoló intézményi reformokba. A legtöbb kérdésre még nem tudom a végleges és egyértelmű választ. Céloom a probléma és a részletkérdések felvetése, és csupán egy-két ponton a kérdések megválaszolása.

A jelenlegi rendszer nyitottsága

Amikor a nyugdíjrendszert elszigeteljük a rövid távú politikai döntéshozataltól, kétfajta hibát követhetünk el: ha a politikai döntéshozók nem tudnak hozzáférni a rendszer paramétereire, pedig ésszerű volna, illetve ha hozzáférnek, pedig nem volna ésszerű. Az elmúlt évek hazai tapasztalatai a második típusra korlátozódnak, ennek alapján azonban hiba lenne olyan reformokat életbe léptetni, amelyek alkalmazkodásképtelenné tennék a nyugdíjrendszert a változó körülményekhez. Továbbá, egy ésszerű elszigetelési módszernek nem csupán azt a fajta kockázatot kell tudnia csökkenteni, ami a jelenlegi helyzetben elsőként eszünkbe jut, nevezetesen a járadékosok nyomását arra, hogy jogosultságszerzéssel nem megalapozott, fedezetlen és fenntarthatatlan járadékemelését kényszerítsenek ki, hanem annak kockázatát is, hogy a felhalmozott nyugdíjvagyon vagy jogosultságokat más választói csoportok, például adófizetők vagy a közpénzek más felhasználói megdézsmálhassák.

Mindezek szem előtt tartásával azt kell először számba vennünk, hogy jelenleg hol lehet beavatkozni a rendszerbe, mely pontokon lehet és érdemes a beavatkozás lehetőségét elzárni, milyen eszközökkel tegyük ezt, végül pedig, hogy hány helyen és hol hagyjunk mégis teret a beavatkozásra. Azt, hogy ki avatkozhasson be, a következő pontban vitatjuk meg.

A beavatkozási lehetőségek jelenlegi listája igen hosszú. Nézzük először csak az öregségi nyugdíjat. Az, hogy mi minősül szolgálati évnek változtatható és az elmúlt évtizedek során változott is. Az egyetemi tanulmányokkal töltött évek, az azóta megszűnt kötelező katonai szolgálat évei tekinthetők szolgálati évnek, de ki is vehetők onnan. A nők szolgálati év beszámítást kaphatnak gyermekszám szerint, de ez könnyen megváltoztatható. A gyes-ből és a munkanélküli ellátásokból a kormány járulékot von le és fizet a nyugdíjalapba. Ezáltal jogosultság keletkezik, ami azonban tollvonással megszüntethető (a járulékfizetéssel együtt). A szolgálati évek ráadásul a jelenlegi nyugdíjaskálán nem azonos értékűek. Az épp aktuális számítási mód is több változtatás eredménye és maga is meg fog változni a törvény szerint 2013-ban.

A következő nyitott pont a keresetbeszámítás. A nyugdíjjárulék alapja korlátos felülről; ez a plafon azonban az elmúlt évek során többször jelentősen változott. A kezdőnyugdíj kiszámításának alapja a nettó kereset, de hogy mi tekintendő nettónak (csak a személyi jövedelemadótól vagy a személyi jövedelemadótól és a nyugdíjjáruléktól egyaránt megtisztított kereset), az épp most változik. 2013-tól pedig, a törvény szerint a bruttó kereset lesz a számítás alapja. A kereset egyes sávjai sem egyformán számítanak be. A magasabb kereseti sávok kevesebbet érnek; ez az ún. degresszió. A sávhatárok és a degressziós sávok mind megváltoztathatóak; a sávhatárok alakulása miatt a degresszió mostanra gyakorlatilag már el is tűnt.

Mindez eddig a kezdőnyugdíj megállapítása során lehetséges beavatkozások hosszú, de nem teljes listája. Változtatni azonban a már megállapított nyugdíjakat is lehet. Sőt kell is. A nyugdíjak értéke évről-évre nő; az index-szabály azonban módosítható és az elmúlt évtizedben többször módosult is. Az 1970-es évek elejétől érvényes rendszeres éves emelést az infláció meglődulásával először ad hoc rendkívüli emelések váltották fel, majd 1992-től a keresetek növekedéséhez igazították az indexet. Az azonban, hogy melyik év legyen az igazítás alapja, az az évi előrejelzett, vagy az előző évi tényleges keresetnövekedés, szintén többször változott a 90-es években. Az 1997-es törvény végül megfelezte a reálkereset-indexet, de ezt, az ún. svájci indexet, az egymást követő kormányok rendre felülírták soron kívüli emelések, illetve naptárreform (az egy évben lévő hónapok számának felemelése) révén. Jelenleg pedig újra napirendre került az index-szabály törvényi megváltoztatása (áttérés az árindexre).

Ugyancsak változtathatók, és változnak is, a hozzátartozói nyugdíjak, a nem a társadalombiztosítási alapokból fizetett nyugdíjak és a gyakran a munkaerőpiacról való kimenekülés egyéb csatornáiként funkcionáló rokkantnyugdíj és redukált rokkantnyugdíj formák (az átmeneti járadék és a rendszeres szociális járadék).

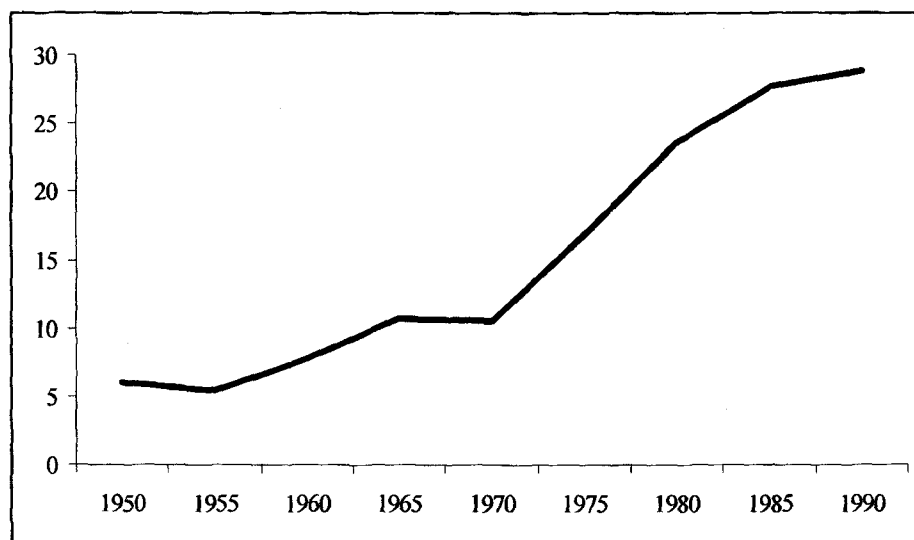
Összefoglalva: a rendszer se nem szolgáltatás-meghatározott (defined benefit), se nem járulék-meghatározott (defined contribution), mert az adott szolgáltatás-szint eléréséhez szükséges feltételek és a járulék-szolgáltatás kapcsolat egyaránt kiszámíthatatlan. Ez befolyásolja mind a nyugdíjasok, mind az aktívak magatartását. A kiszámíthatóság hiánya miatt a nyugdíjasok becsapottnak és kizsákmányoltnak érzik magukat, azokban az esetekben is, amikor ez indokolatlan,⁷ és készséggel elfogadnak, sőt kezdeményeznek minden, a szabályoktól eltérő nyugdíjemelést, az aktívak pedig, nem tudván, hogy mire számíthatnak a jövőben, mindent elkövetnek, hogy elkerüljék a járulékfizetést. Ezt a késztetést egyaránt érzi a

⁷ Az öregségi nyugdíjasok több mint 30 százalékának az elfogadott szolgálati ideje rövidebb, mint 30 év. Mivel a nyugdíjkorhatárt elérők várható teljes élettartama meghaladja a 70 évet, ez azt jelenti, hogy a szóban forgó ellátotti kör közel egyharmada teljes életpályájának csupán 40 százalékát vagy annál kevesebbet töltött járulékfizetőként. Ennyi szolgálati év után indokolatlan elfogadható nyugdíjra számítani. A kevesebb szolgálati évet megkövetelő rokkantnyugdíj-formákba menekült álrókkantakra pedig ez fokozottan érvényes.

rövidlátó és a távlatokban gondolkodni tudó munkavállaló. Az előbbi számíthat arra, hogy járulékfizetéssel nem megalapozott szolgáltatáshoz juthat, az utóbbi pedig okkal tarthat attól, hogy befizetett járuléka rossz megtérüléssel fog nyugdíjjá változni.

Ezen egyféleképpen lehet változtatni: úgy kell rögzíteni a szabályokat, hogy azokat ne lehessen megváltoztatni. A beavatkozás útját minősített többséghez kötött törvénnyel, Magyarországon kétharmados törvénnyel kell elzárni. Első javaslatom tehát az, hogy *a nyugdíjrendszert szabályozó törvénycsomagot kétharmados törvénnyé kell tenni.*

6. ábra: Fedezeti járulékmérték a magyar nyugdíjrendszerben

Forrás: Bod (1995).

Megjegyzés: fedezeti járulékmérték: az a járulékszint, amely adott évben épp fedezi az ellátásokat.

Ez azonban egyből kínálja a következő kérdést: mi legyen az a szabálycsomag, amit ennyire erős törvényi védelemmel látunk el? Mi lett volna, ha ilyen erejű védelemmel látták volna el, mondjuk az 1951. évi 30. sz., a társadalombiztosítási nyugdíjról szóló törvényt? Ez a törvény 4 százalékos járulékmértéket állapított meg a nyugdíjak és baleseti járadékok fedezésére (Szabó 2000), nem specifikálva a rendszer beérése következtében szükségessé váló magasabb járulékszintet. A 6. ábrán, Bod Péter számítása nyomán bemutatjuk a fedezeti járulékmérték alakulását a rendszer beérése során, 1990-ig. A fedezeti járulékszint emelkedése nem pusztán a jogkiterjesztéseknek, a rendszer nagyvonalúságának és a nyugdíjazáskor várható élettartam növekedésének köszönhető, hanem annak, hogy a beérés során az ellátotti körbe újonnan belépő friss-nyugdíjas kohorszok átlagos szolgálati ideje egyre hosszabb. Lehetett volna ezt az 1951-es 4 százalékos járulékból finanszírozni? És: lehetett volna pontosan előreszámolni a fedezeti járulékszintet? A válasz mindkét kérdésre nyilvánvalóan nem. Kockázatot jelentett volna, ha akár az 1951-es szintet, akár egy, így vagy úgy előreszámolt járulékszintet rögzítettek volna. Csak néhány tényező, amivel 1951-ben nem számolhattak: az aktív korú népesség 2-3 százalékának emigrációja 1956-ban, az 1951-es 21 százalékos infláció után 40 százalékos fogyasztói áremelkedés 1952-ben, utána viszont gyakorlatilag teljes árstabilitás 1970-ig, és így tovább.

A következtetés tehát: ha a nyugdíjformula összes elemét, az index-szabályt, a korhatárt és az összes többi komponens megvédjük a változtatástól, akkor a rendszer alkalmatlanná válik a változó peremfeltételekhez való alkalmazkodásra. Ezt nyilvánvalóan el

kell kerülni. Ezen kívül azonban van még egy további fontos indok arra, hogy valamilyen módon meg lehessen változtatni a szabályokat. Tudásunk a nyugdíjrendszer működésével kapcsolatban folyamatosan növekszik, egyre több tapasztalatunk van és a társadalomtudományi elméletalkotás is egyre pontosabb cselekvési modelleket produkál. Mi történjék akkor, ha egy kor egészen másként gondolkozik a nyugdíjrendszerről, mint az előző generációk? Nyilván fenn kell tartani annak lehetőségét, hogy a növekvő tudás beépülhessen az intézményrendszerbe.

Javaslatom ezért egy háromlépcsős eljárás:

1. Minimálisra (de nem nullára) kell csökkenteni a beavatkozási lehetőségek számát; a szabályokat sarokszámok helyett számítási algoritmusokra kell építeni.
2. A szükséges beavatkozásokat egy, az Alkotmánybíróságra vagy a Monetáris Tanácsra távolról emlékeztető Nyugdíjtanácsra kell bízni, amelynek tagválasztási rendjét, üzemmenetét és eszköztárát világos szabályok írják le.
3. A beavatkozási lehetőségek listájának átírásáról vagy a működési alapelvek megváltoztatásáról azonban az Országgyűlés döntsön, kétharmados többséggel.

A rendszer elszigetelése a beavatkozás lehetőségének fenntartása mellett

Az alábbiakban felvázolom, hogy miként lehetne elejét venni a politikai ciklus újbóli jelentkezésének. Innentől számítva a kifejtés módja változni fog. Kevesebb empirikus elemzésre tudok támaszkodni és javaslataim is több bizonytalansági elemet tartalmaznak majd, mint eddigi megállapításaim. Céloom a nyugdíjreformról szóló vita új mederbe terelése, azaz elsősorban kérdésfelvetés. A részletes megoldási javaslatok kidolgozása több időt vesz majd igénybe és nem is egy ember munkája kell, hogy legyen (Diamond 1999).

A nyugdíjszabályokat alakító algoritmusok

Első javaslatom szerint a nyugdíjrendszer szabályozásának részleteit, a kezelendő kockázatok listájától a kereset- és szolgálati idő beszámításon át a nyugdíjak adóztatásáig és az indexszabályig bezárólag kétharmados többséggel rögzíteni kell, hogy az épp aktuális kormány ne nyúlhasson hozzájuk. A rögzítendő elemek részletes listáján kívül ki kell mondani, hogy a törvényhozó kifejezett szándéka a rendszer elszigetelése a rövid távú politikai döntésektől, tehát ha az épp aktuális kormány talál olyan rést, amelyet a részletes lista nem tartalmazott, akkor arra is terjedjen ki a kétharmados védelem.

Célszerű ezt a törvénykezési aktust összekapcsolni a szabályrendszer átalakításával. A jelenlegi nyugdíjszabályok ugyanis merevek, függetlenek azoktól a külső feltételektől, amelyek között érvényesíteni kell őket; ez pedig elkerülhetetlenné teszi a rendszeres korrekciót. Márpedig célunk épp az, hogy minimálisra szorítsuk a szükséges beavatkozások számát és elszigeteljük a rendszert a rövid távú megfontolásoktól. Egy olyan konstrukció például, amely egyensúlyi költségvetés mellett működne rövid távon, most, amikor a rendszer korfüggősége csupán 31 százalékos (lásd a 4. ábrát), hiányt teremtene 2020-ban, amikor a jelenlegi nyugdíjkorhatár mellett már ismét 39 százalék lesz a korfüggőség, magasabb, mint az 1997-es reform előtt, hacsak beépített automatizmusok nem alakítanak a járulékmértéket, a nyugdíjkorhatárt vagy az ellátásokat úgy, hogy azok egyensúlyba hozzák a költségvetést.

A beépítendő automatizmusok pontos listáját és részleteit természetesen további kutatásnak kell megelőznie (Weaver 1988 az efféle automatizmusok törvénybe iktatását nevezte automatikus kormányzásnak). Itt most csupán ahhoz kívánok támpontot adni, hogy minek alapján döntsük el, melyek legyenek a változó és melyek a nem változó elemek.

Elsősorban két szempontot emelek ki: a komponensek alakításában mutatkozó mozgásszabadságot (mennyire szabad a szabályozó a szóban forgó komponens alakításában, azaz milyen mértékben korlátozzák be külső, nem befolyásolható tényezők) és mennyire koncentráltak a hatások kohorszok szerint.

Járulékoldalon a járulékmérték alakításának külső korlátja a nemzetközi adóverseny. Amennyiben tehát a rövid távú egyensúly megteremtéséhez szükséges alkalmazkodást a járulékok emelésével kívánjuk elérni, számolnunk kell azzal, hogy a járulékemelés egy ponton túl tőkekivonással vagy legalábbis a tőkebeáramlás visszaesésével járhat együtt. További mérlegelendő szempont a járulékmérték és a gazdaság informalitása közötti összefüggés. Magasabb járulékok több gazdasági szereplőt kényszerítenek arra, hogy járulékelkerülő technikákat alkalmazzon, vagy csaljon. Ez a folyamat ráadásul a tapasztalat szerint nem szimmetrikus: a járulékok újbóli csökkentése nem ugyanannyi szereplőt terel vissza a járulékfizetők közé, mint amennyit a korábbi járulékemelés kiszorított. Végezetül, minden olyan változás, amely a járulékfizetés és a későbbi nyugdíjak kapcsolatát erősíti, egy esetleges járuléknövelés következményeként tovagyűrűző nyugdíjnövekedéshez vezet. Mindezek ellenére, korlátok között, a járulékmérték alkalmas lehet arra, hogy az egyensúlyi alkalmazkodás egy részét átvegye.

A járulékalap bővítése, a járulékelkerülés csökkentése, a járulékfizetők közötti tényleges járulékmérték szóródásának csökkentése a nyugdíjrendszer stabilizálásának egyik kiemelkedő terepe. Ugyanakkor a járulékalap alakítása (a járulékfizetésre kötelezett jövedelemforrások listájának változtatása, vagy a járulékbajtás szigorúságának változtatása) nyilvánvalóan nem olyan paraméter, amelynek algoritmusát meg lehet adni a törvényben. A járulékmérték azonban összekapcsolható a járulékalap bővülésével. Amilyen mértékben sikerül járulékfizetővé tenni a korábban járulékelkerülő kereseteket, olyan mértékben csökkenthető a járulékmérték mindenre nézve.

A döntéshozó a legkisebb mértékben és a leghosszabbban a demográfiai mutatókra tud hatni. Az egyes korévek kihalási rendje meglehetősen pontosan előrejelezhető, tehát azt a számot, hogy adott korhatár felett és alatt melyik évben hányan lesznek, elég jól meg tudjuk becsülni, évtizedekkel előre. Maga a korhatár azonban viszonylag szabadon alakítható olyan értelemben, hogy a külső akadály, amely ennek a mozgásnak korlátot szab, viszonylag rugalmas. A szóban forgó akadály az idősebb munkavállalók alkalmazhatósága. A produktivitás az életkorral csökken és ezt a tapasztalat csak átmenetileg tudja ellensúlyozni. Továbbá, a munkaerőpiacon hasznosítható szakmai ismeretek élettartama a technikai fejlődés következtében gyorsan rövidül, az idősebb munkavállalók szakismeretei, sőt alapismeretei is, elavulnak, azokat rendszeresen frissíteni kell. A korhatáremelésnek így gátat szabnak a továbbképzési rendszer hiányosságai. A tapasztalat az, hogy a korhatáremelés tovább tartja munkában azokat, akiknek van állása, viszont nem juttatja munkához azokat az idősebb munkavállalási korúakat, akik elvesztették az állásukat.

A korhatáremelés, különösen, ha kevésbé fokozatos, erősen koncentrált hatást fejt ki kohorszokként. Ezt ugyancsak figyelembe kell venni, amikor arról döntünk, hogy a szabályegyettes mely komponense milyen mértékben hordozza a szükséges egyensúlyi alkalmazkodás terheit. Magyarországon a korhatáremelés egy átlagos, 1947-es születésű nő számára, 18 éves korban kezdett munkaerőpiaci karrier mellett közel 20 százalékkal hosszabb munkavállalási időt és hozzávetőlegesen 40 százalékkal rövidebb nyugdíjban eltöltött élettartamot szabott meg, mint egy átlagos, 1941-es születésű nőnek, azonos számú gyermek mellett (igaz, az 1947-es születésűek is elmehetnek korábban is nyugdíjba, ha megvan a szükséges szolgálati évük).

Az egyensúlyi alkalmazkodás további lehetséges paramétere az ellátások szintje. A hosszú távú egyensúlyt ellátásoldalról már a keresetbeszámítás során is meg lehet célozni. Az eszmei tökeszámlás, ún. NDC-rendszerek eszmei kamatlábai olyan algoritmusokra építhetők, amelyek lehetővé teszik a hosszú idő átlagában számolt várható ellátások hozzáigazítását a hosszú idő átlagában számolt járulékokhoz. Egy ilyen rendszer azonban demográfiai hullámzásoknak és foglalkoztatási sokkoknak éppúgy ki van téve, mint minden más felosztó-kirovó rendszer (Valdes-Prieto 2000, Barr 2005).

A nyugdíj-megállapítási szabály (új nyugdíjak) vagy az index-szabály (korábban megállapított nyugdíjak) alakítása, amelyek együttesen végül is kialakítják az életpályanyugdíjakat, ugyancsak viszonylag rugalmas. Az azonban, hogy a megállapítási szabály (például a nettó kereset újradefiniálása 2008-tól) vagy az index-szabály módosul, eldönti, hogy az alkalmazkodás hatásai mennyire koncentrálnak egyes kohorszokra, milyen törés keletkezik az életpálya-járulékokra számolt hozamok idősorában. Az ellátási szint (a helyettesítési ráta) az a pont, ahol a legkönnyebb beavatkozni a rendszerbe. A járadékoldali alkalmazkodásnak elsősorban politikai korlátja van, bár a beavatkozóknak arra is tekintettel kell lennie, hogy a járadékok túlzott nivellálása (ami a járadékcsökkentés leggyakoribb módja) negatív ösztönző hatásokkal jár.

A fentieket összefoglalva tehát itt tartunk a gondolatmenetben: a nyugdíjszabályokat a nyugdíjtörvény kétharmadosítása során célszerű újragondolni; sarokszámok (kötött járulékmérték, rögzített nyugdíjkorhatár, fix járadék-megállapítási szabályok és index-szabály) helyett olyan algoritmusokat kell beépíteni a szabályokba, amelyek lehetővé teszik a rendszer automatikus, külső beavatkozás nélküli alkalmazkodását a körülmények előre látható illetve váratlan változásaira. Az algoritmusok kialakítása természetesen csak lecsökkenti, de nem szünteti meg a beavatkozás szükségességét. Ezért az algoritmusok kialakításával párhuzamosan ki kell jelölni azt a néhány pontot, ahol a szükséges beavatkozás ténylegesen megtörténik. Ezeket célszerű úgy kijelölni, hogy a beavatkozóknak viszonylag tág mozgástere legyen, és a hatások ne koncentráldjanak egyes kohorszokra, hanem szélesebb körben terüljenek szét.

Még három további pontot kell tisztáznunk, mielőtt továbbléphetünk. Az első az algoritmusokkal való szabályozás technikája. A szabályokba beépíthető algoritmusok között van olyan, amely minden komolyabb következmény nélkül évről-évre történő változtatást írhat elő. Ilyen például a nyugdíjbeszámításban működő algoritmus (például egy NDC-elven működő rendszer eszmei kamatlába, az az éves hozam, amivel az adott évi befizetéseket jóváírják). Más pontokon viszont, ilyen például a járulékmérték vagy a korhatár, a gazdaság szereplőit komolyan zavarhatja, ha a változtatások évesek. Ilyen esetekben a célszerű megoldás az, hogy a Nyugdíjtanács, a törvényben rögzített algoritmus alapján, több évre előre kiszámítja és kihirdeti az algoritmus szerint várható értéket, példánk szerint a járulékmértéket vagy az új nyugdíjkorhatárt.

A második kiegészítő megjegyzés, hogy az eddigiekben csupán a külső körülményekhez való alkalmazkodásról volt szó, arról azonban nem, hogy maguk a szabályok miként változtatják meg a körülményeket, azaz, a változtatásoknak milyen endogén hatásai vannak. A járulékmérték szabályozása és a beszédhető járuléktömeg között nem egyszerű a viszony. A kétszeresére emelt járulékmérték nem eredményez kétszeres járuléktömeget, mert a gazdaság egy része adóelkerülővé válik, vagy csődbe megy. Ugyanígy, de valószínűleg nem szimmetrikusan, a felére csökkentett járulékmérték sem csökkenti felére a járuléktömeget. Ezeknek a hatásoknak az ismerete előbb vagy utóbb be kell, hogy épüljön a szabályozási algoritmusokba. Ez tovább bővíti a Nyugdíjtanács feladatlistáját.

Végül a harmadik kiegészítés. A fentiekben kizárólag a nyugdíjköltségvetés egyensúlyban tartásáról volt szó. Minden kiigazító lépés azonban korosztályok közötti és esetenként korosztályon belüli újraelosztást eredményez, ami viszont igazságossági kérdéseket vet fel. A Nyugdíjtanács eljárásait szabályozó törvénynek ezért ki kell térnie ezekre az igazságossági kérdésekre is. E problémára a későbbiekben még röviden visszatérek.

A Nyugdíjtanács

Az eddigiekben amellet érveltem, hogy az újabb politikai ciklus kialakulásának elkerülése érdekében jelentősen csökkenteni kell azoknak a pontoknak a számát, ahol be lehet avatkozni a nyugdíjrendszerbe, a jelenlegi sarokszámokat algoritmusokkal kell felcserélni, hogy a külső körülmények változásaihoz történő alkalmazkodás előre kalkulálható legyen, és hogy a szükséges változtatásokat ki kell vonni a rövid távú szavazatszerzés hatóköréből. A továbbiakban, az előző szakaszhoz hasonlóan csak a kérdésfelvetés szintjén, azzal foglalkozom, hogy milyen intézményi megoldások tehetik lehetővé az intervenciót a fennmaradó beavatkozási pontokon úgy, hogy a rendszer ne legyen szükségtelenül merev és a későbbi generációk számára is fennmaradjon a változtatás lehetősége.

A korábbiakban már jeleztem, egy kétlépcsős intézményi megoldás lehetőségét, amely szerint a Nyugdíjtanács foglalkozik a rendszer paramétereinek karbantartásával, a beavatkozási lehetőségek listájának átírása vagy a működési alapelvek megváltoztatása azonban az Országgyűlés kezében marad. A Nyugdíjtanács tagjait az Országgyűlés választja kétharmados többséggel, kötött időtartamra. A Nyugdíjtanács:

- éves jelentést készít a nyugdíjrendszer fenntarthatóságáról rövid, közép és hosszú távon (1, 5, 20 és 75 év), valamint a járulékbefizetések átlagos várható megtérüléséről a rendszer egészét tekintve és korosztályonként;
- a törvény által megszabott beavatkozási pontokon, a korábbiakban tárgyalt módon leírt algoritmusok alapján megállapítja a rendszer paramétereit, és számításai alapján előre bejelenti a paraméterek változásait;
- javaslatot tesz az Országgyűlésnek az algoritmusok megváltoztatására, ha ezt szükségesnek látja;
- javaslatot tesz a nyugdíjrendszer szerkezeti reformjaira, ha ezt szükségesnek látja.

A Nyugdíjtanács döntéseit egyszerű többséggel hozza, működési rendjét törvény rögzíti. Működését a nyugdíjrendszer fenntarthatósága és a korosztályok közötti igazságos újraelosztás szempontjai határozzák meg.

Ezek a javaslat szerint újonnan felállítandó Nyugdíjtanács működésének alapelvei. A szakasz hátralévő részében egyrészt a javaslat néhány pontját szeretném indokolni, másrészt egyes nyitott, még nem tisztázott pontokra szeretném felhívni a figyelmet.

Elsőként a Nyugdíjtanács tagjainak kiválasztási rendjét próbálom megindokolni. A javaslat szerint a Nyugdíjtanács szakmai testület és nem politikai képviselő. Ez nem magától értetődő. Egy sor országban, kijelölt szervezetek által delegált, esetenként közvetlenül választott tagokból álló önkormányzatok végzik a nyugdíjrendszerek társadalmi ellenőrzését. A javasolt Nyugdíjtanács ráadásul nem pusztán ellenőríz, hanem pontosan körülírt eljárások alapján döntéseket hoz, ez pedig még inkább azt indokolná, hogy az érintettek, vagy szervezeteik maguk válasszák meg a Tanács tagjait.

Javaslatom értelmében azonban a kiválasztást az Országgyűlés végzi. Ennek oka, hogy azok a csoportok, amelyek politikai képviselőt egy, a választók által közvetlenül választott szervezet látná el, részben rosszul vannak definiálva, részben politikailag szervezetlenek,

részben pedig szervezhetetlenek. A hibás definíció egy sor társadalombiztosítási önkormányzat összetételében megmutatkozik. Számos országban ugyanis a nyugdíjrendszer politikai felügyeletét háromoldalú testületek végzik, melynek tagjait a kormány, a munkáltatók és a munkavállalók delegálják. Ez a delegálási elv egy félreértésen alapul, amely szerint a nyugdíjrendszerrel kapcsolatos problémakör az ipari kapcsolatok (industrial relations) része. Egy nemzeti kockázatközösséget képező felosztó-kirovó rendszer azonban, mint amilyen a magyar nyugdíjrendszer, nem a munkavállalók és munkáltatók közötti kapcsolatokat kezel, hanem együtt élő generációk közötti kapcsolatokat. A felosztó-kirovó nyugdíjrendszer arra épül, hogy az aktív korúak kifizetik az idősek nyugdíját és felnevelik a járulékfizetők következő nemzedékét. Egy olyan képviseleti rendszer, amelyben csak az aktív korúak szervezetei, a szakszervezetek és munkáltatói szövetségek kapnak szerepet, hajlamos lehet arra, hogy a képviselettel nem rendelkező korosztályok (különösképp a gyermekek vagy a későbbi generációk) érdekeit ne képviselje megfelelően. Nem véletlen, hogy a balkáni térségben, az ILO szorgalmazására az elmúlt másfél évtizedben újonnan létrejött társadalombiztosítási felügyelő bizottságokban, több országban is (például Horvátországban, Montenegróban, Szerbiában) helyet kaptak a nyugdíjas-szervezetek képviselői is.

Az első indok tehát, ami a szakértői testület felállítása mellett szól, hogy a nemzetközi gyakorlatban gyakran megtalálható politikai képviselet egy hibás megközelítésre épül. A másik indok az, hogy a magyar társadalom politikai-szervezeti tagoltsága nem generációs alapú. Sem a parlamenti pártok, sem a szakszervezetek vagy munkáltatói szövetségek szerveződésének nem szempontja, hogy a képviseltek életciklusuk melyik szakaszában vannak. Az olyan szervezetek pedig, amelyek generációs alapon szerveződnek, marginálisak és a képviselni szándékolt generációk töredékét reprezentálják csupán. A nyugdíjas szervezetek a nagy pártok tagozataiként alárendelt kiszolgáló szerepet játszanak. A járulékfizetők következő nemzedékének politikai képvisellete pedig konceptuális okokból hiányzik. A gyermekek nem rendelkeznek szavazati joggal (és szüleik sem szavazhatnak helyettük), a jövő nemzedékek politikai képviselétével kapcsolatos intézményi elképzelések pedig, bár az ezzel kapcsolatos kutatások igen intenzívvé váltak az utóbbi öt-tíz évben, még alig kerültek ki az egyetemi tanszékek falai közül.

Ilyen körülmények között a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának és a korosztályok közötti igazságos újraelosztás szempontjainak érvényesülését egy jól behatárolt feladatkörű, korlátozott befolyású szakértői testület tudja a legjobban ellátni, melynek tagjai nincsenek kitéve a közvetlen politikai nyomásnak. A tagok kiválasztásának kétharmados szabálya épp azt a célt szolgálja, hogy a Nyugdíjtanács ne pártdelegáltakból álljon, mint például az ORTT. Ugyanakkor a Tanács feladatköre világosan körül van határolva, a nyugdíjrendszer paramétereinek folyamatos karbantartására korlátozódik. Az ennél nagyobb horderejű szerkezeti változtatások lehetősége továbbra is az Országgyűlés kezében marad.

Az, hogy a Nyugdíjtanács döntési jogkörrel rendelkezik, megkülönbözteti a társadalombiztosítási tanácsadó szervezetektől (lásd Barabás et al.), mint amilyen az amerikai Social Security Advisory Board (SSAB). Az SSAB csak morális hatalommal rendelkezik, adminisztratív jogosultságai nincsenek. Az amerikai társadalombiztosítás azonban nem is mutat olyan politikai ciklust, mint a magyar.

Mielőtt továbblépnénk a következő rövid szakaszra, mely az Országgyűlés megmaradó szerepével foglalkozik, csupán még egyszer jelezni kívánom, hogy az ebben az esszében felvetett elképzelés számos ponton még további kidolgozásra vár. Ezek közül itt most kiemelkedő horderejénél fogva csak egyet említek: a Nyugdíjtanács és a PSZÁF kapcsolatát. A PSZÁF, jogelődjétől megörökölte a magánpénztárak felügyeletét. Mivel a magánpénztárak törvényi kötelezettség alapján fizetendő összegeket kezelnek, szemben a PSZÁF által felügyelt egyéb területekkel, az állami felelősség is súlyosabb. A Nyugdíjtanács

döntései, a magánpénztárakat is érintik, gondoljunk csak a korhatárra vagy a járulékmértékre. A két testület együttműködésének részletei még további gondolkodást igényelnek.

Az Országgyűlés szerepe

A Nyugdíjtanács jogköre erősen korlátozott, ha pedig az új nyugdíjtörvény a számítási algoritmusokat is jól adja meg, akkor feladata is kevés lesz. A demokrácia alapelveivel ugyanakkor összeegyeztethetetlen, hogy a nyugdíjrendszer alapvető, szerkezeti kérdésekre vonatkozó döntései kikerüljenek az Országgyűlés kezéből. Ezért, javaslatom szerint, az intézményszerkezet változásairól továbbra is az Országgyűlés döntene.

A parametrikus és szerkezeti elemek különválasztása és a korábbi javaslatok életbe léptetése mindenképpen törvénymódosítást igényel. Célszerű ezt az alkalmat arra is felhasználni, hogy a felvetődő stratégiai kérdésekben döntés szülessék, és egy olyan rendszert stabilizáljon a törvény, amelynek alapjaihoz jelenlegi tudásunk szerint sokáig nem kell hozzányúlni. Az alábbiakban röviden három olyan kérdéssel foglalkozom, amelyek a nemzetközi szakmai vitákban napirenden vannak, és amelyek valóban szerkezeti változást jelentenek. Az első a privatizáció, a második a nyugdíjrendszer beágyazása a teljes generációközi transzferáramlásba, a harmadik pedig a fokozatos nyugdíjba vonulás intézményrendszerének megteremtése. Ehelyütt nincs mód a három kérdés körüljárására, még vázlatosan sem. Ennek az esszének ez nem is célja. Ezért csak megnevezem a három kérdéskört.

A nemzeti kockázatközösségre kiterjedő nyugdíjrendszerek bevezetésének három kulcskérdése, hogy miben tartják a felhalmozásaikat, emberi tőkében vagy fizikai tőkében, hogy rögtön a bevezetéskor kezdenek-e járadékot szolgáltatni, vagy csak az a generáció kap elsőként nyugdíjat, amelyik járulékot is fizetett, és hogy a beérési periódust a fogyasztás visszafogásából vagy eladósodásból finanszírozzák. E három jellemző eldönti, hogy halmozódik-e fel tőke, keletkezik-e adósság, mely generáció életpálya-fogyasztása csökken, és mely generáció jut fogyasztási forrásokhoz más generációk rovására.

A magyar nyugdíjrendszer részleges privatizációját a tőkepiac általában és hosszabb távon mutatkozó magasabb hozamai motiválták; ez párosult azzal, hogy kisebb mértékben tervezték adósságból finanszírozni az átállást. Az, hogy ez utóbbi nem sikerült, valószínűleg nem független attól a politikai ciklustól, amiről a korábbiakban már volt szó. Ha a rendszert sikerül elszigetelni a rövid távú politikai haszonszerzéstől, akkor várhatóan az átállás adósságfinanszírozását is le lehet csökkenteni. A hozamok pedig, bár elmaradtak a várakozásoktól és a lehetőségektől, még így is kompenzálják a kieső társadalombiztosítási nyugdíjakat (Orbán és Palotai 2006). A rendszer privatizációja ugyanakkor részleges maradt. Egy beérett felosztó-kirovó rendszer egy lépésben történő átállítása tőkefedezeti rendszerré elviselhetetlen terhet ró az átálláskor aktív korosztályra, amely ki kell, hogy fizesse az előtte járók nyugdíját, és fel kell, hogy halmozzon saját idős korára. Több lépésre szétbontva, azaz több, egyenként másfél-két évtizedes átmenetre szétbontva azonban ez megtehető, mert akkor a terhek megoszlanak az egyes generációk között.

Feltéve, hogy az Országgyűlés a rendszert teljesen fel akarja tőkésíteni. A privatizáció mértéke 1997-ben politikai kompromisszumokon múlt, és azóta sem készült olyan számítás, amely a tőkefedezeti és a felosztó-kirovó rendszer optimális arányát megadta volna. Mielőtt hosszú távra rögzítjük a rendszert, egy ilyen számítást el kell végezni, és ha a privatizáció jelenlegi mértéke nem elégséges, akkor a további lépéseket előre bele kell foglalni a törvénybe.

A második tisztázandó kérdéskör a nyugdíjrendszer beágyazása a teljes generációközi transzferáramlásba. A felosztó-kirovó rendszer nem két, hanem három, egy időben élő korosztályt kapcsol össze. Az aktív korúak nyugdíjat fizetnek szüleiknek és felnevelik gyermekeiket, hogy legyenek, akik az ő nyugdíjukat kifizetik. A jövő nyugdíjai ezért nem a jelenlegi járulékfizetéstől függenek (bár torz módon a jogosultság igen), hanem a következő generáció járulékfizető képességének fokozása érdekében tett erőfeszítésektől. A nyugdíjrendszernek az 1990-es évek elejétől kezdődött folyamatos reformkényszere levezethető az említett járulékfizető képességet fokozó beruházások, tulajdonképpen emberi tőke beruházások, elégtelenségére a korábbi évtizedekben. Ezeket az összefüggéseket fel kell tárni, és be kell építeni a nyugdíjtörvénybe mielőtt azt hosszú időre befagyasztnak.

Végül a harmadik kérdéskör szorosabban kötődik ahhoz, amit szűkebben nyugdíjrendszernek nevezünk. A nyugdíjrendszerek jövőjével kapcsolatos leggyakrabban említett probléma az ipari társadalmak öregedése. Valójában azonban az öregedés önmagában nem ront a nyugdíjrendszerek egyensúlyán. Ha az öregedés aktív, tehát az aktív életszakasz nő meg és nem az inaktív életszakasz, akkor az egyensúly javul, akkor is, ha az átlagéletkor nő. A probléma egyrészt az, hogy az egészséges várható élettartam nem nő olyan gyorsan, mint maga a várható élettartam (tehát a nem egészségben töltött utolsó évek átlagos hossza megnő), másrészt, és ez a fontosabbik, a termelékenység életpálya-görbéje meredekebben esik vissza, mint a kevesebb tanulást igénylő technológiák világában. Ez elsősorban az alacsonyabb képzettségűeket szorítja ki időnek előtte a munkaerőpiacról, mert az ő képzettségük avul el hamarabb és ők azok, akik nehezebben tanulnak új szakmát. Ez a fő akadálya annak, hogy a nyugdíjköltségvetés egyensúlyi problémáira kizárólag a nyugdíjkorhatár emelésével reagáljunk.

A termelékenység túl korai és túl meredek csökkenésére részben a szűkebben vett nyugdíjrendszeren kívüli eszközökkel, a továbbképzési rendszer átalakításával tudunk reagálni. Erről a korábbiakban már esett szó. A másik alkalmazkodási lehetőség azonban, a fokozatos nyugdíjba vonulás, a szűkebben vett nyugdíjrendszer eszköze. A hagyományos társadalomban a fizikai teljesítőképesség lassú csökkenésével fokozatosan csökkent, de nem szűnt meg a munkavégzés. Az ipari társadalomban azonban a munkából való visszavonulás sokkal radikálisabb. A nyugdíjba vonulók nagyobb része egyik nap még teljes állásban dolgozik, másik nap már egyáltalán nem. A fokozatos nyugdíjba vonulás ezzel szemben lehetővé teszi, hogy a merev egyszeri korhatárt felbontsuk: a nyugdíj első részéhez már viszonylag alacsonyabb életkorban hozzá lehet jutni, miközben a munkavállaló részmunkaidőben még tovább dolgozik, majd több lépésben egyre nő a nyugdíj és egyre csökken a munkajövedelem szerepe, miközben az elvégzett munka mennyisége is lépésről lépésre csökken. Japán komoly sikereket ért el ilyen módszerrel az idősebb munkavállalók munkában tartásában (OECD 2004). Mivel várható, hogy a fokozatos nyugdíjba vonulás kérdése a közeljövőben napirendre kerül, ezt a megoldási lehetőséget is érdemes végiggondolni, mielőtt megnehezítjük a nyugdíjtörvény ad hoc módosításait.

Köszönetnyilvánítás

Hasznos észrevételeikért köszönettel tartozom Simonovits Andrásnak és Tóth István Györgynek. Az esetlegesen megmaradó hibákért és következetlenségekért természetesen ők nem felelősek. A tanulmány elkészítését az Államreform Bizottság és a Barankovics Alapítvány támogatta. A szerző a TÁRKI Társadalomkutató Intézet vezető kutatója, a Budapesti Corvinus Egyetem magántanára (gal@tarki.hu).

Hivatkozások

- Augusztinovics M (2005): Népeség, foglalkoztatottság, nyugdíj. *Közgazdasági Szemle* 52, 429-47.
- Augusztinovics és Köllő (2007): Munkaerőpiaci pálya és nyugdíj, 1970-2020. *Közgazdasági Szemle* 54, 529-59.
- Barabás Gy. (2007): Nyugdíjreform – az adórendszer és az alacsony foglalkoztatottság csapdájában. Budapest: Portfolio.
- Barabás Gy, Bodor A., Erdős M., Fehér Cs., Hamecz I. és Holtzer P. (2006): A nyugalom díja. Budapest: Portfólió.
- Barr, N. (2005): Non-financial defined contribution pensions: mapping the terrain. Megjelent: Holzmann, R. és Palmer, E. (szerk.): *Pension reform*. Washington DC: The World Bank, 57-69.
- Bod P. (1995): A magyar társadalombiztosítási rendszer kialakulása. *Nyugdíjrendszer és nyugdíjreform*(Antal K., et al.). Budapest: MTA Világgazdasági Kutató Intézet, pp. 7-16.
- Diamond, P. (1999): Insulation of pensions from political risk. In: Valdes-Prieto, S. (szerk.): *The economics of pensions*. Cambridge UK: Cambridge University Press, 33-57.
- Gál R.I. és Tarcali G. (2007): Pension reform and intergenerational redistribution. In: Gál R.I., Iwasaki, I, és Széman Zs. (szerk.): *Assessing intergenerational equity*. Budapest: Akadémiai Kiadó, megjelenés alatt.
- Holzmann, R., Palacios, R. és Zviniene, A. (2001): *Implicit pension debt: issues, measurement, and scope in international perspective*. Washington DC: The World Bank *Social Protection Discussion Paper Series* 0403.
- Latulippe, D. (1996): Effective retirement age and duration of retirement in the industrial countries between 1950 and 1990. *Issues in Social Protection Discussion Papers*, No. 2. Geneva: ILO.
- Máté, L. (2004): The collection of pension contributions in Hungary. Megjelent: Fultz, E. és Stanovnik, T. (szerk.): *Collection of pension contributions*. Budapest: ILO, 105-54.
- OECD (2004): *Ageing and employment policies: Japan*. Paris: OECD.
- Orbán G. és Palotai D. (2006): Magyar nyugdíjrendszer: gazdaságpolitikai és demográfiai kihívások. *Közgazdasági Szemle* 53,
- Rocha, R. és Vittas, D. (2002): The Hungarian pension reform: a preliminary assessment. Megjelent: Feldstein, M. és Siebert, H. (szerk.): *Social security reforms in Europe*. Chicago IL: University of Chicago Press.
- Szabó S. (2000): *A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer története Magyarországon*. Budapest: ONYF, kézirat.
- Valdes-Prieto, S. (2000): The financial stability of notional account pensions. *Scandinavian Journal of Economics* 102, 395-417.
- Weaver, R.K. (1988): *Automatic Government: The Politics of Indexation*. Brookings Institution Press.

Egy lehetséges nyugdíjreform és Indokai

A nyugdíjrendszerek reformja szerte a világon az érdeklődés középpontjában van. Úgy tűnik, hogy különböző tényezők hatására a nyugdíjrendszerek legelterjedtebb és legnagyobb súlyú „összetevője” a felosztó-kirovó rendszerű nyugdíjrendszer jelen formájában a világ legtöbb országában nehezen fenntartható. Emiatt jelenleg széles körű, sok fórumon (pl. az utcákon is) zajló vita folyik ezek reformjáról sok országban és nemzetközi szervezetben. A magyar nyugdíjrendszer az elmúlt egy évtized alatt sokat változott (megítélésünk szerint alapvetően pozitív irányban), de a jelentős reformlépések ellenére még nem beszélhetünk egy befejezett folyamatról, egy olyan rendszerről, melynek hosszú távú fennmaradása biztosított, s amelynek elemei között nagyfokú konzisztencia áll fenn. Ezért – nézetünk szerint – elkerülhetetlen a rendszer (illetve egyes elemeinek) további reformja. A továbblépést illetően azonban nincs összhang a szakértők között, s ami még nagyobb baj: úgy tűnik, hogy a döntéshozók jelenleg nem ismerik fel a további változtatás szükségességét, s mintha úgy tekintenének a nyugdíjrendszerre, ami a '90-es évek reformjai következtében átmenetileg stabil állapotba került, amelyen jelenleg nem aktuális a további változtatás, sőt még a vita sem erről. Álláspontunk szerint ez nincs így. A tanulmány a magyar nyugdíjrendszer egy lehetséges és (a szerzők szerint) kívánatos távlati modelljét, valamint az ahhoz vezető utat kívánja felvázolni.

A nyugdíjrendszerek kialakulása és helye az egyéni életpályán

A nyugdíjrendszerek kialakulását nem történeti, hanem egyfajta logikai rendben vizsgáljuk. A kialakulás legfontosabb oka a hagyományos közösségek (nagycsalád, faluközösségek stb.) felbomlása, s az általuk képviselt személyi alapú biztonsági háló megszűnése volt, ami párhuzamosan zajlott a személytelen intézmények és intézményi megoldások kiépülésével. Az egyik szükségessé, a másik lehetségessé tette a mai személytelen és formalizált biztonsági rendszerek, benne a nyugdíjrendszer kiépülését. A mai személytelen megoldások felé vittek a korábbi megoldások belső problémái is. Ennek lényege az volt, hogy az ellátatlan és ellátásra szoruló rokonok tömege esetleg megrokkantotta az őket ellátókat, ezért azok preferálták a potenciális terhek minél szélesebb körben való terítését és kiszámíthatóvá tételét. Ugyanakkor a formális rendszerek kiépülése nem megy állami kényszer nélkül, hiszen a nyugdíjrendszerek lényege az állam által előírt kényszer-megtakarítás. Erre azért van szükség, mert az egyének – főleg a relatív szegénység állapotában – hajlamosak preferálni a jelenlegi fogyasztást a későbbivel szemben, ezért önkéntesen általában elégtelen a nyugdíjas korra való előtakarékoság. Az állam viszont előre látja, hogy az önkéntesen elégtelenül megtakarító tömegek nyugdíjaskori ellátatlansága politikai feszültségekhez fog vezetni, amit célszerű neki megelőznie. A megelőzés (tehát a takarékosagra kényszerítés) azért is célszerűbb megoldás, mint az ellátatlanok aktuális segélyezése, mert az nagyon megterhelné az aktuális költségvetést, ami – az adók növelése révén – esetleg ismétcsak politikai elégedetlenséghez vezetne.

Számunkra mindezekből elsősorban az következett, hogy:

1. Elsősorban a relatíve szegényeket, vagyis az öregkorukban jelentősebb vagyon nélkülieket kell a takarékoskodásra kényszeríteni, mert csak az ő esetükben fenyegető az öregkori szegénység, és ezért a segélyezés szükséglete.

2. A kötelező (= kb. „állami”) nyugdíjrendszernek olyan mértékben kell általánosnak és a lakosság egészére, vagy nagy részére kiterjedőnek lenni, amilyen mértékben általános, hogy a lakosság nagyrészt relatíve szegényekből áll. A nyugdíjrendszer a társadalmi biztonság sérülése nélkül zsugorodhat a népesség relatív vagyonosodásával, sőt relatíve vagyonos emberek számára a kényszertakarékosság előírása zavaró és diszfunkcionális is lehet.

A kezdeti nyugdíjrendszerek (expliciten) feltőkésítettek voltak. A második világháború azonban a legtöbb ilyen rendszer mögül megsemmisítette a tőkét. Az ebből keletkező krízist a politika hosszú távú kölcsön felvételével oldotta meg. Ezt azonban nem így kommunikálta, ezért ez a kölcsönfelvétel rejtett maradt, így az állam nyugdíjrendszer miatti és mögötti adósságát implicit államadósságnak is nevezhetjük. Az ilyen implicit államadósságot maguk előtt görgető rendszereket nevezzük felosztó-kirovó rendszernek. Ezekkel az a baj, hogy kedvezőtlen demográfiai helyzetben – mint ami felé az összes európai ország, (beleértve Magyarországot is) közeleg – aktuálissá válik ennek a görgetett adósságnak a törlesztése, s ezt egy olyan nemzedék fogja megtenni, amelyik nem részesült az eladósodás hasznából. Mivel ez a nemzedék ezt az adósságtörlesztést, mint méltánytalant akár meg is tagadhatja, ezért a felosztó-kirovó rendszerek rossz demográfiai helyzetben nem elég biztonságosak a már nyugdíjasok, de főleg a még nyugdíj előtt állók számára.

A jelenleg alkalmazott öregségi nyugdíjrendszerek vázaltos bemutatása

A nyugdíjrendszereket – a szakirodalom alapján – több szempont szerint csoportosítjuk. A későbbiek szempontjából a legfontosabb ezek közül a:

- Szolgáltatással meghatározott (SZM = defined benefit = DB) versus Befizetéssel meghatározott (BM = defined contribution = DC)
- Feltőkésített (funded) versus felosztó-kirovó (F/K = pay-as-you-go)
- Biztosításmatematikailag korrekt („korrekt” = actuarially fair) versus nem korrekt (actuarially incorrect)

rendszerek megkülönböztetése. Csak röviden:

- Míg az SZM rendszerben elsődleges a nyugdíjigérvény, és ebből vezetik le a hozzájárulásokat, tartalékokat stb., addig a BM rendszerben a kiindulópont az egyéni számlákon nyilvántartott és kamatoztatott hozzájárulás (járulék, díj stb.), amiből nyugdíjba vonuláskor biztosításmatematikai módszerekkel kalkulálnak járadékot a biztosított számára.
- A feltőkésített rendszerekben az összes már megtett nyugdíjigérvény diszkontált jelenértékének megfelelő tőke elkülönítve rendelkezésre áll minden pillanatban, a felosztó-kirovó rendszerekben viszont ez a tőke csak impliciten, ki nem mutatott államadósság formájában van jelen. (Ezért mondjuk azt, hogy végső soron nem feltőkésített rendszer nincs, csak expliciten és impliciten feltőkésített.)
- A korrekt rendszerekben az egyén által megtett befizetések és a neki várhatóan teljesítendő kifizetések sztochasztikus (a várható hátralévő élettartamtól, mint valószínűségi változótól függő) ekvivalenciája teljesül, míg az inkorrekt rendszerekben ezzel a szemponttal nem törődnek. A felosztó-kirovó rendszerek – az NDC rendszer kivételével – „beépítetten” inkorrektek.

A jelenlegi nyugdíjrendszereket érő kihívások

A négy legfontosabb kihívás:

1. a demográfiai
2. a munkaerő-piaci
3. az államadósság oldaláról jövő és a
4. globalizáció miatti.

A demográfiai kihívás lényege: a várható hátralévő élettartam radikális és még jelenleg is tartó emelkedése, párosulva a születésszám erős visszaesésével. Ez már eddig is erősen átrendezte a korstruktúrát és ez az átrendeződés folytatódik. Egyre nő a népességben az idősek, s fokozatosan csökken az aktívak száma. Emiatt a társadalombiztosításnak egyre növekvő ellátási igényekre kell felkészülnie csökkenő járulékbévételek mellett.

A részmunkaidős foglalkoztatás elterjedése szintén erősen csökkenti a járulékbévételeket. Mindezen folyamatok miatt az implicit államadósság egyre nagyobb mértékű törlesztése van napirenden, ami első lépésben az explicit államadósságot emeli. Mindezek tetejébe a globalizáció miatt egyre inkább bizonytalanra válik, hogy ki melyik nyugdíjrendszerhez is tartozik, s egyre növekszik az igény a nyugdíjak hordozhatósága iránt, aminek a hagyományos nyugdíjrendszerek nem, vagy csak nagyon nehezen tudnak eleget tenni, mert valójában zárt gazdaságra konstruálták őket.

A fenti kihívásokra eddig a legkomplexebb választ a Notional Defined Contribution (NDC), vagy ahogyan mi elneveztük, a „tőkeszámlás” rendszer adja. Az utóbbi néhány évben több ország, így Svédország és Lengyelország is ilyen értelemben reformálta meg hagyományos állami, felosztó-kirovó rendszerű I. nyugdíj pillérének működését. A rendszer lényege, hogy az egyének nyugdíjrendszerbe való befizetéseit egyéni számlákon (a „tőkeszámlákon”) tartják nyilván, s egy kamatlábbal kamatoztatják azt. Nyugdíjba vonuláskor a nyugdíjas ténylegesen várható hátralévő élettartama és a tőkeszámláján összegyűlt tőke alapján számítják ki neki a biztosításmatematikailag korrekt szintű járadékot.

A nyugdíjrendszerekkel kapcsolatos elvi problémák

Néhány elterjedt félreértést/félremagyarázást szeretnénk tisztázni, mielőtt legfőbb mondanivalónkra rátérnénk.

Az egyik legfontosabb félreértés (a népesség széles tömegei részéről), illetve félremagyarázás (a politika részéről), hogy az állami nyugdíjrendszer azt jelenti, hogy az állam gondoskodik a nyugdíjasokról. Már korábban is láttuk, hogy a nyugdíjrendszer lényege, hogy az államilag elrendelt és irányított kényszer-megtakarítás, tehát a nyugdíjasok tartalmilag valójában önmagukról gondoskodnak, viszont az állam „gondolkodik” helyettük (nem hagyja, hogy ne takarékoskodjanak).

A nyugdíjrendszerekkel kapcsolatosan egy megkerülhetetlen fogalom a szolidaritás. Nagyon sokan ezt a nyugdíjrendszerek lényegének tekintik. Ha közgazdasági terminusokban gondolkodunk a fogalomról, akkor azt mondhatjuk, hogy a szolidaritás lényege és tartalma a szükséglet alapú redisztribúció, vagyis jövedelmet vesznek el attól, akinek az bőségesen áll a rendelkezésére és adják annak, aki annak szűkében van. A nyugdíjrendszerekben a leggyakoribb redisztribúciós irány:

- a férfiktól a nők felé
- a magasabb jövedelműektől az alacsonyabb jövedelműek felé.

A magunk részéről a szolidaritás fogalom jogtalan kiterjesztésének tartjuk annak a kockázati alapú redisztribúcióra való alkalmazását, vagyis amikor tőke csoportosul át a járadékbiztosításokban a korán meghaltaktól a sokáig élők felé, ezért erre nem is alkalmazzuk a fogalmat.

A szolidaritás, tehát a szükséglet alapú redisztribúció ellentéte a hozzájárulások és a szolgáltatások sztochasztikus ekvivalenciája, mint elv. Az olyan rendszert, ahol ez az elv érvényesül, biztosításmatematikailag korrektnek, röviden korrektnek nevezzük. A magunk részéről elismerjük, hogy a szolidaritásra nagy szükség van, és megvan a maga helye a nyugdíjrendszerben, de úgy véljük, hogy a nyugdíjrendszernek a korrektségre, mint elvre kell épülniük. Későbbiekben, a konkrét javaslataink kidolgozásánál ez volt a vezérelv.

Szolidaritásra szükség van, de nem szabad, hogy ez azt eredményezze, hogy a nyugdíjrendszer a korrektség szempontjából átláthatatlan lesz. Ezért a rendszert úgy kell megkonstruálni, hogy a szolidaritási jellegű redisztribúció mértéke tisztán látható legyen, ami a mi megoldásunkban úgy néz ki, hogy az ilyen átcsoportosításokat külön alrendszerbe helyezzük.

A nyugdíjrendszerekről való gondolkodás egyik nagy problémája volt és maradt, hogy az nagyon gyakran egyoldalúan makrogazdasági orientáltságú, vagyis nagy aggregátumokban dolgozik. Kimarad a látókörből az egyén, az egyéni motivációk. Az eredmény az, hogy az egyoldalúan makro-orientáltan megtervezett rendszerek széles körű ösztönzést adnak a potyautasságnak, mivel egyszerűen kifelejtik a rendszerből azt, hogy az egyéneket egyénileg kell ösztönözni a nyugdíjkról való gondoskodásra. Úgy véljük, hogy az általunk vázolt rendszer nem esik ebbe a hibába.

Úgy véljük, hogy ez a rendszer lényegileg problematikus, ugyanis valójában egy meg nem oldott adósságválság. A rendszerben lévő nyugdíjigérvények mögött valójában állami elkötelezettség, tehát tartalmilag államadósság áll, amit azonban expliciten nem ismernek el ilyenek. Ezért mi ezt – a Világbank nyomán – implicit államadósságnak nevezzük. A válság lényege, hogy ezt az adósságot egyik nemzedék a másikkra görgeti, s a demográfiai véletlentől függ, hogy mikor melyik nemzedék dagasztja, illetve apasztja azt, vagyis a (nemzedékek közötti) inkorrektség beépített jellemvonása.

Az implicit államadósság koncepciója egyben rávilágít arra is, hogy valójában a felosztó-kirovó rendszer is fedezett rendszer, tehát a határvonal nem a fedezett és a nem fedezett, hanem az expliciten és az impliciten fedezett rendszerek között van.

Mivel a felosztó-kirovó rendszerekben a befizetéseknek az egyes egyének szempontjából vett hozama bizonyos értelemben a politikai önkénytől (tehát attól, hogy mekkora terhet hárítanak a következő generációra), s nem a valós gazdasági teljesítménytől függ, ezért elvileg hibásnak tartjuk azokat a kísérleteket, amelyek az expliciten és impliciten feltőkésített rendszereket a belső megtérülési ráta oldaláról hasonlítják össze, akár a feltőkésített rendszerek, akár a felosztó-kirovó rendszerek hívei teszik ezt.

A felosztó-kirovó rendszereknek mi egyetlen fontos pozitív tulajdonságát fedeztük fel, mégpedig azt, hogy ez (nagyon hosszú idő távlatában) egyfajta biztonsági háttérrendszerként funkcionálhat a feltőkésített rendszerek mögött, ha egy világtörténelmi kataklizmában (mint a második világháború volt, s amilyenre remélhetőleg egyáltalán nem is fog többé sor kerülni) elpusztulna a feltőkésített rendszerek mögötti tőke (vagy annak jelentős része). Ekkor a felosztó-kirovó működési módra való áttérés megőrzi a nyugdíjrendszer folytonosságát, de ezt expliciten úgy kell értelmezni, hogy a rendszer adósságot vett fel, amit minél előbb, lehetőleg még az érintett nemzedék életében törleszteni kell (vagyis újra expliciten fel kell tőkésíteni a rendszert).

Minden nyugdíjrendszer mögött – sokszor rejtve maradó – feltevések állnak arra vonatkozólag, hogy milyen is az a társadalom, amiben ez a rendszer működik. A rejtett feltevések veszélye, hogy a rendszerek túlélnek azt a társadalmat, amelyben adekvátak voltak, s az új körülmények között zavarokat okozhatnak. Úgy véljük, hogy Magyarországon az állami nyugdíjrendszer egy ilyen önmagát túlélő rendszer. Igyekeztük számba venni implicit feltevéseit, s nevesíteni azt is, hogy mi a jövőben a nyugdíjrendszernek milyen környezetét várjuk.

A TB mai hatalmas terjedelme egy mára már letűnt, speciális társadalmi-gazdasági helyzet eredménye és tükré. Ennek a letűnt helyzetnek a legfontosabb jellemzői:

1. Tömegtermelés – tömegbiztosítás. Egyszerű és olcsó, rugalmatlan típusmegoldások.
2. Jellemzően egy munkahely az élet végéig egyetlen szakmában. A foglalkoztatók nagy szervezetek.
3. Jellemzően egy országban tevékenykedik az egyén élete végéig.
4. Az emberek nagy tömege szegény, nincs különösebb tulajdona.
5. Az emberek nem szoktak még hozzá az öngondoskodáshoz – állam gondolkodik (de nem „gondoskodik”) helyettük, kényszeríti őket az öngondoskodásra és meg is szervezi annak intézményrendszerét

Ezzel szemben ma:

1. A termelés eltolódik az egyedi igények kielégítése felé – a gondoskodás/öngondoskodás területén is.
2. Az emberek életük során sokszor változtatnak munkahelyet és foglalkoztatási típust – ezért rugalmas gondoskodási/öngondoskodási megoldásokat igényelnek.
3. Egyre jobban terjed az időleges nemzetközi munkavállalás, ami megint csak növeli az igényeket a rugalmas megoldások iránt. Egyre nehezebb definiálni a nemzetgazdaságot (ld. Uniós csatlakozásunk).
4. Nő a jelentős (bár egyelőre főleg nem a „termelő” tulajdonnak tekinthető részvény-, inkább a „nem termelőnek” tekinthető lakás-, üdülő- stb.) tulajdonnal rendelkező középosztálybeliek száma
5. Nő az emberek pénzügyi műveltsége és előrelátási horizontja, s az igénye saját sorsának intézésére.
6. Csökken a szolidaritásra való ráutaltság érzése és a szolidaritás „nyújtására” való készség (ha egyáltalán volt ilyen?!), főleg a tehetősebbek részéről.

Az alábbiakban megpróbáljuk összefoglalni azokat a főbb jellemvonásokat és tendenciákat, amik felé, amelyek mentén – szerintünk - fejlődik a TB (elsősorban a nyugdíjrendszere). Ezek a tendenciák befolyásolják, hogy hogyan gondolkodunk a mai teendőkről.

A TB alanya mindinkább az egyén lesz, s az egyén mindinkább önként gondoskodik öregkoráról. Az állam azoknál a rétegeknél, amelyek „bizonyítottan” nem fognak rászorulni a köz támogatására időskorukban, fokozatosan visszavonul, s „kiengedi” őket a veszélyközösségből. Ez a réteg állandóan bővül. Az állam szerepe fokozatosan változik. Ellátóból fokozatosan visszavonul az ellátás szervezőjévé és kötelezővé, majd innét is felvilágosító, az öngondoskodás kereteit biztosító szervvé. Az államnak, mint felvilágosítónak és a kereteket biztosító szervnek a legfontosabb célja az lesz, hogy fokozatosan felszámolja saját beavatkozásának a szükségességét. Ez az állampolgárok vagyonosodásával és jövőtervezési tudatosságuk növekedésével párhuzamosan csökken. Az állam szerepe fokozatosan egy segélyrendszer működésére szorul vissza a legelesettebbek számára (akiknek a száma fokozatosan csökken). A TB nyugdíjrendszer szerepét egyre inkább a magánbiztosítások, illetve a vagyonszerzés veszi át.

Amíg van TB, addig a különböző kockázatok kezelése egymástól elkülönült rendszerekben történik. Tehát el vannak választva egymástól a rokkantsági, árvasági és nyugdíj-kockázatok.

A kockázatkezelésben egyre inkább érvényesül a differenciálás, az az elv, hogy mindenki a saját kockázatának megfelelő hozzájárulást fizesse, illetve a hozzájárulásával és egyéni kockázatával arányos juttatást kapjon a rendszerből. Ez az ellátások értékének, illetve az egyéb forrásból származó időskori jövedelmek növekedésével párhuzamosan valósul meg. Természetesen ennek alapja a hozzájárulások pontos, egyénre lebontott szintű vezetése.

A TB fokozatosan teljesen feltőkésített rendszerű lesz, ahol a befektetésekből hiányoznak az államadósság-levelek, mert az államnak nincs adóssága. A befektetések nem korlátozódnak Magyarországra, hanem kockázatporlasztási megfontolásokból széles körben, nemzetközileg terítettek. Az állam a befektetések tekintetében egyetlen területen jut szerephez: az állam maga is tart fenn egy vagyonkezelő szervezetet, amely piaci instrumentumokba fektet. Az ez által a szervezet által kezelt vagyon erejéig az állam bocsát ki speciális adósságleveleket (tehát az állam nettó adóssága nulla), amelyek jellegzetessége, hogy biztos és hosszú távon fix hozamot hoznak. Ezt a TB a legszegényebbek számára vezetett tőkeszámlák fedezetére használja, így azok nyugdíja kiszámítható lesz. Minél magasabb a várható nyugdíj, a biztosított annál inkább szabadon választhatja meg nyugdíjtőkéjének befektetését, s élvezzi az így nyert hasznot, illetve viseli az esetleges veszteségeket

Az állam – jövedelem, illetve vagyonarányos adókból – működtet egy szolidaritási alrendszert a legszegényebbek számára. A szolidaritás tekintetében azonban az államnak nem az ellátások nyújtása a legfontosabb feladata, hanem, hogy a rászorulókat – oktatással, információ nyújtásával, szervezéssel – képessé tegye az öngondoskodásra, tehát, hogy fokozatosan felszámolja a szolidaritási jövedelemátcsoportosítások szükségességét.

A nyugdíjak nemzetközileg hordozhatóak, követik a munkavállalókat, akik egyre nagyobb arányban több országban fogják felépíteni karrierjüket. Egyre kevésbé a bérre alapozódnak a járulékok, mert egyre kevésbé a bér (hanem tőkejövedelmek, vállalkozói díjak) lesz a jövedelem. Az állam lehetővé teszi a rendszerbe való rendszertelen befizetéseket, s azt is, hogy egy bizonyos felgyűlt vagyontömeg fölött a biztosított felfüggeszesse a további befizetéseket. A számlákra nem csak a biztosított, hanem a munkáltató, házastárs, stb. is teljesíthet – önkéntesen – befizetéseket, s a számlák (meghatározott szabályok szerint) örökölhetőek. Ilyenkor az örökgyógyó számlájának egyenlegét hozzáírják az örökös számlájához.

A szolgáltatás megnyílása rugalmas, s a járadék hosszabb-rövidebb időre fel is függeszthető. Átmenetileg rendszeres pénzkivonást is lehet a számláról kérni. Általánossá válik a házaspárok számára, számláik egyesítésével adott kétszemélyes járadék. A járadék tekintetében és a tőkegyűjtésnél is széleskörű szabadság nyilvánul meg a szolgáltató választásban, s nem csak országon belül.

Széleskörűvé válik az időskori munkavállalás, ezért a nyugdíj csak az egyik öregkori jövedelem lesz, s egyre kevésbé a meghatározó. A nyugdíj hozzáadódik az egyéb jövedelmekhez, s velük együtt adózik.

Mindezek miatt a nyugdíj megszűnik egy általános cezúrává lenni az egyén életében. Az egyén – bizonyos keretek közt, ami alapvetően a tőkéből aktuálisan kapható járadék minimumához kötődik – szabadon választhat, hogy mikor indul meg a „nyugdíja”, de ez semmit nem jelent arra nézve, hogy dolgozik-e és, hogy mennyit?

Egy kívánatos nyugdíjrendszer

Az eddigi gondolatmenetből világos, hogy számunkra a kívánatos nyugdíjrendszer expliciten feltőkésített. Ugyanakkor számot kell vetni azzal, hogy a magyar nyugdíjrendszer döntő eleme, az I. pillér felosztó-kirovó rendszerben, azon belül pedig szolgáltatással meghatározott elven működik, ami elvileg is nehezzé teszi a feltőkésítést. Ezért első lépésben az I. pillért befizetéssel meghatározott elvű működésre kell átalakítani, megtartva a rendszer felosztó-kirovó jellegét. Az ilyen, ma már több országban működő felosztó-kirovó rendszereket NDC (notional defined contribution) rendszereknek hívják, mi viszont egyszerűen a tőkeszámlás rendszer elnevezést használjuk a továbbiakban. Azzal, hogy az I. pillér működés módja logikailag hasonló lesz a feltőkésített II. pillér működés módjához az I. pillérbe is át lehet vinni a II. pillér legfontosabb jó tulajdonságait, s ráadásul a két pillér átjárhatóvá lesz, megkönnyítve azt is, hogy a rendszer súlypontja mindinkább a II. pillérre helyeződjön, vagyis – más szóval – hogy a rendszer fokozatosan feltőkésedjen.

Előljáróban összefoglaltuk a kívánatos nyugdíjrendszer tulajdonságait, amik a későbbiekben vezérfonalként is szolgálnak mondanivalónk kifejtéséhez. A kívánatos nyugdíjrendszer meg kell, hogy feleljen a következőknek:

- Átlátható
- Korrekt
- Teljes körű
- Rugalmas
- Harmonizált
- Tiszta
- Feltőkésített
- Elősegíti a hosszú távú gazdasági fejlődést.

Egy rendszer akkor **átlátható**, ha a befizetések és a jogosultságok között szoros összefüggés van, s ezt mindenkor pontosan kommunikálják az érintettek számára. Az átláthatóság kritériuma már szinte önmagában megköveteli, hogy a rendszer ne szolgáltatással, hanem befizetéssel meghatározott legyen. A **korrektség**, tehát hogy a befizetések és a kifizetések várható jelenértéke minden biztosított esetében egyezzen meg az átláthatóságnak részben az előfeltétele, részben pedig a következménye. A korrekt rendszerek fontos tulajdonsága, hogy oszthatóak, mert a rendszer mind hossz-, mind keresztmetszeti szempontból egyensúlyban van. Meg kell azonban jegyezni, hogy a korrektség a rendszer összes alrendszerében nem érvényesülhet, hanem „csak” a főbb alrendszerekben, illetve az egyes alrendszereknek ebből a szempontból tisztáknak kell lenniük. A korrektség fő korlátja a **teljes körűség** követelménye. Eszerint a rendszernek alapszinten gondoskodniuk kell azokról is, akik nem tudnak magukról gondoskodni, vagyis be kell töltenie bizonyos szolidarisztikus funkciót. Hogy ez ne okozzon kavargást ezért a szolidarisztikus alrendszert a korrekt alrendszerektől elkülönülten kell megszervezni és természetesen ennek is átláthatónak kell lennie. Mi ezt az alrendszert 0. pillérnek nevezzük. A rendszernek a változó igényekhez mind az egyén, mind a rendszer szintjén **rugalmasan** alkalmazkodónak kell lennie. Egyik fő tétel ebből a szempontból a „hordozhatóság” biztosítása mind munkahelyek, mind országok között, illetve az immunitás arra, hogy a biztosított foglalkoztatásának milyen jellege van (önálló vagy munkavállaló, egész- vagy részmunkaidős stb.). Nem tartjuk indokoltnak, hogy az egyes pillérek eltérő logika szerint működjenek (ebből a szempontból a 0. pillér némiképp kivételt képez), ezért a **harmonizáltság** mellett tesszük le a voksunkat. A **tisztaság** követelménye szerint az öregségi nyugdíj rendszernek nem része a rokkantsági és hozzátartozói ellátások (azzal, hogy a hozzátartozói ellátások közül az önálló özvegyi ellátás az öregségi nyugdíjrendszer általunk adott konstrukciója miatt értelmét veszti). A **feltőkésítettség** biztosítja a nemzedékek közötti

korrektséget és egyben lehetővé teszi a **hosszú távú gazdasági fejlődést**, hiszen a tőkehiányos magyar gazdaságban potenciálisan hatalmas befektethető tőkét halmoz fel.

Megítélésünk szerint a fenti szempontokat kielégítő nyugdíjrendszer az alábbi elemekből állna:

1. Öregségi segélyrendszer („0. Pillér”)
2. Az egyéni tőkeszámlán alapuló felosztó-kirovó rendszer (I. Pillér), amely hosszú távon fokozatosan feltőkésítésre kerülne.
3. A tőkeszámlákon alapuló tőkefedezeti rendszer (II. Pillér)
4. Egyéb önkéntes, nyugdíjcélú megtakarítások (III. Pillér)

A fenti rendszer 3. és 4. eleme már nagyrészt működik, itt csak kisebb korrekciókra lenne szükség, de a 0. elemet létre kell hozni, a meglévő I. pillért pedig radikálisan át kell alakítani. A III. Pillérral az államnak nem sok gondja kell hogy legyen, elegendő, ha nagy általánosságban támogatja annak működését és terjedését.

A 0. Pillér sok szempontból kiegészítő szerepet tölt be, logikája nagyrészt eltér a többi pillér működésétől. A többi pillér nagy általánosságban mind tőkeszámlás rendszer működne. Nagy kérdés azonban, hogy mi kerül a számlákra? Tehát hogy kik, milyen rendszerben, mennyit és kinek fizetnek be?

Távlatilag is fenntarthatónak tartjuk a ma érvényesülő modellt, miszerint a munkaerő-piacra újonnan belépők számára kötelező lesz a belépés meghatározott arányban mind az I., mind a II. pillérbe. (A két pillér közötti arányok a későbbiekben fokozatosan változhatnak a II. pillér javára) Viszont kiterjeszteni javasoljuk a két pillér biztosítottainak körét az alábbi rétegekre:

- Munkaviszonyban nem álló önállóak
- Munkaviszonyban állók és önállóak háztartásbeli házastársaira

Az önállóak számára egy havi fix összegű nyugdíjjárulékot kellene megállapítani, amit akkor és addig fizet, amikor és ameddig önállóként dolgozik. A fix összeg mértékének megállapításához támpontot az adhat, hogy egy célul kitűzött korban, egy átlagos életpálya alatt a minimálisan kívánatos induló nyugdíjszinthez szükséges tőke összegyűjtésre kerüljön.

A munkaviszonyban állók és önállóak házastársaira ugyanolyan szabályok vonatkoznának akár háztartásbeliek, akár nem azok. Ezek a szabályok:

- Válás esetén a házasság alatt szerzett nyugdíjtőke közös vagyonnak számít (hacsak házassági szerződés másképp nem rendelkezik), vagyis az ezen időszak alatt akkumulált tőkéknek veszik a számtani átlagát,⁸ s mindegyik fél ezt az átlagot kapja (vagyis annak a félnek a számlájáról, amelyikén ennél az átlagnál több szerepel, a különbözetet átvezetik a másik fél számlájára). Ha egyik, vagy mindkét fél nyugdíjas már, akkor a már megindult járadék díjtartalékát szabják fel ilyen elvek szerint, s vásárolnak a felek önálló járadékot. A díjtartalék esetében a házasság alatt szerzett tőke olyan mértékben csökken, amilyen mértékben a díjtartalék a járadék megindulása óta a már kifizetett járadékok miatt csökkent.⁹
- Ha valaki a felhalmozási szakaszban hal meg, és özvegyet hagy maga után, akkor a felhalmozott tőkéjét az özvegye örökli, vagyis annak számlájára (esetleg, ha már nyugdíjas, a díjtartalékába) helyezik át.

⁸ Ezt a számítást utólag nagyon nehéz elvégezni, hacsak a nyugdíjszámlán a tőkét nem - a befektetési alapokhoz hasonlóan - egységekben tartják nyilván. Ekkor viszont nagyon egyszerűvé válik a feladat. Emiatt is javasoljuk, hogy a nyilvántartás egységekben történjen, még a járadék megindulása után is.

⁹ Ez a számlák közötti átcsoportosítás történhetne a házasság közben folyamatosan is, de az eljárás bonyolultabb, viszont ugyanazt az eredményt adná, mint az itt felsorolt „döntő eseményekhez” kapcsolódó átcsoportosítás.

- Ha az egyik házastárs nyugdíjba megy, a másik még nem, akkor a nyugdíjba menő házastárs járadékát az egyéni nyugdíjtőkéje alapján állapítják meg. Amikor azonban a másik házastárs is nyugdíjba megy, akkor a díjtartalékát egyesíteni kell az éppen nyugdíjba menő házastárs tőkéjével és egy kétszemélyes járadékot kell ebből vásárolni. A kétszemélyes járadék olyan, hogy az egyik házastárs halála esetén a járadéktag nem csökkenhet a közösen kapott járadék értéke 70%-a alá (de ez 70% és 100% között szabadon megválasztott paraméter).
- Ha a már kétszemélyes járadékot kapó házaspár válik el, akkor a díjtartalék megosztása tekintetében ismét csak úgy kell eljárni, hogy a házasságon kívül szerzett jogosultságok az adott félre lesznek, a házasságon belül szerettek pedig átlagolódnak, s az így kettéosztott díjtartalékot váltja át mindegyik fél járadékká.
- A felhalmozási szakaszban házastárs nélkül elhunyt biztosított jogosultságát a veszélyközösség örökli, azt az elhunytal megegyező korú (és **nemű**) biztosítottak felhalmozott tőkéjük arányában öröklik.

A fenti szabályok alapvetően az I. pillérre vonatkoznának, mégpedig azért, mert a II. pillér már némileg más logika szerint elkezdte a működését. Ugyanakkor célszerű lenne a két pillér szabályait közelíteni egymáshoz. Például be lehetne vezetni azt a szabályt, hogy a nem egyedülálló elhunyt biztosított számlájának tartalmát csak a házastárs örökölheti és csakis oly módon, hogy azt a házastárs számlájához írják (ha nincs neki ilyen, akkor nyitnak neki). A járadékos korban érvényesülő szabályok még a II. pillér esetében is kidolgozatlanok, így azokat eleve az I. pillérhez hasonlóan kellene kialakítani.

Fontos, hogy a munkanélküli segély és a gyermekgondozási díj is munkabérnek számít abban az értelemben, hogy nyugdíjjárulékot kell fizetni utána – vagyis az állam az általános elvek szerint a munkanélküliség és a gyermekgondozás ideje alatt is ír jóvá nyugdíjjogosultságokat a biztosítottak számláján (mind az I., mind a II. pillérben).

Célszerűnek tartjuk, ha a pillérek nem töredeznek szét részrendszerekre, hanem egyetlen általános rendszer részei lesznek. Így nem tartjuk jónak, ha bizonyos foglalkozási ágakra (katonák, bányászok stb.) speciális résszabályok vonatkoznak. Ugyanakkor a járadék kiszámításakor a bizonyos szakmákban eltöltött időt figyelembe lehet venni, ha bizonyított, hogy annak a szakmának a művelése csökkenti a hátralévő várható élettartamot. Ilyen esetben egy kedvezőbb járadéktábla alapján lehet kikalkulálni a járadékot.

A nyugdíjba vonulásra javasolt korhatár széles intervallumban mozoghat. A megállapítandó járadék értéke függne a biztosítottnak a nyugdíjba vonuláskori korától, azonos tőkére minél magasabb ez a kor, annál magasabb az induló járadék szintje. Emiatt a rendszerben egy automatikus ösztönzés érvényesülne a minél későbbi nyugdíjba vonulásra, illetve elkerülhető lenne, hogy a korán nyugdíjba vonulók nyugdíját mások finanszírozzák. A nyugdíjba vonulás minimális korára az a szabály vonatkozna, hogy legkorábban akkor vonulhat valaki nyugdíjba, amikor az adott korát és felhalmozott tőkéjét figyelembe véve legalább egy minimális szintű járadékot tud vásárolni magának. Ugyanakkor ezt a tőkét nyugdíjba vonuláskor és már nyugdíjas korban bármikor ki lehet egészíteni egyösszegű befizetéssel, s ezzel növelni az induló, illetve aktuális járadék szintjét. A megindult járadékot bármikor, határozatlan időre meg is lehet szakítani (pl. azért mert valaki „reaktíválja” magát), ekkor a díjtartalék újra nyugdíjszámlává alakul át, amelyre új befizetéseket lehet teljesíteni.

Kérdés, hogy mi történik azokkal, akiknek a megtakarítása, viszonylag magas korban sem elegendő a fent jelzett minimális szintű járadék megvásárlására? Ezek számára legkésőbb akkor indul meg a járadék, mikor elérik azt a kort (javaslatunk szerint kb. 70-75 évet), amikor aktivizálódik a segélyrendszer (0. Pillér). Ekkor a tőkéjükben vásárolt járadékot a 0. Pillérben automatikusan a minimális szintű járadékká egészítik ki.

Javasoljuk, hogy az I. és a II. pillér logikája olyan közel legyen egymáshoz, amennyire csak lehet. Ha ez megvalósul, akkor nincs elvi akadálya annak, hogy a biztosítottak a két pillér között szabadon mozogjanak. Ugyanakkor nem javasoljuk ezt megengedni. A nyugdíjrendszert távlatilag fel kell tőkésíteni, ezért a két pillér között csak az I.-ből a II.-ba irányuló mozgást javasolunk megengedni. Ezt is központilag vezényelve egyszeri lépésekben (pl. néhány év múlva megengedjük, hogy a már meglévő biztosítottak választhatják járuléku megosztására a két pillér között az 50-50%-os arányt, de az újonnan munkába lépők számára már ez lesz a kötelező. Később a 67-33%-os arányra lehet ugrani, és így tovább).

A befizetéssel meghatározott rendszerek nagyon előnyös tulajdonsága, hogy viszonylag egyszerűvé teszi a hordozhatóság megvalósítását. Ez a különböző országok nyugdíjrendszerei vonatkozásában fontos kérdés. Ha egy Magyarországon biztosított a továbbiakban más rendszerben akar biztosított lenni, s az is a magyaréhoz hasonló elven működik, akkor lehetővé kell tenni, hogy a megtakarítását átvigye a másik rendszerbe. Ugyanígy a külföldről Magyarországra települő kezdheti itthoni biztosított „pályafutását” azzal, hogy felhalmozott nyugdíjtőkéjét egy összegben befizeti a magyar rendszerbe, a két pillér között a pályakezdőkre érvényes arányok szerint elosztva. Ugyanakkor nem szükséges az, hogy ha valaki külföldre megy, s ott tagja lesz egy másik nyugdíjrendszernek, akkor az azzal járjon, hogy kilép a magyar rendszerből. A párhuzamos tagságoknak nem látunk elvi akadályát (kivéve, hogy az ilyen biztosítottaknál a segélyrendszerben való részvételre az együttes, külföldi és belföldi járadék alapján nyílik csak lehetőség).

A fent vázolt rendszerre az átmenetet mindenképp egy széleskörű és mély vitával kell kezdeni, amit a jogalkotás követ. A jogalkotás során gondoskodni kell arról, hogy megfelelő átmeneti idő álljon a rendelkezésre, tehát a változtatás csak azokat érintse, akik a változtatások hatásaira fel tudnak készülni. A többi réteg és korosztály számára a mai rendszert változatlanul kell hagyni. Természetesen nem szabad, hogy hosszabb távon több, eltérő logikával működő rendszer éljen egymás mellett, tehát az új rendszerbe a munkaerőpiacra újonnan belépők számára kötelező a belépés, sőt úgy gondoljuk, hogy a jelenleg aktívak széles rétegeit is megrázkódtatás nélkül át lehet állítani.

Jelenleg érvényben van egy, egyelőre még távoli határidő, amikor a mostani nyugdíjrendszer nagyot változik. Ez 2013. január 1., amikor a magánpénztárból nyugdíjba menők kötelezően járadékot vásárolnak a magánpénztári tőkéjükből. Célszerű a nagyobb váltást is ehhez az időponthoz igazítani. Eszerint az I. pillérből nyugdíjba menők számára ettől az időponttól állapítanak meg azokat az új típusú járadékokat, amelyeket a fentiekben leírtunk. Természetesen a járadékszolgáltatás jellemzőit már az elkövetkező néhány évben jogszabályban rögzíteni kell, hogy mind a szolgáltatók (a II. pillérben, de az TB is az I. pillérben), mind a biztosítottak fel tudjanak erre készülni. Eddig lenne érvényben a jelenlegi özvegyi nyugdíjrendszer is.

Fontos, hogy az áttérés során a már megszerzett jogosultságok ne sérüljenek. Az új nyugdíjrendszer bevezetése előtt a megszerzett jogosultságok kezelésének elvileg két lehetséges módja van:

1. E jogosultságokat beépítjük az új nyugdíjrendszerbe és a régi jogosultságok az új rendszernek mintegy kiinduló pontjául szolgálnak.
2. A régi és az új rendszer külön kezeli a két rendszerben megszerzett jogosultságot.

Az első megközelítés azon alapszik, hogy az új tőkeszámlát valamilyen nyitóegyenleggel indítjuk, azaz a múltbeli járulékfizetés alapján kiszámolunk valamilyen indító értéket. Az indító érték kiszámításának több fajta megoldása lehetséges, vagy valamilyen konkrét tőke összeget, vagy egy induló résznyugdíjat számolunk ki és görgetjük tovább a későbbiekben. A második megoldás azon alapszik, hogy a két rendszer egymástól

függetlenül működik, az egyik ugyan bezárul, de nyugdíj szempontjából az új rendszertől függetlenül működik. Úgy tekinthetjük, mint az Európa Közösség országaiban szokás a különböző országokból származó nyugdíj jogosultságokat kiszámítani, azaz a két külön álló nyugdíjrendszerből számoljuk ki a nyugdíjba menetelkor a nyugdíjat. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a magyar nyugdíjrendszer 1988 óta gyűjt járulék információkat és e rendszer többszörösen nem lineáris. Ebből adódik, hogy a már megszerzett jogosultságok tőkére vagy induló nyugdíjra váltása és a jelenlegi rendszer ily módon történő lezárása több szempontból aggályos. Egyfelől korrekt módon az életpálya során ténylegesen befizetett járulékok azok esetében, akik már régebben, mint 1988. óta fizetnek járulékot, problematikus, másfelől a nem lineáris számítás miatt az induló résznyugdíj összege sem számítható egyszerűen. Így a régi rendszer lezárása az első alternatíva szerint vagy alkotmányossági aggályokat vet föl, vagy túlságosan nagyvonalú, ezért megfontolandó a második alternatíva a két rendszerből származó jogosultságok összeszámítása. Ennek ellenére mi a könyvben az 1. alternatívát bontjuk ki.

Az I. pillér tőkeszámláit kb. 1-1,5 év alatt lehet felállítani. Ezeket mindenkire fel kell állítani, aki 2013. Január 1. után lesz 62 éves. Az ennél idősebbekre a jelenlegi rendszer vonatkozik továbbra is. Arra a tőkeszámla tulajdonosra, aki mégis 2012. december 31-ig megy nyugdíjba, változatlanul a régi szabályok fognak vonatkozni.

A tőkeszámlára a felállítás után az I. pillérbe ténylegesen teljesített öregségi nyugdíjjárulékok kerülnek. A számla felállítása előtti időt kettős módon lehet kezelni:

1. 1988-tól kezdve a TB egyénenként pontosan vezeti a járulékbefizetéseket. Minden számlatulajdonosnak jóváírják ezeket úgy, hogy az egyes évek befizetéseit korrigálják az azóta eltelt időszak bruttó bérindexével.
2. Az 1988 előtti időszak befizetéseit becsléssel kell előállítani.

A becslés során több szabályt kell figyelembe venni:

1. A dokumentált időszak járulékaiból kell megbecsülni a nem dokumentált időszak járulékait – természetesen ezeket is korrigálva az azóta eltelt időszak bruttó bérindexével.
2. Minden biztosítottnak joga van, hogy bizonyos időn (pl. 2 éven) belül igazolja, hogy az ő tényleges járulékfizetése nagyobb volt a becslétnél. Ekkor korrigálni kell a jóváírt tőkét.
3. A legalább 47 évesek számára a jóváírást felfelé korrigálni kell, ha a jóváírás időpontjában a tőkeszámla alapján projektált nyugdíj 62 éves korban kisebb lenne annál, mint amit a régi rendszerben kapna a biztosított.

Bár az előbb leírt eljárás számos ponton vitára adhat okot, ugyanakkor nagy előnye, hogy belátható időn belül lezárja a jelenlegi nyugdíjrendszert. Hazánk nyugdíjrendszerének bonyolultsága miatt érdemesnek tartjuk a második alternatíva megfontolását is, azaz a múlt és a jövő rendszerének külön működtetését.

A tőkeszámla válás miatti megosztását, valamint özvegy, illetve annak hiányában a veszélyközösség általi öröklését már a felállítás pillanatában be kell vezetni. A tőkeszámla I. pillérben történő bevezetésével egy időben (tehát kb.2005-2006-ban) kell bevezetni a II. pillérben is a válás és az öröklés új szabályait.

A járulékot legkésőbb ekkor kell világosan megosztani öregségi, rokkantsági és árvasági részre, de ez valójában történhet ennél előbb is. Ugyanígy az új rendszerű rokkantsági és árvasági ellátást legkésőbb a tőkeszámlák felállításakor kell bevezetni, de ez előbb is megtörténhet.

A javasolt rendszer megvalósításához nincs szükség új intézményekre. A II. pillér intézményei már kiépültek, itt a szabályozás módosítására van szükség. Az intézmények közül leginkább a

jelenlegi I. pillért működtető Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (Onyf) működését kell megváltoztatni. Ez amiatt szükséges, mert működésében a jövőben világosan el kell különíteni (akár úgy, hogy formálisan külön intézményeket hoznak létre, akár a mostani egy intézményen belül) az alábbi részelemeket:

1. A „régí” rendszer annak kifutásáig
2. A 0. pillér
3. A megreformált I. pillér
4. Árvasági ellátás
5. Rokkantsági ellátás

A koncepcióalkotás jelen fázisában szükségtelen felsorolni a módosítandó jogszabályokat, de néhány vonatkozást, amiről csak érintőlegesen esett szó a fentiekben, kiemelénk.

Javasoljuk, hogy a rendszer mögé tegyen az állam bizonyos nagyon általános garanciákat. Az egyik legfontosabb ilyen garanciális elem, hogy a tőkeszámlákon felgyűlt pénzre az állam adjon visszafizetési garanciát (visszafizetésen érve természetesen csak a jogszabályban meghatározott módokat), vagyis gyakorlatilag ismerje el azt, mint államadósságot. A másik ilyen garanciális elem, hogy az állam vállalja, hogy a járadékok rendszeres mortalitás-változás miatti kiegyenlítése következtében nominálisan nem csökkenhet a nyugdíj.

A fentiekben egy rugalmas nyugdíjrendszer képét alkottuk meg. Egy olyanét, ahol a nyugdíjba vonulás nem egy olyan abszolút cezúrát jelent az életben, mint amelyet jelenleg, hiszen a nyugdíjat fel lehet függeszteni és újraindítani, s általában is: a nyugdíjba vonulás paramétereit tág határok közt maga a biztosított szabja meg. Emiatt az adórendszert is ennek megfelelően kell módosítani. Nem szabad, hogy a nyugdíj egy speciális jövedelem legyen, ezért a nyugdíjjáradék bele kell, hogy számíton a jövedelemadó-alapba. Természetesen ez azt is jelenti, hogy a járulék nem lehet adóköteles, hiszen ekkor ugyanaz a pénz kétszer adózna.

A rendszer lehetséges továbbfejlesztésére már többször is utaltunk. Mi a legfontosabbnak az I. pillér fokozatos (valószínűleg több évtized alatt megvalósuló) feltőkésítését tartjuk, vagyis azt, hogy az I. pillér mögött álló implicit államadósság először fokozatosan explicitté váljon, majd fokozatosan tűnjön el, mint államadósság. Ennek alapvetően két útja lehetséges:

1. Az I. pillér súlyának fokozatos csökkentése a II. pillér javára
2. Feltőkésítés az I. pilléren belül.

A feltőkésítés nagy előnye, hogy leveszi az aktív korosztályról a náluk idősebb korosztály aktuális eltartásának a terhet, s a nyugdíj nagyságát biztosabbá teszi amennyiben az nem fog függeni az esetleges kedvezőtlen demográfiai folyamatoktól. A feltőkésítés lehetővé teszi azt is, hogy a nyugdíjrendszer szolgáltatásai ne a költségvetésen keresztül áramoljanak a kedvezményezettek felé, s ezáltal is csökkenti annak terheit.

A feltőkésítéssel szemben tulajdonképpen mindig ugyanazt az érvet szokták felhozni, s ezzel az érvel nekünk is komolyan foglalkoznunk kell. Ez pedig az, hogy a nyugdíjak nagysága így ki van téve az időnként nagyon is volatilis tőkepiacoknak, s a társadalmi biztonság ilyen alapvető intézményénél ekkora bizonytalanság nem engedhető meg. A magunk részéről elismerjük, hogy a nyugdíjrendszer kiszámíthatósága nagyon fontos tényező, de ezt annyiban korrigálnánk, hogy a kiszámíthatóság jelentősége fokozatosan csökken a nyugdíjak átlagos szintjének az emelkedésével. Vagyis a kis nyugdíjak nem bírják el az ingadozást, viszont minél nagyobb a nyugdíj, mértékének kilengései annál nagyobbak lehetnek. Ez a gondolatmenet abból a szempontból fontos, hogy ez egyfajta elvi alapot ad arra, hogy milyen ütemben lehet az I. pillérről a hangsúlyt a II. pillérre helyezni, vagyis milyen ütemben lehet a tőkeszámlákat áttenni a II. pillérbe?

Ugyanakkor a II. pillér sem kiszolgáltató a tőkepiaci ingadozásoknak. Ezeket nagyrészt ki lehet küszöbölni derivatív termékekkel. Mivel ezek jelenleg nem feltétlenül állnak a rendelkezésre, ezért esetleg ezeket az államnak kell kibocsátania – természetesen megfelelő (piaci alapú) díj ellenében. Ez a rendszer sokkal korrektebb és a piac logikájának jobban megfelelő, mint a jelenlegi magánpénztári garanciarendszer.

Az I. pillér nem csak abban az esetben nincs kiszolgáltató a tőkepiaci ingadozásoknak, ha nincs feltőkésítve. Akkor is ez történik, ha a rendszer feltőkésített, de a nyugdíjat a biztosítottak nem közvetlenül a tőkéből kapják. Elképzelhető, hogy az állam vagyonkezelőket hoz létre, amelyek által kezelt vagyon fokozatosan eléri a tőkeszámlákon lévő implicit államadósság tömeget, de ezek a vagyonkezelők az állam saját papírjaiba nem fektetnek. Ekkor az államnak teljesen fedezve a nyugdíjak mögötti adóssága, de hogy az állami vagyonkezelők által kezelt vagyon hozama minden évben annyi-e, mint az állami nyugdíjkiadás, az kérdéses. Bizonyos értelemben ez nem is lényeges. A lényeg, hogy ilyen konstrukció mellett az állami vagyonkezelők által kezelt vagyon szinte teljesen mentesíti a költségvetést az aktuális nyugdíjkiadásoktól. Ez arra korlátozódik, hogy a rossz években ki kell pótolni a vagyonkezelők hozamát, ami viszont meg fog térülni a jó tőkepiaci években.

Ugyanakkor az állam maga nem a legjobb vagyonkezelő. Ezért hosszú távon mindenképpen a derivatívákkal kiegyenlített hozamú, az I. pillér rovására fokozatosan erősödő II. pillér hívei vagyunk.

A nyugdíjrendszer környezete, hatása és alternatívája

Meglehetősen elterjedt egy ország gazdaságát az egy főre jutó GDP nagyságával jellemezni. Ebből a szempontból jelenleg Magyarország a fejlett országok sereghajtóihoz tartozik. Sok szempontból fontosabb mutató azonban az egy főre jutó felhalmozott, különösen a vállalkozásokban forgó és lekötött vagyon nagysága. Ebből a szempontból Magyarország lemaradása a fejlett országokon belül még nagyobb, aminek az egyik látványos következménye, hogy gazdaságunk erőteljesen rászorul a tőkeimportra, és sok szempontból ki is vagyunk szolgáltatva a más országokból importált tőke pillanatnyi érdekeinek. Nyilvánvaló, hogy az országhoz eleve kötődő, mondhatni „hazai” tőke nagyobb volumene a magyar gazdaságot kevésbé kiszolgáltató helyzetbe hozná, sőt – a mértéktől függően – a kiszolgáltató helyzetből akár diktáló helyzetbe is kerülhetnénk. Ehhez olyan gazdaságpolitika szükséges, amely ösztönzi a hazai tőkefelhalmozást. Ennek egyik leginkább magától értetődő módszere a nyugdíjrendszer feltőkésítése.

Nem szükségszerű azonban, hogy a Magyarországon felhalmozott nyugdíjtőkét teljes egészében Magyarországon fektessék be, hiszen a magyar tőke külföldön növeli Magyarország (és lakosai) gazdasági hatalmát. Ehhez persze az szükséges, hogy ezek a külföldi befektetések ne legyenek teljesen sporadikusak és egymástól elszigeteltek, hanem lehetőség szerint egyfajta magyar gazdasági stratégia részesei legyenek. A nyugdíjtőke – koncentrálttsága révén – alkalmas arra, hogy ilyen értelemben is lehessen vele stratégiát csinálni.

A nyugdíjtőkét célszerű a magyar gazdaság egyfajta regionális terjeszkedésére felhasználni. Ehhez nem elég a nyugdíjrendszer feltőkésítése, hanem olyan gazdaságpolitikával kell azt társítani, amely segíti is az így felhalmozott tőke befektetését. Ez egyrészt a tőkepiac fejlesztését jelenti, ahol sok új magyar ötlet megvalósításához tőkét talál, s ezek az új vállalkozások (nyilvánvalóan csak egy részük) nagy erős magyar vállalatokká, akár regionális multikká is válhatnak. A gazdaságpolitikának ezt expliciten célul kellene kitűznie.

A feltőkésítés gondolatát egyébként, mint követelményt a nyugdíjrendszerről valójában az állam szinte összes hosszú távú elkötelezettségére átvihetjük. Azt mondhatjuk, hogy az a jól működő állam, amelynek nincsenek adósságai, s az összes elkötelezettsége fedezve van. Ezt természetesen csak célként fogalmazható meg, mert az állam időről-időre találhat olyan fontos ösztársadalmi célt (pl. autópályák építése), ami gyakorlatilag ösztársadalmi beruházásként is felfogható, ezért érdemes erre eladósodnia. De törekedni kell rá, hogy az ilyen esetek ritkák és ténylegesen indokoltak legyenek, vagyis kimutatható legyen az elkötelezettség beruházás jellege, s az, hogy ezt ténylegesen ösztársadalmi költségterítéssel célszerű megoldani.

Az állam eladósodottsága szűkíti egy gazdaság jövőbeli lehetőségeit, hiszen törlesztése az adóbevételek növekedésével jár, ami tőkekivonásként is felfogható. Emiatt jól meg kell gondolni, hogy erre szükség van-e? A jelenlegi adósságállományt tudatosan pedig le kell építeni, s az államnak nem szabad hosszú távon hagynia, hogy a nyugdíjpénztárak állampapírokba fektessék a pénzüket.

Egy érett feltőkésített nyugdíjrendszernek az egyik nem elhanyagolható társadalmi hatása, hogy az adott ország állampolgárainak többségét egy gazdaságilag alávetett helyzetből bizonyos értelemben „tőkessé” teszi, tehát olyanná, aki gazdasági értelemben már jóval kevésbé alávetett. A feltőkésített nyugdíjrendszer bizonyos értelemben „felszabadítja” a mindenkori nyugdíjasokat, hiszen az, hogy ezek „tőkések” váltak, egyben azt is jelenti, hogy nyugdíjuk tekintetében már nem a mindenkori aktívak „kegyétől” függenek.

Ennek az egész országra vonatkozó hatása, hogy Magyarország ekkor már nem a külföldi tőkétől függ egyoldalúan, hanem bizonyos mértékig tőle is függenek más országok.

Egy feltőkésített rendszer nem feltétlenül működik jól. Ahhoz, hogy ezt tudja tenni nem csak az szükséges, hogy gondosan konstruálják meg magát a rendszert, hanem környezetének is megfelelőnek kell lenni. Szerencsére az általa megkívánt környezet nem specifikusan a nyugdíjhoz kell, hanem általában egy jól működő gazdasághoz. Vegyük ezeket sorra! Nézzük előbb az állam által megteremtett feltételeket.

A nyugdíjba vonulási korhatár szabályozása a fent kifejtett koncepciónknak szerves része. A nyugdíjba vonulás relativizálása a fenyegető munkaerő-hiány elleni védekezés szempontjából is fontos, ezzel ugyanis megteremtődik az alapja az időskorú munkavállalás minél szélesebb körű ösztönzésének. A népesség javuló egészségi állapota ehhez megteremti az alapot, viszont egy csomó szemléleti, jogszabályi, oktatási akadályt el kell tüntetni az útból. Az egyik a nyugdíjba vonulásnak, mint abszolút cezúrának a felfogása. A többi akadály eltüntetése szintén állami feladat. Pl. szélesebb körben lehetővé kell tenni az átképzéseket, a részmunkaidős foglalkoztatást stb.

Az állami nyugdíjrendszerekben szinte magától értetődő közhely, amiről beszélni sem érdemes, hogy a férfiak és nők azonos tőke és azonos kor esetén azonos induló járadékot kapnak. A magánbiztosítói gyakorlatban ez magától értetődően nincs így, hiszen pl. Magyarországon a férfiak születéskor várható élettartama kb. 10 évvel rosszabb, mint a nőké, s a nők halandósági előnye minden korban megmarad. Emiatt a korrekt gyakorlat az állami nyugdíjrendszerekben is a férfi-nő külön járadéktábla alkalmazása lenne.

Ha jobban belemegyünk a problémába, akkor azt látjuk, hogy ezt a kérdést nem lehet gyorsan és egyszerűen helyre tenni, mert az egységes, ún. unisex járadéktábla alkalmazása sok rejtett társadalmi egyenlőtlenséget kompenzál. Ezért ugyan megfontolandó dolog az unisex járadéktábla eltörlése hosszú távon, de ez csak azzal párhuzamosan mehet, hogy a nők helyzetében lévő egyenlőtlenségeket szisztematikusan napvilágra hozzák és megszüntetik. A teljesség igénye nélkül: még mindig nem egyenlő a helyzetük a munkaerőpiacon, azonos

munkáért nem mindig kapnak azonos bért. Jellemzően a rosszabbul fizető ágazatokban (oktatás, egészségügy) összpontosulnak, ahol a fizetés szintén méltánytalanul alacsony. Jellemzően olyan gazdasági közösségekben élnek a házasság révén férfiakkal, ahol a formális jövedelem a nagyobbbrészt a férfinál csapódik le, miközben az a köztük lévő belső munkamegosztás (pl. gyermeknevelés) miatt közös szerzeménynek lenne tekinthető, ami után a házastársnak is kellene nyugdíjjárulékot fizetni stb.

S még távlatibban: valójában az egységes járadéktábla alkalmazása révén nem csak a férfiktól áramlik jövedelem a nők felé, hanem a rosszabb halandóságú rétegektől általában a jobb halandóságú rétegek felé. Néhány ilyen áramlási irány:

- a betegektől az egészségesek felé
- a szegényektől a gazdagabbak felé
- a vidékiektől a városiak felé
- a dohányzóktól a nem-dohányzók felé, stb.

Távlatilag ezeket az átcsoportosításokat is szisztematikusan fel kell mérni, és fokozatosan megszüntetni. Eközben persze nem szabad elfelejteni, hogy a társadalombiztosítás más alrendszereiben esetleg fordított átcsoportosítás van, ami összességében kompenzálhatja egymást: pl. az egészségbiztosításban a nem-dohányzók biztosan részben finanszírozzák a dohányzóknak szükséges drágább kezelést stb.

A tőkefedezeti nyugdíjrendszer nem tud működni jól működő tőkepiac nélkül. Ezért az államnak minden erővel ösztönözni kell ennek kiépülését és megfelelő működését. Ez érinti a felügyeletet, a gazdasági jogszabályokat, a számviteli szabályokat és a tőzsdeképes hazai vállalatok kialakulását preferáló gazdaságpolitikát egyaránt. Természetesen a helyi valuta konvertibilitása és a gazdaság megfelelő nyitottsága szintén alapkövetelmény.

Az államnak elő kell segítenie, hogy minden nagy értékű vagyontárgynak jól áttekinthető és ellenőrzött piaca legyen. Ennek megfelelően ki kell alakítani a naprakész és biztonságosan működő ingatlan és lakáskatasztereket. Ösztönöznie kell a lakásvagyon mobilitását a bérlakás-építést és a lakásbérlés elterjedését, ezzel is elősegítve a munkaerő mobilitását. Lehetővé kell tenni, hogy az idősek könnyen pénzzé tudják tenni addigi nagy, már nem szükséges lakásukat, s „idősparkokba” tudjanak költözni. Jogszabályokat kell hozni, és ellenőrzött üzletté tenni a lakásért életjáradékot mozgalmat.

Ha a nyugdíjrendszerrel harmonizáló egyéb állami alrendszereket nézzük, akkor azt találjuk, hogy a legfontosabb harmonizálandó alrendszer, az adórendszer (leginkább a személyi jövedelemadó-rendszer), hogy az a fentiekben kifejtett nyugdíjrendszert támogassa. A szükséges, és az általunk javasolt rendszerrel harmonizáló személyi jövedelemadó-rendszer főbb tételei: a létminimum szintjéig adómentes sáv. A nyugdíjjárulék teljes egészében a munkavállaló bruttó jövedelmét terheli (viszont lehet egyfajta szolidaritási adót kivetni a bérarányosan a munkáltatókra). A személyi jövedelemadó alapja a nyugdíj- és egészségbiztosítási járulékkal csökkentett bruttó jövedelem, tehát a nyugdíjcélú megtakarítás forrása az adómentes jövedelem. A megindult járadék teljes egészében beszámít a személyi jövedelemadóba, viszont ekkor a jövedelem után már nem vonnak nyugdíjjárulékot (csak egészségbiztosítást), tehát magasabb az adóalap, de relatíve kisebb az elvonás. Ezáltal nincs ellenőrzöttetés a nyugdíjas korú munkavállalásra, korrekt és áttekinthető az adórendszer.

Az állam szerepvállalására egy teljesen feltőkésített nyugdíjrendszerben is szükség van, de annak jellege (és mértéke) jelentősen módosul a mostanihoz képest. Ahelyett, hogy az állam intézné formálisan a nyugdíjak folyósítását, azt önállóan gazdálkodó intézményekre lehet bízni. Az állam ezek felügyeletét kell, hogy megszervezze.

Természetesen lehetnek a gazdaságban kisebb-nagyobb hullámzások, amikor a nyugdíjalapok vagyona jelentősen csökken, s ez által jelentősen csökken az általuk fizethető járadék. Bizonyos csökkenési mérték felett szükség lehet (időleges és szigorúan szabályozott) állami intervencióra, amikor is közpénzekből kipótolják az ilyen rendkívüli helyzetekben a nyugdíjakat. De ennek a beavatkozásnak ritkának kell lenni, s az állam által a rendszerbe pumpált pénzt a rendszernek vissza kell fizetnie. Tehát az állam szerepe itt egyfajta végső garancia adója, a nagyon nagy ingadozások kiegyenlítésére.

Célszerű megelőzni, hogy ilyen állami intervencióra szükség legyen. Ezt az állam által kibocsátott derivatívákkal lehet intézményesen megtenni, ahogyan arra már utaltunk.

Természetesen az államra szükség van, mint a segélyrendszer működtetőjére is (nagyjából felosztó-kirovó alapon), hiszen minden kötelező rendszerben lesznek olyanok, akiknek megtakarítása nem lesz elég a létminimum szintjén lévő nyugdíj folyósítására sem. Ez a segélyrendszer azonban a mai felosztó-kirovó rendszerhez képest nagyságrendekkel kisebb kell, hogy legyen, s az állam szociálpolitikájának arra kell törekednie, hogy minél kisebb rétegeknek legyen erre egyáltalán szüksége (főleg az iskolázás és az átképzés segítése révén).

A nemzetközi környezet esetében az elvárások kétirányúak. Nem csak a feltőkésített nyugdíjrendszer „érezheti jobban magát” bizonyos nemzetközi környezetben, mint másokban, hanem maga a nemzetközi környezet is támaszthat elvárásokat a nyugdíjrendszerrel szemben.

A nemzetközi környezet által támasztott legfontosabb – egyelőre még látens, de már érezhető elvárás – a nyugdíjak hordozhatóságának megteremtése. A hordozhatóság azt jelenti, hogy ha egy munkavállaló életpályája során több különböző államban dolgozik – ami pl. az EU létrejöttével egyre inkább megszokott jelenséggé válik – akkor a nyugdíjjogosultságát minden nehézség nélkül gyűjti a különböző helyeken és összességében mindegy, hogy éppen hol fog nyugdíjba menni. Rendszer szintjén úgy is mondhatjuk, hogy a hordozhatóság megköveteli, hogy a munkavállaló életpályája során érintett nyugdíjrendszerek nyíltak, egymással kommunikálni tudók legyenek.

A tőkefedezeti nyugdíjrendszerek alapvetően nyílt rendszerek, minden nehézség nélkül tudnak egymással kommunikálni. A tőkefedezeti rendszerek közti kommunikáció egyszerű: ugyanúgy, ahogy egy országon belül a munkavállaló át tud lépni egyik nyugdíjalapból a másikba úgy, hogy viszi magával az egyéni számláján felgyűlt tőkéjét, ezt az átlépést ugyanúgy meg tudja tenni különböző országok nyugdíjalapjai között (sőt még ezt sem kell feltétlenül tennie, mert a nyugdíjalapok minden további nélkül lehetnek nemzetközi). A felosztó-kirovó rendszerek közötti átjárást viszont bonyolult kétoldalú nemzetközi egyezményeknek kell biztosítani, amelyek nem mindig korrektek. Egy példa a magyar és a román felosztó-kirovó rendszerek közötti nemzetközi egyezmény. Eszerint az az ország fizeti az olyan egyének teljes nyugdíját, amelyben az egyik országból a másik országba áttelepült egyén épp nyugdíjba megy. Az olvasóra bízunk annak eldöntését, hogy ez kölcsönösen előnyös, vagy az egyik országra nézve egyoldalúan hátrányos szerződés-e?¹⁰ Nyilvánvaló, hogy a felosztó-kirovó rendszerek közötti korrekt elszámolás úgy nézne ki, hogy az egyén viszi magával az implicit államadósságát. Vagyis ilyenkor az az állam, ahonnan távozik az egyén, explicit adóssághótvényeket bocsát ki,¹¹ és azt átadja a másik állam nyugdíjrendszerének. Nem véletlen, hogy ilyen megállapodások nincsenek. 1. Általában nem tartják nyilván egyénre lebontva a nyugdíjtartalékot 2. Egyik felosztó-kirovó rendszer sincs berendezkedve arra, hogy sok mindent tudjon kezdeni másik ország államadóssághótvényével.

¹⁰ Segítség: milyen arányban települnek át magyar állampolgárok Romániába? És fordítva?

¹¹ Vagy készpénzben kifizeti ezt a tartalékrészt.

Mint már korábban utaltunk rá, objektíve egyre bizonytalanabb lesz, hogy végül is az EU-n belül melyik állampolgár melyik államhoz tartozik. A felosztó-kirovó rendszer mögötti egyik legfontosabb látens feltételezésre csak napjainkban derül fény, amikor objektíve elkezdődött ennek a feltevésnek a cáfolata. Ez pedig az, hogy egy ország lakossága stabil, nem „mászkál” életpályája során ide-oda, tehát erre a lakosságra, mint biztos bázisra lehet ráépíteni egy zárt nyugdíjrendszert. Az EU létrejöttével ezek a zárt rendszerek már akadályozzák a mozgást, tehát az emberek röghöz kötésének az eszközei.

Szemmel látható, hogy az egymással nem kompatibilis, tarka-barka, zömmel zárt, felosztó-kirovó rendszerű európai nyugdíjrendszerekből nagy gond lesz hamarosan és erőteljesen akadályozni fogják az integrációt. Emiatt napirendre kellene tűzni azok átfogó reformját. Természetesen ilyen nagy és fontos rendszerek reformja csak nagyon lassan mehet végbe, s nagyon óvatosan kell eljárni. Első lépésként a legfontosabbnak a helyzet tisztázása. Ehhez pedig a tőkeszámlás rendszer általános bevezetése nagyban hozzá tud járulni. Tehát – szerintünk - az EU számára a nyugdíjreform célszerű útja:

1. Lépés: mindenhol kötelezővé tenni a tőkeszámlás rendszert, s ezzel nyílttá tenni a rejtett átcsoportosításokat és az államadósságot,
2. Lépés: a tőkeszámlás rendszer mögötti államadósságot hozzá kell írni a többi államadóssághoz, s azzal együtt kezelni
3. Lépés: Általában az államadósságra előírni egy alacsony minimális szintet, ami azt jelenti, hogy el kell kezdeni feltőkésíteni a rendszereket (vagyis: állampapírokból más instrumentumokba tenni a tartalékokat)

Mivel a II. pillér a legtöbb európai országban készen áll, ezért az I. pillér fokozatos kiürítése és az ellátások áttolása a II. pillérbe nem okoz már további gondot.

A feltőkésített rendszerek mögötti tartalékot célszerű nemzetközileg diverzifikálni. Ez az állítás meglepő lehet némelyeknek, hiszen magától értetődőnek tűnik, hogy a nyugdíjalapoknak előírják, hogy befektetéseik bizonyos részét állampapírban kell tartani, s a többit pedig hazai részvényekben, kötvényekben, hogy a hazai gazdaságot erősítsék ezzel is. Az állampapírokról már beszéltünk. Nem célszerű, ha sok ilyen van forgalomban, mert az az állam eladósodottságát jelenti, s ez nem természetes, illetve jó állapot. S ha az állam nincs eladósodva, akkor a nyugdíjalapok sem tudják állampapírokba fektetni a pénzüket, még ha ezt elő is írják nekik. Persze a meglévő államadósság visszafizetése hosszú periódus alatt valósulhat csak meg, s így sokáig elképzelhető egy – egyébként átmeneti – rendelkezés a tartalékok egy részének állampapírokba helyezéséről. De ennek tudatosan átmenetinek kell lennie!

A hazai befektetés előírása egy ideig szintén jogos lehet, amíg egy ország viszonylag tőkeszegény. De a nyugdíj-tartalékok növekedésével ez a probléma fokozatosan megszűnik, s előtérbe kerül a biztonság problémája, s erre ad megoldást a nemzetközi diverzifikáció.

A biztonság problémája kétirányú:

1. Egy adott földrajzi régiót sújtó háború vagy válság,
2. Az adott földrajzi régió kedvezőtlen demográfiai folyamatai.

Mint korábban láttuk, a felosztó-kirovó rendszerek kialakulásának egyik fő útja az volt, hogy a II. világháborúban megsemmisültek a tőkefedezeti rendszerek tartalékai, s azért nem tőkésítették fel később ezeket a rendszereket, mert féltek tőle, hogy azok megint meg fognak semmisülni. Erre a problémára ad választ a földrajzi diverzifikáció. Természetesen ez nem univerzális válasz, mert egy egész világot érintő katasztrófa ellen nem véd, de egy helyi hiperinfláció, helyi háború stb. ellen igen.

A kedvezőtlen demográfiai folyamatok pedig szinte kikényszerítik a földrajzi diverzifikációt. Ha egy országban a nyugdíjasok száma jelentősen meghaladja az aktívakét – mint ahogyan Európa legtöbb állama e felé az állapot felé tart -, akkor egy idő után az aktívak már egyszerűen nem tudnak annyi tőkét működtetni, hogy annak hozadékából ellássák a nyugdíjasokat is. A megoldás: kedvezőbb demográfiai mutatókkal rendelkező országokba történő beruházás.

Persze a nemzetközi diverzifikációnak is megvannak a veszélyei – ld. alább – ezért ilyen kedvezőtlen demográfiai viszonyok mellett a gazdaságpolitikának két dologra törekednie kell:

1. Minél inkább elősegítse az idősök otthoni foglalkoztatottságát
2. Minél inkább elősegítse a tőkeintenzív technológiák alkalmazását, hogy a külföldtől való függés ne legyen kiszolgáltatottság, s legyen alternatívája.

Mint már láttuk, ha Magyarországra konkretizáljuk a dolgot, akkor a nyugdíjtőkék külföldi befektetése egyfajta paritást hoz létre: a magyar nyugdíjasokat azonos helyzetbe hozza a fejlett nyugati országok nyugdíjasaival, vagyis nem csak azok tulajdonosok – nyugdíjalapjaik révén – Magyarországon, hanem a magyar nyugdíjasok is külföldön. Célszerű, ha Magyarország viszonya a nyugathoz, illetve általában a külföldhöz, nem egyoldalúan függő, tudniillik: ők a tulajdonosok, mi a bérmunkások, hanem kiegyensúlyozott, ehhez pedig jelentős magyar külföldi befektetésekre van szükség.

Mivel a nemzetközi diverzifikáció önmagában fontos, ezért az is fontos, hogy ez a diverzifikáció objektíve biztonságos legyen. Csak gazdaságilag és politikailag stabil országokba érdemes befektetni, olyanokba ahol fejlett a jogbiztonság, nincs akadálya a nemzetközi kereskedelemnek, a tőkeáramlásnak stb. A nyugdíjrendszer oldaláról tehát az kívánatos, ha a világon minél több prosperáló gazdaság és béke van. Főleg igaz ez azokra az országokra, ahol a demográfiai folyamatok kedvezőek, hiszen leginkább ezekbe célszerű az előregedő országok nyugdíjtőkéit befektetni.

A feltőkésített rendszereknek világszerte – a mai logika szerint – két nagyon hosszú távú problémával kell megküzdeniük. A nagyon hosszú táv több generációt jelent, tehát nem érinti a tőkefedezeti rendszerek mai bevezethetőségét. Ezek:

1. Ha az egész világon kedvezőtlenek lesznek a demográfiai tendenciák
2. Nincs információnk arról, hogy van-e annyi jövedelmező befektetés világszerte, amit a nagy nyugati nyugdíjrendszerek feltőkésítése megkívánna.

A kedvezőtlen demográfiai tendenciák alatt fentebb végig az alacsony gyerekszámot, a növekvő várható élettartamot és az öregek lakosságon belüli súlyának növekedését értettük. Természetesen ezek a tendenciák csak a nyugdíjrendszer szempontjából kedvezőtlenek, más szempontból nagyon is kedvezőek. A várható élettartam növekedése mindannyiunk kívánsága, a népességszám csökkenése globális szinten környezetvédelmi alapkövetelmény és a világ túlélésének a záloga, az (átmeneti) előregedés pedig az ezekből következő logikus fejlemény. Ráadásul a „kedvezőtlen demográfiai tendenciák” egy országon belül csak a felosztó-kirovó rendszer szempontjából kedvezőtlenek, a feltőkésített rendszerek szempontjából közömbösek. Ha ezek a tendenciák világszinten is jelentkeznek, akkor az már a feltőkésített rendszereket is érintheti, ugyanis ekkor az előregedett lakosságú országok nem találnak olyan fiatal lakosságú országot, ahova beruházni tudnának, ahova ki tudnák vinni a nyugdíjtőkét. Ez ellen az egyelőre nagyon távoli fenyegetés ellen két – korábban már említett - módszerrel lehet védekezni:

1. Fokozatosan áttérni a munkaintenzív termelésről a tőkeintenzívre (az automatizálás mai állása mellett ez nem tűnik nagyon nehéz feladatnak)

2. Fokozatosan és egyre inkább bevonni az idős – és egyébként egyre jobb fizikai és mentális kondíciójú, egyre rugalmasabb – rétegeket is a termelésbe, megfordítva a mai munkaerő-piaci tendenciákat.

A jövedelmező befektetések lehetőségére nem tudunk választ adni. Ez a jövő titka marad.

A nyugdíjrendszer összességében a munkavégző képesség csökkenéséből következő szegénység ellen véd. De a szegénység ellen leginkább nem a nyugdíjrendszer és nem az állam véd meg bennünket, hanem a vagyon. Egy vagyonos embernek nincs szüksége nyugdíjra. Ezért ha az állam le akarja küzdeni a szegénységet, akkor távlatilag nem elsősorban a nyugdíjrendszert kell neki fejlesztenie (bár belátható ideig az is elengedhetetlen lesz), hanem minden módon elő kell segítenie polgárai vagyonosodását, vagyonfelhalmozását. Még azt is lehet mondani, hogy a kötelező nyugdíjrendszerből ki lehet engedni az elég vagyonos embereket (természetesen a segélyrendszerhez való szolidarisztikus hozzájárulás alól nem szabad őket mentesíteni).

Egy feltőkésített rendszerben az állam feladata az esetleges nagy nyugdíjingadozások kiküszöbölése. De erre is csak akkor van szükség, ha a nyugdíjasoknak nincs jelentős vagyonarányos jövedelmük. Ha jelentős rétegeknek van jelentős vagyona, akkor az állam ilyen „jótálló” funkciója is csökkenhet.

Ahhoz, hogy ez a helyzet előálljon, a gazdaságpolitikának erre kell törekednie. Egyik nagyon fontos eleme ennek a megfelelő adórendszer. Az adórendszert úgy kell beállítani, hogy az ösztönözze a felhalmozást, és kevésbé tegye vonzóvá az aktuális fogyasztást. Vagyis: a nagy adókat alapvetően a fogyasztásra kell kivetni, a fogyasztást kell drágává tenni. Viszont el kell törölni a vagyonszerzéshez – kivéve öröklés – kapcsolódó adókat, pl. a lakásvásárlási illetéket, profitadót stb. A vagyonfelélést (lakás eladása stb.) szintén jelentősen meg kell adóztatni.

A gépkocsi-vásárlás nem számít felhalmozásnak, tehát azt szintén erős fogyasztási adóval kell súlytani.

Az örökösödési (és ajándékozási) adó – egy bizonyos vagyon felett – lehet erősen progresszív, hiszen az államnak nem egyszerűen a vagyont kell díjaznia, hanem a vagyonszerző aktivitást. A felhalmozott vagyon célja a személyes hosszú távú biztonság megteremtése, az utódok megfelelő felnevelése és társadalom gazdagítása. Az utódok saját erőből jussanak a gazdagsághoz, ehhez a képességet kell megadni számukra. Természetesen az örökösödési adót alapítványokba tett felajánlásokkal, közérdekű költséssel ki szabad váltani.

Irodalom:

- Aaron, H.J. (1996): The Social Insurance Paradox, *Canadian Journal of Economics and Political Science* 32, 371-374. o.
- Aaron, Henry J., and Reischauer Robert D. (1998) *Countdown to Reform: The Great Social Security Debate*. New York, NY: The Century Foundation Press.
- Advisory Council on Social Security. (1997) *Report of the 1994-1996 Advisory Council on Social Security*. Washington, D.C. U.S. Government Printing Office.
- Antal, K. - Borlói, R. - Réti, J. (2000): Hogyan hatna az induló nyugdíjakra egy javított nyugdíjformula?, *Augusztinovics, szerk.*, 155-182. o.
- Antal, K. - Réti, J. - Toldi, M. (1995): Nyugdíjak értékvesztése, *Munkaügyi Szemle* 39:12, 14-22. o.
- Arrow, K.J. (1963): Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care, *American Economic Review* 53, 941-969. o.
- Auerbach, A.J. - Hagemann, R.P. - Kotlikoff, L.J. - Nicoletti, G. (1989): The Economic Dynamics of an Ageing Population: The Case of Four OECD Countries, *OECD Economic Studies* 12, 97-130. o.
- Auerbach, A.J. - Herrmann, H. szerk. (2002): *Ageing, Financial Markets and Monetary Policy*, Berlin, Springer.
- Augusztinovics, M. (1983): Emberek és gazdaságok, *Közgazdasági Szemle* 30, 385-402. o.
- Augusztinovics, M. (1992): A nyugdíjrendszer válsága, *Közgazdasági Szemle*, 39, 415-431. o.
- Augusztinovics, M. (1993): Egy értelmes nyugdíjrendszerről, *Közgazdasági Szemle*, 40, 315-430. o.
- Augusztinovics, M. (1999): Nyugdíjrendszerek és reformok az átmeneti gazdaságokban, *Közgazdasági Szemle*, 46, 657-672. o.
- Augusztinovics, M. (1999): Nyugdíjreform probléma demográfiai és gazdasági alapjai, *Demográfia* 42, 120-132. o.
- Augusztinovics, M. (2000): Újraelosztás nyugdíjbiztosítási rendszerekben, *Augusztinovics, szerk.*, 318-339. o.
- Augusztinovics, M. (2000): Körkép reform után: Tanulmányok a nyugdíjrendszerről, Budapest, *Közgazdasági Szemle Alapítvány*.
- Balogh, G. (1996): *Társadalombiztosítási ismeretek. Bevezetés a társadalombiztosításba*. Corvinus Kiadó, Zsámbék.
- Balogh, G - Szűcs, L. (1998): *Alkalmazott társadalombiztosítás-tan (társadalombiztosítási jog és alkalmazása)*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Banks, J., Disney, R. and Smith, Z. (2000): What can we learn from Generational Accounts for the United Kingdom? *Economic Journal Features*, 110, November, F575-F597.
- Banyár, J. (1994): *Az életbiztosítás alapjai*, Budapest, Bankárképző – BOI
- Banyár, J. (2001): *Az életpálya pénzügyi tervezése*, Budapest, BKÁE BOKCS
- Banyár, J. (2003): *Életbiztosítás*, Budapest, Aula (megjelenés alatt!)
- Banyár, J. (2003): *Direkt átcsoportosítás a nyugdíjszámlákon – a nemek közti szolidaritás egy újfajta értelmezése*, Sigma (megjelenés alatt!)
- Barr, N. (1987): *The Economics of the Welfare State*, London, Weidenfeld and Nicholson, Stanford University Press.
- Barr, N.: *Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choices* (Working P. 2000).
- Barr, N. (2001): *The Welfare State as a Piggy Bank: Information, Risk, Uncertainty and the Role of the State*, Oxford, Oxford University Press.
- Blejer, M. I. and Cheasty, A. (1991): The measurement of fiscal deficits: Analytical and methodological issues, *Journal of Economic Literature*, XXIX. December, 1644-1678.

- Bod, P. (1996): Társadalombiztosítási nyugdíjrendszerek lehetséges finanszírozási modelljeiről, *Sigma* 27, 207-220. o.
- Bohn, H. (1992): Budget deficits and government accounting, in *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy* (eds. A. Meltzer and C. Plosser), 36, July, 1-84.
- Börsch-Supan, A. (1998): Incentive Effects of Social Security on Labor Force Participation: Evidence in Germany and Across Europe, NBER WP 6780, Cambridge, MA.
- Börsch-Supan, A. (2001): Six Countries - And No Pension System Alike, Börsch-Supan - Miegel, szerk., 1-12. o.
- Börsch-Supan, A. (2001): The German Retirement Insurance system, Börsch-Supan - Miegel, szerk., 13-38. o.
- Börsch-Supan, A. - Ludwig, A. - Winter, J. (2002): Aging, Pension Reform, and Capital Flows, Auerbach - Herrmann, szerk., 55-83. o.
- Buchanan, J. 1990. The Budgetary Politics of Social Security, Weaver, C. (ed.), *Social Security's Looming Surpluses*, American Enterprise Institute, Washington, D.C.
- Buchanan, J. M. (1992): Piac, állam, alkotmányosság. (Válogatott tanulmányok.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Catalan, M.: Impavido, G and Musalem, A. (2000) Contractual Savings or Stock Market Development: Which Leads?, World Bank, Financial Sector Development Department, (mimeo), July.
- Chand, S. and Jäger, A. (1996) Aging Populations and Public Pension Schemes, IMF Occasional Paper No. 147.
- Cigno, A., (1991) *Economics of the Family*, Oxford, Clarendon Press.
- Czúcz, O. (1994): Az öregségi nyugdíjrendszerek. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Chand, S. and Jaeger, A. (1996): Aging populations and public pension schemes, Occasional Paper, 147, The International Monetary Fund, Washington.
- Chlon, A. - Fox L. - Palmer E.: Notional Defined Contribution systems: How are they implemented? (Working P. 2002).
- Daykin, Ch.: Privately managed old-age pension schemes: theory and reality (Working Paper 2000).
- Daykin, Ch.: Unfunded pensions in the EU and in the UK public sector (Working Paper 2001).
- Diamond, Peter A. (1999) *Issues in Privatizing Social Security*. Cambridge, MA: The MIT Press for the National Academy of Social Insurance.
- Diamond, Peter A Geanakoplos, John, Mitchall, Olivia S., and Zeldes, Stephen P. (1998) "Would a Privatized Social Security System Really Pay a Higher Return?" Diamond, Peter A Arnold, A. Douglas, Graetz, Michael J., and Munnell, Alicia H. (eds.), *Framing the Social Security Debate: Values, Politics and Economics*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press for the National Academy of Social Insurance.
- Disney, R. (1996): Can we afford to grow older? A Perspective on the economics of aging, MIT Press, Cambridge: Mass.
- Disney, R. (1999) *Notional Accounts as a Pension Reform Strategy: An Evaluation*, Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 9928, Washington, D.C., World Bank.
- Disney, R. and E. Whitehouse. (1999) *Pension Plans and Retirement Incentives*, Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 9924, Washington, D.C., World Bank.
- Disney, R. (2000) Crises in public pension programmes in OECD: What are the reform options? *Economic Journal Features*, 110, February, F1-F23.
- Disney, R. (2000) Declining public pensions in an era of demographic ageing: Will private provision fill the gap? *European Economic Review*, 44, 4-6, 957-973.
- Erikson, T.(2000) Reform of the Swedisch Pension System (in EISS 2000).

- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- European Commission (1996), *Employment in Europe*, Brussels, Luxembourg.
- Economist (2002): "A Survey of Pensions", February 16, 54. o. után.
- Feldstein, M., szerk. (1998): *Privatizing Social Security*, Chicago, University of Chicago Press.
- Ferrera, M.: *European Integration and National Social Sovereignty* (Working P. 2001).
- Förster M, Pearson M. *Income Distribution in OECD Countries*, OECD 2000
- Fultz, E., szerk. (2002): *Pension Reform in Central and Eastern Europe*, Budapest, ILO, I-II. kötet.
- Gál, R. I. - Simonovits, A. - Tarcali, D. (2000): *Nyugdíjreform és korosztályi számla*, Augusztinovics, szerk., 272-297. o.
- Gál, R. I. - Simonovits, A. - Tarcali, D. (2001): *Nyugdíjreform és korosztályi számla*, *Közgazdasági Szemle* 48, 291-306. o.
- Greiner, D. (1999) *Atypical Work in the EU* EISS 1999.
- Gruber, Jonathan, and Wise, David (eds.). (1999) *Social Security and Retirement Around the World*. National Bureau of Economic Research. Chicago: University of Chicago Press.
- Gustafsson, S., Kenjoh E., Wetzels C., *New Crisis in European Population* (in EISS 2000).
- Hassler, J. - Lindbeck, A.: *International Risk sharing, Stability and Optimality of Alternative Pension Systems* (Working P. 1997).
- Holzmann, R. (1988) *Reforming Public Pensions*, Paris, OECD.
- Holzmann, R. (1997) *Pension Reform, Financial Market Development and Endogenous Growth-Preliminary Evidence for Chile*, IMF Staff Papers 1997, June, pp. 149-178.
- Holzmann, R. (2000) *The World Bank Approach to Pension Reform*, *International Social Security Review*, Vol. 53, No. 1, pp. 11-34.
- Holzmann, R. (2000) *Can Investments in Emerging Markets Help to Solve the Aging Problem?*, *Social Protection Paper Series*, Discussion Paper No. 0010, March, Washington, D.C., World Bank.
- Holzmann, R. - Stiglitz, J., szerk. (2001): *New Ideas about Old-Age Security: Toward Sustainable Pension Systems in the 21st Century*, Washington, The World Bank.
- Iglesias, A. and Palacios, R. (2000) *Managing public pension reserves: Evidence from the International Experience*, Holzmann, R. and Stiglitz, J., op. cit.
- James, E.; Smalhout, S. and Vittas, D. (2000) *Administrative Costs and the Organization of Individual Account Systems: A Comparative Perspective*, Holzmann, R. and Stiglitz, J., op. cit.
- Klosse, S.: *Social Protection: Public, Semi-Public or Private* (in EISS 2000).
- Kotlikoff, L. (1996): *Hogyan privatizáljuk a tb-nyugdíjrendszert*, *Közgazdasági Szemle* 43, 1045-1071. o.
- Kotlikoff, L.; Smetters, K. and Walliser, J. (1998) *Opting out of Social Security and Adverse Selection*, NBER Working Paper Series, Working Paper 6430, February, Cambridge, Massachusetts.
- Kruppe, T., Oschmiansky, H. and Schömann, K. (1998), *Self-Employment: Employment Dynamics in the European Union*, inforMISEP, n° 64, pp. 33-43.
- Levine, R. (1997) *Financial Development and Economic Growth-Views and Agenda*, *Journal of Economic Literature*, Vol. XXXV, pp. 688-726.
- Levine, R. and Zervos, S. (1996) *Policy, Stock Market Development, and Long-Run Growth Part I*, *The World Bank Economic Review*, Vol. 10, No. 2, pp. 323-39.
- Lindbeck, A. - Weibull, J. (1988): *Strategic Interaction with Altruism: The Economics of fait Accompli*, *Journal of Political Economy* 96, 1165-1182. o.

- Lindbeck, A.: Pensions and Contemporary Socioeconomic Change (Seminar Paper 685, Stockholm University).
- Lindbeck, A. - Persson, M.: The Gains from Pension Reform (Seminar Paper 712, Stockholm University).
- Major, K. - Martos, B. (2000): Változott a nyugdíjak egyenlőtlensége, Augusztinovics, szerk., 96-115. o.
- Michaletzky, Gy. (1997): Nyugdíjbiztosítás, Zsámbék, Corvinus.
- Müller, K. (1999): The Political Economy of Pension Reform in Central-Eastern Europe, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Munnell, Alicia H., and Balduzzi, Pierluigi (1998) Investing the Social Security Trust Funds in Equities, Public Policy Institute, American Association of Retired Persons, #9802 (March).
- Murthi, Mamta, Orszag, Michael, and Orszag, Peter R. (1999) Administrative Costs and Individual Accounts: Lessons from the U.K. Experience, The World Bank (February).
- OECD (2001), Employment Outlook, Paris.
- OECD: Insurance and Private Pensions Compendium for Emerging Economies (Working P. 2001).
- Olsen, Kelly A., and Salisbury, Dallas L. 1998. "Individual Social Security Accounts: Issues in Assessing Administrative Feasibility and Costs," Special Report and Issue Brief #203 (November).
- Orszag, P. - Stiglitz, J. E. (2001): Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems, Holzmann - Stiglitz, szerk., 17-56. o.
- Palacios, R. and Whitehouse, E. (1999) The role of choice in the transition to a funded pension system, Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 9812, Washington, D.C., World Bank.
- Palmer, E. (2000) The Swedish Pension Reform Model-Framework and Issues, Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 0012, Washington, D.C., World Bank.
- Pieters, D. (1999) Changing Work Patterns and Social Security EISS 1999.
- Pieters D. (2000) Confidence and Changes EISS 2000.
- Progress report to the Ecofin Council on the Impact of ageing populations on public pension systems - Economic Policy Committee, 2000.
- Réti, J. (2000): A kockázatok járulékkerhei a kilencvenes évek végén: (Adalékok a magyar nyugdíjreform történetéhez), Király et al., szerk., 134-156. o.
- Rofman, Rafael. (2000) The pension system in Argentina: Six years after the reform, Primer paper, June.
- Roseveare, Deborah, Leibfritz, Willi, Fore, Douglas, and Wurzel, Eckhard. (1996) "Ageing Populations, Pension Systems and Government Budgets: Simulations for 20 OECD Countries," Economics Department Working Paper No. 168. OECD.
- Sandmo, A.: Globalisation and the Welfare State: More Inequality - Less Redistribution? (Working Paper. 2001).
- Sarfati, H. - Bondi, G. (2002): Labour Market and Social Protection Reforms in International Perspective, Ashgate.
- Semjén, A., szerk. (1998): A jóléti állam közgazdasági megközelítésben, Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Simonovits, A. (1994): Együttélő nemzedékek modellje, Közgazdasági Szemle 41, 411-427. o.
- Simonovits, A. (1995): Együttélő korosztályok modellje, Közgazdasági Szemle, 42, 358-386. o.

- Simonovits, A. (1998): Az új magyar nyugdíjrendszer és problémái, *Közgazdasági Szemle*, 45, 689-708. o.
- Simonovits, A. (2001): Szolgálati idő, szabadidő és nyugdíj: ösztönzés korlátokkal, *Közgazdasági Szemle*, 48, 291-306. o.
- Schmähl, A. (1999): Pension Reforms in Germany: Major Topics, Decisions and Developments, Müller et al., szerk., 91-120. o.
- Schmähl, W.(1996): Grundfragen der Gestaltung der Finanzierung sozialer Sicherung im Transformationsprozeß ehemals sozialistischer Volkswirtschaften. In: *Die Umgestaltung der Systeme sozialer Sicherheit...*
- Schmid, G. (1997), The Dutch Employment Miracle? A Comparison of the Employment Systems in the Netherlands and Germany, *inforMISEP n° 59*, pp. 23-31.
- Stiglitz, J. E. (1988): *Economics of the Public Sector* New York-London, Norton, 2nd edition. Átdolgozott magyar kiadás: a kormányzati szektor gazdaságtana, Budapest, KJK. 2000.
- Szabó, S. (2000): Nyugdíjrendszerünk 1929-től 1997-ig, Augusztinovics, szerk., 28-50. o.
- Thompson, L. (1998): *Older and Wiser: The Economics of Public Pension*, Washington, D.C., The Urban Institute Press.
- United Nations Secretariat, Population Division, Department of Economic and Social Affairs. 2000. *Replacement Migration: Is it a Solution to Declining and Ageing Populations?*
- U.S. Social Security Administration, Office of Policy, Office of Research Evaluation, and Statistics. 1999. *Social Security Programs Throughout the World 1999*. SSA Publication No. 13-11805 (August).
- Valdes-Prieto, S. (1997): *The Economics of Pensions: Principles, Policies and International Experience*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Valdes-Prieto, S. (2000) *The Financial Stability of Notional Account Pensions*, *Scandinavian Journal of Economics* (in print).
- Walliser, J. (2000) *Regulation of Withdrawals in Individual Account Systems*, in Holzmann, R. and Stiglitz, J.,
- Weaver, R. Kent. (1998) *The Politics of Pensions: Lessons from Abroad*, Arnold, A. Douglas, Graetz, Michael J., and Munnal, Alicia H. (eds.), *Framing the Social Security Debate: Values, Politics and Economics*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press for the National Academy of Social Insurance.
- Whitehouse, E. (2000) *Paying for pensions: An international comparison of administrative charges in funded retirement-income systems*, *Social Protection Paper Series*, Discussion Paper No. 0021, Washington, D.C., World Bank.
- World Bank. (1994) *Averting the old-age crisis: Policies to protect the old and promote growth*, New York, Oxford University Press.
- Zombori, Gy. (1994): *A szociálpolitika alapfogalmai*. Budapest.

Banyár József

A kötelező életjáradék lehetséges működése és szabályozása

Előszó

Ha az ember egy pillantást vet az elmúlt néhány évtized magyar életbiztosítási piacára, akkor az a benyomása támad, hogy a járadékbiztosítás marginális termék, amivel nem érdemes különösebben foglalkozni, hiszen szemmel láthatóan – eltekintve bizonyos marginális csoportoktól, mint a rokkant bányászok – Magyarországon az emberek nem vásárolnak ilyet. Miért szentelek ilyen körülmények között mégis egy vaskos tanulmányt a járadék kérdésének? A választ semmiképpen sem a múlt, hanem a jövő adja meg. Ma ugyan a magyar piacon a járadékbiztosítás marginális termék, ami nem kap különösebb figyelmet, de a közeljövőben ez a helyzet radikálisan meg fog változni.

A változás oka – természetesen sok egyéb tényező mellett - elsősorban közvetlenül, illetve közvetve a most érvényesülő demográfiai tendenciákban van. Emiatt fordulhatott elő, hogy nagyon sok egyedülálló, lakástulajdonos idős ember akarja járadékra váltani lakástulajdonát (beindítva a formális, lakásért életjáradék üzletet), s elsősorban emiatt került sor az 1997-es nyugdíjreformra, amely létrehozta a magánnyugdíjpénztárakat, amelyek 15 év átmeneti idő elteltével kötelezően járadékra kell, hogy váltsák a bennük felhalmozott egyéni nyugdíjtökéket. Emiatt tehát a járadék elméletileg fontos kérdéssé vált napjainkra, s elsősorban a fent említett két területen. Ezek közül ebben a tanulmányban csak az egyikkel, a magánnyugdíjpénztárakhoz kapcsolódó járadékkal foglalkozom, s nem elemzem az egyébként nagyon izgalmas lakásért életjáradék témáját, még ha tudvalévő is, hogy – nyugdíjcélú jövedelmekről lévén szó – tartalmilag szorosan összefüggenek.

Az anyagba bedolgoztam a PSZÁF által 2006-ban felállított Magánnyugdíjpénztári Intézményi Munkabizottság Aktuáriusi albizottságának – egyébként általam írt – anyagait is (köszönet az albizottság és a bizottság tagjainak megjegyzéseikért, javaslataikért), illetve az Államreform Bizottság illetékes albizottságának 2006. októberében írt javaslataimat a magánnyugdíjpénztárakhoz kapcsolódó járadék szabályozásával kapcsolatosan.

Végezetül szeretném felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy a járadék nagyon komplex kérdéskör, ahol nehéz egymástól független területeket találni, szinte minden mindennel összefügg. Ezért a szabályozás során a szabályozó nem választhat az elemek között tetszés szerint, bizonyos elemek ugyanis kizárják egymást. Nagyon fontos ezért, hogy mielőtt bármit is jogszabályban előírnánk, alaposan tanulmányozzuk a kérdést. Rossz szabályozást ugyanis könnyű alkotni – bizonyos mértékig erre példa a kötelező járadék jelenlegi szabályozása.

Ez a tanulmány a jó szabályozás megalkotásához kíván hozzájárulni.

A járadékokról általában

Mielőtt a tulajdonképpeni témám (a magánnyugdíjpénztárakhoz kapcsolódó kötelező életjáradék) kifejtésébe kezdenék nagy általánosságban áttekintem a járadékokat általában, fogalmukat, funkciójukat, típusaikat és működésüket, s megadom a legfontosabb, ezekre vonatkozó képleteket is.

Fogalomhasználat

Mindenekelőtt az a fontos, hogy a tanulmány fő témájának, vagyis a magánnyugdíjpénztári felhalmozáshoz kapcsolódó, kötelezően vásárolandó életjáradéknak egy ennél egyszerűbb neve legyen. A javaslatom az, hogy ezt nevezzük egyszerűen kötelező életjáradéknak, vagy egyszerűen kötelező járadéknak. A magam részéről ehhez tartom magam az alábbiakban.

A szóhasználatlal kapcsolatosan ezen kívül felhívom a figyelmet arra, hogy a kötelező járadékkal kapcsolatosan a hagyományos életbiztosítási terminológiát fogom alkalmazni, mivel meggyőződésem szerint ez teljesen hagyományos életbiztosítási termék, így semmi oka nem lenne annak, hogy ne ezt tegyem. Ez így természetesen akár még magától értetődő is lehetne olyannyira, hogy felesleges rá szót vesztegetni, de Magyarországon nem ez a helyzet. Mondhatni az elmúlt tizenöt évben egy erős szellemi mozgalom volt megfigyelhető, aminek mintegy az volt a célja, hogy a nyugdíjpénztárakat (benne a magánnyugdíjpénztárakat is), s minden velük kapcsolatos dolgot – így a járadékot is – minden tekintetben, így fogalmilag is elhatárolják az életbiztosítástól. Én sohasem voltam ennek a mozgalomnak a híve, s nem is látom semmi okát és értelmét sem a dolognak.

Ennek megfelelően, nem fogok „szolgáltatási”, vagy „fedezeti” tartalékról beszélni, ehelyett „díjtartalékot” mondok, legfeljebb megkülönböztetek kollektív és egyéni díjtartalékot (de alapvetően ez utóbbival foglalkozom). Ugyanígy nem mondok „fedezeti szükségletet”, hanem díjtartalék szükségletet, vagy szükséges díjtartalékot.

Azt az összeget, amit a magánnyugdíjpénztári tag a járadékért fizet, díjnak nevezem, és megkülönböztetem ennek bruttó és nettó változatát.

A járadék szolgáltatóját, szolgáltatónak vagy egyszerűen biztosítónak mondom, mivel az anyagban végig a mellett érvelek, hogy pénztár ne szolgáltatthasson járadékot – vagy csak akkor, ha átalakul biztosítóvá. Ennek megfelelően nem a „magánnyugdíjpénztári” járadék, hanem a „kötelező” járadék terminológiát használom, mert ennek a járadéknak nem a szolgáltatója a specialitása, hanem az, hogy a többi, biztosító által elég szabadon nyújtható járadékhoz képest erre speciális szabályok vonatkoznak. (Ez persze egyben azt is jelenti, hogy nem gondolom, hogy az alábbiak általános életjáradék-biztosítási szabályok lennének – ezek csak a kötelező járadéokra vonatkoznak, a többi fajta járadék szabályozásán nem kell változtatni.)

Biztosító alatt biztosító részvénytársaságot (vagy egyszerűen: társaságot) értek, mert a biztosító egyesületeket nem engedném erre a piacra, ugyanazon oknál fogva, ami miatt a pénztárakat is kizárnám a járadékszolgáltatásból.

Emiatt nem nagyon használom a „tag” kifejezést, hiszen a járadék vásárlás után a korábbi magánnyugdíjpénztári tag egyszerűen a biztosító ügyfele lesz, s mint ilyen biztosított és szerződő is. Ezért rá leginkább az ügyfél, illetve a biztosított szavakat használom.

Mivel az anyag szinte kizárólag a „kötelező járadékkal” foglalkozik, ezért azt a leggyakrabban egyszerűen „járadék”-nak fogom nevezni (kivéve, ha nyomatékosítani akarom, hogy „kötelező” járadékról beszélek). A másfajta járadékot jelzővel használom. Ugyanígy járok el a „magánnyugdíjpénztár” kifejezéssel, amelyet az alábbiakban általában egyszerűen csak „pénztár”-nak hívok majd.

A járadék fogalma, szerepe, funkciója

A magyar nyelv értelmező szótára III. kötetében a „járadék” címszó alatt az alábbi szerepel:

- „1. Nem vagyomból származó, rendszeres időközökben és rendsz. vmely munkaviszony alapján folyósított juttatás mint jövedelem. Baleseti, öregségi, özvegyi, rokkantsági járadék ...
2. <A tőkés gazdálkodásban> mindenfajta vagyomból származó, rendszeresen kapott, munka nélkül szerzett jövedelem. ...
3. Az a meghatározott időközökben járó összeg, amelyet megszabott feltételekkel, rendsz. bizonyos időpont után vmely pénzintézettől v. biztosító társaságtól olyan személy élvez, aki erre a célra előzőleg bizonyos összeget egészben v. részletekben befizetett.

a. Az ilyen módon folyósított összegnek egy alkalommal esedékes részlete ...

b. Az a meghatározott összeg, amelyet előre megállapított egyenlő időközökben azért fizet be vki vmely biztosító intézetnek v. más intézménynek, hogy bizonyos pénzalapot biztosítson a maga v. vki más számára, ill. hogy vmely adósságot törlesszen.”

A fenti sorokból látszik, hogy a járadék szóhoz a szocializmusban bizonyos ideologikus töltet is kapcsolódott („munka nélkül szerzett jövedelem”), hiszen akkoriban szokás volt a „tőkésekről” és a „földesurakról”, mint „járadékosokról” beszélni, s ebben az összefüggésben a szó dologtalan, kizsákmányoló mivoltukra világított rá. A probléma az volt, hogy a járadék szó maga ennél sokkal tágabb, és sokkal hasznosabb jelentésű volt, tehát nem lehetett az ablakon kidobni, ezért viszont élesen el kellett különíteni a vagyomból és a munkából származó jövedelmet. Persze ezt nem sikerült jól, hiszen miből származik – munkából vagy vagyomból - a járadék, amit a munkajövedelméből származó befizetések alapján kap valaki a biztosítótól?

Összességében a 2. definíció helyesnek tűnik, bár ma már idejét múlt annak rosszalló felhangja, a 3. pedig ennek egy speciális esete. A definíció rávilágít arra is, hogy nem csak a kifizetések egy sorozatát nevezzük járadéknak, hanem ezen belül egyetlen kifizetést is (néha ezt megkülönböztetésül szoktuk „járadéktag”-nak is nevezni, ha fontos ez a különbségtétel). A 3.b. pedig felhívja a figyelmet arra, hogy nem csak a rendszeresen kapott, hanem a rendszeresen adott pénzösszegek is járadéknak számítanak (tehát a járadék szóban nincs bent eleve a járadék iránya).

A járadékok szerepe, funkciója látszik a definíciókból: alapvetően egy rendszeres jövedelem biztosítása (főleg megélhetés céljából), vagy fordítva, egy teher időbeli elosztása, hosszú időn keresztül törlesztése (hogy ne veszélyeztesse az azonnali visszafizetés a megélhetést), illetve a vagyon folyamatos felhalmozása. A rendszeres jövedelem forrása egy (magunk vagy mások által) felhalmozott vagyon, (vagy felhalmozott jogosultság). A járadék maga aztán vagy ennek a vagyonnak kamatai, vagy a kamat plusz a vagyon ütemezett felélése.

A járadékok típusai

A járadékoknak szinte végtelenül sok fajtája képzelhető el, ezért nagyon nehéz olyan csoportosítást találni, ahol minden elképzelhető variáció fel van tüntetve. Én ezért nem is törekszem a teljességre, de azért megpróbálom a lehetséges típusokat¹² minél szélesebb körűen leírni.

Az első és legfontosabb csoportosítási szempont, hogy a járadék folyósítása függ-e, vagy sem a véletlentől, ami alapvetően egy (vagy több) biztosított halálát jelenti. Ha igen, akkor életjáradékokról, ha nem, akkor biztos járadékról beszélünk.

A biztos járadékokat a tartamuk alapján lehet tovább osztani határozott és határozatlan tartamú biztos járadékokra. A határozatlan tartamú járadék tulajdonképpen a felhalmozott vagyomból (tőkéből) való rendszeres pénzkivonás, amelynek tartama előre nem eldöntött (bár nyilvánvalóan korlátot szab neki a vagyon nagysága), de mindenképpen időleges (vagyis szándék szerint nem célozza a tőke teljes felélését). A határozott tartamú járadékok lehetnek örökké tartó „örökjáradékok”, vagy meghatározott ideig tartó „pénzügytechnikai” (néha „banktechnikai”) járadékok. Az örökjáradékok esetében arról van szó, hogy a tőke (vagyon) tulajdonosa mindig csak a kamatot, illetve hozamot (esetleg annak egy részét) éli fel, kapja

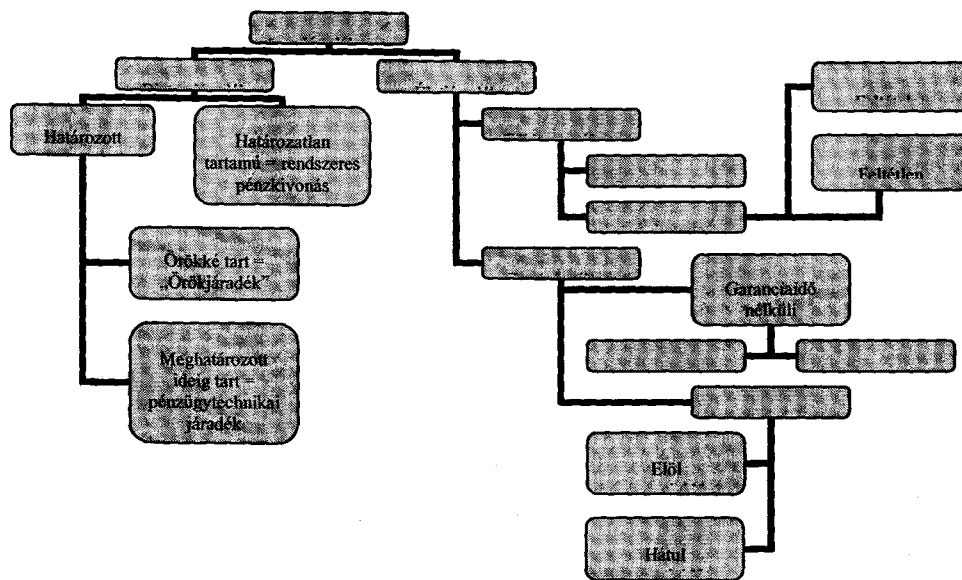
¹² Egy, az itt találhatóhoz hasonló, de azzal nem azonos csoportosítás megtalálható az *Életbiztosítás c. könyvem* (Aula, 2003.) 4.3.7. fejezetében a 114-118. oldalon.

rendszeresen járadékként, így a tőke örökké megmarad.¹³ Példa rá – többek között – a földjáradék¹⁴. A pénzügytechnikai járadékok esetében a teljes vagyont egy előre meghatározott idő alatt szándékozunk felélni (vagy a teljes tartozást visszafizetni, illetve a megcélzott vagyont felhalmozni).

Az életjáradékok lehetnek egy vagy több személyre szólóak. A több személyeseknek nagyon sok fajtája képzelhető el, de nagy általánosságban tovább csoportosíthatjuk őket aszerint, hogy a biztosítottak között különbséget teszünk-e vagy sem. Az első típust nevezhetjük aszimmetrikusnak, a másodikat pedig szimmetrikusnak. Jelen tanulmány szempontjából legfontosabb szimmetrikus többszemélyes járadékbiztosítás a kétszemélyes özvegyi járadékbiztosítás, ahol a megindult járadék addig folytatódik, míg mindkét biztosított (valószínűleg házaspár) meg nem hal. Egy variációja szerint az első halál után a járadék, a korábbihoz képest csökken (de nem a feléig, hanem egy ennél magasabb összegig). A többszemélyes aszimmetrikus járadékbiztosítások lehetnek feltételes vagy feltétlen járadékbiztosítások, aszerint, hogy a járadék megindulása függ-e egy biztosított halálától, vagy sem.

Az egy személyre szólóak azonnal indulók, vagy halasztottak, s gyakran a tartam elején, vagy végén garanciaidősök, - de természetesen még gyakrabban a nélküliek.

A – jelen tanulmány szempontjából, s talán általában véve is – legfontosabb járadék-típusokat az alábbi ábra tartalmazza:

1. ábra: a legfontosabb járadék-típusok

Az 1. ábrához azt a megjegyzést kell tenni, hogy egyrészt az nem teljes, másrészt a feltüntetett típusokon belül sem tartalmazza az összes lehetőséget. Bár a többszemélyes járadékok jellemzően garanciaidő nélküliek (mint ahogyan azt az ábra mutatja), elvileg hozzájuk is adhatunk garanciaidőt. Mind a többszemélyes, mind a garanciaidős járadékok lehetnek

¹³ Nem tartozik szorosan a témához, de megjegyzem, hogy amikor a lakásért életjáradékot kínál egy cég magát, illetve a termékét „örökjáradéknak” hívja, akkor súlyos szemantikai hibát követ el, amivel a maga részéről sokat tesz azért, hogy fokozódjon a járadékok körüli fogalmi zűrzavar.

¹⁴ A földjáradék esetében az örökjáradék jellegét – ami persze azért függ az „örökkénél” azért sokkal gyakrabban változó tulajdonviszonyoktól – segíti, hogy a tőke és a hozam más-más fizikai formában jelentkezik, így a tőke felélése nagyon élesen elkülönül csupán a hozam felélésétől.

halasztottak, bár jellemzően azonnal indulóak. Az ábrát lehetne folytatni, s a tanulmányban később bizonyos értelemben folytatom is, bár alapvetően a fenti kereten belül maradok.

Fontos jellemvonások maradtak az ábrán kívül:

- A járadék gyakorisága. Ez lehet elvileg bármilyen, a gyakorlatban azonban két kitüntetett gyakorisággal szoktunk leginkább operálni, a havival és az évessel. A nyugdíj-, özvegyi-, árva-, rokkant-, stb. járadékok, a hitelek törlesztő részletei, stb. szinte kizárólag havi gyakoriságúak. Vannak ugyan éves gyakoriságú járadékok is (pl. éves fizetésű életbiztosítások), de az éves járadékok jelentősége főleg abban van, hogy a járadékokkal kapcsolatos formulákat elsődlegesen éves gyakoriságú járadékokra szoktuk felírni, s ezekből származtatjuk az ennél gyakoribb, pl. havi járadékokat is. Én magam is így fogok a későbbiekben eljárni.
- A járadéktag a járadékos időszak elején, vagy a végén jár? A két lehetőségnek megfelelően beszélhetünk előleges és utólagos járadékokról. A szempont tisztán technikai, tekintve, hogy a legelső járadéktagon kívül a kétfajta járadék megegyezik, mégis, a számítások miatt fontos eldönteni, hogy melyikről beszélünk. Mivel az életbiztosítások díja mindig előre jár, ezért az előleges járadéknak tekinthető, emiatt az előleges járadék szokott az alapértelmezés lenni. Én magam is eszerint járok el, bár ez a jelölésből is egyértelmű lesz (az életjáradékok esetében „a”-val jelöljük az utólagos, „ä”-val pedig az előleges járadékot), illetve ahol nem (pl. a biztos járadékoknál), ott most leszögezem, hogy előleges szemléletben fogom tárgyalni a témát.
- Bár a járadékok esetében az alapértelmezés az, hogy az egyes járadéktagok azonos nagyságúak (ezt az idézett definíció nem mondja ki, de egyértelműen ezt sejteti, illetve ezt feltételezi), de elképzelhető, hogy nem ez a helyzet. Bizonyos értelemben az, hogy az egyébként azonos nagyságú járadéktagokat évente a járadék alapjául szolgáló tőke befektetésének, számított hozamon felüli része jóváírása révén indexálják, nem is számít eltérésnek az azonos nagyságú járadéktagoktól, ez ma már annyira természetes. Ugyanakkor lehetséges, hogy ezen felül is van valamilyen tendencia a járadékokban, pl. minden évben egy előre meghatározott összeggel, vagy előre meghatározott százalékban emelkednek (esetleg csökkennek) a járadéktagok. Elképzelhető, hogy ez a növekedés már az év közben folyamatos, vagy az is, hogy egy évnél nagyobb időközönként kerül rá sor. A magam részéről csak ezeket a változásokat tekintem a járadékon belül elképzelhetőnek, s úgy vélem, hogy a járadék fogalmán kívül esik az a konstrukció, amikor egy pénzügyi szolgáltató mondjuk 3, erősen csökkenő részletben fizeti ki az egyébként egy összegben járó szolgáltatást, csak hogy „járadékfizetés” révén kedvezőbb adóelbírálást kapjon az ügyfele.
- Szintén alapértelmezés, hogy ez az egyösszegű (szabályosan csökkenő, növekvő) járadéktag forintban (illetve általában: pénzegységben) van megadva, de nemzetközileg (Magyarországon egyelőre még nem) már feltűnt a Befektetési Egységekhez Kötött (BEK) életbiztosítások mintájára a „variable annuity”, ahol a szolgáltatás nem forintban, hanem változó értékű (állandó, vagy csökkenő, esetleg növekvő darabszámú) egységekben van megadva.
- Igazából nem okoz a járadék konstrukciójában változást, mégis lényeges megemlíteni, hogy szemben a jelenleg is uralkodó évszázados szokással, ami szerint a díjban csak kor és nem szerinti differenciálást alkalmaznak, bizonyos piacokon (UK, USA) már megjelentek az egészségi állapot szerinti differenciált díjú járadékot nyújtó ún. „impaired” járadékok.

- Nem fogok a dolgozatban a témával foglalkozni, de szintén fontos megjegyezni, hogy a fenti járadék fogalmat bizonyos értelemben kiterjeszti a hosszú tartamú ápolási biztosítás (Long Term Care) keretében kapott járadék, ugyanis annak megindulása feltételes, s ez a feltétel nem a biztosított halála, hanem meghatározott fizikai, illetve mentális kondíciója (magas kora miatt már nem képes magáról gondoskodni megfelelően). A cash-flow sajátosságai miatt, a Magyarországon épp mostanság szabályozni kezdett (s nemzetközileg unikális) lakásért életjáradék is - bizonyos értelemben - a hagyományos járadék fogalom tágítása, de ezzel szintén nem fogok a továbbiakban foglalkozni.
- Végül megemlítek egy érdekes hibridet, a biztos járadék és az életjáradék bizonyos kereszteződését, az évente újrakalkulált biztos járadékot. Ez olyan biztos járadék, amelynek futamideje a járadékot kapó személy várható hátralévő élettartama. Mivel ez évente változik, ezért ezt évente újrakalkulálják, s megfelelően módosítják (csökkentik) a járadékot.

* * *

A járadék cash-flowal kapcsolatos problémák kezelése

A biztosítottak differenciálása

Differenciálás és homogenizálás az életbiztosítások esetében

Az egyik legfontosabb módszer, amivel a biztosítók elérik, hogy a biztosítás kalkulált díja elegendő legyen a szolgáltatások fedezetére, hogy a veszélyközösség egymástól markánsan eltérő kockázatú szegmenseire eltérő díjakat állapítsanak meg, magyarul a kockázat szerint differenciálják a biztosítottakat. A járadékbiztosításon kívüli életbiztosítások esetében ez hagyományosan úgy valósul meg, hogy minden termékre két díjtáblázatot határoznak meg, egyet a férfiakra, és egyet a nőkre, s ezen belül belépési koronként differenciált díjakat adnak meg – tehát a kor és nem szerinti differenciálás alapértelmezés.¹⁵ Ezen felül általában (bár nem mindig) végeznek kockázat-elbírálást, ahol az egyedi, egészségi állapotból, élvezeti szokásokból (ivás, dohányzás, kábítószer-fogyasztás, stb.), foglalkozásból (pl. veszélyes hivatás – bányász, rendőr, stb.) és sportból, hobiból (pl. extrém sportok) adódó kockázatokat próbálják számszerűsíteni, s ha szükséges, a kor és nem alapján meghatározott alapdíjat megemelik, vagyis kockázat szerint tovább differenciálják a biztosítottakat. Érdeemes megemlíteni, hogy a díjkalkuláció megfelelőségét nem csak a differenciálás, hanem ennek bizonyos értelemben az ellentéte, a homogenizálás révén is próbálják elérni. Ennek során a kezelhetetlennek ítélt kockázatokat, vagy magukat a kezelhetetlennek ítélt kockázatu egyéneket (átmenetileg, vagy véglegesen) kizárják a biztosításból, illetve a veszélyközösségből (várakozási idő, kizárások, mentesülés illetve elutasítás), esetleg alsó és felső korlátot adnak meg a lehetséges biztosítási összegre, vagyis próbálják lenyesni a kockázat szélsőségeit. (Ezt a módszert a járadékok kapcsán alább én is tárgyalom.) A differenciálást és a homogenizálást ugyan általában egyszerre alkalmazzák, de bizonyos mértékig ki tudják váltani egymást. Ha kevésbé differenciálnak (pl. üzleti, vagy költségmegtérülésből, hogy egyszerűvé tegyék a biztosítás megkötését), akkor a homogenizálás fontossága megnő, széles körű differenciálással viszont az e nélkül kizárt kockázatokat, vagy extrém kockázatu biztosítottakat is tud biztosítani a biztosító.

¹⁵ A díj ezen felül természetesen – jellemzően lineárisan - függ a biztosítási összegtől, és a biztosítás tartamától (ha ebben egyáltalán lehet eltérés – pl. az élethosszig tartó járadékok esetében úgy vehetjük, hogy csak egyféle tartamuk van), de ez nem a biztosítottak kockázata miatti eltérés.

Differenciálás az önkéntes alapon megkötött járadékbiztosítások esetében

Az önkéntes alapon megkötött járadékbiztosítások esetében a fentihez képest lényeges különbség, hogy hagyományosan nem alkalmaznak kockázat-elbírálást (és kizárásokat, illetve elutasítást sem). Vagyis itt is kor és nem szerint differenciált díjakat alkalmaznak (esetleg alsó és/vagy felső korlátot állapítanak meg a lehetséges biztosítási összegre – ld. Később!), de nem vizsgálják meg az ügyfél egészségi állapotát, foglalkozását, élvezeti és egyéb szokásait, stb. Ehelyett eleve azt feltételezik, hogy járadékbiztosítást eleve csakis a legjobb életkilátásokkal rendelkezők kötnék, vagyis akiknek a várható hátralévő élettartama az átlagnál úgyis hosszabb lesz. Ezért jellemzően nem is néphalandsági táblából kalkulálják a halandóságot, hanem ennél jóval alacsonyabb halandóságot mutató járadékos szelekciós táblából.

Fenti gyakorlat oka főleg ott keresendő, hogy a járadékbiztosítások kockázata pontosan fordítottja szinte az összes másik hagyományos életbiztosításnak (haláleseti, vegyes, term fix, whole life), vagyis itt nem az a kiszűrendő veszély, hogy a biztosított az átlagosnál jóval hamarabb hal meg, hanem pont az ellenkezője, ami viszont teljesen normális emberi törekvés. Így nem is alkalmazhatóak a hagyományos kockázat-elbírálási módszerek, és annak egész szemlélete, hiszen a járadékbiztosítások esetében a máshol veszélyes ügyfél a legjobb ügyfél. (Emiatt nem kell egyébként kizárásokat sem tenni, vagy elutasítani az ügyfelet.)

A fenti gyakorlat következménye, hogy önkéntes alapon járadékbiztosítást leginkább csak annak éri meg kötni, aki megalapozottan számít a hosszú életre, tehát ez a gyakorlat egyrészt erősen leszűkíti a potenciális ügyfélkört, másrészt viszont önbeteljesítő jóslatként igazolja a biztosító előzetes feltételezését az ügyfelek várható hosszú élettartamáról. Ez természetesen kötelezően megkötendő járadékbiztosítások esetében (s a kötelező járadék ilyen) nem áll fenn, hiszen itt nincs meg az emberek lehetősége a választásra a megkötés kérdésében.

Az utóbbi időben némely biztosítót zavarni kezdte a hagyományos gyakorlatnak az ügyfélbázist szűkítő következménye, s angolszász piacokon megjelent az egészségi állapot szerint differenciált díjú, ún. „impaired” járadék. Ennek a logikája az, hogy bizonyos bizonyított betegségben, egészségkárosodásban rendelkező ügyfelek számára kedvezményes járadékárifát alkalmaznak, vagyis figyelembe veszik a díjban az egészségi állapotot is (a nem és a kor mellett). Természetesen ez már feltételez bizonyos kockázat-elbírálást, aminek logikája pontosan fordítottja a hagyományosnak: a betegséget/rokkantságot „szimulálókat” kell kiszűrni, nem a magukat egészségesnek feltüntetőket. A jelenséget úgy is lehet interpretálni, hogy – az önkéntes biztosítás más ágazataihoz hasonlóan – a piaci verseny a járadékoknál is a biztosítottak differenciálásának irányába vitt.¹⁶

Tisztában kell lenni azzal, hogy míg a hagyományos kockázat-elbírálás hagyományosan negatívnak tekintett attitűdöket, szokásokat (egészségtelen életmód, káros szenvedélyek) pótdíjjal büntet, addig az impaired járadékok esetében ezek a bizonyítottan negatív szokások a díjkezdvezmény alapjai lehetnek.

Összességében azok szerint a fontosabb tényezők szerint képzelhető el a járadékok esetében differenciálás, amelyek jelentős hatással vannak a várható hátralévő élettartamra – és így a járadék díjára. Ezek leginkább:

- Lakóhely, lakáskörülmények

¹⁶ Némileg megelőlegezve a későbbieket, feltehető a kérdés, hogy az önkéntes járadékbiztosítások esetében miért az egészségi állapot, s nem a végzettség szerint differenciálnak, pontosan ellentétesen azzal, amit a kötelező járadékkal kapcsolatban később javasolok? A végzettség szerinti differenciálás valószínűleg azért nem merül fel a szabad piaci járadékok esetében, mert önkéntesen valószínűleg szinte kizárólag csak a diplomával rendelkezők kötnék járadékbiztosítást – míg a kötelező rendszerben az alacsony végzettségűeknek is kötelező ez.

- Munkahely, a munka jellege (pl. fizikai – szellemi, stb.)
- Iskolai végzettség
- Egészségi állapot (pl. rokkantság, betegség)
- Életvezetés, élvezeti szokások, sport
- Családi állapot
- Jövedelem (ezen keresztül a várható járadék nagysága)
- Önszelekció – ha a biztosítottnak választási lehetősége van

Fontos megjegyezni, hogy ezek a tényezők egymástól nem függetlenek, az egészségi állapot például összefügg az életvezetéssel, valószínűleg a lakáskörülményekkel és az iskolai végzettséggel és fordítva, stb. Ezt figyelembe kell venni a differenciálási tényezők végső meghatározása során. Az alábbiakban megvizsgálom ezen tényezők lehetséges használatát (az önszelekció kivételével, amire a következő fejezetben térek ki), s ennek alapján egy saját javaslattal élek, amit a tanulmány hátralévő részében a kérdés tekintetében mértékadónak tekintek majd.

Differenciálási lehetőségek a kötelező járadékoknál

A fentiek alapján, tisztán aktuáriusi szempontból aktuáriusi szempontból a különböző kockázatú csoportok közötti minél mélyebb differenciálás a kívánatos, hiszen a differenciálás mélyülésével egyre stabilabbá válik a kalkuláció. Ráadásul ezáltal egyre szűkebb csoportokra (nem csak az egész biztosított állományra) lesz igaz a kapott szolgáltatás és az érte fizetett díj sztochasztikus ekvivalenciája, vagyis a differenciálás mélyülésével egyre korrektebbnek lehet nevezni a járadékot. A kalkuláció stabilitására való utalás más felől természetesen azt is jelenti, hogy minél kevésbé differenciált a járadék, a kalkuláció – legalábbis ha több különböző, egymással versengő szolgáltatót képzelünk el – annál kevésbé stabil, s annál inkább szükség van valamilyen mechanizmusra, amely kezeli ezt az instabilitást.

Úgy tűnik, hogy abban jelenleg mindenki egyetért, hogy az ugyanazon tőkéért kapott járadék-szolgáltatást a kor szerint differenciálni kell, ami nagy szerencse, mert ennek a differenciálásnak a hiánya vagy kezelhetetlenné tenné a rendszert, vagy olyan drasztikus intézkedéseket igényelne (alapvetően az abszolút egységes nyugdíjba vonulási kort), amelytől gondolatban már messze eltávolodott a magyar nyugdíjelmélet és gyakorlat. Minden egyéb differenciálás tekintetében a vélemények homlokegyenest eltérnek egymástól.

Ha a differenciálási lehetőségek oldaláról nézem a dolgot, akkor a járadékok tekintetében a (kor szerinti differenciáláson felüli) differenciálás útjában a következő főbb akadályok állnak, amelyek persze egymástól nem függetlenek, (s ezért elvileg másképp is fel lehetne sorolni őket) s átfedések vannak közöttük. Főleg az átfedések miatt, amelyek többszörösen is lefedik ezt a témát, nem emelem ki külön akadályként a(z) egyébként alábbiakban tárgyalt) nemek közti differenciálás általános problémáját.

1. Kapcsolódás az I. pillér járadékához
2. EU szabályozás
3. Méltányossági problémák – kapcsolódás más ellátó rendszerekhez
4. Perverz ösztönzés
5. A rendelkezésre álló adatok, az adott paraméter felmérhetősége

Az akadályok mellett a – bizonyos paraméterek mellett – differenciálás melletti komoly érv a perverz redisztribúció elkerülésének szándéka, amiről alább szintén beszélek

Nézzük sorrendben ezeket, kezdve a perverz redisztribúció elkerülésével.

A differenciálás melletti érv – a perverz redisztribúció elkerülése

Fontos, hogy a szabályozó tisztában legyen azzal, hogy egy kötelező biztosítás – mint például a kötelező járadék – esetében a differenciálás tiltása a díjakban azt is jelenti, hogy a szabályozó a népesség különböző kockázatú csoportjai között kényszerszolidaritást ír elő, vagyis egyes csoportokat arra kényszerít, hogy anyagilag támogasson más csoportokat.¹⁷ Ez a fajta redisztribúció nem ismeretlen a társadalmi élet más területein, de ismét fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a járadék esetében a szokásos ideológia – miszerint a redisztribúció során az állam elvesz a relatíve jobb módúaktól, s a szegényebbeknek juttat, vagy a társadalmi közös költségeket relatíve jobban terheli a gazdagabbakra, mint a szegényebbekre – nem teljesen működik, illetve bizonyos mértékig pont az ellenkezője igaz. Itt ugyanis, a relatíve szegényebbek a várhatóan rövidebb élettartamúak, s így ők támogatják a várhatóan hosszabb élettartamú gazdagabbakat. Ennek csak a férfi-nő differenciálás hiánya mond némileg ellent, itt a redisztribúció melletti szokásos érvek nagyrészt továbbra is működnek. A jelenséget egyébként a szakirodalomban szokás perverz redisztribúcióként is nevezni.

A perverz redisztribúcióval kapcsolatban el kell mondani, hogy a járadékban a férfi-nő megkülönböztetés tiltása – nagy általánosságban - ez ellen dolgozik, hiszen a munkaerőpiacon általában kedvezőtlenebb helyzetű nőket hozza kedvezőbb helyzetbe a járadék során. Ugyanakkor az, hogy mondjuk – esetleg – az iskolai végzettség szerint sem lehet a járadékosok között differenciálni, egyértelműen a magasabb jövedelmű rétegeket hozza kedvezőbb helyzetbe az alacsonyabb jövedelműekhez képest, ezért a kötelező járadék esetében a differenciálás tiltásának kiterjesztését a koron kívül minden más faktorra, nem biztos, hogy jól meg lehet indokolni. Megemlíteném még itt, azt a később tárgyalt tényezőt is, hogy minél alacsonyabb a technikai kamatláb, a járadék annál előnyösebb a magasabb jövedelmű (mert viszonylag hosszabb életű) rétegeknek, s annál kevésbé az alacsonyabb jövedelmű (mert viszonylag rövidebb élettartamú) rétegeknek. Ugyanígy a garanciaidő is a relatíve alacsonyabb jövedelműeknek előnyös. Összességében ezért a perverz redisztribúciót azzal lehet csökkenteni, ha a jövedelmi helyzettel jól korreláló tényező (pl. az iskolai végzettség) szerint is differenciáljuk a járadékot, a később javasolt rögzített, de változó technikai kamatlábat alkalmazzuk, s a szintén később javasolt pufferjellegű haláleseti szolgáltatást is alkalmazzuk.

Kapcsolódás az I. pillér járadékához

A magánnyugdíjpénztárakat annak idején azzal a céllal hozták létre, hogy az ezekben felhalmozott tőkéből vásárolt járadék egészítse ki az I. pillérből kapottat, ahol ez utóbbi a nyugdíjon belüli nagyobbik tétel. Bár azt nem mondták ki, hogy a II. pillér járadékának ugyanolyan elvűnek kell lennie, mint az I. pillérének (sőt, bizonyos tényezők, mint a többféle járadékból való választás lehetősége, pont az ellenkezőjét sugallták), elég logikus követelmény, hogy az egyén nyugdíjának két része harmonikusan illeszkedjen egymáshoz, tehát a főbb paraméterek, így a differenciálás tekintetében is a két pillérnek lehetőség szerint harmonizálnia kell egymással.

Ha a differenciálás szempontjából nézzük az I. pillér járadékát, akkor azt mondhatjuk, hogy – bár aktuáriusilag nem tökéletesen korrekt módon, de – létezik benne a kor szerinti

¹⁷ Szintén fontos megjegyezni, hogy én nem magát a biztosítást tekintem szolidaritásnak, tehát azt a tényt, hogy a biztosítás keretében szükségszerűen átcsoportosításra kerül a pénz a biztosítottak között. Ezt természetesnek tekintem, önmagában ebben sem a kényszer, sem a szolidaritás nincs benne. A kényszerszolidaritás azt és csak azt jelenti, hogy, hogy a szemmel láthatóan különböző kockázatú csoportokat, kiegyenlített díjjal, egy veszélyközösségbe sorolják.

differenciálás, viszont a nem szerinti differenciálás eltűnőben¹⁸ van – gyakorlatilag úgy vehetjük, hogy nincs. Létezik a felhalmozott jogosultságok (jövedelem) mértéke szerinti differenciálás, vagyis a degresszív skála, de ez szintén eltűnőben van. Nincs lakóhely, iskolai végzettség, egészségi állapot, családi állapot, életvezetés, élvezeti szokások szerinti differenciálás, de bizonyos mértékig létezik a munkahely, illetve a munka jellege szerinti differenciálás oly módon, hogy bizonyos foglalkozásoknak (bányászok, táncművészek, erőszakos szervezetek tagjai) kedvezményes nyugdíjba vonulási korhatárt szabnak meg. Ez a kedvezményes korhatár viszont nem az élettartamnak az átlagtól való eltérése alapján kalkulált, hanem bizonyos mértékig önkényesen, vagy más szempontok (pl. táncművészeknél a mesterség üzésének lehetősége) szerint megállapított érték.

Tehát összességében úgy vehetjük, hogy (a II. pillér sajátosságait figyelembe vevő megfogalmazásban) az I. pillérben (jelenleg, illetve távlatilag) nincs nem és felhalmozott tőke nagysága szerinti differenciálás, s másféle sem, kivéve a kor és a munkahely, illetve a munka jellege szerinti differenciálást, de a differenciálás itt sem aktuáriusilag korrekt módon történik.

Az I. pillér így a maga részéről azt az igényt jelenti be a II. pillér járadékával szemben, hogy a koron és bizonyos foglalkozási csoportokon kívül, más differenciálási szempont ne legyen benne. Különösen élesen jelentkezik ez a kérdés a nemek szerinti differenciálásnál, hiszen jelenleg a magyarországi biztosítók – a koron kívül – csak e szerint differenciálják a járadékot, s nagyon súlyos érvek szólnak amellett, hogy továbbra is ezt tegyék. Valószínűleg e miatt van az, hogy a magánnyugdíjpénztári törvény mindig is tartalmazta, hogy a kötelező járadékot unisex halandósági táblával kell kalkulálni.

Ugyan az I. pillér oldaláról támasztott igény világos, ez azonban nem feltétlenül kell, hogy teljesen behatárolja a II. pillér differenciálási lehetőségeit. Az unisex halandósági tábla használata viszont erről az oldalról nagyon erős követelés, amit valószínűleg nem lehet megkerülni.

EU szabályozás

Az EU szabályozás, jellemzően nem foglalkozik azzal, hogy a tagállamok a biztosítási termékek – így a járadékok – esetében milyen differenciálást engedélyeznek, vagy tiltanak, egyetlen fontos kivétellel, s ez a nemek szerinti differenciálásra vonatkozik. A 2004-ben elfogadott 2004/113/EK irányelv, az ún. „Gender” direktíva („a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint azok értékesítése, illetve nyújtása tekintetében történő végrehajtásáról”) – bár nem azonnali hatállyal, és minden tagállamra egységesen – megtiltja a biztosítási díjkalkulációban a nemek szerinti eltérő díjak alkalmazását. A preambulum (18) és (19) pontja így indokolja a rendelkezést:

„(18) A nemekre vonatkozó biztosításmatematikai tényezők használata széles körben elterjedt a biztosítás és a kapcsolódó pénzügyi szolgáltatások terén. A nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód biztosítása érdekében, a nemnek mint biztosításmatematikai tényezőnek a használata nem eredményezhet különbségeket az egyének biztosítási díjaiban és juttatásaiban. A piac hirtelen alkalmazkodását elkerülendő, ez a szabály kizárólag az ezen irányelv nemzeti jogba való átültetésének időpontját követően megkötött új szerződések tekintetében alkalmazandó.

¹⁸ Azért csak eltűnőben, mert a nők megszűnőben lévő alacsonyabb nyugdíj korhatárát bizonyos értelemben értelmezhetjük nem szerinti differenciálásként, még akkor is, ha ez az aktuáriusilag korrektől még távolabbra vitte is a járadékot.

(19) A nemek között előfordulhatnak bizonyos eltérések a kockázati csoportokat illetően. Egyes esetekben a nemi hovatartozás csak az egyik, de nem feltétlenül az egyedüli meghatározó tényező a biztosítandó kockázatok értékelésekor. Az ilyen típusú kockázatok biztosítására vonatkozó szerződések esetére a tagállamok határozhatnak úgy, hogy mentességet engedélyeznek az unisex biztosítási díjak és juttatások szabálya alól, amennyiben biztosítani tudják, hogy a kalkulációk alapjául szolgáló biztosításmatematikai és statisztikai adatok megbízhatóak, rendszeresen frissítettek és a nyilvánosság számára hozzáférhetőek. Mentesség kizárólag abban az esetben engedélyezhető, ha a nemzeti jogszabály még nem alkalmazta az unisex szabályt. Öt évvel az ezen irányelv nemzeti jogba való átültetését követően a tagállamok újra megvizsgálják ezeknek a mentességeknek az indokoltságát, a legfrissebb biztosításmatematikai és statisztikai adatoknak, valamint ezen irányelv nemzeti jogba való átültetése után három évvel készített bizottsági jelentésnek a figyelembevételével.”

A direktíva 5. cikkében („Biztosításmatematikai tényezők”) pontosan így rendelkezik:

„(1) A tagállamok biztosítják, hogy legkésőbb 2007. december 21. után kötött valamennyi új szerződésben a biztosítási, illetve azzal kapcsolatos pénzügyi szolgáltatások alkalmazásakor a biztosítási díjak és juttatások számításában a nemi hovatartozás tényezőként történő számbavétele az egyének biztosítási díjaiban és juttatásaiban nem eredményez különbséget.

(2) Az (1) bekezdéstől eltérve a tagállamok 2007. december 21. előtt dönthetnek úgy, hogy megengednek arányos különbségeket az egyének biztosítási díjaiban és juttatásaiban, ha a vonatkozó és pontos biztosításmatematikai és statisztikai adatok alapján a nemi hovatartozás alkalmazása a kockázatelemzésben meghatározó tényező. Az érintett tagállamok gondoskodnak arról, hogy a nemi hovatartozás döntő biztosításmatematikai tényezőként történő alkalmazására vonatkozó pontos adatokat összeállítsák, közvéleményre és rendszeresen frissítsék, és erről a Bizottságot tájékoztatják. Ezek a tagállamok 2007. december 21. után öt évvel, a 16. cikkben említett bizottsági jelentést figyelembe véve, döntésüket áttekintő értékelésnek vetik alá, és ennek eredményét megküldik a Bizottságnak.

...

A tagállamok a jelen bekezdésnek történő megfeleléshez szükséges intézkedések végrehajtását legfeljebb 2007. december 21.-től számított két évig halaszthatják. Ebben az esetben az érintett tagállamok haladéktalanul értesítik a Bizottságot.”

Tehát összefoglalóan: a tagállamoknak ugyan be kell tiltani a biztosítási díjkalkulációban a nemek szerinti megkülönböztetést, de indokolt esetben dönthetnek úgy, hogy ezt átmenetileg nem teszik meg bizonyos típusú biztosítások vonatkozásában. Ezt az átmeneti mentességet elvileg vég nélkül meghosszabbíthatják, de ha ezt nem teszik, akkor a mentesség megszűnik, s alkalmazni kell az unisex táblákat.

Legjobb tudomásom szerint jelenleg (2007 júliusa) a magyar kormány azt tervezi, hogy egyelőre nem tiltja be az unisex tábla használatát. Ugyanakkor nem világos, hogy a szabály vonatkozik-e egyáltalán a kötelező járadékra, vagy sem. Egy értelmezés szerint, mivel az EU-ban a biztosítás és a munkáltatói nyugdíj-alapok külön direktíva alá esik, s a magyar magánnyugdíjpénztárak is a második kategóriába esnek, ezért ez a direktíva – mint nem biztosításra – nem vonatkozik a kötelező járadékra. Más felfogás szerint, mivel a törvény megengedi, hogy a kötelező járadékot biztosító is nyújtson (sőt, a jelenlegi tervek szerint szinte kizárólag ők fogják azt nyújtani), ezért mint biztosítói termékre erre is vonatkozik az irányelv.

Ha nem vonatkozik a direktíva a kötelező járadékra, akkor Magyarországnak szabad keze van, hogy ezen a területen tiltja-e, vagy sem a nemek szerinti differenciálást. Ha viszont vonatkozik, akkor Magyarország már csak unisex táblát használhat, hiszen egy magyar

törvény (az Mpt.) már kimondta ezen a területen a nemek szerinti megkülönböztetés tiltását, tehát a direktíva szerint máshogy már ezen a területen nem rendelkezhet törvény. Úgy tűnik azonban, hogy a direktívától függetlenül Magyarországon – főleg az előző alfejezetben kifejtett októl – a járadéknál unisex tarifát kell alkalmazni.

A direktívával kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy azt teljesen elhibázottnak tartom, s tartalmával – legalábbis a biztosítási díjkalkuláció tekintetében – nem értek egyet.

Méltányossági problémák – kapcsolódás más ellátó rendszerekhez

A korábban felsorolt differenciálási szempontok némelyike, főleg az életvezetés, élvezeti szokások, sport, s ezzel összefüggésben az egészségi állapot figyelembe vétele ugyan önmagában indokolt és korrekt lehet, adott felépítésű társadalmi biztonsági rendszerek mellett azonban méltánytalansághoz vezethet. A járadék esetében ugyanis ha valakinek nincsenek káros szokásai, s egészséges életet él, sportol, akkor várhatóan hosszabb életű lesz, vagyis ugyanazt a járadékot csak magasabb befizetéssel vásárolhatja meg. Ez korrekt is, ha más rendszereknél is figyelembe veszik – ellenkező iránnyal – ugyanezt a tényezőt, hiszen egy egészséges ember valószínűleg kevesebb egészségügyi szolgáltatást vesz igénybe, tehát indokolt lenne számára az egészségügyi hozzájárulásának csökkentése, illetve a nem egészségesen élők számára ennek emelése.¹⁹ Tehát az egészségi állapot figyelembe vétele a nyugdíjrendszerben akkor méltányos, ha azt az egészségügyi rendszerben is figyelembe veszik.

Perverz ösztönzés

Az előzővel szoros összefüggésben az egészségi állapot figyelembe vétele a járadék díjában az egyén számára úgy jelenhet meg, hogy a járadékszolgáltató bünteti az egészséges életmódot, s jutalmazza az egészségtelent, a káros élvezeti szokásokat (dohányzás, alkohol, kábítószer). Ez önmagában ösztönzést adhat ilyen szokások kifejlésztésére, vagy legalábbis jó érvet a már meglévő szokások megváltoztatásával szemben. Ennek a perverz ösztönzésnek egy enyhébb, de a járadék szempontjából ugyanúgy veszélyes hatása lehet, hogy az egyének próbálják majd úgy feltüntetni, hogy súlyos fokú káros szenvedélyeik vannak, hogy kedvezőbb járadékot kapjanak. Igazából mindkét hatást célszerű lenne elkerülni.

A rendelkezésre álló adatok, az adott paraméter felmérhetősége

Amikor a biztosítók a járadékot hagyományosan csak a kor és nem szerint differenciálják, akkor ez egy tudatos mérlegelés eredménye, aholis azt mérték fel, hogy az élettartam hosszára ható legfontosabb tényezők körül melyik az, amelyik:

- Könnyen, megbízhatóan, költségek nélkül felmérhető
- Megbízható adatok állnak rendelkezésükre a paraméternek a várható élettartammal való összefüggéséről
- Egyértelmű és stabil (kiszámíthatóan változó) jellemzője a biztosítottaknak

Ebből a szempontból a kor és a nem összehasonlíthatatlanul használhatóbb paraméter, mint a fent felsorolt lehetséges differenciálási tényezők közül az alábbiak:

- Lakóhely, lakáskörülmények

¹⁹ Érdekességként megemlíteném, hogy sok szakértő megkérdőjelezi, hogy a prevenció csökkenti-e az egészségügyi kiadásokat. Vagyis lehetséges, hogy mégis az egészséges életmódot folytatókra költ többet az állami egészségügy, mert ők megjelennek szűrővizsgálatokon, a betegség kezdeti szakaszában kezelik magukat, stb., míg az egészségtelen életmódhoz sok esetben az tartozik hozzá, hogy sem szűrésre nem mennek, sem orvoshoz nem fordulnak, csak amikor már nincs mit tenni, s ez összességében nem is kerül olyan sokba az egészségkasszájuknak. Ha ez igaz, akkor persze jogosult lehet az egészségi állapot szerinti differenciálás a járadékrendszerben, ugyanakkor felerősödne a perverz ösztönzés.

- Munkahely, a munka jellege (pl. fizikai – szellemi, stb.)
- Egészségi állapot (pl. rokkantság, betegség)
- Életvezetés, élvezeti szokások, sport
- Családi állapot

Hiszen a lakóhely, munkahely, munka jellege, szokások, családi állapot, szokások, egészségi állapot mind változik, illetve nehéz őket egyetlen paraméterrel jellemezni, a különböző egyedi helyzeteket összehasonlítani. Még nehezebb ezeket objektíve felmérni, nagy a lehetőség az eltitkolásra, illetve a helyzet valóságnak nem megfelelő bemutatására, tehát ezek az adatok a biztosító számára (bár egymáshoz képest különböző mértékben, de) csak költségesen, s nem megbízhatóan szerezhetők meg. Ráadásul jellemzően nem rendelkezünk jó statisztikákkal arról, hogy ezek hogyan hatnak a várható hátralévő élettartamra.

A fent felsoroltak közül a jövedelem (ezen keresztül a várható járadék nagysága), és az önszelekció a biztosító számára egyértelműen, költség nélkül és jól beazonosítható, de ezekre is igaz, hogy – legalábbis Magyarországon – jelenleg nem rendelkezünk jó statisztikákkal hatásukra a várható hátralévő élettartamra. Az (legmagasabb) iskolai végzettség ugyan az élettartam során változik, de jellemzően a nyugdíj előtt jóval már viszonylag stabil, és viszonylag könnyen beazonosítható jellemző, aminek élettartammal való összefüggésére már jelenleg is vannak bizonyos statisztikák.

Összefoglalás – javaslat

Bár úgy tűnik vitán felül áll, azért rögzítem: belépési kor szerint mindenképpen differenciálni kell a járadékot, s ennek nincs is semmi akadály, bőséges statisztika áll rendelkezésünkre a kornak a hátralévő várható élettartammal való összefüggéséről.

Úgy tűnik, a nem szerinti differenciálásról a kötelező járadék esetén – legalábbis belátható ideig – le kell mondani. Én magam ezt nem tartom helyesnek, de kénytelen vagyok tudomásul venni. Ugyanakkor a később kifejtendő kötelező (illetve bizonyos helyzetekben önként választható) kétszemélyes járadék javaslatommal próbálom tompítani a dolog életét. Az igazsághoz tartozik, s ezt egy tanulmányomban korábban már kifejtettem (Banyár József: A nemek közötti direkt átcsoportosítás a nyugdíjszámlákon – egy új megközelítés, Szigma, XXXIII. Évfolyam (2002.), 3-4. szám 141-158.o.), hogy az unisex halandósági tábla – ami a járadékok esetében egyértelműen a nőknek kedvez a férfiakkal szemben – bizonyos, nőekkel szembeni méltánytalanságokat kompenzál, ennek ellenére nem tartom helyesnek az alkalmazását. Ugyanebben a tanulmányban kifejtettem, hogy ha ragaszkodunk is ahhoz, hogy a hasonló korú nők és a férfiak ugyanarra a megtakarításra, ugyanazt a járadékot kapják, akkor is sokkal helyesebb lenne a megfelelő tőkét közvetlenül átcsoportosítani a férfiak nyugdíjszámláiról a nőkére oly mértékben, hogy az összességében az unisex tábla alkalmazásával előálló helyzetet szimulálják, mint az unisex tábla alkalmazása. Ezt a véleményemet fenntartva, a továbbiakban abból indulok ki, hogy a díjak meghatározásánál unisex táblát kell használni.

Egyelőre függőben hagyom a különböző típusú járadékok közti választás miatti önszelekció eltérő halandósági táblákkal való kezelésének a kérdését, ezt az alábbiakban még megvizsgálom.

Ha nem születik döntés a lehetséges járadékok nagyság szerinti homogenizálására (erről alább szintén beszélek, s egyébként inkább ezt támogatom), akkor egyértelműen javaslom, hogy a tőkenagyságot vegyék figyelembe differenciáló tényezőként (vagyis alkalmazzanak degresszív skálát). Ez – bizonyos mértékig - kezeli a lakóhely, fizikai – szellemi munka, iskolai végzettség, életvezetés szerinti differenciákat is. Meg kell azonban jegyezni, hogy jelenleg a sokak által – így általam is – feltételezett, a felhalmozott magánnyugdíjpénztári

tőke nagysága és a várható hátralévő élettartam közötti pozitív korreláció mértékéről nem áll a rendelkezésünkre adat. Ezeket tehát szisztematikusan gyűjteni kellene (megengedve – bár nem feltételezve - egyben azt is, hogy az adatok nem mutatnak korrelációt a két tényező között, mint azt néhány szakértő feltételezi, vagy esetleg negatív korrelációt fognak majd mutatni).

A többi fent tárgyalt tényező közül csak a viszonylag stabilan és olcsón felmérhetőket javasolt figyelembe venni a csalások elkerülése érdekében. Ilyen lehet elsősorban bizonyos munkakörökben – pl. bányász – eltöltött huzamosabb idő, a legmagasabb iskolai végzettség, illetve jól dokumentált rokkantság – amennyiben az öregségi nyugdíjat a rokkantak esetében is a rokkantsági nyugdíjtól külön kezelik.

Belátható ideig (amíg ezt az egészségügyi rendszerben is nem veszik figyelembe) célszerű elkerülni azt, hogy az egyébként széles körben negatívnak tekintett jellemzők (alapvetően a káros élvezeti szokások, a dohányzás és alkoholizmus) előnyt jelentsenek a járadéknál (még ha kockázati szempontból esetleg indokolt is lenne).

A differenciálás – erről később még beszélek – kettő vonatkozásban merül fel: a díjszámításnál és a tartalékolásnál. A tartalékolásnál elképzelhető több tényező szerinti differenciálás is, mint a díjszámításnál, mert itt nincs elvi akadálya a nemek szerinti megkülönböztetésnek.

A fentiek alapján azt javaslom, hogy:

- A díjszámításnál a kor szerinti differenciáláson kívül legyen differenciálás a legmagasabb iskolai végzettség szerint (pl. úgy, hogy e szerint 2 vagy 3 csoportba osztjuk a biztosítottakat)
- A tartalékszámításnál pedig a fentiekén kívül nem szerinti differenciálás is történjen. Amennyiben a díjakat nem differenciálnák az iskolai végzettség szerint, a tartalékszámításnál akkor is javaslom az e tényező szerinti differenciálást.

A differenciálással kapcsolatban, tisztában kell lenni azzal, hogy egyelőre – a kor és a nem kivételével - a különböző lehetséges paraméterek (sem a fentiekben javasolt, sem a nem javasoltak) hatását a halandóságra nem igazán ismerjük. Emiatt minél előbb (tehát már akár most, a járadékok megindulása előtt) minél szélesebb körben el kellene kezdeni adatokat gyűjteni minél több paraméternek (nem csak az itt javasoltaknak, hanem a lakóhelynek, munkahelynek, egészségi állapotnak, élvezeti szokásoknak, családi állapotnak) a halandóságra gyakorolt hatásáról. Ezt a későbbiekben is folytatni kellene, s lehetőség szerint nyitva kellene hagyni azt a lehetőséget, hogy a jövőben esetleg újabb paraméterek szerinti differenciálást vezessenek be a rendszerbe.

A differenciálás konkrét módszereként az ún. szelekciós halandósági táblák kidolgozását lehet javasolni, ami egyrésztől természetes, másrésztől hasznos is, mert a másfajta differenciálási metódusok könnyen támadhatóak (pontosabban nehezen védhetőek).

A szelekciós hatások kezelése

Annak, hogy a biztosított állomány kockázat szerinti összetétele a biztosító számára előnytelen módon eltér az általa tervezettől, vagyis a biztosító szempontjából káros (angolul „adverse”, „magyarul” „anti-”, illetve „auto-”,²⁰) szelekció kezelésének a legjobb módja a fentebb tárgyalt differenciálás. Ha ugyanis mindegyik kockázati csoport a saját kockázatának megfelelő díjat fizeti a biztosító szolgáltatásáért, akkor a tervezetthez képest bármilyen mértékben eltérhet a biztosított állomány összetétele, az általuk fizetett díj megfelelően fogja

²⁰ De nem „kontra-” szelekció. Ezt a kifejezést a biztosításban hagyományosan nem használjuk!

fedezni a kapott szolgáltatásokat. A szelekcióval – a szolgáltató szempontjából – nem az a gond, hogy a veszélyközösségbe különböző kockázatú emberek kerülnek, s nem is önmagában e miatt kellene őket differenciálni kockázatuk szerint, hanem az, hogy a szolgáltató nem ismeri előre a veszélyközösség összetételét, s nem tud a szelekció hatására felkészülni. Ez amiatt van, hogy az ügyfelek választhatnak.

Az egyik legfontosabb probléma az, hogy úgy tűnik, nem minden fontos szempont szerint lehet differenciálni a veszélyközösséget. A legfontosabb ilyen tiltás a nemek szerinti differenciálás. Az e miatti szelekciós problémákat ezért más módszerekkel, mégpedig alapvetően a szelekció csökkentésével, vagy hatásainak kompenzálásával kell kezelni. Általánosságban véve négy fontosabb módszer jöhet szóba:

1. megszüntetjük a szelekció lehetőségét magát, s az összes biztosítottat (vagy legalábbis egy olyan szeletét, ahol minden kockázati csoport megfelelő módon képviselve van) kötelezően egyetlen veszélyközösségbe szervezzük. Ez a központi, vagy enyhébb esetben a kiemelt szolgáltató módszere
2. tudomásul vesszük, hogy a differenciálás tiltása a szelekció miatt egyes szolgáltatókat előnyösebb, másokat hátrányosabb helyzetbe hoz, s ezeket az előnyöket és hátrányokat a szolgáltatók közötti díjkiegyenlítő mechanizmussal korrigáljuk
3. szegmentáljuk a veszélyközösséget. Ez a módszer tulajdonképpen differenciálás azzal a különbséggel, hogy a biztosítottak bizonyos szegmenseit eleve külön veszélyközösségként kezeljük. A szegmentálás (ami a jogszabály erejével különíti el egymástól a különböző biztosított csoportokat) enyhébb esete az irányított szelekció (amennyiben erre egyáltalán van mód), amikor a biztosítottaknak aktívan felhívjuk a figyelmét arra, hogy neki konkrétan milyen típusú járadék lenne előnyös.
4. a választás lehetőségének csökkentése, hiszen a szelekció a miatt van, hogy az ügyfelek választhatnak. Ez bizonyos mértékig az irányított szelekció ellentéte, s annál biztosan olcsóbb és biztosabb módszer. Az ügyfelek választhatnak szolgáltatót, és választhatnak terméket. Mindkettő választás esetén felléphet a szolgáltatónak kedvezőtlen szelekció. A központi szolgáltató kivédi a szolgáltatók közötti választás szelekciós hatását, azáltal, hogy ezt nem teszi lehetővé. Még központi szolgáltató esetén is lehet szelekciós hatás a termékek közötti választás révén, ha ez lehetséges. Tehát a választás két módon okozhat szelekciót, s ezért a választás lehetőségének csökkentése két szempontból merülhet fel:
 - o a szolgáltatók közötti választás lehetőségének csökkentése
 - o a termékek közötti választás lehetőségének csökkentése

Ezek nem feltétlenül egymástól függetlenül, hanem esetleg együtt alkalmazandó módszerek. Természetesen központi szolgáltató esetén nem jön szóba a szolgáltatók közötti díjkiegyenlítés módszere, de ekkor is célszerű lehet a másik két módszert is alkalmazni. Több szolgáltató esetén pedig a szegmentálás és a választás lehetőségének a csökkentése nagymértékben csökkenteni tudja a szelekcióból adódó problémákat.

Természetesen nem mindegyik módszer lehet egyformán kívánatos különböző nézőpontokból. Én magam például úgy gondolom, hogy a központi szolgáltató ugyan teljesen megoldja a szelekciós problémákat, viszont bizonyos szempontból visszafordítja a nyugdíjreformot, s ezért célszerű elkerülni azt (legalábbis az egyetlen központi szolgáltató változatában). Ugyanakkor lehetséges a szabályozásban – más megfontolásokból – olyan erős „cölöpöket leverni”, hogy a központi szolgáltató lesz az egyedül lehetséges megoldás. Ez egyben figyelmeztetés is, hogy a szabályozó ne próbáljon bizonyos kérdéseket a vele összefüggő többi kérdés nélkül eldönteni, mert így könnyen nem kívánt helyzetbe navigálhatja magát a járadék területén.

Részletesebben az egyes lehetőségek:

Központi szolgáltató

Központi, vagy legalábbis kiemelt szolgáltatót többféleképpen lehet elképzelni, s ennek lehetnek olyan funkciói is, amelyek nem szelekciós hatásokat kezelnek, hanem a rendszer egyéb problémáit. (Csak példaképpen: ez lehet a „végső szolgáltató” arra az esetre, ha a piacon senki nem nyújtana járadékszolgáltatás – mondjuk a szabályok merevsége miatt; olyan szolgáltató, akinek át lehetne adni az „eltűnt tagok” megtakarításait, stb.)

A kiemelt szolgáltatók közül a központi szolgáltatók azáltal kezelik a szelekciós kockázatot, hogy nem hagyják a veszélyközösséget különböző szolgáltatók között szelektálódni, tehát mind a jó, mind a rossz kockázatok ugyanannál a szolgáltatónál jelentkeznek.

A kiemelt szolgáltató három fajtáját lehet elképzelni (ezek közül a szelekciós hatásokat csak az első kettő kezeli):

1. az állam által alapított központi szolgáltató
2. az állam által kijelölt központi szolgáltató
3. modell-szolgáltató

Nézzük sorrendben!

1. Ugyan a központi szolgáltató gondolata némiképpen ellentétes a II. pillér kialakításának eddigi logikájával (pl. monopol-szolgáltató esetén a kockázat impliciten visszazár az államra, ahelyett, hogy a piaci szereplőknél maradna), elvileg mégis elképzelhető, hogy erre szükség lehet. Ez főleg akkor fordulhat elő, ha a járadék szabályok nagyon merevek lesznek a miatt, mert az ügyfelek vélt érdekeinek védelmében nagyon megkötik a biztosítók kezét (pl. előírt minimumindexálás, a minimális járadéktábla előírásával együtt, stb.). Ezt a szituációt célszerű lenne elkerülni, de rossz szabályozás mellett szükség lehet erre.
2. A központi, de nem állami és nem is monopolszolgáltató intézményre egy lehetőség: az állam minden évben tendert ír ki az azévi központi szolgáltatóra. A nyertes nyújtana mindenkinek járadékot, aki abban az évben megy nyugdíjba, egészen azok haláláig, de a következő években más- és más szolgáltatók kapnák meg ugyanezt a jogot.²¹ (Esetleg ki lehetne mondani azt is, hogy egy szolgáltató csak bizonyos időközönként indulhat.) Ezzel az egy szolgáltatónál lévő állomány összetétele tükrözné a piaci átlagot, ráadásul viszonylag homogén is lenne (hiszen mindenki azonos évben ment nyugdíjba). Ez egyben arra is példa, hogy nem az egész járadékos állomány képez ez veszélyközösséget, a szelekciós hatások mégis nagyrészt kiküszöbölődnek. Ez a megoldás előnye. Hátránya viszont, hogy ezzel bizonyos évben nyugdíjba lépők rosszabb helyzetbe kerülhetnek, ha pont ők egy a többenél rosszabb szolgáltatóhoz kerülnek. (Igaz ezt enyhítheti a tartam közbeni szolgáltató-váltás lehetősége.) Hátránya az is, hogy lehetőséget ad a korrupciónak, például úgy, hogy a pályáztatás során a biztosítók összejártsanak, és felosztják maguk között, hogy melyik évben ki nyer. (A védelem ezzel szemben a versenyhivatal és az EU-n belüli, de Magyarországon kívüli szolgáltatók indulásának a lehetősége.)
3. A modell-szolgáltató olyan szolgáltató lenne, amely egyrészt „végső szolgáltatóként” is működik, másrészt pedig azáltal szabályozná a piacot, hogy alternatívát nyújtana a magánbiztosítókkal szemben. Ezáltal egy piacsabályozó szerepet is betöltene, s arra ösztönözné a szolgáltatókat, hogy a lehetőségeken belül

²¹ Vagyis a központi szolgáltató az egész piac szempontjából nem lenne monopolhelyzetben, de az egyes biztosítottak szempontjából viszont igen – bár ezt az átlépés engedélyezése a későbbiekben oldaná.

maximális szintű járadékot nyújtsanak az ügyfeleknek. Sajnos ez nem kezeli a szelekciós hatásokat, sőt bizonyos mértékig az államot nem kellően piacokonform beavatkozásra is készítheti (pl. túlságosan alacsonyan tartja a járadék díjakat, s a veszteséget a központi költségvetésből finanszírozzák).

A központi szolgáltatóval kapcsolatosan a fentiekén kívül elképzelhető, hogy nem a teljes járadékrendszert központosítják, hanem csak annak bizonyos elemeit, pl. a járadék-kifizetést, a mortalitási kockázat kezelését, stb.. Ekkor azonban a központosítás funkciója nem feltétlenül a szelekciós hatások kezelése, hanem más, fontos cél, például a költségmegtakarítás, az ügyfelek kényelmi szempontjai, stb.. Erről később még külön beszélni fogok.

A díjkiegyenlítés a szolgáltatók között

A díjkiegyenlítés azon alapulna, hogy míg a díjknál unisex táblát kell használni, addig a tartalékolásnál kötelező lenne a nemek (és esetleg fent javasolt egyéb faktorok szerinti) differenciált halandósági tábla alkalmazása. Emiatt minden egyes járadék megindulásakor, amikor a biztosító kiszámítja az ügyfél tőkéje és az unisex tábla alapján az induló járadékot, majd az induló járadék alapján, a differenciált halandósági tábla alapján az induló tartalékot, az ügyfél tőkéjéhez képest (amiből levontuk a költségrészt) a tartaléknál hiány vagy többlet keletkezik. A többletet egy központi intézményhez továbbítják, a hiányt pedig ez a központi intézmény fedezi. Ha az unisex tábla jól van kalkulálva, akkor a hiányok és többletek pontosan fedezik egymást. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ez valószínűleg egy bonyolult mechanizmus lenne, sok hibával, ezért – lehetőség szerint – ezt a megoldást jó lenne elkerülni. (Ez az elkerülés persze nem vonatkozik a tartalékolásnál alkalmazandó differenciált halandósági táblákra, azok alkalmazása a díjkiegyenlítés nélkül is javasolható.)

A veszélyközösség szegmentálása

A szelekció csökkentését jelentené, ha

1. a veszélyközösség bizonyos, egymástól karakterisztikusan különböző szegmensei közötti átjárás lehetőségét megszüntetnénk, illetve bizonyos homogénebb kockázatú veszélyközösség szegmenseket elkülönítenénk a teljes veszélyközösségen belül.
2. ha egyáltalán részekre szabdalnánk a veszélyközösséget szolgáltatók között, s megtiltanánk az átjárást számukra.

Mindkét módszer a veszélyközösség szegmentálását jelenti, de itt csak az 1. lehetőséggel foglalkozom, mert a 2.-at „A szolgáltatók közötti választás lehetőségének csökkentése” fejezetben tárgyalom. A kettő között az a különbség, hogy az 1. módszernél nincs szükség arra, hogy korlátozzuk a szolgáltatók közötti választást (bár a korlátozás maga természetesen tovább erősítené a szegmentálás hatását).

Ismerve a magyar viszonyokat, egyetlen ilyen szegmentálási lehetőséget azonosítottam be: a házastársi, élettársi kapcsolatban élők elkülönítését az egyedülállótól. Maga az elkülönítés úgy valósulna meg, hogy a párkapcsolatban élők²² kétszemélyes járadékot vásárolnak egyéni számláik egyesítése révén, az egyedülállók pedig egyszemélyes járadékot. Ez két szempontból csökkentené a szelekciót:

1. a párkapcsolatban élők halandósága jellegzetesen különbözik az egyedülállókétól

²² Ez azt jelenti, hogy a pénztáraknak nyilván kellene tartania egyrészt a pénztártag családi állapotát, másrészt azt, hogy a házastárs nyugdíjas-e már (vagyis elvileg jogosult a járadék megindítására). Valószínűleg célszerű tudni arról is, hogy a házastárs melyik pénztárnak a tagja. A járadékot ezek egymástól függetlenül nem indíthatják el.

2. a párok „természetes” unisex helyzetet jelentenek, vagyis itt nincs jelentősége, hogy előírják-e vagy sem az unisex tábla használatát

Ehhez lehetővé kellene tenni, hogy két személy (és szigorúan kettő, nem több!) egyesítse egyéni számláikat – miután mindkettőjük nyugdíjba vonult – és csak és kizárólag kétszemélyes járadékot vehetnek igénybe. A járadék feltételei az alábbiak:

- házaspárok esetén a tőkegyűjtési szakaszban haláleseti kedvezményezett külön nem jelölhető, mert a kedvezményezett személye az alábbiak szerint egyértelmű: a másik fél, függetlenül attól, hogy az magánnyugdíjpénztár tag, vagy sem.
- ha az egyik fél meghal mielőtt bármelyikük nyugdíjba vonulna (azaz megindulna a járadék), akkor az elhunyt házastárs megtakarítását a másik fél örökli úgy, hogy annak egyéni számlájához írják (ha addig nem volt pénztártag, ezután automatikusan az lesz). Ezután természetesen az egyedülálló feltételek vonatkoznak rá egészen addig, amíg esetleg újra nem házasodik. (a konstrukció így egyfajta özvegyi ellátásként is értelmezhető)
- ha az egyik fél nyugdíjba vonul, de a másik egyelőre nem, s járadékot igényel a II. pillérből, akkor ez a járadék egy kétszemélyes járadék lesz, ahol a másik személy természetesen a házastárs (függetlenül attól, hogy az egyébként magánnyugdíjpénztári tag-e vagy sem). A kétszemélyes járadékot úgy kell megállapítani, hogy az egyik fél halála esetén a másik félnek tovább fizetett járadék összege a korábbi járadék $x\%$ -a²³. A kétszemélyes járadék nem tartalmaz garanciaidőt. A járadékot kérésre fel lehet függeszteni²⁴. Természetesen ez a konstrukció is felfogható özvegyi ellátásként (amire ezért külön nincs szükség!).
- A másik fél nyugdíjba vonulása után ehhez a járadékhoz kell adni a másik fél egyéni számláján lévő megtakarítást (ha van ilyen), s a járadék ezután olyan mértékben emelkedik, amilyen mértékben ez a megtakarítás növeli a már megindult járadék díjtartalmát
- ha a nyugdíjba vonult fél meghal, mielőtt a másik fél nyugdíjba vonulna, akkor az ily módon egyszemélyessé alakult (és csökkent összegű) járadék folyósítása – a felfüggesztés általános, alábbiakban tárgyalt szabályai szerint – felfüggesztésre kerül²⁵
 - ha az özvegy meghal, mielőtt nyugdíjba vonulna, akkor a felfüggesztett járadék, kifizetés nélkül megszűnik
 - ha az özvegy nem házasodik meg újra, akkor a felfüggesztés addig tart, amíg ő is nyugdíjba nem vonul. Ekkor az özvegy megtakarítását (ha van ilyen) hozzáadják a díjtartalékhoz, s a járadék olyan mértékben emelkedik, ahogyan a megtakarítás emeli a díjtartalékot.
 - Ha az özvegy megházasodik, és a házastárs sem nyugdíjas, akkor amikor az új házaspár valamely tagja nyugdíjba vonul (és kéri a járadék megindítását), akkor megtakarítását hozzáadják a felfüggesztett járadék díjtartalékához, s az új

²³ Az $x\%$ -ra azt mondhatjuk, hogy célszerű mértéke 50 és 100%, vagyis a közös, kétszemélyes járadék értéke és annak fele között van. Az elv az, hogy egy kétszemélyes háztartás esetében a költségek 3 részre oszthatóak: 1. biztosított személyes költségei, 2. biztosított személyes költségei, rezszi. A rezszi durván változatlan marad az egyik biztosított halála után, míg az elhunyt biztosított személyes költségei természetesen kiesnek. Ebből a szempontból az 50% kevés, a 100% pedig nem optimális. Egy lehetséges jó szám pl. a 70%.

²⁴ Pl. mert a biztosított (vagy biztosítottak) időlegesen újra munkába állt(ak), s úgy dönt(öttek), hogy inkább gyűjtik a tőkésüket, mint fogyasztják azt. Természetesen ez a jellemvonás nem korlátozódik a kétszemélyes járadékra, javasolom általánossá tenni a magánnyugdíjpénztári járadékokra általában.

²⁵ Alternatív megoldásként, az alábbiak helyett az is elképzelhető, hogy ilyenkor az egyszemélyessé vált járadék tartalékát hozzáírják az özvegy nyugdíjszámlájához. Ez eltérés attól az elvtől, hogy járadékot nem vásárolnak vissza, de jelentősen egyszerűsíti a teendőket.

összeget, mint díjat tekintve, a házaspárra egy új kétszemélyes járadékot kalkulálnak.

- Ha az özvegy megházasodik, és a házastárs már nyugdíjas, akkor a fenti elven egyesítik meglévő II. pillérbeli járadékát a felfüggesztett járadékkal. Ha nem volt II. pillérből járadéka, akkor az új kétszemélyes járadék megállapításához csak a felfüggesztett járadék díjtartalmát veszik alapul
- Ha az özvegy megházasodik és elválík, mielőtt nyugdíjba vonulna, akkor visszaáll a házassága előtti állapot
- Válás esetén
 - Ha az akkor a válás esetén érvényes szabályozás lép életbe (jelenleg erre nincs külön szabályozás, tehát mindenki viszi a saját nyugdíj-megtakarítását, de később javasolni fogom, hogy a házasság alatti felhalmozás legyen közös, amit meg kell felelni)
 - Ha az egyik fél már nyugdíjban van, akkor járadéka aktuális díjtartalékából kiszámítják, hogy mekkora hányada került felhalmozásra a házasság alatt, s ezt a részt összeadják a volt házastárs házasság alatti nyugdíjfelhalmozásával (ha nincs ilyen akkor ez 0), s a ennek a fele marad a díjtartalékban, a többi az elvált házastársé lesz. Ha az osztozkodás során a nyugdíjas kap többet, akkor a többit a járadéka tartalékához kerül, ha ő a kevesebbet, akkor járadéktartaléka megfelelő részét a biztosító átteszi a másik fél nyugdíjszámlájára. A kétszemélyes járadékot a díjtartalék alapján egyszemélyessé alakítják.
 - Ha mindkét fél nyugdíjban van, s kapják a kétszemélyes járadékot, akkor azt két egyszemélyessé kell alakítani, s a közös díjtartalékot kettéosztani úgy, hogy az egyszemélyes járadékok összege egymással megegyezzen.

A számlákat akkor egyesítik, amikor már mindegyik fél járadékos szakaszban van.

Irányított szelekció

Mint azt a termékek közötti választás lehetőségének csökkentése c. fejezetben kifejttem, ha az ügyfelek racionálisan választanak, s a díjért kapott összes szolgáltatás maximalizálják, akkor a különböző kockázatú biztosítottak szépen szétosztódnak a különböző típusú járadékbiztosítások között. Nagyon durván: akik várhatóan a legrövidebb ideig élnek, azok elől garanciaidős járadékot választanak, az ennél hosszabb, de az átlagosnál rövidebb ideig élők hátul garanciaidőset, az átlagnál hosszabb élettartamúak pedig sima járadékot. Ha mindhárom típusú járadékot azonos halandósági táblával számoljuk, akkor ennek a szelekciónak az lesz az eredménye, hogy a biztosító a garanciaidős járadékokon nyereséget realizál, a sima járadékon pedig veszteséget, s jó esetben a különböző típusú járadékok nyereségei és veszteségei kiegyenlítik egymást.

Elképzelhető²⁶ azonban, hogy meg lehet oldani, hogy a különböző típusú járadékokat más-más halandósági táblával számoljuk úgy, hogy az igazodik azoknak a halandóságához, akik azt – racionális alapon – önként választják. Ha ez megtehető, akkor a biztosítók megtehetnék, hogy ahelyett, hogy küzdenek a szelekció ellen, pont ellenkezőleg, kihasználják azt, s ezáltal egy kockázati szempontból szelektált veszélyközösséget kapnak, ahol ráadásul az ügyfelek

²⁶ Azért elképzelhető, mert nem vagyok benne biztos, hogy ez megtehető, ez további vizsgálatot igényel. Lehetséges, hogy a sima járadék és a garanciaidős járadékok veszélyközösségei nem oszthatók úgy szét, hogy mindegyikük önmagában nyereséges legyen, hiszen mint láttuk a sima járadék biztosan veszteséges a garanciaidős biztosan nyereséges, s a garanciaidős járadék díjának csökkentése, a sima járadék díjának emelése pedig megváltoztatja az ügyfelek preferenciáit.

maguk választják ki – önérdükük alapján – hogy melyik veszélyközösségbe lépjenek be. Ebben a biztosítók esetleg segíthetik is az ügyfeleket úgy, hogy bemutatják, hogy kinek melyik járadék az előnyös, s ha valaki bizonytalan, hogy meddig fog élni, javasolhatnak nekik megfelelő egészségügyi vizsgálatokat is, amelyek segítenek számukra megbecsülni, hogy milyen hosszú élettartam várható az ő konkrét esetükben. Ezután a biztosító egyszerűen rájuk bízunk, hogy mit választanak. Ezzel még a kockázat-elbírálást is meg lehet spórolni, ugyanis világosan közzéteszik, hogy kinek mi az előnyös (pontos számításokkal, a tanácsadók felkészítésével). Ezáltal el lehet kerülni a kockázat-elbírálásnál az adatok eltitkolásából adódó problémákat is.

Fontos azonban megjegyezni, hogy ha a téma alaposabb vizsgálata alapján kiderül, hogy ez az út nem járható, akkor sok szempontból pontosan ennek az ellenkezőjét kell tenni. Ugyanis pont a fent leírt járadékosi önszelekció miatt lehetséges, hogy egy szolgáltató a maga számára úgy akarja csökkenteni a kockázatot, hogy az általa nyújtott járadékokat a lehetséges járadékokhoz képest radikálisan leszűkíti. Ha például egy szolgáltató csak garanciaidős járadékot ad, akkor a maga részéről radikálisan lecsökkentette a kockázatot, hiszen:

1. a garanciaidős járadékot eleve kisebb kockázattal lehet nyújtani, mint a garanciaidő nélkülit
2. ezáltal magához vonzza a várhatóan rövid élettartamú (főleg férfi) biztosítottakat, s kevésbé vonzóvá teszi magát a várhatóan hosszú élettartamú (főleg női) biztosítottak számára, ezáltal indirekt módon szelektálja a saját veszélyközösségét.

A 2. hatás miatt erősen elgondolkodtató, hogy ez a lehetőség megengedhető-e. Szerencsésebb, ha ebben az esetben a törvény zárja ki ezt, s mondja ki, hogy egy kötelező életjáradékot szolgáltató biztosítónak mindegyik, a törvény által lehetővé tett járadékot szolgáltatnia kell.

A szolgáltatók közötti választás lehetőségének csökkentése

A szolgáltatók közti választás lehetőségének csökkentésére nem egyedül a központi szolgáltató adódik. Igazából akármennyi szolgáltató lehet (egyetlen korláttal, hogy mindegyiknél elég nagy legyen a biztosítottak száma), ha egy-egy szolgáltató biztosítottjainak a köre stabil, előre kiszámítható összetételű. Ha annak idején szigorúan munkahelyi (esetleg iparági) pénztárakat hoztak volna létre azzal, hogy minden biztosított csak és kizárólag a saját munkahelyének (iparágának) a pénztárához tartozhat, s ettől a pénztártól kapja a nyugdíjat (járadékot) is, akkor a szolgáltatók számára a szelekció (kivéve a termékek közötti választás miatt) teljesen ki lenne küszöbölve. Igaz, hogy ekkor a különböző szolgáltatóknak teljesen más összetételű és kockázatú veszélyközösséggel kellene számolnia, emiatt az ugyanazon tőkére jutó járadék a pénztárak között teljesen eltérő lenne, de a szolgáltató ezt előre ki tudná számítani.

Úgy vélem ez a lehetőség Magyarországon már nem áll fenn, mert annak idején a törvényalkotó a szabad pénztárválasztás mellett döntött. Azt nem lehet tudni, hogy ezt mennyire tudatosan tette, vagyis tisztában volt-e vele, hogy a tőkegyűjtési szakaszban ugyan semmilyen szelekciós problémát nem okoz a biztosítottak szabad pénztárválasztása, de a járadékos szakaszban ez már nem lesz igaz. Lehetséges, hogy ez a probléma nem is merült fel, mert hosszú ideig egyedül a tőkegyűjtéssel kapcsolatos problémák kezelésével foglalkoztak, ami teljesen lekötötte az energiáikat, s talán némiképpen vakká is tette a döntéshozókat a járadékos szakasz problémái iránt.

Ahhoz, hogy a szolgáltató számára a veszélyközösség stabil legyen, nem csak azáltal lehet eljutni, hogy megtiltunk minden választási lehetőséget a biztosítottaknak a szolgáltatók tekintetében. Akkor is stabil lesz a veszélyközösség, ha ezt a tiltást a nyugdíjba vonulás előtt bizonyos idővel tesszük meg. Vagyis a biztosítottak, mondjuk 50 éves korig szabadon

mozoghatnak a pénztárak között, de onnantól már nem változtathatnak, s ettől a pénztártól (vagy a vele szerződéses kapcsolatban álló biztosítótól) kapnak járadékot életük végéig (vagyis járadékos korukban sem változtathatnak). Ekkor a szolgáltató számára lehetővé válik, hogy egy stabil összetételű veszélyközösségre kalkuláljon járadékot. Előfordulhat például, hogy egy biztosító több különböző kockázati összetételű pénztárral áll kapcsolatban, mindegyiknek ő biztosít járadékot, de ezt pénztáranként eltérő díjon teszi. Jelenleg ez a lehetőség még nyitva áll a magyar piacon – bár konkrétan én úgy vélem, hogy a szolgáltatók közötti választási lehetőség nagy vívmány, azt nyitva kellene hagyni, sőt ki kellene terjeszteni a járadékos szakaszra is, ugyanis ezzel tudja a biztosított a leghatékonyabban ösztönözni a szolgáltatóját a jó befektetési eredményre, illetve általában a minőségi szolgáltatásra.

A termékek közötti választás lehetőségének csökkentése

Az Mpt. hatályos előírása szerint a járadékszolgáltatás lehet:

- Klasszikus életjáradék
- Elején határozott időtartamú életjáradék
- Végén rögzített időtartamú életjáradék
- Két vagy többételes életjáradék

A paraméterek tekintetében a helyzet:

- A **garanciaidő hosszáról** a jogszabály nem rendelkezik, tehát az egyelőre bármekkora lehet, illetve bármennyi érték közül választhat az ügyfél.
- A **kétételes járadék** esetében a jogszabály nem rendelkezik arról, hogy a második életnél a szolgáltatás folyósításához szükséges-e a nyugdíjkorhatár betöltése, illetve a nyugdíjjogosultság megszerzése – tehát elvileg nyugdíjjogosultság nélkül, korhatár alatt is lehetséges szolgáltatást nyújtani. Nem rendelkezik arról sem, hogy mi történik a járadékkal az egyik biztosított halála után. Mivel itt a törvény külön nem említi a garanciaidőt (miközben az egyszemélyes járadéknál ezt megteszi!), ezért kizárhatjuk a kétszemélyes garanciaidős életjáradékot. Úgy gondolom, hogy ki lehet zárni az olyan kétszemélyes járadékot is, ahol az egyik biztosított halála után megszűnik a járadékfizetés. Az viszont kérdés, hogy az egyik biztosított halála után a járadék változatlan marad, vagy csökken? Elvileg mindkét eset megengedett²⁷. Úgy vélem az is kizárt, hogy az egyik biztosított halála után más történik, mint a másik biztosított halála után (vagyis szimmetrikus kétszemélyes járadékokról van szó).
- A kettőnél több ételes életjáradék esetében – a kétszemélyesekre elmondottakon felül, amelyek erre is érvényesek - nincs korlátozva a lehetséges biztosítottak száma sem.
- Ugyan az Mpt. semmit sem mond a járadék gyakoriságáról (heti, havi, negyedéves, stb.), azonban megalapozottan feltételezhetjük, hogy annak az I. pillér járadékának gyakoriságához kell igazodnia, vagyis havinak kell lennie. Felmerül azonban hogy 12, vagy 13 havi, esetleg több havi legyen? Rendelkezés híján azt kell feltételeznünk, hogy mindegyik eset lehetséges.

Az alábbiakban bebizonyítom, hogy a termékek közötti választás fenti módon meghatározott, korlátozás nélküli módja komoly antiszelekciohoz vezet, amit célszerű elkerülni, tehát a választási lehetőségeket korlátozni. A vizsgálat végén megteszem a vizsgálatra alapozott javaslataimat.

²⁷ Úgy gondolom, hogy logikailag kizárt a járadék emelkedése, s az, hogy a fele alá csökkenjen, tehát a lehetőségek köre valójában az 50 és 100% közé esik.

A termékek közötti választás miatti antiszelekció lehetőségének vizsgálata

A termékek közötti választás miatti antiszelekció logikája

Amennyiben a járadékok árazásánál valamennyi a kockázatra ható tényező szerint differenciálni lehetne, akkor a termékek közötti választási lehetőség önmagában nem okozna antiszelekciót. A probléma az, hogy a differenciálás - legalábbis a nemek esetében – részben tilos, részben pedig (megfelelő adatok, híján, illetve a nehezen megfogható paraméterek miatt) megoldhatatlan. Ez kétfajta szelekciós problémát okoz:

1. egy-egy szolgáltatónál a biztosítottak összetétele különbözik a piaci átlagtól – ezzel a problémával fentebb foglalkoztam
2. a különböző járadék-típusok a különböző kockázatú biztosítottaknak nem semlegesek, tehát egyes kockázati csoportoknak (amelyek közt az árazásban nem lehet különbséget tenni) jobban megéri az egyik vagy a másik járadék-típust választani.

Erre a második típusú szelekciós problémára koncentrálni, nézzük meg, hogy ez mi miatt adódik? Azt találjuk, hogy ha az ügyfelek járadékválasztási szempontjait vizsgáljuk, akkor lényegében két szélső „célfüggvény” képzelhető el: az ügyfél a fizetendő díjához képest 1. az életében kapott szolgáltatást, illetve 2. az összes szolgáltatást maximalizálja. Ez utóbbinak az oka lehet az a racionális megfontolás, hogy tőkéje egy részét örökölni akarja hagyni, illetve gondoskodni szeretne vele valakiről (pl. özvegyről), vagy az az irracionális, de megfigyelhető félelem, hogy „halálom esetén a biztosító lenyeli a pénzemet”. Természetesen elképzelhető átmenet is a két szélső választás között: ha valaki elsősorban az életben kapott szolgáltatást maximalizálja, de bizonyos mértékig gondoskodni is akar a hátramaradottakról. Ugyanakkor mivel a hátramaradottakról való gondoskodásnak a garanciaidő nem a legjobb formája (hiszen a biztosítás megkötésekor sem azt nem lehet tudni, hogy mikortól kezdődően, és meddig kell gondoskodni valakiről), ezért az átmeneti választás valószínűleg nagyon szűk körű, s nekünk elsősorban a szélső célfüggvényekre kell koncentrálni.

Ha valaki az életben kapott szolgáltatást akarja maximalizálni, akkor teljesen egyértelmű, hogy az azonnal induló, egyszemélyes, élethosszig tartó, garanciaidő nélküli járadékot²⁸ fogja választani. Ekkor semmilyen második típusú szelekciós probléma nem lép fel, így elég foglalkozni azzal az esettel, ha valaki az összes szolgáltatást akarja maximalizálni. A szelekciós probléma annál nagyobb minél többen követik ezt a célfüggvényt. Az átmeneti választás nyilván enyhíti ezt a problémát, ami így akkor a legnagyobb, ha mindenki e szerint a szélső feltételezés szerint maximalizál. Ezért a számításoknál ezt fogom feltételezni.

A kérdés az, hogy melyik biztosított csoportnak melyik típusú járadékot éri meg inkább vásárolni, ha az ügyfelek célfüggvénye az összes szolgáltatás maximálizálása a fizetett díjhoz képest? Fő vonalaiban az alábbiakat lehet mondani:

- Minél inkább biztos valaki, hogy nem fog sokáig élni (pl. mert férfi is és beteg is), annál inkább érdemes neki garanciaidős járadékot vásárolni, s annál kevésbé egyszemélyes garanciaidő nélküli járadékot.
- A várhatóan hosszú életet élőknek (egészséges nők) nem érdemes megfizetniük a garanciaidő felárát, nekik egyszemélyes garanciaidő nélküli járadékot érdemes választaniuk.

Rövid kitérőként érdemes megnézni az antiszelekciós „potenciál” szempontjából a különböző járadék-típusokat önmagukban is. Ha alapesetnek a „sima” járadékot vesszük, akkor azt mondhatjuk, hogy ehhez képest a mortalitási nyereség és veszteség egymástól való eltérése a

²⁸ Amit a továbbiakban – némiképpen pongyolán, de az aktuáriusi zsargonhoz igazodva – „sima” járadéknak nevezek.

(járadék szempontjából vett) legjobb és legrosszabb (a várhatóan legrövidebb és a várhatóan leghosszabb ideig élő) biztosított csoportok között, az összes többi járadék-típusnál kisebb, mint ennél az alapesetnél. Ugyanis:

- Az elején határozott időtartamú életjáradék egy biztos járadék és egy halasztott járadék összege. A mortalitási szelekció a díjon belül csak a halasztott járadékra érinti, ennek pedig – azonos havi járadékokra nézve – kisebb a súlya, mint az azonnal induló járadéknál.
- A végén rögzített időtartamú életjáradék egy azonnal induló, élethosszig tartó járadék és egy whole life biztosítás összege. A járadék és a whole life kockázati szempontból ellentétesen viselkedik, így a szelekció hatását tompítja az, hogy egy módozatban szerepelnek
- Az a két életet járadék, amelynél a biztosítottak ellentétes neműek, valójában egy „természetes” unisex járadéknak tekinthető, így itt a nemi szelekció hatását meg is lehet szüntetni. A többi többéletes életjáradék esetében nem egyértelmű a helyzet.

Ez viszont azt is jelenti, hogy a biztosított állomány kockázati szempontból való összetétele leginkább a „sima” járadéknál fontos, s minél nagyobb garanciaidős járadékot veszünk, annál inkább csökken (bár meg nem szűnik) a jelentősége, vagyis annál kisebb lesz az állomány-összetétel kedvezőtlen voltából adódó potenciális veszteség mértéke. Másképp: a szolgáltatóknak előnyös lenne, ha egy viszonylag nagy garanciaidős járadékot kellene mindenkinek kötelezően vásárolnia.

A használt halandósági tábla kérdése

A járadék díjszámításánál és a tartalékolásnál használt halandósági tábla esetében egy dolog biztos: a halandóság várható változását figyelembe vevő projektált halandósági táblát kell használni, s nem lehet megelégedni a múltbeli adatokból összeállított táblákkal. Más kérdések viszont, például, hogy központi, vagy szolgáltatónkénti halandósági táblát kell-e használni, függenek a járadékos rendszer más elemeitől.

A díjszámításnál és a tartalékolásnál alkalmazott halandósági táblák

A szabályokban megengedett differenciálási tényezők szerinti különböző halandósági táblákat kell használni, ugyanakkor eltérés lehet a díjszámításnál és a tartalékolásnál használt táblák között, különösen akkor, ha a díjszámításnál viszonylag kevés faktor szerint engedik meg a differenciálást. Ekkor a tartalékolásnál a díjszámításnál nem megengedett faktorok szerinti differenciálást is meg kell engedni – természetesen csak akkor, ha erre van megfelelő adat. Ebből a szempontból mindenképpen javaslom, hogy a tartalékolásnál férfiak és nők szerint különböző táblákat használjunk, illetve differenciáljunk a legmagasabb iskolai végzettség szerint is.

A halandósági tábla elkészítése, a halandóság projekciója

Kérdés, hogy ki készítse a járadék díjkalkulációjához, illetve a tartalékszámításhoz a (z unisex és differenciált, de mindenképpen projektált) halandósági táblákat? Többféle lehetőség adódik. A fontosabbak:

- Egy erre államilag létrehozott intézet
- Meglévő intézet, amely ezt a feladatot kapja
- Az érintett szolgáltatók (életbiztosítók és pénztárak), vagy azok egy része által alapított (esetleg az érintettek több különböző köre által alapított több ilyen) intézet
- Minden szolgáltató saját maga állítja elő ezeket a táblákat

Jelenlegi a KSH NI készít szűkített halandósági táblákat, (pl. területi, lakóhely szerinti, iskolai végzettség alapján történő bontásokat), de a magán-nyugdíjpénztári tagságra vonatkozó szűkítés nyilvánvalóan igen speciális. Okkal feltételezhető, hogy a magán-nyugdíjpénztári tagság életkilátásai eltérnek a teljes magyarországi népességétől, de a korai szakaszban (*az önkéntes döntésük alapján taggá válókra vonatkozó járadékkalkulációk*) a különbség igen nehezen becsülhető. Később a teljes néphalandósági táblához viszonyított eltérés valószínűleg folyamatosan csökken.

Úgy vélem, hogy egyetlen szolgáltató akkor tud megalapozottan halandósági táblákat készíteni saját magának, ha elég nagy, elég stabil és elég régi járadékos állománya van. Jelenleg, mivel még gyakorlatilag senki sem szolgáltat járadékot, ezért senkinek sincs elég régi állománya. Stabillnak leginkább csak akkor lehetne nevezni egy állományt, ha a pénztártagoknak korlátozva van a szolgáltatók közötti váltási lehetősége, ami nagy visszalépés lenne a jelenlegi rendszerhez képest. Elegendő nagy állománya többeknek van, de nem mindenkinek. Mindezek miatt jelenleg a magyar piaci szereplők közül senkinél nem feltételezhető, hogy tudna saját halandósági táblákat előállítani, távlatilag pedig csak néhányuknál, ezért ezt a lehetőséget – legalábbis egyelőre – el lehet vetni.

Tehát igazából a meglévő vagy új intézet adódik, aminek vagy az állam, vagy az érintett szolgáltatók a gazdái. Mindegyik út járható, de én magam azt javaslom, hogy az állam, jogszabályok útján játsszon kezdeményező szerepet vagy úgy, hogy maga alapít, illetve jelöl ki ilyen intézetet, vagy úgy, hogy ezt a szolgáltatók felelősségévé teszi és határidőt ír elő számukra. Vagyis a halandósági táblákat, a halandósági projekciókat mindenképpen központilag kell elkészíteni (illetve rendszeresen ellenőrizni és újraszámolni a projekciókat), s ehhez célszerű felhasználni a magánnyugdíjpénztári tagok halandósági adatait, amit a PSZÁF által működtetett PKN már jelenleg is gyűjt (bár lehetséges, hogy az adatok terjedelmét a potenciális differenciálási tényezők függvényében bővíteni kell).

Központi, vagy szolgáltatónkénti halandósági tábla?

Kérdés, hogy a fentiekben központilag előállított halandósági táblát kötelezően kell alkalmaznia minden szolgáltatónak, vagy sem? Lényegében a következő lehetőségek adódnak:

- Mindenkinek a központi táblákat kell, változatlan formában alkalmaznia
- A központi táblákat kell alkalmazni, de attól egy bizonyos, előre meghatározott mértékig el lehet térni
- A központi tábláktól bármilyen mértékben el lehet térni, de a szolgáltatónak indokolnia kell, hogy miért tért el ettől
- A központi tábla csak egy segédeszköz a szolgáltatók számára, attól tetszés szerint, és indoklás nélkül eltérhetnek

Kérdésként merül fel az is, hogy a fenti lehetőségek közül ugyanaz vonatkozik a díjszámításra, mint a tartalékolásra, vagy sem? Tehát, hogy csak egy példát mondjak: mindenkinek a központi táblát kell, változatlan formában alkalmaznia mind a díjszámításnál, mind a tartalékolásnál, vagy csak a tartalékolásnál kötelező a központi tábla, a díjszámításnál tetszés szerint el lehet térni attól?²⁹

²⁹ Az egyes szám használata itt némiképpen megtévesztő lehet, hiszen többféle tábláról van szó, s korábban már leszögeztem, hogy azt javaslom, hogy míg a díjszámításnál unisex táblát használjanak, addig a tartalékolásnál nemek szerinti differenciáltat, sőt több tényező szerint differenciáltat. Ezt itt fenntartom, tehát a díjszámításhoz használt központi táblák eltérnek a tartalékoláshoz használt központi tábláktól.

Ezek közül a lehetőségek közül nem lehet szabadon választani, a választás függ a rendszer többi elemétől. Az utolsó lehetőség például azt feltételezi, hogy a szolgáltatók teljes felelősséget vállalnak a kalkulációért és a tartalékolásért, ha rosszul döntenek, senki sem fogja őket kiségiteni. Ez kockázatot jelent az ügyfelek számára is. A szolgáltatóktól viszont ilyet csak akkor lehet elvárni, ha stabil biztosított körre számíthatnak, vagyis az ügyfelek nem léphetnek át szabadon egyik szolgáltatótól a másikhoz.³⁰ Ez nem is lenne lehetséges, hiszen a tartalékszámításnál használt különböző halandósági táblák miatt nem lehetne kiszámítani, hogy mekkora tartalékot kell átvinni az ügyfél számára az egyik szolgáltatótól a másikhoz. Mindezek miatt ezt a lehetőséget – a tartalékszámítás vonatkozásában – nem javaslom.

A központi tábla használatának előírása ugyan felelősséget ró az államra, de ez elől nem feltétlenül menekül meg azzal, hogy nem ír elő ilyen táblát, ha a rendszer egyéb előírásai miatt a szolgáltatók számára nem teremtette meg a kiszámítható járadéknyújtás feltételeit.

A központi tábla előírása a tartalékolás során fogyasztóvédelmi jelentőséggel is bír, hiszen ezáltal el lehet kerülni, hogy az ügyfelek felelőtlen szolgáltatóhoz tóduljanak, aki szándékosan alacsony díjat kér, s alultartalékol, majd bizonyos idő után már nem tudja teljesíteni a vállalt szolgáltatását.

Ha fontosnak tartjuk a megindult járadékok esetében is a szolgáltató-váltás lehetőségét fenntartani (márpedig ez megintcsak fogyasztóvédelmi szempontból fontos lenne), akkor a tartalékolásnál központi tábla használatát kell előírni.

Ha azt nézzük, hogy a tartalékolásnál, vagy a díjkalkulációnál írjuk-e elő a központi táblák használatát, akkor azt lehet mondani, hogy a kemény dolog a tartalékolásnál előírni a központi táblát, mert ha ezt tesszük, s a díjkalkulációnál semmiféle előírást nem teszünk, akkor ez egyfajta látszatszabadságot ad csak a díjkalkulációban. Ezért úgy vélem alapvetően arról kell dönteni, hogy a díjtartalékolásnál melyik stratégiát alkalmazzuk a fentiek közül.

Ha a díjszámításnál is előírjuk a központi táblát, akkor expliciten hangsúlyozzuk az állam felelősségét is a kalkuláció megfelelőségéért, ami pedig akkor működik, ha az állam a kötelezéssel egyidejűleg a korábban kifejtett díjkiegyenlítési mechanizmust is működteti. A díjszámításnál előírt központi tábla (és itt hangsúlyozottan a nettó díjak számításáról van szó!), ha az – mint az alábbiakban javaslom – központilag előírt technikai kamatlábal jár együtt, azzal az előnnyel jár, hogy az ügyfelek számára könnyen össze tudják hasonlítani az egyes szolgáltatók díjait. Igaz, ez már akkor is lényegében így van, ha csak a tartalékra írunk elő központi táblát (és technikai kamatlábat), hiszen ez már erősen determinálja a díjkalkulációt is.

A kötelezően előírt tábla és a szabad táblaválasztás közötti átmeneti megoldások nem igazán tiszta megoldások, nem lehet mellettük jól érvelni. Leginkább akkor merülhet fel az alkalmazásuk, ha az állam szabályozni is akar, de menekülni is akar a felelősség alól, pl. úgy, hogy nem ad megfelelő mennyiségű paraméter szerint differenciált táblákat a tartalékszámításhoz, így az alkalmazkodást a konkrét veszélyközösség, konkrét összetételéhez végső soron a szolgáltatóra bízva, a felelősséggel együtt.

³⁰ Emiatt a jelenlegi szabályozást, amely leginkább ezt a lehetőséget választja, mélyen problematikusnak tartom. A 170/1997. Kr. 6. § (1) szerint: a járadékszolgáltató pénztárnak az Mpt. 32. § (1) bekezdésében meghatározott halandósági tábláját, valamint a 16. § (2) bekezdésében használandó halandósági tábláit a pénztár aktuáriusának a szolgáltatásban részesülő pénztári tagság demográfiai viszonyait figyelembe véve kell a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett halandósági táblákból kiválasztania vagy azokból elkészítenie. Ez lényegében a pénztárra, sőt annak aktuáriusára helyez a díjszámítással és a tartalékolással kapcsolatosan minden felelősséget, de azzal, hogy nem stabilizálja a biztosított állományt a pénztárnál, nem teszi lehetővé, hogy a számításokat megfelelően el tudják végezni. Ez a szabályozás szerintem így nem maradhat!

A fentiek alapján összességében azt javaslom, hogy a lehetőségeket szűkítsük le az alábbiakra:

1. a tartalékolásnál minden szolgáltatónak a központi (több tényező, alapvetően a nem és a legmagasabb iskolai végzettség szerint is differenciált) halandósági táblákat kell kötelezően alkalmazni, de a díjknál szabadon eltérhet a központi (unisex) tábláktól
2. Mind a tartalékolásnál, mind a nettó díjak számításnál a központi halandósági táblákat kell használni

Az 1. módszer bizonyos mértékig látszatszabadságot ad a díjszámításban, ugyanakkor lehetővé teszi a szolgáltatónak, hogy igazodjon a veszélyközösségének várható kockázati összetételéhez. Egyúttal azt is üzeni, hogy a veszélyközösség rossz összetételéért a felelősséget az állam a szolgáltatóra hárítja, ami nem biztos, hogy méltányos módszer, ha fontos szempontok szerinti differenciálást a szabályozás megtilt nekik.³¹

A 2. módszer esetén az államnak expliciten is el kell ismernie, amit a kötelezéssel impliciten elismert: felelősséget vállalt a kalkuláció megfeleléséért. Vagyis – mint fentebb már írtam - expliciten hangsúlyozzuk az állam felelősségét is a kalkuláció megfeleléséért, és az állam a kötelezéssel egyidejűleg a korábban kifejtett díjkiegyenlítési mechanizmust is működteti.³²

Ha mind a díjszámításhoz, mind a tartalékoláshoz az állam megfelelően sok paraméter szerint differenciált táblákat ír elő, akkor automatikusan kezelődik a speciális összetételű (jellemzően zárt) pénztárak kérdése is, nem kell őket külön kezelni. Ha a táblák nem elég differenciáltak, akkor lehetséges, hogy a zárt pénztárakat külön kell kezelni – igaz ekkor minden szempontból zártakká kell őket tenni, vagyis a tagoknak meg kell tiltani a szabad szolgáltató választást.

Szintén külön kérdés az I. pillérben speciális kezelésű csoportok (rendőrök, börtönőrök, katonák, táncművészek, stb.) kérdése, de erre később még visszatérek.

A longevity, illetve általában a halandósági kockázat

Az elméleti és a tényleges halandóság eltérése

Amikor fentebb megadtam az életjáradékok egyéni tartalékképleteit, akkor impliciten feltételeztem, hogy a biztosítottak tényleges halandósága megegyezik az előre feltételezettel (a számításokhoz használt táblázatokba foglaltakkal). A gyakorlatban a tényleges halandóság el fog térni az előre feltételezettől, s emiatt mortalitási veszteség, vagy nyereség képződik a szolgáltatónál. Az eltérés oka kétféle lehet:

1. a halandóság ingadozása egyik évről a másikra,
2. a projektálthoz képest másféle trend érvényesül a halandóság változásában.

A trendet magát, amit ha az a halandóság szisztematikus csökkenésében nyilvánul meg, longevity problémának is nevezhetünk, megint csak felbonthatjuk kétfélére:

1. az egész magyar biztosított állományban, illetve
2. egy meghatározott szolgáltatónál

érvényesülő trendre.

Az egész magyar biztosított állomány esetében természetesen felteszem, hogy az, kockázati szempontból differenciálva van, s az egyes csoportoknak külön halandósági tábláik vannak, s azokban különböző jellegű trend érvényesül. (Például egy bizonyos időszak alatt a diplomás

³¹ Hiszen így valójában kiszámíthatatlan lesz a veszélyközösség összetétele, mert mondjuk a szolgáltató sok férfira számít, ezért relatíve alacsony díjat ad meg, amire válaszul a sok nőre számító szolgáltatóktól a nők átáramlanak ide, s ezzel felborul a kalkuláció, s már induláskor veszteség keletkezik a szolgáltatónál.

³² A fenti lábjegyzet miatt, lehetséges, hogy ez lenne a tisztességes módszer.

nők várható hátralévő élettartama sokkal jobban nő, mint a maximum 8 általánost végzett férfiaké, stb.) Vagyis az egész biztosított állomány egyes differenciált csoportjainak projektált és tényleges halandósági trendje különböző módon fog eltérni egymástól.

Az egyes szolgáltatóknál a különböző differenciált csoportokban a halandósági trend eltérhet az egész magyar biztosított állomány megfelelő csoportjának a trendjétől megint csak két okból:

1. Az adott differenciált csoport az adott szolgáltatónál nagyon kicsi, ezért a „nagy” trendtől véletlenszerűen tér el ennek a kis alcsoportnak a tényleges trendje
2. Az adott szolgáltatónál a biztosítottak összetétele a differenciálásnál figyelmen kívül hagyott jellemzők szerint nem véletlenszerű, vagyis nem tükrözi az egész népesség összetételét, hanem szisztematikusan eltér attól (pl. alkoholisták vagy tudatosan táplálkozók különösen nagy számban képviseltetik magukat az adott szolgáltatónál)

Természetesen a trend is először ingadozasként jelenik meg, így nagyon nehéz elkülöníteni ezt a két hatást. Azt ugyanakkor lehet tudni, hogy az ingadozás annál nagyobb mértékű, minél kisebb a biztosított állomány, sőt, megfelelően kicsi állomány mellett az ingadozás biztosan bekövetkezik, hiszen mind a biztosítottak, mind az elhunytak száma egész, s nem minden, tartalék kalkulációban használt halálozási valószínűséget lehet tetszőlegesen kicsiny számok hányadosaként előállítani. Fordítva tehát, a halandóság egyik évről a másikra történő ingadozása az állomány növekedésével csökken. Ekkor egyre nagyobb a valószínűsége, hogy az elméleti és a tényleges halandóság eltérésének az oka egy trend. Tehát a trendet annál rövidebb távon lehet kiszűrni, minél nagyobb az állomány, és fordítva.

Felteszem, hogy – mint ahogyan ez előbb kifejtettem – az egész magyar biztosított állományra (illetve annak differenciált csoportjaira) vonatkozó trendet az összegyűjtött halálozási adatok alapján egy központi intézmény fogja azonosítani és számszerűsíteni. Kicsi esélyét látom annak, hogy az egyes szolgáltatóknál érvényesülő trendet el lehessen különíteni a véletlen ingadozásoktól, ezért az alábbiakban abból indulok ki, hogy trend csak egyféle van, az egész magyar biztosított állomány (differenciált csoportjainak) trendje, s az ettől való szolgáltatónkénti eltérést a véletlen ingadozások közé sorolom. Ugyanakkor – szerintem - figyelemmel kell lenni arra, hogy az egyes szolgáltatók eltérő trendjének az oka végső soron a szabályozásban, a differenciálás korlátozásában is lehet.

Kié a mortalitási eredmény?

Mielőtt a probléma kezelésének kérdésére rátérnék, felmerül a kérdés, hogy az elméleti és a tényleges halandóság eltéréséből adódó esetleges mortalitási nyereség végső soron kit illet meg? A „végső soron” kitélt azért tettem bele a kérdésbe, mert arra könnyen lehetne azt az ál-választ adni, hogy senkit, hanem eltesszük azt későbbi mortalitási veszteségek fedezetére. Ez azért ál-válasz, mert ha ezt tesszük, akkor nyilvánvalóan hosszabb távon kumulálódnak a mortalitási nyereségek és veszteségek, de végső soron erre a kumulált eredményre is fel kell tenni a kérdést, hogy az, kit illet (terhel) meg? Tehát ezt a választ elvetem, a nyereség, illetve veszteség kumulálását egy lehetséges problémakezelési módszernek fogom csak tekinteni.

Tehát kié az a nyereség, ami abból adódik, hogy az előre kalkulálnál több biztosított hal meg? A kérdésre könnyű azt a választ adni, hogy természetesen a biztosítottaké, hiszen a járadék teljes egészében az ő tőkéjükből származik, a szolgáltató csak újraosztja közöttük ezt, és annak hozamát. Ez teljesen jogos válasz, ugyanakkor a kérdés némileg beugrató volt, mert nem a mortalitási eredményt, vagy a mortalitási veszteséget kérdeztem, hanem a mortalitási nyereséget. Márpedig ha a kérdést úgy tenném fel, hogy kié a mortalitási veszteség, ugyanazok, akik az előző kérdésre úgy válaszoltak, hogy a biztosítottaké, erre valószínűleg nagy számban azt mondanák, hogy a szolgáltatóé. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy ez a két

válasz egymással ellentmondásban van, hiszen miért kellene a szolgáltatónak csak a veszteséget viselnie, ha a nyereségből nem részesül? Nyilvánvaló, hogy csak az a korrekt és konzisztens megoldás, hogy akié a mortalitási nyereség, az viseli a mortalitási veszteséget is. Természetesen tisztában kell lenni azzal, hogy – a fejlett világban, s a '90-es évek második fel óta Magyarországon is érvényesülő trendek (a longevity jelenség) szerint – nem a mortalitási nyereségnek, hanem az ellenkezőjének, tehát a mortalitási veszteségnek van nagyobb esélye.

A mortalitási nyereséget/veszteséget összesen 3 szereplőnek/re lehet adni, illetve ráterhelni:

1. az államnak
2. a járadékszolgáltatóknak
3. a biztosítottaknak

Az első pont némiképp meglepő lehet, de a fentiekből nyilvánvaló, hogy a mortalitási eredmény képződésében az állam keze is benne van, részben azért, hogy tilt bizonyos differenciálást, részben úgy, hogy (mint remélem és javaslom) a tartalékoláshoz központi halandósági táblákat készít és ír elő, s mindkét tényező miatt keletkezhet mortalitási eredmény. Ugyanakkor úgy vélem, hogy a járadéktól az államot pénzügyi tekintetben célszerű távol tartani, mert ha nem ezt tesszük, akár csak kicsiben is, akkor könnyen beláthatatlan méretűvé válhat az állami intervenció. Ráadásul, akár milyen hosszú távon is nézzük a dolgot, a veszteségeknek és nyereségeknek lesz egy nullától valószínűleg különböző egyenlege. Ha ez pozitív, tehát az állam végső soron nyer a dolgon, akkor megkérdőjelezheti, hogy miért vonja el az állam más célokra a biztosítottak pénzét. Ha pedig negatív, akkor az a kérdés tehető fel, hogy miért kell a járadékosokat egyéb adófizetői pénzből támogatni. Tehát a magam részéről ezt a megoldást kizárnám.

Ha a járadékszolgáltató profitérdekelt vállalkozás, akinek a biztosított az ügyfele, akkor logikus lehet elvárni tőle, hogy a mortalitási veszteség miatti járadékcsökkenéstől védje meg a biztosítottat, vagyis vállalja át a mortalitási veszteséget, s így természetesen neki kell adni a mortalitási nyereséget is. Ugyanakkor ilyenkor elvárás lehet, hogy a hosszabb távon kumulált mortalitási nyereség ne legyen túlzott, vagyis ne vonjon el a szolgáltató sokat a biztosítottak tőkéjéből saját nyereségére (a hosszú távú kumulált mortalitási veszteség alacsonyan tartása a szolgáltató érdeke, arra neki kell vigyáznia). Ha a járadékszolgáltató a biztosított tulajdonában álló non-profit vállalkozás (pénztár), akkor elvileg sem tudja más vállalni a mortalitási veszteséget, mint a biztosított, tehát ekkor fel sem vetődik, hogy azt a szolgáltató állja, hiszen a szolgáltatón keresztül ekkor is a biztosítottra hull vissza a veszteség terhe, s ő élvezi a nyereséget. El lehet ugyan képzelni olyan megoldást, hogy a mortalitási veszteséget a pénztártagok más köre viselje, mint akik azt „megtermelték” (és fordítva, a nyereség esetében), de ezt, mint nyilvánvalóan méltánytalan, a magam részéről eleve elvetem. Tehát pl. elképzelhetetlennek tartom, hogy a pénztár járadékos tagjainak a mortalitási veszteségét a még tőkegyűjtő szakaszban lévő tagokra terheljék (s hogy nekik juttassák a mortalitási nyereséget³³).

A fentiek alapján a mortalitási eredmény viselőjére – bár a profitérdekelt vállalkozásra való terhelésnek, a fentiek alapján, van némi jogosultsága – a leginkább kézenfekvő megoldás maga a biztosított. Ekkor nem vetődik fel az a kérdés, ami az államnál és a profitérdekelt szolgáltatónál, hogy a túl nagy kumulált mortalitási veszteség és nyereség problémás, hiszen az elsődleges érdekelt félé, a biztosítotté mindkettő. Itt csak arra kell vigyázni, hogy hosszabb távon a mortalitási eredmény jellemzően nulla legyen, különben a biztosítottak különböző csoportjai közötti átcsoportosításról van szó, amit szintén célszerű lenne elkerülni.

³³ Azt az aszimmetrikus, és ezért fokozottan méltánytalan megoldást pedig, hogy a mortalitási veszteséget a tőkegyűjtő szakaszban lévőkre terheljék, a mortalitási nyereséget viszont a járadékosok tartásák meg, természetesen még inkább elvetésre javaslom.

A fentiek alapján a továbbiakban abból indulok ki, hogy a mortalitási eredmény alapvetően a biztosítotté, törekedni kell arra, hogy ez hosszabb távon nullához közeli legyen, s (egy részének) a szolgáltatóra való terhelése nem kizárt ugyan, de valamilyen különleges indokának kell lennie.

A halandósági kockázat kezelése

És most meg lehet vizsgálni azt, hogy a halandósági kockázatot milyen módszerekkel lehet kezelni? Ezek az alábbiak:

1. Kísérlet a halandóság várható változásainak (a trendnek), minden differenciált alcsoportnál (figyelemmel arra, hogy a tartalékszámításnál több tényező szerint differenciálunk) előre történő figyelembe vételére, vagyis a halandóság projektálására.
2. Az adott évi mortalitási veszteség, az adott évi befektetési hozamot (az általam javasolt 0%-os technikai kamatláb esetén, ennél magasabb technikai kamatlábnál, a befektetési többlethozamot) csökkenti, a mortalitási nyereség pedig ezt a hozamot növeli, vagyis a mortalitási eredmény az indexálás részévé válik
3. tartalékolás az ingadozások kisimítására és az élettartam projektáltat meghaladó hosszabbodására
4. Szavatoló tőke előírása a szolgáltató számára

Ezen felül számot vehetünk azzal, hogy a szolgáltatók pénzügyi erő tekintetében egymástól erősen különbözőek lehetnek, s ezért különböző mértékű kockázatokat viselhetnek. Megtehetjük ezért, hogy a mortalitási kockázatot részekre szabdaljuk, s elkülönítjük egymástól a normál és a csúcskockázatot, s a fenti módszereket ennek megfelelően differenciáltan alkalmazzuk.

Végül meg kell jegyezni, hogy a később tárgyalandó homogenizálás (persze csak ha alkalmazzák!) is hozzájárul a halandósági kockázat kezeléséhez azáltal, hogy egy differenciálási faktort (a járadéktőke nagyságát) kiiktat (vagy legalábbis jelentősen csökkenti annak lehetséges hatását).

Nézzük ezeket a módszereket!

A halandóság projektállása

Ezt a kérdést már részletesen kifejtettem, bár természetesen a halandóság tényleges projekciója bonyolult kérdés, aminek hatalmas irodalma van. Bár itt, most én ezzel nem fogok, de természetesen a témával foglalkozni kell – elsősorban annak az intézetek, amelyet felállítani javaslok. A lényeg, hogy a projektálás nem az éves véletlen ingadozásokat, hanem a hosszú távú halandósági trendet próbálja meg megragadni.

Szintén fontos, hogy a halandósági projekciókat a tényleges adatok alapján rendszeresen ellenőrizni és frissíteni kell. A projekciót – a fentiek alapján – a népesség különböző csoportjaira külön gondolom elkészíteni. Induláskor az alábbi bontásban célszerű a differenciálást elvégezni (miközben más szempontok szerint is gyűjteni kell az adatokat, hogy később esetleg további kockázati alcsoportokra tudjuk bontani a népességet):

- Nemenként, mindkét nemre az alábbi bontásban
- Iskolai végzettség (legalább a maximum általános iskolát, a középiskolát végzettek és a felsőfokú végzettségűek szerint)
- A nyugdíjtőke nagysága (pl. olyan bontásban, hogy az 62 éves korban az átlagos felénél kisebb, az átlagos körüli – vagyis az átlag, átlag fele sugarú körébe esik -, az átlag 1,5 és 3-szorosa közötti, e feletti)

Azt, hogy a projekciót milyen gyakran kell korrigálni, később eldöntendő kérdés, úgy vélem, hogy évesnél gyakrabban távlatilag sem.

A mortalitási eredmény, mint az indexálás része

A befektetési többlethozam és a mortalitási eredmény együtt kezelése az éves mortalitási ingadozásokat próbálja csillapítani, amelyek részben véletlenszerűek (illetve a kis állományból adódnak), részben pedig a projektált trendtől való eltérésekből adódnak, amit viszont csak hosszabb távon lehet elkülöníteni a véletlen ingadozásoktól.

A mortalitási eredményt az indexálás részévé tenni – legalábbis első megközelítésben – azt jelenti, hogy arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy a mortalitási eredmény a biztosítotté. Ez teljesen tiszta álláspont, s mint fentebb kifejtettem – szerintem – a leginkább indokolt is. Ugyanakkor azért írtam, hogy „első megközelítésben”, mert felmerül a kérdés, hogy milyen mértékig viselje a befektetési többlethozam a mortalitási veszteséget? A kérdés leginkább úgy vetődik fel, hogy a mortalitási veszteség miatt csökkenhet-e egyik évről a másikra a járadék, ha a mortalitási veszteség fedezésére nem elég az abban az évben keletkezett befektetési (többlet) hozam? (Megjegyezném, hogy a kérdés nem csak ebben a formában vetődik fel, hanem úgy is, hogy az esetleges negatív befektetési hozam miatt csökkenhet-e a járadék – ezzel az indexálás kapcsán foglalkozom majd!)

A fenti kérdésre én magam azt a választ adnám, hogy – annak ellenére, hogy az indexálás részévé tett mortalitási eredménnyel elismerjük, hogy a mortalitási veszteséget a biztosított viseli – jó lenne, ha a mortalitási veszteség miatt nem csökkenne egyik évről a másikra a járadék. Ez másképp azt jelenti, hogy az ilyen esetleges túllépést más forrásból, valamifajta tartalékból kellene fedezni³⁴. Két ilyen tartalék jön szóba:

1. A biztosítottak pénzéből képzett tartalék
2. a szolgáltató saját, erre megképzett szavatoló-tőkéje

Mindkettővel foglalkozom alább, ezért csak annyit jegyeznek itt meg, hogy a halandósági kockázat kezelésére a mortalitási eredménynek az indexálás részévé tétele a másik két módszer (valamelyike) nélkül valószínűleg nem elégséges, tehát azok közül az egyikkel ki kell egészíteni ezt a módszert.

Megjegyzendő az is, hogy ha a mortalitási eredményt az indexálás részévé teszik, az nem teszi feleslegessé azt, hogy külön kimutassák a befektetési és a mortalitási eredményt, s bemutassák, hogy az indexálás összességében milyen hatások eredője. Ez egyben védene az ellen is, hogy az esetleges mortalitási nyereségek mentséget adjanak a szolgáltatónak a rossz befektetési hozamra.

A magam részéről mindenképpen javaslom ezt a módszert, mint alapértelmezettet alkalmazni a mortalitási kockázat kezelésére. Ehhez módosítani és szinkronizálni kell a vonatkozó törvényeket³⁵.

³⁴ A kérdés úgy is felvethető lenne, hogy mi történjen a hozamon felüli veszteséggel? Lényeli a szolgáltató, vagy a következő évi hozamból levonhatja? A „lenyelés” lényegében a szavatoló tőke terhére való finanszírozást jelenti, a következő évi hozamból viszont csak akkor lehet levonni, ha addig valamiből fedezik, tehát van tartalék. Így a következő évi hozamból való levonás másként azt jelenti, hogy van egy tartalék, amiből aktuálisan fedezik, majd az így keletkező tartalékhiányt a következő évi hozamból töltik vissza. Ezt is tárgyalom a tartalékról szóló résznél.

³⁵ A Bit. 100. § (1) szerint: „Az életbiztosítási ág matematikai tartalékai befektetési többlethozamának legalább 80 százalékát a biztosítottaknak vissza kell juttatni. A visszajuttatás mértéke nem lehet alacsonyabb a biztosítási szerződésben foglaltaknál.” Mivel ez nem szól a halandóság és a többlethozam kezelésének összevonásáról, ezért elvileg ez most nem lehetséges. A Bit. 2.§ (1) e) szerint ugyanakkor a Bit hatálya nem terjed ki „az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak és a magánnyugdíjpénztárak tevékenységére”. Eszerint mint

Még egy kérdés vetődik fel, amire a válasz nem magától értetődő, mégpedig, hogy milyen körben porlasszák a mortalitási veszteséget (illetve kiknek osszák vissza a mortalitási nyereséget)? Főbb lehetőségek:

1. Az összes szolgáltató járadékosai között
2. Az egy szolgáltatónál lévő összes járadékos között
3. Az egy szolgáltatónál lévő azonos kockázati csoportban lévő járadékosok között
4. Az egy szolgáltatónál lévő azonos korú járadékosok között
5. A 3. és 4. megoldás együtt

Az 1. megoldás (eltekintve az egyetlen szolgáltató esetétől, amikor természetesen ez magától teljesül, de akkor is felvetődik a többi lehetőség szerinti porlasztás) túl bonyolult lenne, amit ezért nem javaslok alkalmazni, s különben sem nagyon látni az indokát. Ha azt mondjuk, hogy azért, hogy kompenzálja a rossz összetételű szolgáltatókat (és biztosítottait) az összetétel miatti veszteségért, akkor erre azt lehet mondani, hogy ezt inkább a biztosítás megkötésekor kellene egy ízben megoldani (ahogyan már ezt fentebb javasoltam), s a későbbiekben a tartalékolásra differenciált halandósági táblákat kellene alkalmazni. Az ügyfeleknek pedig nyitva kellene hagyni a lehetőséget, hogy a rossz összetétel miatti veszteségből úgy meneküljenek, hogy más szolgáltatót választanak. Tehát összességében ezt a lehetőséget nem tartom sem indokoltnak, sem jónak, így nem javaslom.

A 2. megoldás szinte magától értetődő, ha a biztosított kör viszonylag szűk, tehát nem lehet azt tovább osztani. Mondhatni ekkor a szolgáltató nem is tud mást tenni, mint ezt a megoldást választani. Kérdés azonban, hogy nagy biztosított állomány esetén nem lenne-e korrektebb tovább bontani az állományt? A válaszom, hogy de igen, mégpedig úgy, hogy ha elég nagy az állomány (erre majd külön számításokat kell végezni, hogy ez mikor következik be), akkor előbb az azonos kockázati csoportú (tehát a tartalékoláshoz azonos halandósági táblát használó) ügyfélkörök (3. megoldás) kell különbséget tenni. Még nagyobb állomány (tehát egy másik küszöbérték felett) pedig érdemes különbséget tenni a kohorszok között is (vagyis a 4. és 5. megoldást együtt alkalmazni), hiszen a halandóságban érezhető egy generációs hatás is, s jogosult azt mondani, hogy mindegyik korcsoport viselje a saját kockázatát.

Speciális megoldásként felvetődhet még, az azonos évben megindult járadékkal bíró járadékosok közötti terítés is, de ennek maximum az lehetne az indoka, hogy – mint majd fent kifejtettem – lehetséges a központi szolgáltatónak egy olyan változata, hogy bizonyos években csak egy szolgáltatónál lehet biztosítást kötni, más években egy másikonál. Emiatt – ha egyáltalán bevezetik ezt a megoldást – a veszélyközösség a nyugdíjba vonulás éve szerint tagolódik, ugyanakkor ez ekkor egyben megegyezik a szolgáltató szerinti tagolással is, tehát ezzel az esettel külön nem kell foglalkozni.

S végül a magam részéről nyomatékosan kizárnám azt a lehetőséget, mint teljesen inkorrekt megoldást, hogy az ilyen veszteséget díjmelésen keresztül a későbbi járadékosokra hárítsák.

Tartalékolás az ingadozások kisimítására és az élettartam hosszabbodására

Ha megengedjük, hogy egy év teljes mortalitási veszteségét a befektetési hozam terhére fedezzük, tekintet nélkül arra, hogy emiatt esetleg csökken a következő évben a járadék, akkor nincs szükség külön tartalékokra az ingadozások kisimítására. Ha viszont az ingadozásoknak korlátot akarunk szabni (akár úgy, hogy egyik évről a másikra nem csökkenhet a járadék, akár úgy, hogy a járadék növekedése egyik évről a másikra nem

szolgáltatóra más előírás vonatkozik egy magánnyugdíjpénztárra és egy magánnyugdíjpénztári szolgáltatást nyújtó biztosítóra. Ez egy rossz állapot, nyilvánvalóan valamiképp fel kell oldani.

csökkenhet egy bizonyos szint – pl. az infláció fele – alá³⁶), akkor – mint azt fentebb már bemutattam – szükség van tartalék képzésére (vagy szavatoló tőkére) is.

Logikailag természetesen az is felmerülhet, hogy csak a tartalékolást (és a szavatoló tőkét) jelöljük ki a probléma kezelésére, s ne engedjük meg, hogy a mortalitási nyereséget a többlethozam terhére fedezzük, de ezt a lehetőséget kizárni javaslom az alábbiak miatt. A tartaléknak két forrása lehet:

1. a járadékért fizetett díj egy része
2. a rendszeres befektetési többlethozam egy része

Az 1. forrás valószínűleg vagy nem lesz elég, vagy feleslegesen sokat képeznek belőle, egyszerűen azért, mert a biztosítás kezdetekor nem lehet jól kiszámítani, hogy a tartam során mennyi lesz a szükséglet. Ezért szinte biztosan szükség lesz a 2. forrásra is. Erre viszont alapvetően olyan mértékben, amilyen mértékben mortalitási veszteség merül fel, vagyis közvetve ekkor is visszatérünk ahhoz a megoldáshoz, hogy az mortalitási eredményt az indexálással együtt kezeljük, s ekkor már jobb a közvetlen módszer.

A tartalékok céljával kapcsolatosan is fel kell tenni egy kérdést, mégpedig azt, hogy milyenfajta ingadozások kisimítására szolgálnak. A lehetőségek:

1. Csak a mortalitás ingadozásából adódókéra
2. A mortalitás és a hozamok ingadozásából adódókéra
3. Csak arra, ha a mortalitási eredmény és a hozam együtt egy bizonyos szint alá vinné a járadékot

Ezek közül egyértelműen a 3. megoldást javaslom, s azt, hogy ez a „bizonyos szint” az előző évi járadék szintje legyen, vagyis csak akkor lépjen be a tartalék, ha e nélkül csökkenne a járadék. Ennél magasabb szintet – mint előbb is említettem – nem javaslom megállapítani (ugyanakkor az alább kifejtem majd, hogy mit lehet tenni, ha mégis lenne egy indexálási célkitűzés).

Azt, hogy csak akkor használjuk a tartalékot, ha a kedvezőtlen mortalitás miatt csökkenne a járadék, ha a hozamok miatt, akkor nem, nem tartom indokoltnak, ezért elvetem az 1. megoldást. A 2. megoldást pedig, különösen azt, hogy „jó hozamú” években tudatosan kisebb mértékben növeljük a járadékot, hogy ezáltal félretegyünk a „rossz hozamú” évekre, amikor viszont a hozamnál nagyobb mértékben lehet emelni azt, különösen veszélyesnek tartom, mert önkényes elemet visz a rendszerbe. Sohasem lehetünk biztosak ugyanis abban, hogy mikor van „jó év”, és mikor „rossz”, ezek relatív fogalmak, amelyek csak utólag ítéltethők meg teljes bizonyossággal, amikor már késő. Könnyen elképzelhető, hogy a rossz évek kumulálódnak, s a „rossz év” után, amikor felhasználtuk a tartalékot, jön egy „még rosszabb”. Emiatt csak a szigorú, egyértelmű szabály (ld. 3. megoldás) szerinti felhasználást javaslom, az önkényes „simítgatásokat” ellenzem.

Természetesen számot kell vetni azzal, hogy az események a 3. megoldásnál is alakulhatnak folyamatosan szerencsétlenül, s emiatt egy idő után a tartalék kimerülhet (annak ellenére, hogy úgy képzelem el, hogy az igénybevett tartalékot az első adandó alkalommal vissza kell tölteni). Ekkor két lehetőség adódik: vagy az ügyfelek nyelik le ezt a veszteséget (vagyis csökken a járadékuk), vagy a szolgáltató (a szavatoló-tőke terhére). Elvileg mindkét eset szóba jöhet, de a második – szerintem – csak profitérdekelt szolgáltatónál.

A tartalékot alapvetően kétféleképpen tudom elképzelni:

³⁶ Itt meg kell jegyeznem, hogy a magam részéről ezt a változatot nagyon erősen ellenezném, mert kiszámíthatatlan elemet visz a kalkulációba, megmaradnék a nominális csökkenés kizárása mellett.

1. Az egyéni díjtartaléktól elkülönült (és egyáltalán, mindenféle más tartaléktól elkülönült) „demográfiai”, vagy „demográfiai és hozamkiegyenlítési” tartalékként, amit – a másik lehetőséghez képest – nevezhetünk „kollektív” tartaléknak is
2. Az egyéni tartalékon belül megképzett biztonsági részként.

A magam részéről egyértelműen preferálnám a másodikat, az alábbiak miatt.

Kollektív tartalék

Annak ellenére, hogy az előbb azt írtam, hogy én magam ezt a megoldást nem javasolnám, tapasztalatom szerint a szakértők tartalékon elsősorban ezt a „demográfiai és/vagy hozamkiegyenlítési” tartalékot értik. Lényege (mint az egyéni tartaléknak is), hogy a kezdet kezdetén (a biztosítás megkötésekor), a díj egy részéből félretett tartalékot, ha a járadék csökkenne, felhasználják, majd a legelső alkalommal, amikor ez a járadék csökkenése nélkül megtehető, visszapótolják. A visszapótlás hozamból (és az esetleges mortalitási nyereségből) történik, egy bizonyos előre meghatározott szintig (tehát akár több éven keresztül is, amikor esetleg emiatt a visszapótlás miatt nem emelkedik a járadék).

A kollektív tartalék az egész veszélyközösségé, de nincs nevesítve – ebben különbözik az egyéni tartalékban megképzettől -, hogy melyik biztosítotté. Emiatt szerintem méltányossági probléma merül fel vele kapcsolatban, különösen, ha a tartalékok túl sokáig gyűlnek, illetve túl sokáig nem nyúlnak hozzájuk, hiszen ekkor olyan biztosítottak érdekében fogják őket elsősorban felhasználni, akik nem, vagy nem megfelelő mértékben járultak hozzá annak felépüléséhez. Vagyis az ügyfél elveszti a jogot a saját pénzére, ezért inkább a problémának az egyéni tartalékon belüli kezelését javaslom, ami nagyon hasonló ehhez a megoldáshoz, de pontosan ezen a – szerintem – lényegi ponton különbözik tőle.

Egyéni tartalék - Ráhagyás a járadékban

Az egyéni tartalékon belüli megoldás lényege, hogy az ügyfélnek előre egy feltételes plusz-szolgáltatást ígérnek be. A feltétel az, hogy a szolgáltatás esedékessége előtt a kedvezőtlen hozam és/vagy a mortalitási veszteség miatt nem volt szükség arra, hogy az egyéni tartalékon belül a plusz-szolgáltatás fedezetét a járadék szinten tartására fordítsák. Ha emiatt részlegesen csökkent a plusz-szolgáltatás fedezete (amit tekinthetünk egyfajta kalkulációs „rátartásnak”, vagy „biztonsági pótléknak”, „biztonsági szelepnek”, illetve „puffernek”), akkor maga ez a szolgáltatás is, esedékességekor arányosan csökken, ha a fedezet teljesen elfogyott, s a plusz-szolgáltatás esedékessége előtt még nem volt lehetőség az újratöltésre, akkor ez a szolgáltatás teljesen elmarad. Ha egy évben a plusz-szolgáltatás fedezete, az igénybevétel miatt csökken, akkor az első olyan évben, amikor az együttes hozam- és mortalitási eredmény pozitív, ebből az eredményből, a plusz-szolgáltatáshoz szükséges mértékig fel kell tölteni az egyéni tartalékot (vagyis ennyivel kisebb lehet csak az azévi indexálás). Ha szükséges, akkor ehhez a feltöltéshez teljes egészében fel kell használni az együttes hozam- és mortalitási nyereséget, s akár a következő éveket is, amíg a plusz-szolgáltatás újra nincs teljesen fedezve (vagyis a kisimításhoz szükséges tartalék újra teljes egészében rendelkezésre nem áll). Ha teljesen kiürül ez az egyéni tartalékon belüli tartalék, és úgy jön ismét rossz év, akkor (a szabályozástól függően) ezt vagy a biztosítottnak kell lenyelnie (vagyis csökken a járadéka – ez szavatoló tőke nélküli szolgáltatónál, vagyis pénztár esetében fordulhat elő), vagy a szavatoló-tőke terhére fedezi a profitérdekelt szolgáltató. Összességében ennél a módszernél – szemben a kollektív tartalék módszerével – az ügyfél a saját pénzére nem veszíti el a jogot, azért ő, és nem más kap plusz-szolgáltatást.

A puffer két fajtája

Maga ez a plusz szolgáltatás alapvetően kétféle lehet:

1. A biztosított életében járó

2. a biztosított halála után esedékes

1. A biztosított életében járó szolgáltatás alapvetően egy **kötelező, időszakonkénti járadéknövekedés kalkulálása** lehet. Ekkor az alapjáradékot úgy kell megállapítani, hogy az, bizonyos időközönként (pl. 5 évente) bizonyos növekedést érjen el (pl. 5% az indexáláson felül!), de csak akkor, ha a halandóság (illetve a hozam) nem változik kedvezőtlen irányban. Ha igen, akkor ez a növekedés a rosszabb halandóság (illetve hozam) ellensúlyozására szolgál. A megoldás előnye, hogy a biztosított teljes tőkége arra fordítódik, amire szánták, vagyis járadékra, hátránya viszont, hogy a „puffer” folyamatosan felhasználásra kerül az ígért plusz-szolgáltatásokra, vagyis egyre fogy, miközben minden további nélkül előfordulhat, hogy a rossz évek – amikre ezt a puffert képezték - valamikor a tartam későbbi szakaszában következnek be.

2. A biztosított halála után esedékes szolgáltatást szintén kétféleképpen tudom elképzelni: járadékként és egyösszegű szolgáltatásként. Az első megoldás tulajdonképpen egy kötelező hátul garanciaidő, a másik pedig egyfajta kiegészítő haláleseti (whole life) biztosítás. Mindkét megoldásra igaz, hogy a biztosított életében járó szolgáltatáshoz képest előnyeik és hátrányaik egymásnak pontosan tükörképei. Mindkét a halál után járó szolgáltatás előnye, hogy a plusz-szolgáltatásra a tartam legvégén kerül sor, amikor már biztosak lehetünk abban, hogy az adott biztosított esetében a kalkuláció megfelelő volt, nyugodtan fel lehet használni a plusz-szolgáltatás maradék tartalékát. Előnyük az is, hogy tartam közben, ha a puffer kiürül, elvileg többször teljesen vissza lehet azt tölteni – ha úgy alakulnak a hozamok. Hátrányuk viszont, hogy ezt a plusz-szolgáltatást nem maga a biztosított élvezi (kivéve – bár ez a kivétel is relatív -, ha alapértelmezésként ezt a szolgáltatást a biztosított temetésére fordítják). Ugyanakkor a haláleseti szolgáltatás egy további, fontos, de technikai előnye, hogy ezáltal a biztosított környezete érdekelt abban, hogy bejelentsék a biztosított halálát, s a biztosító ezáltal elkerülje azt, hogy halál után is folytassa a járadék folyósítását.

2.1. **Kötelező 1-2 éves hátul garanciaidő.** Ekkor minden járadékba (beleértve a hátul garanciaidős járadékot is – ha a szabályozás enged ilyet!) kötelezően be kell építeni 1, vagy 2 év hátsó garanciaidőt (a hátul garanciaidős járadékok esetében pótlólagosan). Ha a mortalitási projekció helyesnek bizonyul, és nincs negatív hozam, akkor a garanciaidő szolgáltatását az ügyfél (illetve az általa kijelölt kedvezményezett) megkapja. Ha nem, akkor ebből a plusz-szolgáltatásból lehet a helytelen projekcióból adódó veszteséget fedezni – és ekkor a garanciaidő tartama csökken, esetleg egészen nulláig.

2.2. **Kötelező kiegészítő haláleseti szolgáltatás.** A különbség, hogy ekkor a szolgáltatásra egy összegben kerül sor. Mind majd később látható lesz, technikai szempontból az a jó, ha ez a haláleseti szolgáltatás nem fix összegben van meghatározva (ez egyébként is problémás lenne, hiszen a járadékok egymástól eltérőek), hanem a tartalék egy bizonyos százalékában. Ez segíti a puffert beszimolni abba a környezetbe, ahol a tartalékkal arányosan szétosztásra kerülő befektetési és mortalitási nyereségből töltik azt, illetve ezekkel arányosan kerül felhasználásra. A puffer mértékére egy hüvelykujjszabály lehet, hogy a puffernek kb. mekkora élettartam növekedést kell tudnia kompenzálnia. Pl. a tartalék 5%-a, mint puffer 1 év körüli élettartam növekedést kompenzálhat (illetve újratöltések révén akár ennél többet is, ha a növekedés „jól oszlik el” időben).³⁷

³⁷ Az így definiált puffert az alábbi módon számolhatjuk:

- Ha 0%-os technikai kamatlábat használunk, akkor a járadékbiztosítás díját és tartalékát közvetlenül a várható hátralévő élettartam (szokásos jelölése x éves korban: e_x) segítségével tudjuk kiszámítani. Ekkor egy x éves biztosított (egyelőre

Összességében a fenti szempontokat mérlegelve, én a 2.2. módszert javaslom, s a későbbiekben feltételezem is ezt a módszert.

Variációk a pufferra

A fentiekhez képest két fontos kiegészítő lehetőségre mutatnék rá (alapvetően a 2.2. megoldáshoz kapcsolódóan). A későbbiekben én ezeket nem használom, de igazából nincs súlyos (vagyis nem súlyos van!) ellenérvem ellenük:

1. A puffert nem muszáj, az egyes biztosított halála utáni plusz szolgáltatásra használni, hanem a meghaltak puffert elvileg szét is lehet osztani a még élő biztosítottak között. A megoldás előnye, hogy ezzel a teljes tőkét járadékszolgáltatásra használják, hátránya, hogy kevésbé korrekt megoldás. Ezért nem választottam én sem alapértelmezettként.
2. A puffer bizonyos mértékig, s a fentihez képest némileg bonyolultabb működési mechanizmussal a hozam-ingadozások kisimítására is alkalmas lehet. Ekkor a puffert nem csak feltöltik (ha előzőleg felhasználtak belőle), hanem egy szintig (pl. a kezdeti értékének kétszereséig) túl is töltik! Erre akkor kerülhet sor, ha a kombinált mortalitási és befektetési eredmény miatt a járadék egy évben egy bizonyos szint (pl. az előző évi infláció) fölött emelkedne, s a puffer még nem érte el a maximális értékét. Ekkor azt lehet mondani, hogy a kiemelkedő hozam egy részét rosszabb évekre tartalékolják. A puffert akkor lehetne felhasználni, ha túltöltött állapotban van (vagyis kezdeti, normál értéke felett), és egy évben bizonyos szint (pl. az előző évi infláció fele) alatt lenne a járadék növekedése – maximum az inflációig, illetve a puffer normál értékéig. Általában ellene vagyok az ingadozások kisimításának, mint ami általában szubjektív, de ha a szabályozó ragaszkodik hozzá, akkor erre ehhez hasonló, többé-kevésbé objektív módszert javasolnék. Konkrétan ennek a megoldásnak a hátránya számomra, hogy potenciálisan sokkal nagyobb tartalékot visz ki egy konkrét járadékos életbenléti szolgáltatásából, mintha a puffert nem alkalmaznánk kisimításra.

Szavatoló tőke

A szavatoló tőke a fentiekben úgy merült fel, mint ami a kedvezőtlen halandóság, illetve esetleg a rossz befektetési eredmény esetén, a tartalékok (puffer) helyett, vagy mellett, kezdeti

eltekintve az esetleges differenciáló tényezőktől, mint pl. a tőke nagysága) „ K_0 ” nagyságú induló tőkéből az alábbi mértékű havi (előleges) járadékot kaphat:

$\frac{K_0}{[12 \cdot e_x + 1] \cdot (1 + \lambda)}$, ahol $[z]$ z egész részét jelenti, λ pedig a járadék költségrészét (a nettó díj arányában).

A puffer beépítésével ez a képlet az alábbira változik:

$\frac{K_0}{[12 \cdot e_x + 1] \cdot (1 + \lambda + p)}$, ahol p a tartalék mértékében meghatározott puffer. Ebből is látszik, hogy gondolom, hogy a puffer után nem számítunk fel költségrészt.

- 0%-tól eltérő technikai kamatláb esetén lényegében hasonló gondolatokat lehet, némileg bonyolultabban kifejteni, tehát az alábbiak alapvetően ekkor is érvényesek. Igaz ekkor nő az esélye annak, hogy a puffert nem tudjuk tölteni, illetve erre kevesebb esetben kerülhet sor.

kis állománynál, illetve kalkulációs hibánál segíti megőrizni a járadék nominális értékét. Járadékra „lefordítva” valóban ez a szavatoló tőke legfontosabb funkciója, azonban nem árt előbb általában áttekinteni, hogy a törvény miért szokta ezt előírni a biztosítások esetében.

A szavatoló tőke funkciója általában

A szavatoló tőke nagy általánosságban azért van, hogy képessé tegye a biztosítót arra, hogy az ügyfél felé vállalt szolgáltatásait nagyon nagy valószínűséggel teljesíteni tudja, még akkor is, ha különféle problémák merülnek fel. Ezeknek a problémáknak, kockázatoknak a fő típusai az alábbiak lehetnek:

- Biztosítástechnikai kockázat, vagyis az, hogy a biztosító kifizetése a kalkuláltnál nagyobb lesz, akár a kockázat átmeneti ingadozása, akár annak megemelkedése miatt. A fenti keretben ez azt jelenti, hogy a mortalitás (ügyfelek szempontjából kedvező, a szolgáltató szempontjából nézve kedvezőtlen) alakulása miatt a járadék egyik évről a másikra csökkenne, s ennek ellensúlyozására már nem elegendő sem a többlethozam, sem az e célra képződött tartalék
- Befektetési kockázat, vagyis az, hogy az ügyfélnek ígért hozamot nem éri el a biztosító. Ez az életbiztosításoknál (benne a járadékbiztosításokat) úgy történik, hogy a biztosító a technikai kamatlábnak megfelelő hozamot garantálja, tehát a kockázat a technikai kamatlábnál kisebb hozam kockázatát jelenti. Mivel később erősen érvelek a 0%-os technikai kamatláb mellett, ez nálam alapvetően a negatív hozam kockázatát jelenti – ha azt nem ellensúlyozza pozitív mortalitási eredmény
- A vállalt opciók és garanciák miatti kockázat. Bizonyos mértékig a fenti két kockázat is ilyen volt, de elképzelhető, hogy vannak egyéb garanciák is. Ilyen lehet például a visszavásárlás (ez a járadékoknál – általában – nincs). Az életjáradéknál nehezen lehet ilyet beazonosítani, de bizonyos mértékig ide tartozik a szolgáltatónak a miatti kockázata, hogy az ügyfél átviszi a tartalékát egy másik szolgáltatóhoz. Technikailag ez számára visszavásárlási kockázat, s a probléma az, hogy a tartalék egy részét ilyenkor likvidálni kell, ami veszteséggel jár.
- Operációs kockázat, vagyis, hogy a biztosító működésében valamilyen probléma keletkezik (akár elemi kár, akár emberi beavatkozás, lopás miatt sérül a szolgáltató adatbázisa, nehezzé, vagy lehetetlenné válik a működése, erőforrásokat kell átcsoportosítani nem várt helyekre). Ez mindenfajta pénzügyi szolgáltatónál előforduló kockázat.

Külön meg kell jegyezni, hogy az elsőként megjelölt biztosítástechnikai kockázatnak, vagyis a kifizetések ingadozásának mértéke az állomány növekedésével (a nagy számok törvénye értelmében) fokozatosan csökken, vagyis fordítva, minél kisebb az állomány, az ingadozás annál nagyobb. Emiatt van az, hogy a szabályozás a szavatoló tőkét általában az állomány méretével arányosan növekvőnek kívánja meg, de ad neki egy abszolút minimumot, hogy a kicsi (általában kezdő) állományok kockázati ingadozását is kezelni lehessen vele. Erről a kérdéstről alább még külön beszélek.

A szavatoló tőke és a tulajdon összefüggése

A pénztárak nagyon különleges, és nagyon speciális intézmények a magyar pénzügyi szolgáltatók között. Különlegességüket az adja, hogy – szemben minden más szolgáltatóval, (s bizonyos mértékig a józan ésszel) – egyedül nekik nincs tőkéjük, így szavatoló tőkéjük sem! Ha a szavatoló tőke fenti funkcióit nézzük, akkor azt látjuk, hogy a tőkegyűjtési szakaszban (ahol jelenleg az összes magánnyugdíjpénztár van, de az önkéntes nyugdíjpénztárak többsége is) a fenti kockázatok közül egyedül az operációs kockázat merül

fel, ezért ebben a szakaszban a tőkehiány sokkal kisebb probléma³⁸, mint az a többi pénzügyi szolgáltatónál lenne. Járadékos szakaszban azonban mindez megváltozik, az összes fent említett kockázat jelentkezik ilyenkor. Vagyis a pénztárak mostani szavatoló tőke rezsimje (annak tekintve a szavatoló tőke teljes hiányát!) szemmel láthatólag csak és kizárólag a tőkegyűjtési szakaszra készült, nem volt tekintettel a járadékos szakaszra (talán azért, mert a szabályozás kialakításakor a 15 év, ami múlva a járadéknak kötelezően meg kell indulnia, beláthatatlanul messzinek tűnt).

Bármennyire szokatlan is azonban a szavatoló tőke hiánya a pénztáraknál, azt kell mondani, hogy az teljesen harmonizál a pénztárak tulajdonviszonyaival, azzal ugyanis, hogy nincsenek tényleges, csak kvázi tulajdonosok. A pénztárak tulajdonosai ugyanis aktuális tagjaik (ügyfeleik), de ugyanannyi joga van annak aki a pénztár alapításához esetleg százmillió forinttal járult hozzá, mint annak, aki tegnap fizette be az első ezer forint tagdíjat. Ebben a helyzetben bármifajta tőke felhalmozása (ami persze a gyakorlatban bizonyos mértékig elkerülhetetlen, hiszen a működéshez kellenek eszközök, számítógép, stb. – tehát tőke) inkorrekt lenne, hiszen a működéshöz kellenek eszközök, számológép, stb. – tehát tőke) inkorrekt lenne, hiszen a tőke a származik, nem tarthat igényt annak hozamaira. Ha lenne tőke, akkor valószínűleg az történe, hogy az induló generáció befizetéseiből halmozná azt fel, a következő generáció esetleg már semmivel nem járul ahhoz hozzá, de ha felszámolnák a pénztárat, akkor közöttük osztanák szét azt a tőkét, amit nem ők halmoztak fel. Ez inkorrekt és mélyen problematikus dolog lenne. Tehát a pénztárak jelenlegi tulajdonviszonyai és szavatoló tőke rezsimje egymással logikailag jó kapcsolatban áll.³⁹ Tőkegyűjtési szakaszban – erős felügyelés mellett – a jelenlegi szisztéma kielégítően működik is. Azonban nem biztos, hogy ez a logikailag koherens rendszer minden problémát tud kezelni. Úgy vélem, hogy a járadék problémáját csak bizonyos megszorításokkal tudja kezelni.

A járadékhoz ugyanis, ha azt akarjuk, hogy ne az ügyfél (tag) álljon bizonyos kockázatokat (elsősorban azt, hogy a rossz befektetési eredmény és a sorozatos mortalitási veszteségek következtében csökkenhet a járadék), szavatoló tőkére van szükség. Szavatoló tőkéje pedig – a fentiek alapján – egy kvázi tulajdonosokkal rendelkező pénztárat elvileg sem rendelkezhet. Tehát ha megengedjük, hogy a pénztár életjáradékot nyújtson, akkor számot kell vetni azzal, hogy a járadékkal kapcsolatos összes kockázatot közvetlenül a járadékosok viselik.

Ez különösen élesen jelentkezik a járadék indulásakor, amikor még kicsi a járadékos veszélyközösség, így szükségszerűen nagy a mortalitási ingadozás. A szavatoló tőkének különösen ekkor van nagy szerepe (amint ezt még alább, a kis állomány kezelésével kapcsolatban kifejttem).

Nagyon problematikusnak tartanám, ha a szabályozó – a fentiekre reagálásként – elrendelné, hogy a pénztárak nyújthatnak járadékot, de ehhez a tagok befizetéseiből szavatoló tőkét kell felhalmozniuk. Ez egyrészt a fent kifejtettek miatt lenne problematikus, másrészt viszont azért, mert pontosan a problémát nem kezelné. A kockázati ingadozások pontosan a járadékszolgáltatás indulásakor a legnagyobbak, akkor van szükség leginkább arra, hogy a szavatoló tőke már eleve nagymértékben rendelkezésre álljon, tehát ekkor nincs idő arra, hogy lassan felhalmozzák azt.

³⁸ Úgy tűnik, hogy az operációs kockázatokra való szavatoló tőke hiányt rendszerszinten a többi pénzügyi szolgáltatóhoz képest jóval szorosabb, és több részletre kiterjedő felügyeléssel és szabályozással hidalták át.

³⁹ Ezzel kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy a biztosítóegyesületek szabályozása, amelyek a tulajdonviszonyok szempontjából nagyon hasonlóak a pénztárakhoz, a fentiek alapján mélyen problematikus. Ott ugyanis elő van írva a szavatoló tőke, de ennek nincs nevesített tulajdonosa.

Azt is problémásnak tartanám, ha emiatt a tőkegyűjtési szakaszban kezdenének el a pénztárak felhalmozni szavatoló tőkét a járadékos szakaszra, ugyanis a szabad pénztárválasztás nem jelenti azt, hogy valaki a befizetéseiből felhalmozott tőkét is viheti magával a másik pénztárhoz.

A szavatoló tőke és a tulajdon közötti másik, nagyon fontos és mélyebb kapcsolat az, hogy a szavatoló tőkének állandóan teljes terjedelemben rendelkezésre kell állnia, vagyis akkor is, ha éppen annak nagy részét felhasználták arra, amire a szavatoló tőke való. Ilyen esetben a tulajdonosnak azonnal a megfelelő szintre fel kell töltenie a szavatoló tőkét, s ezt meg is teszik, mert vannak tulajdonosok. A pénztárak esetében esetleg el lehet képzelni azt, hogy hosszú időtartam alatt esetleg egyszer feltöltik a szavatoló tőkét a megfelelő szintűre, de annak igénybe vétele esetén sokáig szavatoló tőke hiányos lesz a pénztár, ami már veszélyezteti a szolgáltatások nyújtását. Ilyenkor a felügyeletnek elvileg meg kellene tiltani a pénztár (illetve a szavatoló tőke hiányos biztosító) további működését, vagyis ha tulajdonosok nélküli szavatoló tőkét írna elő a szabályozó, akkor beprogramozná a rendszerbe a gyakori, nagy valószínűségű csődöket.

Összességében úgy vélem, hogy a szavatoló tőke kizárólag a formális tulajdonossal rendelkező, tehát profitérdekelt pénzügyi intézmények (biztosítók) jellemzője, így a szavatoló tőkével megoldható problémákat is csak ők tudják megoldani, a pénztárak nem. A pénztáraknak így vagy nem szabad megengedni, hogy életjáradékot nyújtsanak, vagy számot kell vetni azzal, hogy a járadékok esetében jelentkező kockázatokat közvetlenül a járadékosok viselik.

Szavatoló tőke a járadékok esetében

A fentiek alapján szavatoló tőkét a kötelező járadékokkal kapcsolatban – véleményem szerint - csak a biztosítóknak kell előírni, s csak a biztosítók által nyújtott járadék esetében szabad megkövetelni, hogy egyik évről a másikra ne csökkenjen a járadék kedvezőtlen befektetési és/vagy mortalitási eredmény esetén. A biztosítókra vonatkozó jelenlegi szabályozásában a szavatoló tőke követelmény már eleve benne van, ugyanakkor érdemes lenne ezt a járadékok esetében felülvizsgálni és finomítani. A járadék szabályozásánál is figyelemmel kell lenni erre, vagyis vagy csak a biztosítóknak engedjük meg a járadékot, s akkor egyféle szabályozás vonatkozik rá, vagy a pénztáraknak is, de akkor kétféle szabályozás kell.

A fentiek alapján a szavatoló tőke a járadék esetén egyrészt a sorozatosan kedvezőtlen halandóság kumulált hatásának egyfajta túlcsoportulása, másrészt – az előbbivel összefüggésben – az extrém kedvezőtlen befektetési eredmény esetre nyújt védelmet a biztosítottnak. Ezen felül a kis állományok esetén, s akkor kell igénybe venni, ha a feltételezettől eltérő kockázati összetételű biztosítottak miatt a beszedett díjak nem elégségesek kezdeti tartalékokra. Mindezeket egyfajta opciónak is tekinthetjük, amit az ügyfél vásárol a biztosítótól, s amiért neki opciós díjat kell fizetnie. Ezt az opciós díjat részben a járadék (vállalkozói) díjába, részben a járadék tartalékának hozamába lehet beépíteni. Az opciós díj annál nagyobb, minél nagyobb az igénybevétel valószínűsége. Ebből a szempontból főleg a technikai kamatláb mértéke lehet egyfajta szabályozó paraméter. Minél nagyobb a technikai kamatláb, tehát az éves hozamvárás, annál nagyobb lesz a valószínűsége, hogy ezt egy adott évben nem tudják teljesíteni, tehát annál a nagyobb a valószínűsége az opció lehívásának, tehát annál drágább az opció maga, és fordítva. Emiatt az alábbi javaslatom arra vonatkozólag, hogy a technikai kamatláb kötelezően legyen a lehető legkisebb, 0%⁴⁰, egyben

⁴⁰ Természetesen, elvileg lehetne negatív is a kamatláb, ennyiben nem a 0% a lehető legkisebb, s a negatív kamatlábra nem is lehet „természetes” alsó korlátot mondani, még -100%-ot sem, hiszen rövidebb távra még éves -100%-nál kisebb kamatláb is elképzelhető – bár a járadék alapvetően egy évesnél hosszabb időtartamra

azt is jelenti, hogy az opciós díjat a minimumra szorítsuk, hiszen ekkora kamatláb mellett minimális az esélye annak, hogy ezt nem éri el a befektetések hozama⁴¹.

A fentiek alapján a fontosabb teendők a szavatoló tőkével összefüggésben:

- Definiálni szükséges a kötelező járadékot, mint a klasszikus életjáradéktól eltérő speciálisat, olyat, amelynél unisex táblát kell használni. Meg kell határozni, hogy ezt csak biztosító, vagy biztosító és pénztár is nyújthatja-e. Ha csak az előbbi, akkor definiálni kell a főbb tulajdonságait (ki, és milyen mértékben viseli a mortalitási és a befektetési kockázatot), ha ez utóbbi, akkor definiálni kell, hogy a kétféle szolgáltató által nyújtott járadék miben tér el egymástól⁴².
- A Bit.-ben erre a járadékra – a nagyobb kockázat miatt – a normál járadéknál nagyobb szavatoló-tőke szükségletet kell megállapítani. Ezt a nagyobb szavatoló-tőkét azonban differenciálni szükséges úgy, hogy a saját megtartásban nyújtott garanciaidős járadékra (ami önmagában nem életjáradék) kicsit, a saját megtartásban, egy limitált életkorig nyújtott időleges járadékra nagyot, a csúcskockázatnak tekinthető, élethosszig tartó, a limitált életkorig halasztott járadékra pedig még nagyobbat kell megállapítani.
- A szavatoló tőkét emeli az alacsonyan megállapított induló díj is, a két életre szóló járadék viszont csökkenti.

A normál és a csúcskockázat elkülönítése - a csúcskockázatok közös kezelése

A járadékok tekintetében az élettartam meghosszabbodása (longevity kockázat) tekinthető a biztosító szempontjából csúcskockázatnak. Ennek elsősorban az azonnal induló, élethosszig tartó járadékot szolgáltató intézmények vannak kitéve, az élethosszig tartó, halasztott járadékot szolgáltatók (minél nagyobb a halasztás, annál) kevésbé⁴³, s az időleges járadékot szolgáltatók még kevésbé. Mivel az azonnal induló, élethosszig tartó járadék szétbontható időleges és halasztott járadék összegére, ezzel a módszerrel elkülöníthető egymástól a járadék normál- és csúcskockázata, miközben a csúcskockázat is mérsékelhető.

A megoldás ennek alapján: megállapítunk egy felső korhatárt (pl. 80, vagy 85 év), s az azonnal induló életjáradékot két részre bontjuk: a korhatárig járó időleges járadékra, és a korhatár utáni halasztott járadékra. Ugyanígy szétbontjuk az azonnal induló, élethosszig tartó járadék díját is erre a két részre. Mindkét részt az ügyfél által választott szolgáltató kezeli a járadék-tartalék szabályai szerint – legalábbis addig, amíg az ügyfél a korhatárt életben eléri. A halasztott járadék esetében három dolog történhet:

1. Továbbra is az ügyfél által választott szolgáltató szolgáltatja azt. A szolgáltató akkor teheti ezt meg, ha a teljes életjáradékra – így a csúcskockázatra is – megkepezte a szavatoló tőkét

szól. Ugyanakkor a negatív kamatlábat olyan különlegességnek lehet tekinteni, aminek alkalmazásához külön, nagyon erős indok kell, ezért fenntartom, hogy a 0% a lehető legkisebb kamatláb, még ha ez korlátként inkább csak lélektani, mint elméleti.

⁴¹ Természetesen ez is erősen függ a befektetési stratégiától, ami meg összefügg a kamatlábbal. Minél alacsonyabb a kamatláb, a befektetési stratégia annál inkább lehet merészebb, vagyis olyan, ami hosszabb távon nagyobb hozamot hoz, de rövidebb távon megnő a hozamok volatilitása. Tehát bizonyos értelemben a 0%-os kamatláb nem csak csökkenti, hanem némileg növeli is a negatív hozam valószínűségét.

⁴² Nagyon fontos, hogy ebben az esetben a törvény kimondja, hogy a pénztár által nyújtott járadék – amennyiben ez egyáltalán lehetséges – mortalitási vesztesége nem hárítható át az új tagokra.

⁴³ Ez természetesen csak akkor igaz, ha a halasztott járadékot azzal az azonnal induló életjáradékkal hasonlítjuk össze, ahol a biztosított belépési életkora ugyanakkora. De ha például azt a két esetet hasonlítjuk össze, hogy valaki pl. 62 éves korában köt azonnal induló járadékot, vagy 50 éves korában 12 éves halasztásút, akkor egyértelmű, hogy ilyenkor a halasztott járadéknál nagyobb a longevity kockázat.

2. mikor az ügyfél betöltötte a korhatárt, átadja a díját (illetve az egyéni tartalékát) egy viszontbiztosítónak, akivel erről már a járadék indulásakor megállapodott (a megállapodás része, hogy milyen járadék-kulcsot alkalmaz a viszontbiztosító az ügyféllel szemben. Ettől csak az ügyfél javára térhet el – pl. azért mert a halandóság az ügyfelekre nézve kedvezőtlenül alakult).⁴⁴
3. mikor az ügyfél betöltötte a korhatárt, átadja a díját egy az állam által alapított, vagy választott központi szolgáltatónak (lényegében „hivatalos” viszontbiztosítónak) az előbbihez hasonló módon és feltételekkel. Ekkor és az előbbi esetben a szavatoló tőke szükséglet a szolgáltatónál kisebb, mintha megtartaná a teljes kockázatot.

A longevity kockázatot az 1. esetben az eredeti szolgáltató vállalja (akit a megfelelő mértékű szavatoló tőke tesz képessé erre) a 2. és 3. esetben viszont a viszontbiztosító, illetve a központi szolgáltató viseli, a 3. esetben végső soron az állam. Az államot ez arra ösztönzi, hogy az általa adott mortalitási projekciók minél pontosabbak legyenek, mert így tudja elkerülni, hogy a csúcskockázat nagy terhet okozzon neki⁴⁵. (ha jó a projekció, akkor nincs plusz-teher). Megfelelően megválasztott felső korhatárral elérhető, hogy a központi szolgáltató – tartalékban mérve – a kisebb szolgáltatók közé tartozzon, tehát a járadék-kockázat nagyobbik része a piacé, nem az államé. Ugyanakkor a piaci szereplők számára az időleges járadék – mivel felülről behatárolttá teszi a szolgáltatásukat – jobban kalkulálható helyzetet jelent, illetve pontosabban kiszámítható számukra, hogy ha elkalkulálták magukat, akkor a plusz terheket meddig kell viselniük.

Amennyiben – javaslatom ellenére – lehetséges garanciaidős járadékot nyújtani, s az életjáradék nyújtását – javaslatomnak megfelelően – csak biztosítónak engedi meg a törvény, akkor logikailag az elől garanciaidős járadékot 3 részre is fel lehet osztani: 1. biztos járadék a garanciaidő alatt, 2. halasztott időleges járadék a garanciaidőn túl, a felső korhatárig, 3. halasztott járadék a felső korhatáron túl. Ekkor, ha a garanciaidő alatt a szabályozás szerint a befektetési kockázatot az ügyfél viseli – mivel biztosítástechnikai kockázatot nem tartalmaz -, lehetséges a pénztárnak megengedni, hogy a járadék 1. részét ő szolgáltassa. Ehhez nem feltétlenül szükséges szavatoló tőke (legalábbis nem jobban, mint amennyire eleve célszerű lenne a pénztáraknál az, már a tőkegyűjtési szakaszban is). A 2. és 3. részt természetesen a pénztárnak – a fentiekben leírt módon – természetesen át kellene adnia biztosítónak.

Kis állomány kezelésének kérdése

A fent felírt járadék-képletek implicite feltételezték, hogy a biztosított állomány megfelelően nagy, hiszen az előre feltételezettnek megfelelő halandóság csak ekkor lehetséges. Egész számok hányadosaként (elhalálozottak aránya az időszak elején élőkhez képest) ugyanis csak megfelelően nagy egész szám (állomány) esetében állítható elő mindenfajta halálozási és túlélési valószínűség.

Ezt a követelményt az a megoldás, hogy a mortalitási eredmény az indexálás részévé vált, bizonyos mértékig feleslegessé tette, hiszen mortalitási eredmény kis állománynál is van, s ez egyben azt is jelenti, hogy a mortalitási eredmény az indexálási mechanizmuson keresztül korrigálja a tartalékot. Ugyanakkor az indexálás részévé tett mortalitási eredmény bizonyos mértékig ki is élezi a kis állomány problémáját, s összességében ez a fontosabb probléma a

⁴⁴ Az, hogy ebben és a következő esetben a díj a korhatár betöltéséig mégis az eredeti szolgáltatónál marad azért hasznos, mert így az a díjrész is ugyanúgy kamatozik, mint az időleges járadék tartaléka, s így a hozam oldaláról nem lesz „zökkenő” a szolgáltatásban, mikor az ügyfélnél szolgáltató-váltás történik.

⁴⁵ Néhány szakértő (pl. Mészáros Győző) aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy az állam több fontos paramétert egyszerre befolyásoljon. Elképzelhető ezért, hogy a halandósági projekciókat és a központi szolgáltatót – amennyiben egyáltalán lesz ilyen – szigorúan el kell különíteni egymástól.

kis állomány esetében. Ekkor ugyanis a mortalitási eredmény szükségképpen szélsőséges lesz. Ha egy évben egyetlen biztosított sem hal meg (ami kis állománynál minden további nélkül lehetséges), akkor az nagyon nagy, akár a teljes befektetési többlethozamot túllépő mortalitási veszteséget okoz, ha viszont akár csak egy biztosított is meghal, akkor abban az évben nagyon nagy mortalitási nyereség képződhet. Emiatt a kis állományba tartozó biztosítottak járadékának ingadozása egyik évről a másikra szélsőséges lehet.

Hogyan lehet védekezni ez ellen az ingadozás ellen? Alapvetően két módszerrel:

1. különböző szolgáltatók, állományaikat pool-bal, vagyis egy nagyobb állományba szervezik, ahol az ingadozások szükségképpen kisebbek lesznek
2. szavatoló tőkével.

Ha a szabályozás lehetővé teszi a pénztáraknak is az életjáradék nyújtását, akkor csak az első út járható számukra. Ugyanakkor a járadék indulásakor a kis állomány problémája szinte szükségszerűen felmerül, ami szerintem egy újabb érv emellett, hogy pénztár ne szolgáltasson járadékot. Ha mégis szolgáltató, akkor kötelezővé kell tenni számukra – legalábbis átmenetileg, míg a saját állomány megfelelően nagy nem lesz, a pool-t. Ugyanakkor a pool a biztosítók számára önkéntes alapon is lehetséges, illetve lehetővé kell azt tenni. Természetesen – főleg kezdetben – előfordulhat, hogy még a pool-ba szervezett állomány sem elég nagy, ezért ekkor is felmerülhet a 2. megoldás alkalmazása is, párhuzamosan az elsővel.

A szavatoló tőkével kapcsolatosan korábban arra a megállapításra jutottam, hogy annak a fő szerepe abban van, hogy ha egy évben a kombinált befektetési és mortalitási eredmény negatív lenne, vagyis emiatt abban az évben csökkenne a járadék, akkor a járadék változatlanul hagyását a szavatoló tőke terhére finanszírozzák a profitérdekelt szolgáltatók, vagyis a biztosítók. A szavatoló tőke terhére a szolgáltató által nyújtott szolgáltatást egyfajta opcióként lehet tekinteni, aminek árát (díját) az ügyfél a járadék vállalkozói díjában, illetve a biztosítónak járó többlethozam részben fizeti meg. Nagy állomány esetén, különösen, ha 0%-os a technikai kamatláb, a szavatoló tőke igénybevételének az esélye kicsi, de kicsi állománynál, a szélsőségesen ingadozó mortalitási eredmény miatt elég nagy. A kicsi állományt az állomány differenciálása tovább darabolja még kisebb állományokra.

A fentiek alapján kicsi (feltehetőleg kezdő) járadékos állományoknál a következő megközelítést javaslom alkalmazni (függetlenül attól, hogy az adott állomány egy szolgáltató állománya vagy egy pool):

1. addig, amíg a teljes állomány nem ér el egy bizonyos küszöbértéket, addig a teljes mortalitási eredmény a szolgáltatóé (vagy szolgáltatóké pool esetében), azt nem teszik az indexálás részévé. Az indexálás ilyenkor csak és kizárólag a befektetési eredmény alapján történik. Az átmeneti mortalitási veszteségeket a szolgáltató (szolgáltatók) a szavatoló tőkéből finanszírozza (finanszírozzák), a mortalitási nyereség pedig a szavatoló tőke feltöltésének egyik forrása lesz számára (számukra). Amíg ez történik addig a tartalékszámítást ugyan kockázati csoportok szerint differenciáltan végzik el, de az egyes kockázati csoportok mortalitási eredményét – értelemszerűen – nem kezelik külön.
2. ha a teljes állomány eléri a küszöbértéket, de vannak olyan kockázati alcsoportok, amelyek nem, akkor az adott évben a legkisebb létszámú csoporttól felfelé össze kell vonni a kockázati csoportokat addig, míg az összevont csoport létszáma el nem éri a küszöbértéket. Az összevont csoportban a mortalitási eredményt együtt számolják el, ugyanúgy, mint alább, de azon belül nem kockázati csoportonként.
3. ha minden kockázati alcsoport eléri a küszöbértéket, a mortalitási eredmény az indexálás részévé lesz, s minden kockázati csoportra önállóan kezelik a mortalitási eredményt, s annak a csoportnak az indexálása a többi csoportétól külön történik.

Javasolom, hogy a szavatoló tőke e kezdeti igénybevételét tekintsük a szolgáltató kezdeti beruházásának, ami neki a későbbi nagyobb állományból, a szavatoló tőke igénybevételére beszedett opciós díjból visszatérül.

A fent említett küszöbérték megállapítása kalkulációt igényel. A kalkuláció elve az lehet, hogy az állomány legyen akkora, hogy a mortalitás valószínű ingadozása ne haladjon meg egy hosszabb távon fenntartható hozam-szintet.

A járadékos állomány homogenitásának kérdése

A járadék nagysága és az élettartam közötti lehetséges korreláció

Amikor felírtam a különböző életjáradékok díj- és tartalék képleteit, akkor azzal, hogy azt egységesen évi 1 Ft járadékra tettem, impliciten feltételeztem, hogy a járadékok egyforma nagyságúak. Természetesen a tényleges járadékok nagyság szerint valószínűleg viszonylag nagy szórást fognak majd mutatni, ami nem is okozna gondot, ha feltételezhetnénk, hogy a járadék nagysága, és a hátralévő várható élettartam között nincs semmifajta korreláció. Ha a biztosított állományt sok különböző paraméter (főleg: egészségi állapot, élvezeti, életvezetési szokások) szerint differenciálnánk, akkor az egyes alcsoportokon (s így természetesen összességében az egész állományon) belül valószínűleg ez lenne a helyzet. Ezen felül még az is lehetséges, hogy az egyes alcsoportokon belül a járadékszint is bizonyos mértékig homogenizálódna (még ha erősen elképzelhető lenne az is, hogy az egyes differenciált alcsoportok átlagos járadéka viszont egymástól erősen eltérne). Mivel erről a sokoldalú differenciálásról, a fentiek alapján úgy vélem, hogy egyelőre nem lehetséges, ezért elképzelhető, hogy – a figyelembe nem vett differenciáló tényezők miatt – korreláció lesz a járadék összege és a várható hátralévő élettartam között.

A korrelációra magára, és természetesen a mértékére sem, jelenleg nincsenek adataink, de személyes véleményem szerint erősen valószínű a nagymértékű pozitív korreláció (tehát minél nagyobb az éves járadék, annál hosszabb ideig él a biztosított). Ezt annak ellenére állítom, hogy egyes szakértők kétségbe vonják ezt olyan alapon, hogy Magyarországon nagyon nagymértékű az jövedelem-elvitkolás, így a kicsi járadékosok között nagyon sok lesz a valójában nagyon gazdag ember. Jómagam úgy vélem, hogy természetesen tisztább adatokat kapnánk, ha nem kellene foglalkozni ezzel a jelenséggel, de a pozitív korrelációt ennek ellenére feltételezni lehet, hiszen gazdag ember relatíve kevesebb van, mint szegény, így a szegények között kimutatott gazdagok ugyan torzítják a képet (enyhítik a pozitív korrelációt), de nem fogják megváltoztatni. Ráadásul ez a gazdaság fehéredésével változhat.

Adatok hiányában természetesen mind a pozitív korreláció, mind a korreláció hiányának állítása merő spekuláció, a probléma azonban mindenképpen megéri, hogy foglalkozzunk vele. Az elérhető adatok bázisán számításokat kell végezni (ez egyelőre a PKN adatbázisát jelenti, később viszont a fent javasolt halandósági táblákat előállító intézetnek lenne ez a feladata).

Az adatgyűjtésen, s az ezen alapuló regresszív járadékskálán kívül természetesen lehetséges a problémának egy másikfajta kezelése is, mégpedig az, hogy eleve kiküszöböljük azt – vagy legalábbis erőteljesen csökkentjük a lehetséges terjedelmét. Ez pedig a címben jelzett homogenizáció.

A járadék homogenizálása

A homogenizáció azt jelenti, hogy korlátozzuk a járadékok nagyságának egymástól való lehetséges eltérését, vagyis a csúcspontokat átlagos járadékká konvertáljuk. Az egész indoka természetesen nem az, hogy ez által aktuáriusilag kedvezőbb, vagyis kalkulálhatóbb

helyzetet teremtünk, ez csak a következmény. Az indokot erre ott kereshetjük, hogy megnézzük, hogy mi is az értelme annak, hogy a törvény kötelezi az állampolgárokat arra, hogy saját öregkori szükségleteik pénzügyi fedezetére előtakarékoskodjanak? Miért nem hagyja az állam őket, hogy ezt kötelezés nélkül, maguktól tegyék meg, s maximum addig menjen el, hogy pontos tájékoztatást nyújt a számukra, hogy milyen mértékben célszerű félrerakni jelenlegi jövedelmüket? A válasz, hogy az emberek időpreferenciája átlagosan nem megfelelő, vagyis túl sok ember preferálja a jelenlegi fogyasztást a jövőbelivel szemben, s ezért maguktól nem takarítanak meg elegendő pénzt, ami másképp azt jelenti, hogy ellátatlan tömegként jelentkeznek idős korukban az állami szociális rendszerben, s pénzügyileg mintegy szétfeszítik azt. Hogy ezt az állam elkerülje, kötelezi az állampolgárokat az előtakarékosagra. A szükséges előtakarékoságnak azonban van egy felső határa, ami felett már nem jelentkezik a fenti probléma, s ezért e felett nem is szükséges a kötelezés, az állam megelégedhet az állampolgárok józan belátásával, aminek hiányában is a korábban jó jövedelemmel rendelkező idős ember legfeljebb radikálisan csökkenti a fogyasztását, de nem kényszerül nyomorgásra, tehát nem szorul rá az állami szociális rendszerre, a központi újraelosztásra. Az előrelátó egyént pedig az állam nem kötelezi arra, hogy olyan rendszerben (a magánnyugdíjpénztárakban) takarékoskodjon egy meghatározott mértéken felül, amelynél ő maga esetleg jobb hozamú megtakarítást (pl. ingatlan-vásárlás és bérbeadás, saját vállalkozás, stb.) is eszközölhet. Tehát komoly érvek szólnak amellett, hogy a magánnyugdíjpénztári megtakarításnak, így a kötelező járadéknak felső határt szabjunk, s ezáltal a lehetséges járadékokat homogénabbá tegyük.

A homogenizálásnak több módszere is lehetséges:

1. A rendszer eleve nem hagyja, hogy ilyen járadékok képződjenek, s a befizetéseknek is erős felső korlátot állít (akár úgy is, hogy egy bizonyos tőke elérése után nem lehet több pénzt befizetni a magánnyugdíjpénztárba). Ez annyiban jobb megoldás annál, mintha a maximumot jövedelemhez kötnénk, mert kezeli azt a problémát, ha a jövedelem hirtelen drasztikusan csökkenne.
2. Ugyanezt a felső korlátot a szabályozás (mondjuk havi) járadékban meghatározva állítaná, de nem a befizetésnek, hanem a járadékra váltásnak. A felső korlát feletti tőkét egy összegben adná ki a pénztár a tagnak. Az előző megoldáshoz képest ez annyival jobb, hogy kezeli azt a problémát, hogy előre nem lehet tudni, hogy milyen kulccsal lehet majd a tőkét járadékra váltani.
3. Lehetséges az is, hogy a szabályozás ugyan lehetővé teszi az egyén szempontjából felső korlát feletti járadékot is, de kizárja azt, hogy egy-egy szolgáltatónál nagyon nagyok legyenek az egyes járadékok közötti különbségek. Ezt úgy lehet elérni, hogy a biztosítottak annyi szolgáltató között kell szétosztania a tőkéjét, hogy az egyes szolgáltatók által nyújtott szolgáltatás kisebb legyen egy meghatározott limitnél (de csak maximum annyi szolgáltatót választhat, amennyi ehhez szükséges, vagyis direkt nem aprózhatja el a járadékot). Ez a megoldás abban különbözik az előző kettőtől, hogy a magasabb élettartam miatti kockázatot szétosztja a szolgáltatók között, de bennhagyja a rendszerben.

A homogenizálás természetesen nem csak a túl magas, hanem a túl alacsony járadékok kizárását is jelenti. Ennek egyik fele, hogy túl alacsony megtakarítást a szabályozás nem enged járadékra váltani. Ezzel a kérdéssel az alábbiakban még külön foglalkozom. Mondhatni ez az abszolút járadékminimum kérdése.

A másik fele (a relatív járadék minimum) lehetséges, hogy fel sem merül, ha a szabályozó elfogadja a fenti javaslatomat a garanciaidős járadék választásának kizárására, ugyanis ez a garanciaidővel kapcsolatos. Ha a garanciaidő lehetséges, akkor ennek díja van, ami az összegyűjtött tőkére nyújtható havi járadék csökkenésében nyilvánul meg. Indokolt ezért,

hogya ha a szabályozás meg is engedi a garanciaidőt, akkor szabjon annak olyan korlátot, hogy egy bizonyos (tőkében, illetve járadékban mért) limit alatt a biztosított csak garanciaidő nélküli egyszemélyes járadékot vásárolhat. Ez is a veszélyközösség homogenizálását szolgálja a másik oldalról.

Indexálás, befektetési többlethozam, technikai kamatláb

A hagyományos járadék-képletek feltételezik, hogy a biztosított élete végéig, nominálisan ugyanakkora járadékot kap, mint induláskor. Ez másképp azt feltételezi, hogy a járadék tartalékon elért hozam pontosan megegyezik a feltételezettel, vagyis a technikai kamatlábbal, attól sem felfele, sem lefele nem tér el. Vagyis nem kell emelni a járadékot a technikai kamatláb feletti hozam (többlethozam) visszaosztása miatt, s nem kell csökkenteni azt a technikai kamatlábat el nem érő hozam miatti veszteség miatt.

Nyilvánvaló azonban, hogy a tartam során sokszor meg fogja haladni a tényleges hozam a technikai kamatlábat, s ezért a járadékot indexálni kell – pláne ha a technikai kamatlábat eleve úgy állapították meg, hogy ez nagy valószínűséggel megtörténjen, s ha maga az indexálás bizonyos szempontból eleve elvárás.

Ugyanakkor maga ez az indexálási elvárás is lehet probléma, ezért érdemes megvizsgálni, hogy mi a célszerű elvárás az indexálással kapcsolatosan?

Célszerű elvárás az indexálással kapcsolatosan – a garancia paradoxon

A jelenlegi szabályozás (170/1997. Kr. 4. § (7)) szerint a szolgáltatást úgy kell megállapítani, hogy a pénztár által folyósított járadék legalább a társadalombiztosítási nyugdíjjal azonos mértékben kerüljön indexálásra. Erre az elvárásra kapásból azt lehet mondani, hogy nem célszerű, ugyanis:

- Az elvárás maga semmilyen kapcsolatban nincs azzal, hogy a járadék mit tud nyújtani. A járadékot ugyanis alapvetően a befektetési többlethozam mértékében lehet indexálni – ha nincs mortalitási veszteség.
- Összességében kalkulálhatatlan kockázatot jelent, ugyanis a társadalombiztosítási nyugdíj változása – a tapasztalatok szerint - nagyon erősen politikafüggő, tehát a társadalombiztosítási nyugdíj indexálása gyakorlatilag előre kiszámíthatatlan.

Mindezek miatt, ilyen feltételekkel vagy nem lehet a kötelező járadéokra szolgáltatót találni, tehát az állam belekényszerül abba, hogy központi szolgáltatót állítson fel, vagy pedig a szolgáltatók a járadék díjának (vagyis az ügyfelek magánnyugdíjpénztári tőkéjének) aránytalanul nagy részét kénytelenek az előre nem látható mértékű politikai kockázat fedezésére lekötöni, vagyis a járadék kisebb lesz, mint amilyen e nélkül az indexálási szabály nélkül összességében lehetne.

Már ez a példa is mutatja, hogy a hétköznapi gondolatmenettel szemben, a járadékoknál óvatosan kell bánni az előírásokkal, minimum elvárásokkal, garanciákkal, amelyek a hozamokra vonatkoznak. Általában is meg lehet fogalmazni az ún. „hozam-garancia paradoxont”⁴⁶, ami szerint minél magasabb hozamot akarunk garantálni az ügyfélnek, a tényleges szolgáltatás annál kisebb lesz.

⁴⁶ Magát ezt a hozamgarancia-paradoxont Kozek András fogalmazta meg 2006. szeptember 22-én a következő formában: a törvényalkotó minél magasabb garantált hozamra kényszeríti a biztosítókat az élet- és járadékbiztosítások tekintetében, a tartam egészében azok annál kisebb összhozamot tudnak nyújtani az ügyfeleknek, mert minél magasabb a garancia, annál inkább kockázatmentes, biztos, ezért alacsony hozamot nyújtó instrumentumokba fektetik az ügyfelek pénzét.

A paradox állítást akkor lehet megérteni, ha belegondolunk, hogy a magas előírt hozamot hogyan tudja a szolgáltató előállítani? Ha az előírás viszonylag szerény, akkor a szolgáltató valószínűleg óvatosabb befektetési politikát folytat, mint e nélkül az előírás nélkül tenné, vagyis kevésbé volatilis, de várható értékben kisebb hozamot hozó befektetésekkel (alapvetően kötvényekkel) próbálkozik. Vagyis hosszabb távon e miatt az előírás miatt kisebb lesz a hozam, mint e nélkül lehetne. Ha az előírás túllép egy bizonyos mértéket, akkor nem lesz elég az óvatos befektetési politika, a díj egy részét előre le kell csípni annak fedezésére, ha az elvárás túllépi a hozamot, tehát még kisebb lesz a szolgáltatás.

Összességében úgy vélem, hogy nem célszerű a fentihez hasonló elvárásokat támasztani az indexálással, így a hozammal szemben, hanem inkább olyan szabályozást célszerű bevezetni, ami valószínűvé teszi a fenti cél teljesülését, de nem írja azt elő, hogy ne akadályozzuk a szolgáltatót, a kockázatosabb, így volatilisabb, de hosszabb távon az ügyfélnek kedvezőbb befektetési stratégia kialakításában. Ez pedig – javaslatom szerint – a 0%-os technikai kamatláb, és elvárt hozam előírása, s az adott szolgáltatónál elért hozamnak megfelelő indexálás – bármilyen viszonyban is van ez az indexálás az I. pillérben történő indexálással. Ugyanakkor a 0%-os technikai kamatláb azt jelenti, hogy a teljes befektetési többlethozam⁴⁷ mértékével nő a járadék (természetesen csak akkor, ha a mortalitási eredmény 0, vagy pozitív), ami az esetek nagyobb részében – így átlagosan is –, a szolgáltatók többségénél, nagy valószínűséggel meg fogja haladni az I. pillér indexálását, ennek formális előírása nélkül is. Az alábbiakban ezért ebből indulok ki, nem a jelenlegi szabályozásból.

Indexálás

Az indexálás esetében, ha 0%-os technikai kamatlábat és teljes nettó többlethozam alapú indexálást feltételezek is, két lehetőséget tudok elképzelni:

1. Hagyományos, naptári, vagy biztosítási évenként történő indexálást
2. folyamatos (lényegében havonta történő) indexálást

Az indexálás első fajtája a járadék hagyományos formájához kötődik, a második viszont a modern formájához az angolul „variable annuity”-nak nevezetthez (leginkább talán befektetési egységekhez kötött = BEK járadéknak lehetne fordítani, az alábbiakban így is fogom nevezni). Alább mindkettőt röviden megvizsgálom, előbb azonban megpróbálom áttekinteni, hogy kinek előnyös, és kinek hátrányos a magas indexszel történő indexszálás.

Az indexálás és a biztosítottak pozíciójának összefüggése

Amikor pénzügyi szakemberek az I. pillér járadékát tervezik, akkor hajlamosak úgy gondolni, hogy az alacsonyabb induló járadék, de magasabb indexszel történő indexálás és a magasabb induló járadék, de alacsonyabb indexszel történő indexálás közötti választás egyszerűen az állami költségvetés egyensúlyának a kérdése. Az első alternatíva kisebb terhet jelent ma, mert a terheket eltolja későbbre, a másik alternatíva pedig ennek az ellenkezője.

Fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy ez ugyan igaz, de az egyes járadékosok szintjén ez nem így jelentkezik, mert a különböző életkilátású járadékosoknak a két lehetőség közül más és más az előnyös. Emiatt az alternatívák közti választás nem egyfajta pénzügyi értékválasztás, hanem annak a kérdése, hogy mely rétegeket kedvezményezzünk. Az 1. lehetőség, vagyis, hogy a járadék a tartam elején nagyobb, de kisebb mértékben indexálódik, kedvezőbb azoknak a rétegeknek, akik várhatóan kevesebbet fognak élni (férfiak, fizikai munkások, alacsonyabb iskolai végzettségűek, alacsonyabb jövedelműek). A 2. lehetőség pedig, vagyis, hogy kisebb járadékkal kezdenek, de az jobban indexálódik, a várhatóan tovább élőknek (nők, szellemi munkások, magas iskolai végzettségűek, magas jövedelműek) a jobb

⁴⁷ Illetve ebből az ügyfélnek járó rész, vagyis a teljes nettó befektetési többlethozam mértékével.

Ez a gondolatmenet természetesen nem csak az I. pillérre, hanem a kötelező járadéokra érvényes – itt elsősorban a technikai kamatláb választásán keresztül. Itt azt mondhatnánk, hogy a magasabb kezdeti járadék, alacsonyabb indexálás azoknak a rétegeknek adna vissza valamit, akik az egységes, unisex tábla miatt kedvezőtlenebb járadékot kapnak, mint amit differenciált tábla mellett kapnának. Az alacsonyabb indexálás miatti járadék elértéktelenedést ráadásul a magasabb jövedelműek jobban bírják.

A fenti problémákra tekintettel javasolta Hetényi István, hogy az I. pillérben a nyugdíjak indexálása a biztosítottak életkorától függjön – minél magasabb az életkor, annál magasabb az indexálás. Ezt a magánnyugdíjpénztári rendszerben is meg lehet valósítani úgy, hogy eleve különböző technikai kamatlábbal számolunk a tartam különböző pontjain: mondjuk 70 éves korig 2,9%, 80 éves korig 1,5%, 80 felett pedig 0%. A kamatláb ekkor is rögzített, az mégis változik, még sincs kamatláb miatti antiszelekció. Bizonyos mértékig ez egy kompromisszum a fenti két lehetőség között, vagyis kevésbé kedvez a jobb módúaknak, mint a 0%-os technikai kamatláb kedvezne. Az alábbiakban még beszélek erről.

BEK járadék

A BEK járadék koncepciója szerint az életjáradék díjtartalékát a járadékos szakaszban is befektetési egységekben tartják nyilván (mint a befektetési alapokat, vagy a befektetési egységekhez kötött életbiztosításokat, illetve lehetséges, hogy a jövőben a nyugdíjpénztárak befektetéseit is a tőkegyűjtési szakaszban), s a szolgáltatást is ilyen egységekben határozzák meg. Ennek megfelelően a fenti járadék képletek is érvényesek lesznek rájuk az alábbi módosításokkal:

1. nem 1 Ft-ra, hanem egy egység induló szolgáltatásra szólnak
2. a technikai kamatláb az induló (illetve az előző évi) egység csökkenésének a mértékét mutatja (vagyis azt a mértéket, amit eleve elvárunk az egységtől, mint éves értéknövekedést). A 0%-os technikai kamatláb így azt jelenti, hogy az alkalmanként az ügyfélnek szolgáltatásként kifizetendő egységek száma a tartam alatt végig változatlan marad.

A szolgáltatás úgy történik, hogy az ügyfélnek, az egységeknek a járadék kifizetésekor érvényes aktuális értékét fizetik ki, tehát az alkalomról alkalomra (praktikusan: hónapról-hónapra) változik, tendenciájában emelkedik, de esetleg néha csökkenhet is. Ha a csökkenést el akarjuk kerülni, akkor elő lehet írni egyfajta 0%-os hozamgaranciát, de ennek ára van, ami összességében csökkenti a járadékot.

A BEK járadék – a hagyományos járadékhoz képest – ugyanazokat a lehetőségeket nyitja meg az ügyfeleknek, mint a BEK biztosítások a hagyományos életbiztosításokhoz képest: ha a szabályozás, illetve a szolgáltató ezt lehetővé teszi, az ügyfelek maguk választhatják meg a befektetési portfóliót, s ennek megfelelő járadékot kapnak. Vagyis itt is lehetséges, a befektetési kockázat ügyfélre hárítása – ekkor természetesen valószínűleg a járadékcsökkentési garanciát sem adja a biztosító. Tisztában kell lenni azonban azzal, hogy az ügyfél minél kockázatosabb portfóliót választ, annál nagyobb lesz a havi járadék volatilitása. A nagy volatilitást viszont csak viszonylag nagy járadékot kapó biztosított engedhet meg. Ez önmagában ellentmondásban van azzal, hogy azt javasoltam, a kötelező járadék esetében felülről korlátozzák a lehetséges járadékot, így erről az oldalról alkalmazása inkább az önkéntes járadékoknál vethető fel. Ugyanakkor természetes elképzelhető, hogy a szabályozó a kötelező járadék esetében is bevezeti ezt a megoldást, de – legalábbis átmeneti jelleggel – nem teszi lehetővé a portfólió választását. Ehelyett megköveteli, hogy a járadék tartalékot gondosan fektessék be, hogy a nagy volatilitást elkerüljék.

Ha a kötelező járadék BEK járadék, akkor korlátozni kell a hozamból vagyongkezelési, illetve más célokra elvont részt, mint a hagyományos járadék esetében is.

A BEK járadék előnye, hogy alkalmazásával el lehet kerülni a többlethozam visszaosztással kapcsolatos időzítési problémákat – hiszen az itt, folyamatosan történik.

A BEK járadéknak azonban több hátránya is van:

- a változó árfolyamtól függő, (potenciálisan) havonta változó járadék azt jelenti, mintha a többlethozam havonta kerülne kiosztásra. Mivel a fentiekben azt javasoltam, hogy a mortalitási eredményt a többlethozammal együtt kezeljék, ezért ez azt jelenti, hogy a biztosító a mortalitási eredményt is havonta kell, hogy kiszámítsa, ami egyrészt technikailag bonyolultabbá teszi a dolgot, másrészt a halandóság havi változása szükségképpen nagyobb lesz az évesnél, hiszen éves szinten a kiugró havi változások kisimulnak. Ez az évesnél nagyobb volatilitást visz be a járadék alakulásába (nem csak azért mert éves hozamszámítás esetén éven belül nem változik a járadék, hanem ezen túl is)
- ha fennmarad a szabály – ami logikus lenne -, hogy a szavatoló tőke szolgál (a pufferen túl) arra, hogy ne csökkenjen a járadék az előző értékhez képest, akkor a BEK járadék esetében ez az előző érték az előző havi és nem az előző évi szint. Emiatt a járadék csökkentése elleni a szavatoló tőke garanciát is 12-szer gyakrabban lehetséges igénybe venni, mint a hagyományos járadéknál. Ez önmagában is azt jelenti, hogy a BEK járadék esetében ennek a biztosító által nyújtott garanciának az értéke, így díja nagyobb, mint a hagyományos járadék esetében. De a garancia ára a nagyobb havi volatilitás miatt is drágább, valamint a biztosító könnyen találhatja olyan helyzetben magát, hogy egy havi kiugró hozam év közben olyan magasra viszi a járadék szintjét, amit a szavatoló tőke nélkül sokáig nem tudna tartani. Az ilyen havi ingadozások a hagyományos járadéknál éven belül kiegyenlítődnek, BEK járadék esetében viszont „megjegyzí” őket a rendszer. E miatt is nagyon megnő a szavatoló tőke opciós díja
- További probléma, hogy BEK járadék esetében valószínűleg nem szabad megkövetelni, hogy az egész járadékos közösségnek a hónap egy meghatározott napján fizessék (pl. az I. pillér nyugdíjával együtt), mert ha nem oszlik el a járadék-kifizetés a hónap folyamán, akkor a szolgáltatók esetleg megpróbálják manipulálni a tőzsdét, hogy a fizetési napon neki megfelelő legyen az árfolyam. Összességében a BEK járadékkal nem áll összhangban a hó elejére igazított járadék, de a hagyományos járadékkal igen.
- A BEK járadék esetében a fent leírt mortalitási puffer töltését is nehezebb megoldani, mint a hagyományos járadék esetében

A fentiek miatt BEK járadék koncepcióját a magam részéről a jövőre nézve megfontolandónak tartom, de az alábbiakban abból indulok ki, hogy a kötelező járadék - egyelőre - hagyományos járadék lesz.

Hagyományos járadék

A hagyományos járadék esetében is, mint ahogyan azt már fentebb, mással kapcsolatban többször kifejtettem, 0%-os technikai kamatlábat feltételezek, s azt, hogy az indexálásnál nincs minimum elvárás, hanem az évente a nettó hozamnak (plusz-mínusz a mortalitási eredmény) megfelelő mértékben történik. Ha a szolgáltató biztosító, akkor előbb a mortalitási puffer, ennek kimerülése után a biztosító a szavatoló tőkénének terhére garantálja, hogy az indexálás alsó korlátja 0% legyen (vagyis nominálisan nem csökkenhet a járadék), s ennek ellenértékét beleszámolja a járadék vállalkozói díjrészébe, illetve a bruttó hozamba. Ha a szabályozás megengedi a pénztárat is, mint járadékszolgáltatót, akkor a szavatoló tőke hiánya miatt, nincs alsó korlátja az indexálásnak, a járadék az egyik évről a másikra csökkenhet is –

bár 0% technikai kamatláb mellett, illetve a mortalitási puffer miatt ennek kicsi a valószínűsége.

A nettó befektetési többlethozam esetében a következőket javaslom:

- ha a szabályozás megengedi a pénztárnak is a járadék szolgáltatását, akkor a nettó többlethozamnak meg kell egyeznie a bruttóval, vagyis a pénztár nem vonhat le abból semmit nyereségként⁴⁸
- biztosító járadékszolgáltatónál a hozamból a biztosítónál maradó résznek kisebbnek kell lenni, mind a Bit. szerint jelenleg az életbiztosításoknál lehetséges 20%-nál, mind a biztosítók által szokásosan alkalmazott 10%-nál. Ennek indoka, egyrészt hogy 0%-os technikai kamatláb mellett a hozam, s így annak 10, illetve 20%-a is nagyobb a szokásosnál, másrészt viszont mert kötelező biztosítás esetében az ügyfelek megszerzéséért kisebb erőfeszítést kell tenniük a biztosítóknak, tehát az elismert költségeiknek, s nyereségüknek is kisebbnek kell lenni.
- Mint azt már a fentiekben is kifejtettem, nem javaslom azt, hogy lehetséges legyen az adott évi hozam egy részét félretenni, s egyfajta hozamkiegyenlítési tartalékat működtetni⁴⁹, mert az szükségszerűen önkényes lesz, nehéz a működésre objektív szabályokat találni. Ezért azt javaslom, hogy évente az összes hozamot ki kelljen osztani.

A hagyományos járadék esetében a járadék évente változik, az előző évi többlethozam kiszámítása és kiosztása idején (indexálás). Ekkor számolja ki és számolja el a biztosító a mortalitási eredményt is, és ha kell hívja le a szavatoló tőke megfelelő részét, hogy garantálja, nem csökken a járadék. Javaslom, hogy az indexálás naptári évente, minden szolgáltató esetében ugyanabban az időpontban történjen, hogy összehasonlítható legyen az egyes szolgáltatók teljesítménye, s hogy ez se legyen az akadálya a biztosítottak tartam közbeni váltásának, valamint, hogy ezt a váltást is szabályozni, s az év egy meghatározott időszakába koncentrálni lehessen.

Technikai kamatláb

A fentiekben már kifejtettem, hogy – több okból is – 0%-os technikai kamatlábat javaslok alkalmazni. Ez valójában nem egy, hanem két javaslat:

1. nem azt mondom, hogy legyen egy felső korlát, ami alatt szabadon lehet változtatni a technikai kamatlábat, hanem azt, hogy központilag rögzítsék az egyetlen lehetséges alkalmazható technikai kamatlábat.
2. ez a központilag rögzített kamatláb konkrétan legyen 0%.

Vagyis ha a jogalkotó nem is fogadja el a 0%-os javaslatomat, akkor is fenntartom azt, hogy a kamatláb rögzített legyen az egész piacon.

Ez ellentétben van a jelenlegi szabályozással, ugyanis a 170/1997. Kr. 3. § (5) szerint: A járadékszolgáltató pénztárban alkalmazott technikai kamatláb a tárgyévre meghatározott társadalombiztosítási nyugdíj indexálásából adódó kamatlábnál legfeljebb 1,5%-kal lehet nagyobb. Ezt definíciót végzetesen elhibázottnak tartom több okból is:

- A technikai kamatlábat a már megindult járadékok vonatkozásában nem lehet évente változtatni, ezért nem indokolt egy ennyire volatilis mércéhez igazítani azt.

⁴⁸ Ez a koncepció azt feltételezi, hogy a költségeket teljes egészében a díj költségrészéből fedezzük, ami nem biztos, hogy célszerű. Lehetséges ezért, hogy költségfedezetként célszerű megengedni a többlethozamot is, ekkor viszont annak erős korlátot kell állítani. Ekkor persze nem lesz egyenlő a bruttó és a nettó hozam, de a lehetséges különbségnek kisebbnek kell lenni, mint a biztosítók esetében lehetségesnek – hiszen náluk legitím a profitérdekeltetés, a pénztáraknál viszont nem.

⁴⁹ Maximum a hozamkiegyenlítést is célzó mortalitási puffer túltöltést tartom elfogadhatónak.

Ráadásul célszerű az is, hogy a különböző években induló járadékok technikai kamatlábai is egymáshoz hasonlóak legyenek.

- Az így meghatározott technikai kamatláb szinte biztos, hogy túl magas lesz, vagyis szinte biztos, hogy lehetetlen lesz az évek többségében egyáltalán ekkora befektetési eredményt produkálni, nemhogy ezt olyan mértékben meghaladót, hogy az a járadék megfelelő emelkedését biztosítsa. Csak összehasonlításképpen: az életbiztosítások esetében manapság a lehetséges legmagasabb technikai kamatláb 2,9%.

A technikai kamatlábra tehát, a jelenlegihez képest mindenképpen új szabályozást tartok indokoltnak, mégpedig a rögzített, 0%-os technikai kamatlábat, ami melletti és elleni érveket az alábbiakban még részletesen ismertetem. Fontosnak tartok azonban néhány elvet leszögezni, amelyeket akkor is alkalmazandónak tartok, ha esetleg mégsem 0%, s nem rögzített lenne a technikai kamatláb. Ezek:

1. A magánnyugdíj-pénztári járadék technikai kamatlábjának egységesnek kell lenni akár pénztár, akár biztosító nyújtja a járadékot (ha pénztár egyáltalán nyújthatja!).
2. Egy szolgáltató csak egy technikai kamatlábat használhat az összes járadékra, többet nem.

A szabályozás kialakítása során célszerű megfontolni az alábbiakat:

1. Célszerű lenne lehetővé tenni az ügyfeleknek a szolgáltató-váltás lehetőségét a járadékos szakaszban is, így a szabályokat ennek figyelembe vételével kell kialakítani.
2. A szabályozónak döntenie kell, hogy mit tart előbbre valónak: a szolgáltatás biztonságát (0%-os kamatláb), vagy az induló járadék maximalizálását (ennél magasabb kamatláb).

Megjegyzések a technikai kamatlábal kapcsolatban

A technikai kamatláb 0 %-ban rögzítése (tekintve, hogy az aktuárius a szolgáltatási kötelezettség jelenértékének a számítását ezzel végzi) azt jelenti, hogy a járadékszolgáltatással kapcsolatos kötelezettség teljes összegének megfelelő tartalékot meg kell képezni.

A technikai kamatláb 0 % feletti rögzítése azt jelenti, hogy a biztosító (vagy járadékszolgáltató pénztár) a teljes kötelezettségénél kevesebbet tartalékol és azt a jövőbeni hozamokkal növelve teljesíti a pénztártagnak a szolgáltatást.

A technikai kamatláb, szokás szerint, kettős szerepet tölt be:

1. díjkalkulációs eszköz
2. garantált hozam

Az alábbiakban elsősorban az 1. szerepére koncentrálok, vagyis azt elsősorban mint kalkulációs eszközt tekintetem, s nyitva hagyom azt a kérdést, hogy ez egyben garantált hozam-e vagy sem. Ezt egyébként már külön megvizsgáltam, s választ is adtam rá⁵⁰.

Valójában lehetséges, hogy célszerű lenne az egységes technikai kamatláb helyett, ami részben kalkulációs eszköz, részben garantált hozam, 3 különböző kamatlábat megkülönböztetni, s esetleg ezekre külön szabályokat kimondani:

1. a kalkulációs kamatláb (lehet a neve „technikai kamatláb”): ezzel határozzák meg a járadék jelenértékét
2. a garantált hozam: lehet megegyező a kalkulációs (technikai) kamatlábal (ami általában az alapértelmezés), de lehet tőle különböző is. Ha különböző, akkor leginkább annak van értelme, ha az magasabb a technikai kamatlábnál. Pl. a

⁵⁰ *Vagyis biztosítóknál egyben garantált hozam is, pénztáraknál viszont nem.*

technikai kamatláb 0%, de a garantált hozam 2,5%, vagyis (gyakorlatilag) ennyivel nő évente garantáltan a járadék a többlethozam miatt.

3. garantált növekedés: ez összességében a kalkulációban a technikai kamatlábat csökkentő tényezőnek is tekinthető. Nem fontos, hogy a garantált hozam mellett ilyen is külön elő legyen írva.

A technikai kamatlábbal kapcsolatosan az alábbiakban összegyűjtöttem az érveket a két lehetséges fő, és az egyiken belül lehetséges három „al-“ alternatíva mellett és ellen, s alapvetően ezek alapján javasoltam a fentiekben a rögzített, 0%-os technikai kamatlábat. A két fő alternatíva:

1. a technikai kamatláb rögzített, vagy
2. egy maximumig szabadon választható a szolgáltató által.

Az 1. fő alternatíván belüli alternatívák:

1. a rögzített technikai kamatláb 0%,
2. ennél magasabb, a tartam során állandó érték,
3. rögzített, de a tartam során változó érték.

Jelezném, hogy a magam részéről az 1. fő alternatíván belüli alternatívák közül nem csak az elsőt, hanem az utolsót is elképzelhetőnek tartom, bár a továbbiakban az elsőből indulok ki. Ugyanakkor a 3. alternatíva is, különösebb nehézségek nélkül megvalósítható az általam, a rögzített 0%-ra javasolt szabályozási keretben.

1. fő alternatíva: a technikai kamatláb rögzített

Előnyök:

1. A technikai kamatláb lehetséges felső értékének rögzítése az életbiztosítások, s vele együtt a járadékbiztosítások esetében egy általános szabályozási szokás, mert a verseny a biztosítókat a technikai kamatláb növelése irányába nyomja, s arra ösztönzi őket, hogy a rövid távú üzleti érdekeiket szem előtt tartva veszélyeztessék a hosszú távút, vagyis a szolgáltatások fenntarthatóságát. Ezért az alacsony lehetséges technikai kamatláb megállapítása prudenciális szükségszerűségnek tekintendő.
2. Erős piaci verseny esetében nincs jelentősége, hogy a szabályozás maximális technikai kamatlábat mond-e, vagy rögzítettet, mert a verseny miatt a szolgáltatók „hozzátapadnak” a maximális lehetséges értékhez. Abból indulnak ki ugyanis, hogy az ügyfelek túlnyomó többsége preferálja a biztosan magasabb induló járadékot az esetlegesen (mert a bizonytalan nagyságú többlethozamtól függő) magasabb értéknövekedéssel szemben. (Gyenge piaci verseny – pl. monopólium, vagy egymással összejátszó oligopólium – esetén természetesen nem ez a helyzet.)
3. Ha a fentiek ellenére a piacon többféle technikai kamatláb lenne, akkor az alkalmas lenne a biztosítottak kockázati szempontok szerinti szelekciójára, vagyis megnehezítené – összességében drágítaná – a kalkulációt. Egységes kamatláb esetén nincs ez az antiszelekciós hatás.
4. Az egységes kamatláb megkönnyíti a szolgáltatók közötti váltást a járadékos szakaszban, egyben segíti a különböző szolgáltatók teljesítményének az összehasonlíthatóságát az ügyfél által. Az összehasonlíthatóság azt is jelenti, hogy a szolgáltatók a magasabb költségrészt nem tudják a magasabb technikai kamatlábbal elfedni.

Hátrányok:

1. Ha a rögzített érték viszonylag magas, akkor az megakadályozhatja az óvatos szolgáltatót, hogy számára megfelelőbb kamatlábat alkalmazzon.

1.1. alternatíva: a technikai kamatláb rögzített, 0%

Előnyök:

1. A reálérték tartása a járadékok esetében kiemelt cél, amit a leginkább az alacsony technikai kamatlábbal lehet elérni, hiszen ekkor jó esélye van annak, hogy a hozam minden évben túllépi az inflációt. Emiatt preferált a minél alacsonyabb, így a 0%-os technikai kamatláb.
2. Ugyancsak fontos cél a járadékok esetében, hogy ne csak tartsa az értékét, hanem lehetőség szerint reálértéken növekedjen is annak nagysága az idő előrehaladtával. Hogy ezt lehetővé tegyék, leginkább az alacsony, 0%-os technikai kamatlábbal lehet elérni.
3. A 0%-os technikai kamatláb biztonsági kamatlábnak tekinthető abból a szempontból, hogy ha tartam közben kiderülne, hogy szükség van a járadékok újrakalkulálására, mert a halandóság javult, akkor emellett a technikai kamatláb mellett lehet leginkább elkerülni, hogy emiatt csökkenjen a járadékszolgáltatás, s a korrekciót a többlethozam terhére lehessen elvégezni. (természetesen a negatív hozamot sem lehet kizárni)
4. Elsősorban a várhatóan hosszú élettartamú, iskolázottabb, jobb jövedelmű, egészségesebb biztosítottaknak előnyös.

Hátrányok:

1. Veszélyes, hogy a felgyülemlett járadéktőkék esetleg kicsi induló járadékot tesznek lehetővé
2. az értéktartás leginkább a hosszú élettartamú biztosítottaknak kedvező, a várhatóan rövid élettartamú biztosítottak jobban járnának magasabb induló szolgáltatással.
3. ha a biztosítók nem nyugdíjpénztári járadékuknál magasabb technikai kamatlábat használhatnak, akkor az ügyfelek úgy érezhetik (különösen ha a sajtó elkezd boncolgatni a témát), hogy a kötelező rendszerben becsapják őket, hiszen hasonló tőkére kisebb járadékot kapnak.
4. ha a technikai kamatláb egyben a garantált hozamot is jelenti (ami nem magától értetődő, de gyakori), akkor a magasabb technikai kamatláb egyben ösztönzést is jelent a szolgáltatónak, hogy a befektetések révén legalább azt kitermelje. 0%-os kamatláb mellett a szolgáltató esetleg csak nagyon kicsi hozamot ér el, különösen ha nem ösztönzi semmi a magasabb hozamra – mert például a szabályozás azt írja elő, hogy nincs többlethozam, az 100%-ban a tagoké.⁵¹

1.2. alternatíva: a technikai kamatláb rögzített, 0%-nál magasabb, a tartam során állandó érték

Előnyök:

1. minél magasabb a technikai kamatláb, az annál előnyösebb a szegényebb, iskolázatlan, kevésbé egészséges biztosítottaknak, s annál előnytelenebb a gazdagabb, iskolázott és egészséges biztosítottaknak.
2. Az alacsonyabb indexálás miatti járadék elértéktelenedést a magasabb jövedelműek, a magasabb felhalmozott vagyonuk és a magasabb járadékuk miatt jobban bírják.
3. egyfajta közeledés a szabadpiaci és a kötelező járadékok között
4. ösztönzés a szolgáltatónak, hogy legalább ezt a kamatlábat érje el.

Hátrányok:

⁵¹ Megjegyzés: emiatt is fontos, hogy a szolgáltató ösztönözve legyen a minél magasabb hozamra. Az egyik megoldás a tartam közbeani átlépés lehetősége, itt az ügyfelekért folytatott verseny ösztönöz jó hozamra, a másik, ha a vagyonkezelési költséget jogszabály által kimondottan a tényleges hozamhoz kötjük – mint pl. a biztosítók esetében is a többlethozam szabállyal.

1. Minél magasabb a technikai kamatláb, annál többször fog előfordulni, hogy a hozam nem fog lépést tartani az inflációval.
2. minél magasabb a technikai kamatláb, az e fölötti többlethozam annál kisebb eséllyel fogja elnyelni az éves mortalitási veszteséget.

1.3. rögzített, de a tartam során változó érték

Alapvetően úgy képzelem el, hogy a tartam elején a kamatláb magasabb (a jelenleg a szabadpiaci biztosítások esetében alkalmazott, maximális lehetséges 2,9%-hoz közeli, de a konzisztencia követelmény miatt azt nem meghaladó érték), majd egy bizonyos biztosítotti kortól (pl. 70 évestől) ez lecsökken, mondjuk a felére, s egy másik kortól (pl. 80 évestől) 0%-ra. Ezáltal a tartam elején a járadék magasabb szintről indul, mintha 0% lenne végig a kamatláb, de relative fiatalabb korban, amikor még lehet kiegészítő munkajövedelme a nyugdíjasnak, akkor kisebb mértékben indexálódik, majd az indexálás mértéke – a kamatláb csökkenésével párhuzamosan – egyre emelkedik.⁵²

Előnyök:

1. egyfajta kompromisszum a 0%-os és a magasabb technikai kamatláb között, a tartam elején előnyösebb a szegényebb, iskolázatlan, kevésbé egészséges biztosítottaknak, a tartam második felében pedig az azt valószínűleg megélő a gazdagabb, iskolázott és egészséges biztosítottaknak.

Hátrányok:

1. némileg bonyolultabbá teszi a rendszert.

2. szabályozási lehetőség: a technikai kamatláb szabadon változhat egy maximumig

Előnyök:

1. A lehetséges magasabb induló járadék, ami különösen a várhatóan rövid élettartamú biztosítottaknak kedvező.

Hátrányok:

1. Amennyiben nem merev piacot feltételezünk, akkor valójában a maximum lesz az egyetlen alkalmazott technikai kamatláb, s nem fog érvényesülni verseny
2. Ha mégsem a maximum lenne az egyetlen alkalmazott technikai kamatláb, akkor a különböző kamatlábak felerősítik a biztosítottak közötti szelekciót, összességében nehezebbé teszik a kalkulációt, s megdrágítják a járadékot.
3. A 0%-nál magasabb technikai kamatláb esetén nagyobb a veszélye, hogy folyamatosan veszít a járadék a reálértékéből
4. Csökken a lehetősége annak, hogy a halandósági korrekciót a többlethozam terhére lehessen elvégezni
5. Ha (ellentétben a fenti feltételezéssel) ténylegesen több technikai kamatláb jelenne meg a piacon, akkor az ügyfelek kockázatuk szerint szóródnának közöttük: a fegyelmezett hosszú életű az alacsonyabb technikai kamatlábat választaná (mert az nem értéktelenedik el, s annak a járadéksornak lesz a jelenértéke a legnagyobb), a várhatóan rövid életű pedig a magasabbat (mert a korlátozott időtartam alatt, amíg él, így kapja a legtöbb járadékot).
6. A különböző technikai kamatlábak nehezítik a szolgáltatók közötti váltást, s egyben nehezítik az ügyfelek számára a teljesítmények összehasonlítását, s lehetővé teszik a szolgáltatóknak, hogy a magasabb költséget magasabb technikai kamatlábbal fedje el.

⁵² *Ahogy az egyébként Hetényi István az I. pillér járadékával kapcsolatosan javasolta.*

A járadék egyéb problémáinak kezelése

A fentiekben, viszonylag nagy terjedelemben összefoglaltam a járadék cash-flowal kapcsolatos legfontosabb problémákat és lehetséges kezelésüket. Ezzel korántsem merítettem ki a járadékokkal kapcsolatos összes kezelendő problémát. Az alábbiakban a – reményeim szerint – legfontosabb maradék problémákat négy fejezetben tárgyalom:

1. A járadékszolgáltatóval kapcsolatos problémák, illetve magának a szolgáltatónak a problémái
2. A járadék feltételei, az ügyfelek járadékokkal kapcsolatos opciói
3. Az I. pillérrel, az ott nyújtott járadékkal való kapcsolat problémái
4. A szabályozás, felügyelés és garanciák problémái, kitérve a kötelező járadék, kötelezővé válásáig érvényes ideiglenes szabályok kérdésére is

Ezek közül a problémák közül sokat, részlegesen, más problémákhoz kapcsolódóan már tárgyaltam, így néha csak összefoglalom a korábbi megállapításaimat, javaslataimat.

A szolgáltatóval kapcsolatos problémák, a szolgáltató problémái

A járadékszolgáltatóval kapcsolatosan az alábbi problémákat azonosítottam be:

1. Ki, milyen intézmény szolgáltathat egyáltalán kötelező járadékot?
2. Szükség van-e végső szolgáltatóra, s amennyiben igen, ki legyen az?
3. Lehet-e, kell-e korlátozni a szolgáltató, kötelező járadékból származó nyereségét?
4. A szolgáltató köteles bármilyen kicsi járadékot is szolgáltatni?

Ki lehet járadékszolgáltató?

A fentiekben ezzel a kérdéssel kapcsolatosan már erőteljesen állást foglaltam. Itt részben röviden összefoglalom a fent kifejtett érveimet, részben pedig általánosabban is kifejtem a témát.

Először is, úgy vélem, hogy járadékszolgáltatóként az életbiztosítókön és a magánnyugdíjpénztárakon kívül másfajta intézmény eleve jöhet szóba. Ennek pedig az az oka, hogy az életjáradék egyértelműen életbiztosítás, azon belül pedig az egyik legkockázatosabb termék, s a magyar (és európai) szabályozás az ilyen termékekben lévő kockázatok kezelésének intézményi és szabályozási környezetét csak és kizárólag a biztosítókön belül teremtette meg. Ez a lényege annak az EU és magyar szabályozásnak, hogy biztosítást csak biztosító nyújthat.

A fentiek alapján akár eleve ki is zárhatnám ebből járadékszolgáltatásra jogosult körből a magánnyugdíjpénztárat, mint nem biztosítót, de ezt nem (eleve) teszem. Úgy vélem ugyanis az csak egy szabályozási bukfenc, hogy Magyarországon a pénztárak, ezek a nyilvánvalóan biztosítási szolgáltatást nyújtó intézmények formálisan nem biztosítók. Bár elnevezésük azért némiképpen leleplezi ezt a bukfencet, hiszen az önkéntes pénztárak – aminek alapján a magánnyugdíjpénztárak szabályozását megalkották – teljes neve „önkéntes, kölcsönös biztosító pénztár”, vagyis nevükben is kölcsönösségi biztosítók, bár mégsem számítanak annak. Tehát a pénztárak – szerintem – tartalmilag biztosítók, így elvileg szóba jöhetnek, mint járadékszolgáltatók. A fentiekben azonban végig amellelt érveltem, hogy a járadékszolgáltatás lehetőségéből a szabályozás zárja ki őket, s a járadékot kizárólag biztosítók, azon belül kizárólag biztosító társaságok nyújthassák. A fontosabb érveim e mellett az álláspont mellett:

1. a nyugdíjpénztárakat, azon belül a magánnyugdíjpénztárakat szemmel láthatólag a tőkegyűjtésre hozták létre, szabályozásuk gyakorlatilag csak a tőkegyűjtési szakasz problémáira koncentrál és nyújt megoldást. A legfontosabb jellemző ebből a szempontból, hogy nincs szavatoló tőkéjük, ami nélkül a pénztárak csak olyan járadékot képesek nyújtani, ahol minden, a járadékkal kapcsolatos kockázatot

közvetlenül az ügyfél visel, ami – különösen kis járadékos állomány esetén, tehát elsősorban a járadékszolgáltatás megindulása utáni időszakban – nagyon nagy volatilitást visz be az egyes ügyfelek járadékába, s az egyik évről a másikra, sőt akár több egymás utáni évben is csökkenhet

2. az, hogy a magánnyugdíjpénztáraknak nincs szavatoló tőkéje, paradox módon, logikus dolog, jól illik ahhoz, hogy – gyakorlatilag – a pénztáraknak nincs tulajdonosa. Ilyen körülmények között, az ügyfelek egy részének a pénzéből tőkét felhalmozni, s azt nem rendelni névre szólóan tulajdonoshoz, mélyen problematikus. Ebből a szempontból a pénztárak szabályozása következetesebb, mint a hozzájuk hasonló biztosító egyesületek szabályozása, ugyanis ott lehetséges tulajdonos nélküli tőkefelhalmozás – igaz e nélkül ezek az egyesületek eleve nem is működhetnének (igaz, szerintem, ez lenne a helyes!).
3. annak, hogy a pénztárak megfelelő szavatoló tőkét halmozzanak fel nem csak az előbb tárgyalt elvi probléma az akadálya, hanem az is, hogy a szavatoló tőkefelhalmozás folyamatos dolog, tehát kicsiben kezdődik, a járadékszolgáltatás megindulásakor, miközben egy viszonylag nagymértékű szavatoló tőkére leginkább akkor van szükség, amikor még kicsi az állomány.

A fentiek miatt a pénztárakat (vagy az általuk alapított biztosítókat, hiszen ekkor közvetve megintcsak tőkéje lesz a pénztárnak) kizárnám a járadékszolgáltatók közül. Ez egyébként lényeges gondot nem is okoz, mert a magánnyugdíjpénztárak döntő többsége olyan pénzügyi csoporthoz tartozik, amelynek van életbiztosítója, s eleve azon keresztül tervezi nyújtani a járadékszolgáltatást.

Lényegében a pénztárakéhoz hasonló elven, a biztosító egyesületeket (és szabályozásuk hiánya miatt a biztosító szövetkezeteket) is kizárni javaslom a lehetséges járadékszolgáltatók közül, vagyis azt egyedül az életbiztosító társaságoknak engedném meg⁵³.

Ha a szabályozó, valamilyen megfontolásból mégis engedi a magánnyugdíjpénztáraknak a járadék szolgáltatását, akkor sem javaslom, hogy azoknak szavatoló tőkéje lehessen. Ekkor a járadék szabályozását ketté kell bontani, s függővé kell tenni azt a járadékot nyújtó szervezet típusától. A pénztárak által nyújtott járadék abban a fő pontban különbözne ekkor a biztosító társaság által nyújtott járadéktól, hogy a pénztáraknál a teljes kockázatot közvetlenül az ügyfelek viselik, míg a biztosítók esetében ez tompítva van, a járadék nem csökkenhet egyik évről a másikra.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a magánnyugdíjpénztár kizárását a járadékszolgáltatók köréből a fentiekben alapvetően a (tényleges) tulajdonos hiányára hivatkozva javasoltam. Ez más oldalról viszont azt jelenti, hogy ha a pénztárak ebből a szempontból megváltoznak, vagyis a szabályozás megengedi, esetleg kötelezővé teszi a tényleges tulajdonosok kijelölését (mint ahogyan én magam javaslom, s később ki is fejtem), akkor a helyzet megváltozik, megszűnik az elvi akadálya a járadék nyújtásának. Igaz, ekkor már valószínűleg formálisan sem pénztárakról, hanem szakosított életbiztosítókról kell majd beszélni.

A végső szolgáltató kérdése

A végső szolgáltató kérdése a járadékkal kapcsolatosan remélhetőleg teoretikus kérdés, mindazonáltal mivel a probléma elvileg lehetséges, foglalkozni kell vele. Arról van szó, hogy jelenleg a jogszabályok szerint nincs olyan szolgáltató, akinek kötelessége lenne járadékot szolgáltatni, ez minden potenciális szolgáltató esetében saját belátásán múlik. Ilyen körülmények között viszont elvileg előfordulhat, hogy senki sem vállalja önként a járadék

⁵³ Emiatt a kötelező járadék szabályozását akár a Bit.-en belül is el tudom képzelni.

szolgáltatását, tehát ellehetetlenül a nyugdíjrendszer II. pillére. A szabályozónak elvileg késznek kell lennie egy ilyen probléma kezelésére.

A probléma természetesen csak akkor létezik, ha elvetjük – mint ahogyan egyébként javasolom – az egyetlen központi szolgáltató gondolatát. Akkor sem létezik, ha a fenti lehetőségek közül az állam elfogadja a „modellszolgáltató”, vagy az állami csúcskockázati viszontbiztosító gondolatát – igaz ha ezek rákényszerülnek, hogy végső szolgáltatóként működjenek, akkor eredeti koncepciójukkal szemben, végső soron központi szolgáltatóvá válnak.

A végső szolgáltató iránti igény csak akkor vetődik fel, ha a kötelező járadék szabályozása olyannyira ellentmondásos lesz, hogy a szolgáltatók önként nem mernek belevágni az üzletbe, mert az vagy beláthatatlan számukra, vagy biztosan veszteséges. Tehát – tekintve, hogy tele van az ország olyan pénzügyi szolgáltatókkal, amelyek ugranak minden új piaci lehetőségre – végső szolgáltatóra rossz, ellentmondásos szabályozás esetén van szükség. Olyankor, amikor a szabályozó ugyan a versengő szolgáltatók koncepciójából indul ki, de a szabályozás révén úgy megköti a kezüket, hogy azok inkább nem vágnak bele önként az üzletbe. Erre példa lehet, hogy meghagyják azt a jelenlegi előírást, hogy a kötelező járadék indexálása legalább az I. pillér járadékának megfelelő legyen, de hírét véve annak, hogy a potenciális szolgáltatók ennek úgy próbálnak eleget tenni, hogy a díj nagy részét a politikai kockázatra teszik félre, csökkentve a lehetséges járadékszintet, központi járadéktáblát írnak nekik elő, amely nem vet számot a politikai kockázattal. Magyarán ha a szabályozó a rossz szabályozás által keletkezett problémát (itt a járadék indexálásának alsó korláthoz kötése), egy még rosszabb szabállyal (annak megtiltása, hogy ehhez a szolgáltatók alkalmazkodni tudjanak) próbál közömbösíteni.

Mivel a jelenlegi, nem komplett járadék-szabályozásban van tendencia az önkényes szabályokra, ezért a probléma valós, ugyanakkor egyelőre abból indulok ki, hogy van esély a koherens szabályozásra, ami eliminálja a problémát, ezért külön nem is foglalkozom vele, csak veszélyként felvetem ezt a lehetőséget.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a végső szolgáltató kérdése még egy szempontból felvetődik: előfordulhat-e, hogy bár vannak járadékszolgáltatók, de a járadék vásárlására kötelezett egyén nem tud kivel szerződni, mert mindegyik szolgáltató elutasítja őt. Ehhez természetesen az szükséges, hogy a szolgáltatóknak legyen ilyen joga – akár úgy, hogy a törvény ezt kimondja, akár úgy, hogy nem rendelkezik erről a kérdéssel. Úgy vélem azonban, hogy a törvénynek célszerű kimondania, hogy járadék esetében – ha az ügyfél egyébként, bizonyos általános feltételeknek megfelel (betöltött bizonyos kort, magánnyugdíjpénztári tag, nyugdíjas, a tőkéje megfelelő nagyságú) – a szolgáltató nem utasíthat el egyetlen biztosítottat sem, akár megkötni akarja a járadékbiztosítást, akár egy már megkötött járadékbiztosítást akar átvinni egy másik szolgáltatóhoz. A törvény ezt annál könnyebben megteheti, mert normál esetben igazából nincs különösebb indok amellett, hogy egy biztosító bárkit is elutasítson, aki járadékot akar vásárolni, hiszen a biztosító számára rossz kockázatok a járadék esetében a legegészségesebb emberek, ami viszont más szempontból a leginkább normális helyzetet jelenti. A járadékok esetében – mint fentebb már kifejtettem – nincs is gyakorlata a kockázat-elbírálásnak, tehát az ügyfelek belépéskori szelektálásának. Természetesen az unisex járadék előírása bizonyos értelemben eltér a normál esettől, ilyenkor, pl. a nők szisztematikus elutasítása a biztosító szempontjából előnyös lenne, ezért az unisex tábla más oldalról is megköveteli, hogy az elutasítás tilalma expliciten is ki legyen mondva.

A szolgáltató nyereségének a kérdése

Kérdés, hogy a járadékszolgáltató nyereségének kell-e valamilyen korlátot szabni. A probléma azért merül fel, mert az ügyfelek számára a kötelező járadék vásárlása a törvény erejénél

fogva kötelező, így célszerű lenne elkerülni, hogy a törvény pénzügyi szervezetek egy köre számára ezzel a kötelezéssel méltánytalanul nagy nyereséget garantál.

Ha feltehető, hogy a szolgáltatók között verseny van, az ügyfelek számára a piac jól átlátható, s szabadon tudnak váltani a szolgáltatók között, akkor – esetleg néhány nagyon általános szabály kivételével – a nyereség korlátozásával külön nem kell foglalkozni, mert a verseny azt úgylis megfelelő szintre szorítja le. Ebben az egész tanulmányban ebből a koncepcióból indulok ki, így úgy vélem, hogy nem kell külön korlátozás, de ez csak akkor igaz a piac és a szabályozás tényleg ilyen. Ha nem, akkor felvetődik a mesterséges korlátozás kérdése is.

Amennyiben – az itt javasoltak ellenére a pénztárak is szolgáltathatnak járadékot – számukra a nyereséget – lévén non-profit intézmények – meg kellene tiltani⁵⁴.

Profitérdekelt biztosítók (biztosító társaságok) esetében a nyereségesség korlátozására elegendőnek tartom azt, hogy a járadék-tartalékon elért hozamból a biztosítónak járó részre felső korlátot állapít meg a szabályozás. Ezt a felső korlátot úgy kell megállapítani, hogy az már tartalmazza a vagyongazdálkodó díját is.

A lehetséges szolgáltatás minimalizálása

A szolgálat számára fontos praktikus kérdésként merül fel, hogy vajon a szolgáltató köteles akármilyen kicsi járadékot is fizetni, vagyis nagyon kicsi tőkét is kötelező neki járadékra váltani, vagy sem? Mivel a kérdéstről a jelenlegi szabályozás nem rendelkezik, ezért úgy tűnik, hogy igen, de kérdés, hogy ez jól van-e így? A szolgáltató számára nyilvánvalóan a nagyon kicsi járadék folyósítása ráfizetéses, hiszen a folyósítás költsége nagyobb lesz, mint amekkorát a járadék díjában a szolgáltató el tud számolni. A szolgáltató ezért az ilyen járadékokon elért veszteséget megpróbálja ráterhelni a többi biztosítottra, így ez a többi biztosított számára is előnytelen lesz. Végül nem biztos, hogy az érintett ügyfélnek megéri-e, hogy havonta kap egy szolgáltatótól egy olyan kicsi összeget, amellyel szinte semmit sem tud kezdeni?

A fentiek miatt indokolt lenne – gazdaságossági megfontolásokból – minimum járadéktagot megállapítani. A kérdés amúgy másként vetődik fel azoknál, akik választhatják a járadékot, s akiknek kötelező arra váltani a járadéktőkéjüket.

Az önkéntesen választható járadéknál (akik 15 évnél rövidebb magánnyugdíjpénztári tagság után mennek nyugdíjba) minden további nélkül indokolható lenne megtiltani, hogy a járadéktag egy bizonyos szint alatt legyen, tehát célszerű lenne az Mpt.-t úgy módosítani, hogy egy bizonyos szint (pl. havi 5.000 Ft – illetve a minimális gazdaságosan utalható pénzösszeg) alatt a szolgáltató visszautasíthatja az ügyfél igényét a járadékosításra.

A kötelező járadéknál az abszolút visszautasítás problematikus, viszont itt három másik megoldás szóba jöhet, akár úgy is, hogy mindhárom lehetővé teszi a jogalkotó:

1. Az ügyfél egy bizonyos havi járadékszint alatt, az emiatt túl alacsony járadéktőkét visszautalhatja az I. pillérbe, s csak az I. pillér fizet számára összevont járadékot. Az összevont járadék II. pillérre vonatkozó induló járadék-része viszont akkora lenne, amennyi a II. pillérben járna (függetlenül attól, hogy ez az I. pillér járadékának 1/3-ánál kisebb, vagy nagyobb), viszont a későbbiekben az I. pillér szabályai szerint indexálna.

⁵⁴ Ez más oldalról is megvilágítja, hogy miért nem lehet a pénztáraknak szavatoló tőkéje, hiszen annak forrása alapvetően a pénztár nyeresége lehetne, ami non-profit intézményeknél fából vaskarika. Érdekes, hogy a szabályozás a biztosító egyesületeket viszont pont erre a fából vaskarikára készíti – de ez már más kérdés.

2. A szolgáltató, bizonyos szintű havi járadék alatt megtagadhatja, hogy havi járadékot adjon az ügyfélnek, de az ügyfél választhat, hogy
 - a. ha ez lehetséges (vagyis a járadék fel tud nőni megfelelő szintre) az ügyfél dönthet úgy, hogy a járadék csak később induljon meg, akkor, amikor már a biztosított elég idős ahhoz, hogy az induló járadéktökből vásárolható járadék már elérje a minimumot (pl. havi 5.000 Ft.-ot)
 - b. ebben a kivételes esetben nem havi, hanem éves ütemezésben kéri a járadék kifizetését.

Természetesen ezek az alternatívák csak akkor merülhetnek fel, amikor az ügyfél egyébként már a szabályok szerint jogosult lenne járadékot vásárolni.

A túl alacsony induló díj kockázata

A szolgáltatókkal kapcsolatos egyik fontos probléma, hogy célszerű lenne elkerülni azt, hogy a szolgáltatók felelőtlenek lehessenek. A felelőtlenység leginkább abban nyilvánulhat meg, hogy egyes szolgáltatók túl alacsony díjakkal próbálják meg ügyfeleket toborozni, s végül hosszabb távon emiatt képtelenek lesznek fizetni a megfelelő járadékokat, s csődbe mennek. A probléma az, hogy a járadék jellege miatt egy ilyen hibás stratégia viszonylag hosszabb távon üzhető, s a végén az érintett ügyfelek fizetik meg ennek az árát.

A problémának nem jó kezelése lenne, ha az állam erre az esetre, a szolgáltatók befizetéseiből garancialapot állítana fel (a meglévő alap funkcióit bővítené), mert ez bizonyos értelemben ösztönözné is az ilyen gyakorlatot, hiszen azt a megnyugtató érzést biztosítaná az ilyen stratégiát fontolgató szolgáltató vezetőknek, hogy végső soron nem fognak kitolni az ügyféllel, ha nem jön be, amit terveztek, az állam megmenti az ügyfeleket.

Úgy vélem ugyanakkor, hogy a fentiekben kifejtett bizonyos javaslatok összességében ezt a célt is szolgálják. Érdeemes ezt röviden bemutatni, hogy tudatosuljon, ha a szabályozó ezeket valamilyen oknál fogva mégsem fogadná el, akkor azok ez ellen a veszély ellen sem védenek.

A legfontosabb védelem ez ellen a kockázat ellen a kötelezően előírt halandósági táblák alkalmazása. Közvetlenül úgy tűnik, hogy a díjszámításra kell előírni ilyen táblát, de ez nem feltétlenül van így. Elég az, amit fent javasoltam, vagyis a tartalékolásra kötelező táblákat előírni, kiegészítve azzal a szabállyal, hogy a tartaléknak 100%-ban feltöltöttnek kell lenni, hiszen ez a két szabály együtt már a tartam elején korlátozza a túl alacsony díj lehetőségét.

Amennyiben a központi halandósági tábla alkalmazása nem lenne kötelező, akkor a szolgáltatókat kötelezni kellene arra, hogy a központi halandósági tábla szerinti nettó díj (induló díjtartalék), és a tőle lefele eltérő nettó díj (induló díjtartalék) különbségét a normál szavatoló-tőke felett képezzék meg. Amennyiben a szolgáltatónak nincs szavatoló tőkéje, akkor tudomásul kell venni, hogy a járadék növekedésére, de még nominális szintjének a tartására sem lehet semmiféle előírást tenni, s ebben az esetben minden kockázatot közvetlenül az ügyfél visel, a túl alacsony induló díj esetében pl. azt, hogy esetleg többször is csökkenni fog tartam közben a járadéka.

Ha a halandósági tábla rögzített, akkor a technikai kamatláb emelésével lehet a díjat csökkenteni. A technikai kamatláb emelése akkor vezet problémához, ha a szabályozó – a fent kifejtett javaslatokkal ellentétben – minimum előírást ad az indexálásra, magasabb technikai kamatlábbal ugyanis ezt nehezebb elérni. A technikai kamatláb emelése – ha nem társul alapos tájékoztatással – alkalmas az ügyfelek megtévesztésére, ugyanis nem biztos, hogy tudatosodik bennük, hogy ez a későbbiekben a járadék várható alacsonyabb növekedésével jár majd. Ha viszont különböző technikai kamatlábak lehetségesek, s jó az ügyfelek tájékoztatása erről, akkor ez az ügyfelek szelekciójához vezet, hiszen a várhatóan alacsonyabb élettartamú

biztosítottak a magasabb technikai kamatlábú szolgáltatót, a magasabb várható élettartamúak az alacsonyabb technikai kamatlábú szolgáltatót választják, ami felborítja a kalkulációjukat. Összességében ezek miatt célszerű az egységes technikai kamatláb előírása. Ebből a szempontból nem az a fontos, hogy az egységes kamatláb 0%, vagy annál nagyobb, lényeg az, hogy ettől a szolgáltatók ne térhessenek el. (Természetesen a magam részéről továbbra is fenntartom, hogy az egységes kamatláb 0% legyen!)

A járadék feltételei, az ügyfelek járadékkal kapcsolatos opciói

Az, hogy a kötelező járadék az aktuáriusi korrektség elvei alapján számított, kötelezően megkötendő, felhalmozott tőkén alapuló járadék, az I. pillér járadékához képest, amit kiegészíteni rendeltetett, nagyobb rugalmasságot tesz lehetővé, s ezzel a nagyobb rugalmassággal a szabályozás során célszerű is élni. Ezzel egyrészt vonzóbbá lehet tenni az ügyfelek számára az egész II. pillért, másrészt viszont így modellként szolgálhat az I. pillér továbbfejlesztésére (pl. annak NDC alapú reformja esetén).

Paradox módon az alábbiakban nem ott javasolok rugalmasságot, ahol a kötelező járadék kezdeti (jelenleg érvényes, de általam gyökeresen megváltoztatni javasolt) szabályozása tette ezt (a technikai kamatláb tág határok közötti választhatósága, a különböző típusú járadékok közötti választási lehetőség, öröklés), hanem egészen máshol, sőt a jelenleg érvényes, előbb idézett választási lehetőségeket radikálisan csökkenteni javasolom – mint ez a fentiek alapján már világossá vált.

A főbb rugalmasságok, amit – szerintem - be lehet vinni a kötelező járadék rendszerébe:

- a járadék megindulásának megválasztása
- a járadék időleges felfüggesztésének és újraindításának a lehetősége
- a túl alacsony járadéktőke kiegészítésének lehetősége
- a szolgáltatók közti váltás (hordozhatóság) lehetősége

Az alábbiakban ezekkel, illetve a járadék más fontos feltételeivel, mint a korhatár, öröklés, stb. foglalkozom.

A járadék feltételei, korhatár, illetve a járadék megindulása, egyszeri befizetés

A járadékkal kapcsolatosan mindenekelőtt javasolom leszögezni, hogy az havi járadék (nincs 13., 14., stb. havi járadék) – kivéve, amikor az alábbiak szerint a gyakoriság éves. Célszerűnek tartom megállapítani a járadéktagok esedékességének az idejét is, mondjuk a naptári hónap első munkanapjában.

Technikai részletkérdésnek tűnik, de – költségtakarékosság okán – meg lehetne engedni a szolgáltatónak, hogy előírja, hogy csak számlára teljesít, postai úton nem⁵⁵.

Szintén magától értetődőnek tűnik, de jó leszögezni: a biztosító – ha egyébként szolgáltató kötelező járadékot - nem utasíthat el egyetlen biztosítottat sem, aki nála akar kötni, vagy hozzá akarja átvinni megindult járadékát. Kivételt jelent, ha a biztosító bejelentette, hogy nem köt új üzleteket, s meglévő állományát kezeli csak kifutásig. Ekkor átlépőt sem kötelező fogadnia, viszont tőle lehetnek átlépők.

⁵⁵ Ugyanakkor ezt célszerűbb lenne tágabb összefüggésbe helyezni, vagyis az államnak azt kellene megszervezni, hogy az I. pillér járadéka is számlára érkezzon, de a nyugdíjasok számára elérhető legyen egy olcsó díjú számla, hogy ezt ne éljék meg teherként, s a pénzügyi szolgáltatók se tudják ezt a nyugdíjasok számára előnytelenül kihasználni. Ugyanakkor – mint másutt kifejtem – a számlás átutalással elveszik a postás kézbesítés azon előnye, hogy nagy eséllyel értesül időben az ONYF a biztosított haláláról.

A kötelező járadékra jogosultság fontosabb feltételeit az alábbiak szerint javaslom szabályozni:

- 2013. január 1.-től az kaphat kötelező járadékot (magát a járadékot nevezve így, nem a szolgáltatóját!), aki magánnyugdíjpénztári tag (volt a járadék megindulásáig – utána már nem számít annak!), s eleget tesz a járadék megindulásával kapcsolatos alábbi feltételeknek⁵⁶
- A járadék akkor indulhat meg, ha:
 - A tag nyugdíjba vonult, és egyébként szeretné, ha megindulna a járadék⁵⁷. A tag a nyugdíjba vonulás után bármikor indíthatja a járadékot.
 - elegendő tőkéje gyűlt össze, vagyis az elegendő egy előre meghatározott minimális induló szintű járadékra
- Ha nyugdíjba vonuláskor a tag tőkéje nem elegendő egy előre meghatározott minimális szintű induló járadékra, akkor a tag választhat a következő lehetőségek közül
 - Egyszeri befizetéssel a megfelelő szintűvé, vagy magasabbá (legfeljebb az alábbi, maximális szintűvé) egészítheti ki a tőkét.
 - Vár, hogy a tőkéje tovább növekedjen, s később elegendő legyen a minimális szintű induló járadékra. Várakozás közben bármikor meggondolhatja magát és akkor is választhatja az alábbi két lehetőséget
 - Kéri, hogy tőkét utalják vissza az I. pillérbe, s a belőle vásárolható járadékot adják hozzá az I. pillérből kapott járadékhoz
 - Kéri, hogy a járadék havi helyett, éves gyakoriságú legyen, ahol meghatározhatja, hogy az éven belül melyik hónapban kapja ezt a járadékot.
- Az egyszeri befizetés lehetősége a járadék indulásakor nem csak a minimális alatti, hanem a maximális el nem érő szintű járadék esetén is fennáll, a maximális szintig.⁵⁸
- Ha a magánnyugdíjpénztárban összegyűlt tőke akkora, hogy a belőle vásárolható járadék meghalad egy bizonyos maximális szintet, akkor csak eddig a szintig lehet belőle járadékot vásárolni, a tőke többi részét a tag egy összegben megkapja

⁵⁶ *Vagyis a 15 éves várakozási időt – 2013-tól - eltörölni javaslom, s a megfelelő tőkenagyság feltételével helyettesíteném. 2012 végéig pedig – mint alább látszik majd – nem nyújtanék semmifajta garanciát arra, hogy valaki tud járadékot vásárolni, de ha tud, akkor ezt megteheti.*

⁵⁷ *Vagyis az I. pillér járadékához nem egy-az-egyben kötöm a II. pillér járadékát, hanem csak féloldalasan: előbb nem indulhat meg annál, de később igen, ha az ügyfél így dönt, illetve ha – mivel a járadék megindulásának többi feltétele nem teljesül – nem dönthet másképp. Elvileg lehetne a II. pillér járadékát teljesen is függetlenné tenni az I. pillértől, vagyis – ha az ügyfélnek van elég tőkéje – előbb is megindulhat, mint, hogy nyugdíjba megy. Ez egy lehetőség, amivel akár élhet is a szabályozó. Ami miatt jómagam elvettem az az, hogy a kötelező járadék kiegészítő jellegű nyugdíjővedelem, s ha nincs mit kiegészíteni (nem ment még nyugdíjba), akkor önmagában nem áll meg, viszont a másik rész (az I. pillér járadéka) igen. Ha a szabályozó mégis úgy döntene, hogy a kötelező járadék előbb is megindulhat, mint ahogy nyugdíjba vonulna a tag (pl. mert már csak rész munkaidőben dolgozik, s a járadék a csökkent munkajövedelmét egészíti ki), akkor célszerű megállapítani egy minimális kort is – pl. 50 évet, ami előtt nem kérhet járadékot, elegendő tőke esetén sem.*

⁵⁸ *Fontos megjegyezni, hogy az egyszeri befizetést csak akkor engedem megengedni, ha van maximális szintű járadék, ha nincs, akkor veszélyes, mert antiszelektív hatású, hiszen főleg a várhatóan magas élettartamú biztosítottak fognak ezzel a lehetőséggel élni. Azt is fontosnak tartom, hogy erre csak a járadékra váltáskor, s ne korábban kerüljön sor, ugyanis az I. és II. pillér között a tőkegyűjtési szakaszban megengedett pénzmozgások (rokkantság esetén) nehezé teszik annak elkülönítését, hogy mit fizetett be ide önként az ügyfél, s mit a törvény erejénél fogva. Emiatt valójában nem vagyok híve a 8% önkéntes 10%-ra való kiegészítésének sem, az egyéb pénzeit az ügyfél más megtakarítási formákban – pl. önkéntes nyugdíjpénztárban – gyűjtse.*

A járadék felfüggesztése, újraindítása

Ha a megindult járadék nem éri el a maximális lehetséges szintet⁵⁹, akkor annak folyósítását – az ügyfél kérésére – bármikor fel lehet függeszteni. A felfüggesztés maximum addig folytatódhat (illetve történhet meg újra), amíg a járadék a maximális lehetséges szintet el nem éri – ha az ügyfél addig nem indította volna újra a járadékot, az automatikusan újraindul. Az automatikus újraindítás, illetve a járadékmaximum elérése után többé már nem függeszthető fel, de a járadékmaximum alatt bármikor újra felfüggeszthető és újra indítható. A felfüggesztett járadék – a maximum elérése előtt – bármikor újraindítható.

Felfüggesztés alatt az ügyfél tartaléka továbbra is járadék-tartalékként viselkedik⁶⁰ (ezért nem is örökölhető!), azzal a különbséggel, hogy a rendszeres járadéktagok ilyenkor növelik (nem csökkentik) a tartalékot – mintha az ügyfél azt megkapná, s közvetlenül befizetné a járadék-tartalékba.⁶¹ Emiatt minden hónapban emelkedik is ez a járadéktag, ami aztán újra ott is marad a tartalékban. A járadéktag minden hónapban olyan mértékben emelkedik, ahogyan az a havi járadéktag aránylik a járadék díjtartalékhoz.⁶²

Felfüggesztés alatti halál esetén, garanciaidő nélküli járadék esetén ugyanaz történik, mintha nem lenne felfüggesztve a járadék, vagyis az egyszemélyes járadék kifizetés nélkül megszűnik, a kétszemélyes járadék egyszemélyessé válik, de a felfüggesztés megmarad. Elöl garanciaidős járadék (ha van egyáltalán ilyen) esetében, garanciaidő alatt a garanciaidő további részére megindul a járadék, garanciaidőn túl pedig megszűnik, hátul garanciaidős járadék esetén pedig (ha van egyáltalán ilyen) szintén megindul a járadék a garanciaidő tartamára.⁶³ A járadékot a hátul garanciaidő tartama alatt már nem lehet felfüggeszteni.

Kérdésként merül fel, hogy már megindult (illetve akár éppen felfüggesztett) járadék esetében is lehet-e egyszeri befizetést teljesíteni (természetesen ekkor is csak a maximum szintig)? Szerintem ezt elvileg meg lehet engedni, ugyanakkor az ilyen tartam közbeni befizetést annyiban különbözően kezelném a járadék megindulásakor tett egyszeri befizetéssel, hogy járadékra való átváltásakor nem a díjtáblát, hanem a tartalékoláshoz használt differenciált táblát használnék, hogy elkerüljük a szolgáltatónál az e miatti nyereséget vagy veszteséget.

A szolgáltatók közti váltás (hordozhatóság)

Hagyományos, önkéntes alapon kötött életbiztosítások esetében a biztosítás tartama alatti szolgáltató-váltás gondolata fel sem vetődik, maximum úgy, hogy az ügyfél az egyik biztosítónál lévő szerződését (nagy veszteséggel) felmondja, s egy másiknál köt egy másik

⁵⁹ Azért kötöm ehhez a felfüggesztést, mert különben ki lehetne játszani a maximális szintet ezzel a módszerrel – bár valószínűleg nem ez a kijátszás lenne a célja annak, aki ezt tenné.

⁶⁰ Tehát pl. nem alakul át egyszerű kamatozó instrumentummá, mint ami volt a járadékvásárlás előtt a magánnyugdíjpénztárban.

⁶¹ Csak érdekességként: lehetne azt a szabályozást is választani, hogy a felfüggesztett járadéktagok külön számlán gyűlnek az ügyfélnek, amit az később egyben fel is vehetne. Én ezt a biztosító számára nehezen tervezhető likviditás miatt inkább elvetném, hiszen ez azt jelentené, hogy a tervezhető járadék-kifizetések közé egy bizonytalan időpontú kifizetést is beteszünk.

⁶² Ez másképp azt jelenti, hogy a járadéktag emelkedését (ami technikailag egy új, az emelkedés mértékének megfelelő járadék vásárlását jelenti az előző járadéktagon, mint díjon) nem az előírt unisex díjtábla alapján számolja ki a szolgáltató – mint azt a járadék indulásakor tette -, hanem a tartalékoláshoz használt differenciált halandósági táblával (vagyis ügyfélkörönként különbözővel). Ezzel a módszerrel el lehet kerülni, hogy a járadék felfüggesztése miatt a szolgáltatónak vesztesége, vagy nyeresége keletkezzen a díjszámításhoz és a tartalékoláshoz használt különböző halandósági táblák miatt.

⁶³ Ebből látszik, hogy az elől garanciaidő alatt felfüggeszteni a járadékot veszteséget okozhat a biztosítottnak, de a felfüggesztés ütközik is a garanciaidő koncepciójával (egyik esetben az ügyfél korai halálra számít, a másik esetben távolíra).

szerződést (újabb nagy kezdeti költségekkel). A díjtartalékkal való elszámolás, illetve ennek mozgatása az, ami – szemben a nem életbiztosításokkal általában, pl. a kötelező gépjármű felelősségbiztosítással – nehezzé teszi a szolgáltatók közti váltást. Ez maga főleg abból adódik, hogy az egyes életbiztosítások fontos részletei (használt technikai kamatláb, halandósági tábla, a szolgáltatások pontos definíciója) szolgáltatóról szolgáltatóra nagymértékben különböznek, a biztosítónak nem érdekük ezeket egységesíteni, a központi szabályozó pedig, általában nem érez elegendő indokot amellett (annál inkább sokat ellene), hogy ezt az egységesítést megtegye. A kötelező járadék esetében azonban a szolgáltatás és a paraméterek (technikai kamatláb, halandósági tábla) egységesítése mellett, a szolgáltatók közti váltás lehetővé tételén felül is elegendő érv szól, ezzel az egységesítéssel viszont a szolgáltatók közti váltás is lehetővé válik, amivel célszerű élni.

A már megindult járadék esetében a szolgáltatók közti váltás lehetővé tétele mellett elsősorban az szól, hogy a szolgáltató ne csak megkötéskor versenyezzen az ügyfeleiért, hanem a már megszerzett ügyfeleit is próbálja meg megtartani, vagyis próbáljon meg minél jobb hozamot biztosítani részére. Más oldalról viszont ez a lehetőség egy erős eszközt ad az ügyfelek kezébe, ha időközben kiderülne, hogy nem megfelelő szolgáltatót tüntetett ki bizalmával.

Mint mondtam, a szolgáltató váltás akkor lehetséges, ha a járadék feltételei egységesek (lényegében nincs az a sok választási lehetőség a garanciaidős és nem garanciaidős járadékok között), a kamatláb és a (tartalékolásnál) használt halandósági táblák⁶⁴ rögzítettek. Mivel magát a szolgáltató váltást, mint lehetőséget nagyon pozitívnak tartom, ezért úgy is lehet fogalmazni, hogy ez egy újabb érv a fenti paraméterek rögzítése mellett. Másképp, ha valaki a rögzítés ellen érvel, akkor figyelembe kell vennie, hogy ezzel ezt a váltást is lehetetlenné, vagy legalábbis nagyon nehezzé teszi.

Ugyan amellett vagyok, hogy a megindult járadék viszonylag szabadon hordozható legyen a szolgáltatók között, de azért praktikus okokból ezt bizonyos mértékig korlátozni, illetve szabályozni kell. Úgy gondolom, hogy elegendő azt megengedni, hogy a biztosított maximum évente egyszer váltson biztosítót. Ha a szabályozás a BEK járadékot írja elő, akkor nem fontos szabályozni, hogy ez pontosan mikor legyen az év során, ha viszont a hagyományos járadékot, akkor célszerű lehet azt közvetlenül a többlethozam visszaosztása utánra időzíteni, hogy ne legyen gond az arra az évre még járó, de még ki nem osztott többlethozam elszámolásával, mikor az ügyfél elhagyja a régi szolgáltatóját.

Amikor az ügyfél elhagyja az egyik szolgáltatót, akkor a díjtartalékát (amely a központilag előírt differenciált halandósági tábla szerint van kalkulálva), viszi magával a másik szolgáltatóhoz, ahol ugyanolyan típusú, és összegű járadékot kap, mint az előző szolgáltatónál. A tartalékoláshoz előírt központi tábla és egységes technikai kamatláb miatt ez egyértelmű – ebből is látszik, hogy a tartalékoláshoz a központi tábla előírása létfontosságú, ha engedni akarjuk a tartam közbeni szolgáltató-váltást. Ez nem azt jelenti, hogy egyetlen tábla lehet csak, de azt igen, hogy ha többféle tábla van (többféle kockázati csoport szerint), akkor minden szolgáltatónál csak ugyanazok a csoportok lehetnek, vagyis az ügyfelek differenciálását is központilag kell előírni (ahogyan fent egyébként javasoltam is). A technikai kamatláb rögzítése is fontos, mert különben különböző technikai kamatlábat alkalmazó szolgáltatók között ugyanahhoz a tőkéhez nem ugyanolyan szolgáltatás tartozik. Ugyanakkor elvileg elképzelhető szolgáltató-váltás különböző technikai kamatlábat alkalmazó szolgáltató között is, de a járadékok változása miatt ez bonyolultabb mechanizmust igényel, mint ha

⁶⁴ *Lehetnek differenciáltak, de egyértelmű legyen, hogy melyik biztosítottra melyik tábla – pl. diplomás nők – vonatkozik.*

rögzítve lenne a kamatláb (mint ahogyan egyébként más okokból is ezt javasolom). A halandósági táblák esetében ilyen engedékenység már szinte lehetetlenné tenné a szolgáltatók közötti váltást.

Mivel a tartalék felszabadítása annál a szolgáltatónál, amelyet az ügyfél elhagy, problémát okozhat (hiszen az be van fektetve), ezért fontos előírás, hogy a váltás szándékát az ügyfélnek több hónappal előbb be kell jelentenie, hogy a biztosító tervezni tudja ezt a kifizetést is. Ugyanakkor nem szükséges, hogy a tartalékot a biztosítók egymás közben készpénzben adják át. Először is, minden további nélkül kliringelhetnek, tehát az ide-oda mozgó ügyfelek tartalékát beszámíthatják, s csak a különbséget mozgatják. Ebből a szempontból célszerű, ha a váltás egy naptári időszakban történhet csak az egész szektorban. Másodsor: a biztosítók megállapodhatnak abban is, hogy ha a tartalék fedezete tőzsdei befektetés, akkor ezt közvetlenül adják át egymásnak a tartalék fejében (hiszen ezeknek egyértelmű napi árfolyamuk van).

Váltás a különböző típusú járadékok között

Ha a szabályozó elfogadja azt a fenti javaslatomat, hogy csak kétféle típusú járadék legyen, a garanciaidő nélküli egyszemélyes, és a garanciaidő nélküli kétszemélyes járadék, s legyen rögzítve, hogy mely ügyfelek, melyiket vehetik, akkor gyakorlatilag nincs probléma a járadéktípusok váltásával kapcsolatosan. A különböző típusú járadékok közötti váltás ekkor lényegében csak házasságkötéskor, váláskor, illetve a már nyugdíjas házastárs házastársának nyugdíjba vonulásakor merül fel e két járadék közötti kötelező váltásként.

Amennyiben a szabályozó meghagyja a jelenlegi helyzetet, s az ügyfél nagyon sokféle járadék között szabadon választhat, akkor felmerül a kérdés, amiben a szabályozónak állást kell foglalnia: tartam közben az ügyfél megváltoztathatja-e a járadék típusát, vagy sem, például feladhatja-e a garanciaidejét, vagy vehet fel újat, stb.. Mivel nem javaslom, hogy legyen sokféle járadék, nem akarok állást foglalni ebbe a kérdésben, de felhívnom a figyelmet, hogy már a járadékok közötti kezdeti választási lehetőség is komoly antiszelekciót okoz, a tartam közbeni választási lehetőség ezt csak fokozza.

Öröklés

Bár szakértők számára egyértelmű, azért fontosnak tartom leszögezni, hogy megindult járadék esetében semmiféle öröklésnek nincs helye – kivéve természetesen a kétszemélyes járadék, illetve a halandósági puffer esetét. A kétszemélyes járadék esetében a járadék folytatódása az egyik biztosított halála után persze elvileg nem öröklés. Ha viszont a szabályozó elfogadja azt a javaslatomat, hogy pufferként egy feltételes haláleseti szolgáltatást is illesszenek be a járadékba, akkor arra kell valami öröklési szabályt mondani – ami persze a biztosítási jog szerint nem öröklés, hanem kedvezményezettség. Legegyszerűbb, ha a kedvezményezettet a biztosított szabadon megállapíthatja, megváltoztathatja, de lehetséges, hogy – a biztosított rendelkezésének hiányában – célszerű valamilyen alapértelmezést is adni erre. Lehet ez pl. a legközelebbi hozzátartozó, vagy az, hogy ezt a biztosított temetkezési költségeire kell fordítani.

Megjegyezném még, hogy mivel – a fentiek alapján – a felfüggesztett járadék is járadékként funkcionál a felfüggesztés alatt, ezért az sem örökölhető!

Az örökléssel kapcsolatosan számot kell vetni azzal, hogy a magánnyugdíjpénztár fontos vonzereje volt ez a tulajdonság. Magát a garanciaidő lehetőségét is, mint választható opciót a járadékos szakaszban, azért találták ki, hogy az örökölhetőség ne egyik napról a másikra szűnjön meg. Az örökölhetőséggel kapcsolatban – a fentiekre tekintettel – az alábbi megjegyzéseket lehet tenni:

- A fentiekben az antiszelekció kiküszöbölése érdekében a garanciaidő eltörlését javasoltam. Fontos megjegyezni, hogy az antiszelekció problémáját magát nem csak a garanciaidő eltörlése, hanem annak standardizálása (a garanciaidő pl. 5 év, nem több és nem kevesebb), és kötelezővé tétele is megoldja. Én magam azért vagyok az eltörlés mellett, mert általában nem látom a dolog funkcióját.
- Ha javaslatom szerint eltörlik a garanciaidőt, azért az örökölhetőség sok vonatkozásban megmarad az én javaslatom szerint, amelyek szerintem kiváltják azt. 3 tényezőt említenék itt: 1. javaslatom szerint el lehet halasztani a járadék megindulását a nyugdíjbamenetel utánra bármikorra – s addig örökölhető marad a megtakarítás teljes egészében. A biztosított tehát ezzel „be tudja lőni”, hogy meddig akarja, hogy örökölhető maradjon a megtakarítása. 2. a puffer bevezetése és öröklése is egyfajta általános hátul garanciaidőt jelent, tehát a garanciaidő – igaz feltételesen – megmarad és általános. 3 a járadék maximalizálása is funkcionálisan öröklési opció, hiszen a maximumon felüli megtakarítás felvehető és így örökölhető. Igaz ez csak a kiemelkedő megtakarítókra vonatkozik.
- A garanciaidő problémája a számla örökölhetősége miatt van. Az összhangot a tőkegyűjtési és a járadékos szakasz öröklési szabályai között ugyanakkor nem csak a garanciaidő bevezetésével, hanem a tőkegyűjtési szakasz öröklési szabályainak megváltoztatásával is el lehet érni, és a szabályozónak érdemes átgondolnia ezt a lehetőséget. Ezzel alább még foglalkozom.

Értesülés a biztosított haláláról

Az életjáradékot a biztosító havonta automatikusan folyósítja, de az csak a biztosított élete végéig (esetleg, ha a szabályozás engedi a garanciaidős járadékot: ez után a garanciaidő végéig) jár. Mivel a biztosító nem automatikusan értesül róla, hogy a biztosított meghalt, ezért minden további nélkül elképzelhető, hogy folytatja a járadék folyósítását a jogosultság megszűnése után is. Ez különösen akkor fordulhat elő, ha a járadékot nem a postás viszi ki, hanem számlára érkezik. Emiatt két dolog fontos:

1. a törvény szögezze le, hogy az ilyen túlfizetés a biztosítónak visszajár
2. el kellene kerülni ezeket a túlfizetéseket, tehát biztosítani, hogy a szolgáltató minél előbb tudomást szerezzen a biztosított haláláról.

Erre az utóbbira a következők főbb módszerek lehetségesek:

- A biztosító rendszeresen (pl. évente) Életbenléti nyilatkozat kitöltését kéri az ügyféltől, ennek hiányában felfüggeszti a járadék folyósítását
- A biztosító számlára történő fizetés helyett postai fizetést határoz meg, mint olyat, ami ugyan drágább, de nagyobb valószínűséggel kap visszajelzést a biztosított haláláról.
- A biztosító együttműködik az ONYF-el a járadékok kifizetésében, s az ONYF-től kap információt a biztosított haláláról

Ha a járadékba bele van építve a fentebb általam javasolt feltételes haláleseti szolgáltatás, akkor annak igénybe vétele egyben ösztönzést is jelent a hozzátartozóknak a haláleset bejelentésére is. Ebből a szempontból az – egyébként általam nem javasolt - választható hátul garanciaidős szolgáltatás is hasonlóan viselkedik, illetve bizonyos mértékig mérsékli a problémát (hiszen a túlfizetést be lehet számítani a garanciaidő szolgáltatásába), de nem szünteti meg azt.

Egyszemélyes és kétszemélyes járadékok

A fenti szabályok alapvetően az egyszemélyes járadék sajátosságait figyelembe véve lettek megfogalmazva. A legtöbb szabály minden további nélkül alkalmazható kétszemélyes járadéokra is, de néhány esetben pontosításra van szükség. Az alábbiakban ezt próbálom meg megtenni. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy – fenti javaslataim szerint kötelező járadék csak kétféle lehet, és az ügyfelek nem választhatnak közöttük, adott, hogy ki kap egyszemélyes, és ki kétszemélyes járadékot. A fontosabb eltérések a kettő között:

- Először is, fontos megjegyezni, hogy a kétszemélyes járadék kötelezése esetén a magánnyugdíjpénztárnak számon kell tartania a biztosított családi állapotát és annak változását, s azt is, hogy a házastárs magánnyugdíjpénztári tag-e, és ha igen, hol. A tagnak csak akkor kötelező kétszemélyes kötelező járadékot vásárolnia, ha a házastárs is magánnyugdíjpénztári tag, egyébként ő is egyszemélyes járadékot vásárol.
- Nem csak a magánnyugdíjpénztárnak, hanem a járadékot szolgáltató biztosítónak is nyilván kell tartania a biztosított családi állapotát, illetve ennek változását, s azt, hogy a házastárs magánnyugdíjpénztári tag, illetve kötelező járadékos-e.
- A kétszemélyes járadékhoz, legkésőbb a házaspár másodikként nyugdíjba menő tagjának nyugdíjba meneteléig egy szolgáltatóhoz kell vinniük a nyugdíjszámláikat! Ha az elsőként nyugdíjba vonult házastársnak már megindult a járadéka, akkor a második járadékos csatlakozásakor ő csak ahhoz a szolgáltatóhoz viheti a számláját, amelyik az első biztosított járadékát folyósítja, s csak a váltásra megengedett időpontban válhatnak – ha akarnak – de akkor közös elhatározással.
- A kétszemélyes járadék esetében is a biztosítottak megválaszthatják a járadék indulását, csak itt járadéknak két fázisa lehet (kivéve azt a ritka esetet, amikor a házaspár egyszerre megy nyugdíjba, vagy azt a kevésbé ritka esetet, amikor csak akkor kérik a járadék megindulását, amikor már mindketten nyugdíjban vannak). Ez a két fázis: 1. még csak az egyik házastárs megtakarítása alapján indult meg a kétszemélyes járadék, 2. már mindkét házastárs megtakarítása járadékra lett váltva. Ez alapján a következő lehetőségek vannak: 1. mikor még csak az egyik fél ment nyugdíjba, akkor ő eldöntheti, hogy kéri-e a saját tőkéje alapján a járadék megindulását, vagy sem. 2. ha az egyik fél nyugdíjban van, és megindult neki a járadék, s a másik fél is nyugdíjba vonult. Ekkor a 2. fél nem választhat, egyesítenie kell a számláját az első félével, s együttes kétszemélyes járadékot kell kapniuk. 3. A második fél úgy vonul nyugdíjba, hogy az első nyugdíjba vonult fél még nem kérte a járadék megindítását. Ekkor bármelyikük kérheti, hogy induljon meg a járadék, a másiknak nem kell hozzájárulnia.
- A minimális szintű járadék kétszemélyes esetben – amikor az még csak az egyik biztosított tőkéje után állapították meg – indokolt, hogy kisebb legyen az egyszemélyes minimumnál, hiszen szintje emelkedni fog a másik biztosított tőkéjének hozzáadásával. Hogy a szabályok konzisztensek legyenek, lehet azt mondani, hogy a minimumot itt az határozza meg, hogy ha a biztosított tőkéjéből egyszemélyes járadékot vásárolna, akkor annak el kellene érnie az egyszemélyes minimumot. Ha már két személy van nyugdíjban, akkor a minimumnak annyinak kell lennie, hogy az egyik biztosított halála után fizetendő egyszemélyes járadék érje el az egyszemélyes minimumot.⁶⁵ Ha nem elegendő a tőke erre a minimumra, akkor a biztosítottak ugyanazok közt a lehetőségek között választhatnak, mint az

⁶⁵ Vagyis ha ez mondjuk a kétszemélyes járadék 70%-a, akkor a kétszemélyes minimum az egyszemélyes $1/0,7 = 1,43$ -szereése.

egyszemélyes járadék esetében, azzal a különbséggel, hogy ha a tőkének az I. pillérbe való visszautalását választják, akkor ezt a házastársak csak úgy tehetik, hogy mindkettejük ezt választja, tehát kettőjük közös nyilatkozatára van szükség.

- A maximális szintű járadék az egyszemélyes maximum kétszerese⁶⁶ – akár még csak az egyik személy van nyugdíjban, akár már mind a kettő. Ha a második házastárs nyugdíjba vonulása után a maximum elérése miatt megkapja a tőkéje egy részét egy összegben, akkor azt meg kell osztania a korábban nyugdíjba ment házastárssal.
- A kétszemélyes járadék felfüggesztését is lehet kérni, de csak akkor, ha mindkét járadékos kéri azt. Újrarendítéshez elég az egyik fél kérése, de a másiknak is tudnia kell a kérésről.
- A felfüggesztett kétszemélyes járadék az egyik biztosított halála után akkor marad felfüggesztett, ha az így egyszemélyessé vált járadék nem éri el a maximumot. Ha igen, akkor automatikusan újraindul.
- A szolgáltató-váltáshoz is mind a két biztosított beleegyezése kell, ha már mindketten nyugdíjban vannak, s elég a már nyugdíjban lévőé, ha a másik fél még nincs nyugdíjban.
- Ha a szolgáltató alkalmaz életbenléti nyilatkozatot, akkor Kétszemélyes járadék esetében logikus lenne, ha a biztosítottak arról is nyilatkoznának, hogy a másik fél is életben van (hiszen kedvezőbb az életben maradt félnek a teljes járadékot kapnia, mint a csökkentettet)
- A halandósági puffert a kétszemélyes járadéknál célszerű úgy megkomponálni, hogy mindkét halálkor van haláleseti kifizetés. Első halálkor a kedvezményezett egyértelműen a másik fél, második halálra mindketten jelölhetnek kedvezményezettet (hiszen nem lehet tudni ki lesz az első).

Az I. pillérrel való kapcsolat problémái

A fentiekben általában úgy érveltem, hogy (pl. a II. pillér járadékának az I. pillér indexálásától való függése kérdésében) a két pillér szolgáltatása között a közvetlen kapcsolatokat meg kell szüntetni, mivel az eltérő működési logika miatt ezek nehezen, nagy költséggel teljesíthetőek, ha teljesíthetőek egyáltalán. Az alábbiakban ezt az érvelést kiterjesztem azokra a további területekre, ahol a szabályozás ilyen kapcsolatot feltételez.

Az I. pillérben speciális kezelésű csoportok

Számot kell vetni azzal, hogy jelenleg vannak bizonyos nem tisztázott kérdések az I. és II. pillér kapcsolatában, amelyről a törvény nem rendelkezik. Ugyanakkor ezeket a kérdéseket rendezni kell. A legfontosabb ilyen az, hogy hogyan kezeljük az I. és II. pillér közötti inkonzisztenciát abban a tekintetben, hogy a II. pillér javarészt nem tudja megadni azokat a kedvezményeket, amelyeket korábban bizonyos csoportoknak megadtak?

Jelenleg az I. pillérben bizonyos foglalkozási ágakra (pl. hivatásos fegyveresek, bányászok, táncművészek stb.) kedvezményeket adnak, s az ő II. pillérbeli nyugdíjukra az 1997. évi 82. Tv. (Mpt.) 4.§ (2) b) az alábbiakat mondja:

„(2) E törvény alkalmazásában:

- a) társadalombiztosítási nyugdíj: amit a Tny. társadalombiztosítási nyugellátásként megjelöl,

⁶⁶ Vagy ugyanígy számítjuk ki, mint a minimumot, vagyis a fenti példát alapul véve, itt is a maximális egyszemélyes járadék 1,43-szerese. Ezáltal mikor egyszemélyessé válik a járadék, akkor ugyanaz a maximum vonatkozik rá, mint az egyszemélyes járadékokra.

b) nyugdíjkorhatár:

1. az az életkor, melyet a Tny. az öregségi nyugdíjra való jogosultság feltételeként meghatároz,

2. a nyugdíjkorhatár betöltésével esik egy tekintet alá az az időpont, amelytől a pénztártag társadalombiztosítási nyugellátásban, így öregségi nyugdíjban (ideértve a korengedményes nyugdíjat, előnyugdíjat, bányásznyugdíjat, egyes művészeti tevékenységet folytatók öregségi nyugdíját, ideértve a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány által nyújtott öregségi nyugdíjat is, valamint a szolgálati nyugdíjat), a rokkantsági és baleseti rokkantsági nyugdíjban (ideértve a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány által nyújtott rendszeres rokkantsági segélyt is), továbbá növelt összegű öregségi és munkaképtelenségi járadékban részesül, ...”

j) nyugdíjszolgáltatás: a nyugdíjkorhatár elérésekor, vagy *a pénztártag kérése alapján a nyugdíjkorhatár elérése után, ... folyósított nyugdíjjáradék, ...*,”

Elég logikus viszont, hogy ezek a magán-nyugdíjpénztári tagok esetében, akik (függetlenül attól, hogy önkéntes belépés révén, avagy a törvény előírásából eredően váltak taggá!) a megfelelő járadékszintet emiatt a kordedvezmény miatt, a nyugdíjba vonulástól kezdve nem lehet elérni. Viszont az is látható, hogy a pénztártag dönthet úgy, hogy a járadékot a nyugdíjkorhatár után indítja meg.

Javaslom, hogy a törvény mondja ki expliciten, hogy ebből a szempontból sincs semmi köze egymáshoz a két pillérnek. Ekkor például – ha maradnak a magánnyugdíjpénztári rendszerben - aktívan ajánlják az érintetteknek, hogy később indítsák meg a kötelező járadékot. Ezzel természetesen a problémát csak a kötelező járadék szempontjából oldottuk meg, az érintet biztosítottak szempontjából nem. Erre a következő lehetőségek adódnak, amiből a szabályozó választhat:

1. Felülvizsgálják, és nagyrészt eltörlik ezeket az I. pillérben megadott kedvezményeket, amelyeket egy előző rendszerből örököltünk, s annak a rendszernek a politikáját tükrözik. A felülvizsgálatnál arra kellene figyelemmel lenni, hogy tisztán kockázati szempontból milyen kedvezmény indokolt, és milyen nem, illetve, hogy a kedvezményt a nyugdíjrendszer adja-e, vagy pedig az állam más formában, például átképzési támogatással, stb. Amennyiben az I. pillérben marad valamilyen kedvezmény a felülvizsgálat után, akkor a következő megoldás valamelyikét is alkalmazni kell.
2. Amennyiben politikailag nem vállalható sem a kedvezmények felülvizsgálata az I. pillérben, sem a két pillér szétválasztása – megfontolandó, hogy a kedvezményes kört teljes egészében vonják ki a II. pillér fennhatósága alól (magyarán ezek lépjenek vissza a tiszta rendszerbe). Ez természetesen nem ad választ az új belépők problémájára. Nekik vagy nem szabad megadni ezeket a kedvezményeket, vagy az alábbi két megoldás valamelyikét alkalmazzák velük kapcsolatban.
3. Az érintetteket kötelezően egy (vagy több) külön, az állam által szervezett pénztárba léptetik át (mint például Bulgáriában is teszik) ahol az állam maga külön is fizet utánuk tagdíjat, hogy várható nyugdíjuk a II. pillérből is megfelelő szintű legyen.
4. Ugyanaz, mint az előző, azzal a különbséggel, hogy a szabályozás meghagyja az érintetteknek a szabad pénztárválasztás jogát, de az állam az érintettek után a külön befizetéseket ezeknek a pénztáraknak teljesíti (az ügyfelek egyéni számlájára)

Rokkantsági és hozzátartozói kockázat kezelése

Jelenleg az a kérdés, hogy vajon figyelembe kell-e venni a rokkantsági és hozzátartozói kockázatokat a II. pillérben is, miként az I. pillérben, lebeg, vagyis nincs egyértelműen

kimondva az sem, hogy a II. pillérben nem kell kezelni a rokkantsági és hozzátartozói kockázatokat, sem az, hogy kell. Ugyanakkor a kérdésben minél előbb egyértelműsíteni kell a helyzetet.

Úgy vélem, nincs semmi értelme, ha egyébként nem a megtakarítástól függő típusú kockázatok kezelését két elkülönült rendszerre bízzák, ezért javaslom, hogy a jogszabály mondja ki egyértelműen, hogy a II. pillér (az örökölhetőségen, illetve az özvegyi járadéknak tekinthető kétszemélyes járadékon kívül) nem kezel hozzátartozói és rokkantsági kockázatokat. Ezeket a kockázatokat vagy továbbra is az I. pillérben kell kezelni, vagy mind az I., mind a II. pillértől elkülönülten, egy új TB ágban. Ennek szabályait minél előbb ki kell dolgozni, párhuzamosan a kötelező járadék szabályaival. Ennek során figyelemmel kell lenni arra is, hogy a régi típusú özvegyi kockázat nagyobbik részét a kötelező kétszemélyes járadék a II. pillérben már kezeli. Ezzel is kapcsolatban érdemes átgondolni a II. pillér öröklési szabályait is.

A szabályozás, felügyelés, garanciák

Befektetési és tartalékolási szabályok

Az egyéni díjtartalékokkal kapcsolatban fontos leszögezni azt a szabályt, hogy a biztosítónál annak mindig 100%-ban rendelkezésre kell állnia, nem lehetséges hiány. Hiány elvileg akkor lehet, ha a kombinált mortalitási és befektetési eredmény negatív lenne. A fentiek alapján ebben az esetben igénybe kell venni a szavatoló tőkét, (vagy – ha a szabályozás engedi a pénztáraknak a szavatoló tőke nélküli járadék-szolgáltatást - le kell szállítani az ígért szolgáltatást), s újra 100%-ra feltölteni a díjtartalékokat.

Mivel év közben a befektetési eredmény ingadozhat, s az átmeneti negatív eredmény év végére eltűnhet, nem lenne praktikus év közben a szavatoló tőkéből ide-oda töltögetni a tőkét. Ezért azt javaslom, hogy a 100%-os feltöltöttség a hozamosztáskor érvényesüljön (vagyis évente egyszer), év közben pedig az a praktikus szabály helyettesítse, hogy a díjtartaléknak és a rendelkezésre álló szavatoló tőkének együtt minden pillanatban meg kell haladnia a díjtartalék 100%-át plusz a szükséges minimális szavatoló tőkét. Az alább tárgyalt felügyeleti intézkedést ennek a szabálynak a megsértése vonná maga után.

A befektetésekkel kapcsolatosan ésszerű szabály, hogy annak a kötelezettségekkel megegyező devizában kell denominálnak lennie. Ez praktikus az euró bevezetéséig a forintot, utána az eurót jelenti.

Mivel a fenti 100%-os feltöltési követelmény elég szigorú, ezért nem tartok szükségesnek az egyes eszközkategóriákra befektetési korlátokat szabni (részvény maximum, államkötvény minimum, stb.), csak a nem elismert befektetési lehetőségeket kellene korlátozni.

Törvény szinten szintén elegendőnek tartom a eszköz-forrás illeszkedés követelményének leszögezését, annak részletes szabályozása legmagasabb szinten nem szükséges.

A járadék egyszeri díjas, hosszú tartamú életbiztosítás, ahol a szolgáltatónak rendszeresen merülnek fel költségei a járadékok utalásával és az ügyfelek tájékoztatásával kapcsolatban. E költségek forrása kétféle lehet: az egyszeri díj költségrésze, s a hozam, szolgáltatónak járó része. Ahhoz, hogy a tartam elején megkapott költségrész megfelelő hányada a tartam során rendelkezésre álljon, a szolgáltatónak, a díjtartalékhoz hasonló, hosszú tartamú költségtartalékokat is kell képeznie, s a törvénynek ezt lehetővé (sőt kötelezővé) kell tennie.

Garanciák

A járadékkal kapcsolatosan szükségszerűen felmerül a kérdés, hogy mi történjen akkor, ha egy járadék-szolgáltató egy idő után nem képes kötelezettségeinek eleget tenni, vagyis nem tudja folyósítani az ügyfeleinek járó szintű járadékot? Ekkor feladatát egy garancia alap (pl. a Pénztárak Garancia Alapja), vagy közvetlenül az állam veszi át, vagy ezt a kockázat a biztosítottak maguknak kell viselniük?

A válaszhoz először meg kell nézni, hogy mikor merülhet fel egyáltalán ilyen probléma? Ha a szabályozás megköveteli – mint ahogyan fentebb javasoltam –, hogy egy szolgáltatónál a járadék tartalékok fedezete folyamatosan 100%-on legyen, akkor attól kezdve, hogy a felügyelet érzékeli, hogy nincs meg ez a 100%, addig, hogy a szolgáltató nem tudja fizetni a járadékot, elvileg nagyon sok idő telik el, ami alatt sok mindent lehet tenni.

Először is: a szavatoló tőke funkciója az, hogy a tartalék-hiányt pótolják belőle. Ez akkor keletkezhet, ha az együttes mortalitási és befektetési eredmény valamely évben negatív lenne. Ekkor a szavatoló tőkéből kell feltölteni a hiányt, ami ezért csökken.

Másodszor: Ha a szavatoló tőke nem a szükséges minimumon állt, akkor a szavatoló tőke csökkentés ellenére is elegendő maradhat az

Harmadszor: ha a szavatoló tőke a feltöltés miatt a minimálisan megkövetelt szint alá csökkent, akkor azt a szolgáltatónak egy határidőn belül fel kell töltenie a szükséges szintre. Ha ezt nem tudja megtenni, akkor a felügyeletnek jelezni kell az indokot. Ha ez csak egyszerű csúszás, akkor a felügyelet – szoros megfigyelés mellett – engedélyezheti a későbbi feltöltést, ez még nem veszélyezteti a biztosítottak szolgáltatását

Negyedszer: ha látható, hogy a szolgáltató belátható időn belül nem képes a szavatoló tőkét a megfelelő szintre feltölteni, akkor intézkedhet úgy, hogy a járadékos állományt – tartalékával együtt – át kell adni egy másik szolgáltatónak, aki rendelkezik elegendő szavatoló tőkével.

Összességében tehát a szavatoló tőke miatt elegendő idő áll rendelkezésre, hogy garancia alap nélkül is rendezni lehessen a problémát – alapvetően állomány átruházással.

Maga ez az állomány átruházás lehet piaci alapú is, vagyis a szavatoló tőke-hiányos szolgáltató meghirdetheti az állomány eladását, s ha ez nem sikeres, akkor kell csak a felügyeletnek keresnie, esetleg kijelölnie új szolgáltatót. Fontos, hogy a felügyeletnek ehhez a törvény szerint joga legyen.

Természetesen, ha a szabályozás megengedi, hogy a pénztárak, szavatoló tőke nélkül is nyújthassanak járadékot, akkor a fenti mechanizmus nem működik. Ekkor szükség lehet – kizárólag a pénztárak által nyújtott járadékokra – egy garanciaalap felállítására (a meglévő funkcióinak kiterjesztése erre az esetre), kizárólag az érintett pénztárak befizetéseiből. A magam részéről ezt ugyanazért nem tartom jónak, amiért elleneztem a fentiekben, hogy a pénztáraknak a tagok befizetéseiből szavatoló tőkéjük legyen. A különbség csak az, hogy a pénztáraktól elkülönült szavatoló tőke-felhalmozás (lényegében ez a garancia alap) még inkább problematikus, mint a pénztárakon belüli, hiszen azt legalább biztosan a saját pénztártagok használják fel, a garanciaalapot pedig nagy valószínűséggel a leginkább felelőtlenül gazdálkodó pénztárak, a felelősen gazdálkodók rovására. Ráadásul a garanciaalap maga is a felelőtlen ségre ösztönöz, hiszen azt ígéri, hogy felelőtlen gazdálkodás esetén sem lesz nagy baj.

Összességében ezért inkább továbbra is azt javaslom, hogy a pénztárak ne szolgáltatassanak járadékot, a biztosítók csak megfelelő szavatoló tőkével, garanciaalap ne vonatkozzon a járadéokra, hanem azt időben végrehajtott állomány-átruházással váltsák ki.

Meg kell említeni, hogy az egyéni járadékos számára a járadék-szolgáltatók közötti váltási lehetőség is garanciát kiváltó hatással bír, ugyanis lehetővé teszi, hogy a biztosítottak időben elhagyják a nem megfelelő pénzügyi mutatókkal bíró szolgáltatót. Ehhez persze arra van szükség, hogy az ügyfelek könnyen be tudják azonosítani a pénzügyi nehézségekkel küzdő szolgáltatót. Emiatt hasznos lehet a szolgáltatók kötelező minősítése („rating”), s a minősítés nyilvánosságra hozatala.

A jövőre vonatkoztatva ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a II. pillér kiterjedésének esetleges növelése – megfelelő szabályozással párosulva – új garanciális elemet tud bevinni a kötelező járadék rendszerébe. Ha a nyugdíjrendszert a jövőben úgy változtatják – amit a magam részéről helyeselnék – hogy kiterjesztik a feltőkésített részt (II. pillér) a felosztó-kirovó rész (I. pillér) rovására, - például úgy, hogy 25%-ról 50, majd 75%-ra növelik a II. pillér részesedését - akkor lehet úgy rendelkezni, hogy a következő 25%-i járulékrész kötelezően más pénztárba kell befizetni, mint a jelenlegi 25%-ot, minden egyes biztosítottnak. Így a biztosított azt a garanciát kapja, hogy ha az egyik pénztárnak pénzügyi nehézségei is lennének, akkor sem az egész kötelező járadéka forog veszélyben, csak annak egy része.

Transzparencia, tájékoztatás, a szolgáltatók ratingje?

Tehát a fentiek alapján azt javaslom, hogy garanciák helyett az ügyfeleknek szolgáltató-választási és -váltási lehetőséget kell adni, viszont ezzel ők csak akkor tudnak élni, ha megfelelő információkkal rendelkeznek a döntésükhöz. Az ügyfélnek a következő információkra lenne szükséges folyamatosan:

1. az egyes szolgáltató kockázatossága, vagyis az intézmény minősítése („ratingje”)
2. folyamatos információk az ügyfél saját szolgáltatójának teljesítményéről az egész piac teljesítményéhez képest

Az egyes szolgáltatók intézményi kockázatát nemzetközileg a szolgáltató minősítése mutatja. A minősítés Magyarországon nem elterjedt, nagyon ritka, hogy magyar cég minősíteti magát. A minősítés elterjedését akadályozza az is, hogy az sehol sem kötelező. Indokolt lehet azonban elgondolkodni azon, hogy a járadékszolgáltatók esetében – mivel azok a társadalmi biztonsági rendszer elemei, s kötelező szolgáltatást nyújtanak, ráadásul egy-egy ügyfélnek hosszú távon – a szabályozás bevezesse a kötelező ratinget, s annak ügyfelek tudomására hozását. Ez segítheti az ügyfelet abban, hogy szükség esetén szolgáltatót váltson.

Megjegyzendő, hogy nem csak a II. pillér kockázatait lenne célszerű ily módon transzparenssé tenni, hanem esetlegesen az állami nyugdíj, az I. pillér kockázatait is.

Az ügyfélnek, járadékával kapcsolatosan, folyamatosan (általában évente), az alábbi adatokra van szüksége:

- az előző évben, az adott szolgáltatónál a saját kockázati csoportban elért mortalitási eredmény
- az előző évben az adott szolgáltatónál elért befektetési hozam
- Az előző évben a többi szolgáltatónál elért nettó és bruttó befektetési hozam
- Az adott évi, rá vonatkozó indexálás mértéke
- A mortalitási pufferának helyzete, vagyis a feltételes haláleseti szolgáltatás értéke

Ahhoz, hogy az összes szolgáltatónál elért befektetési hozamokat az adott szolgáltató nyújtani tudja az ügyfélnek, azokat egy helyen (pl. a felügyelet honlapján) össze kellene gyűjteni és nyilvánosságra hozni. Egyébként is célszerű lenne a fenti adatokat egy helyen összegyűjtve is nyilvánosságra hozni, hogy segítse az ügyfeleket a tájékozódásban.

Logikailag a tájékoztatási szabályokhoz tartozik a jelenlegi Mpt. szabálya a járadék várható nagyságáról szóló tájékoztatási kötelezettségről. Az Mpt. 24. § (7) szerint: „... A

nyugdíjbiztosítási igazgatási szervnek a társadalombiztosítási nyugellátás összegéről szóló értesítését követően a magán-nyugdíjpénztár haladéktalanul, írásban tájékoztatja a pénztártagot az egyéni számlakövetelés alapján számított életjáradék várható összegéről. ... „
Ez egy logikus szabály, ugyanakkor a fentiek alapján pontosítani szükséges. A fontosabb kérdések ezzel kapcsolatosan:

- mivel többfajta járadék lehetséges, melyik járadékról kell tájékoztatni?
- Melyik szolgáltató által nyújtandó járadékról kell az ügyfelet tájékoztatni?

Ha elfogadják a javaslatomat a lehetséges járadékok szűkítéséről, akkor az első kérdésre a válasz egyértelmű lesz: ha az ügyfél egyedülálló (s ennek a pénztár nyilvántartásából ki kell derülnie), akkor az egyszemélyes, ha házas, akkor a kétszemélyes járadékról. A kétszemélyes járadékhoz, a házastárs adatainak a pénztárnál már rendelkezésre kell állni.

Fontos azonban, hogy az ügyfél arról is tájékoztatást kapjon, hogy nem szükséges neki a járadékot azonnal megindítania, várhat is azzal. Tudnia kell ekkor, hogy mennyivel növekedik az adott tőkéhez tartozó járadék, ha azt 1, 2, ... stb. évvel elhalasztja – felhívva természetesen a figyelmet arra, hogy közben a tarifa a halandósági viszonyok és a költségek változása miatt változhat.

A fenti szabályt szemmel láthatólag azzal az implicit feltételezéssel hozták, hogy a járadékot maga a pénztár fogja nyújtani. Én magam azt javasoltam, hogy azt csak biztosító nyújthassa, tehát az ügyfél számára nincs alapértelmezett szolgáltató (még akkor sem, ha a pénztár megállapodott egy biztosítóval, hogy az ő szolgáltatását ajánlja a tagjainak). Tehát elvileg célszerű lenne az összes elérhető ajánlatról tájékoztatni az ügyfelet. Ehhez ezeket össze kellene gyűjteni, hogy egy helyen könnyen elérhetőek legyenek. E miatt is javaslom, hogy egy központi szerv – pl. a felügyelet – honlapján hozza nyilvánosságra a különböző szolgáltatók tarifáit, s erről lehessen ezt a tájékoztatási kötelezettséget teljesíteni.

A szolgáltatási költségekre vonatkozó előírások, illetve korlátozások

A biztosítási szabályozásban a biztosítások költségparamétereire központilag adott felső korlát nem számít korszerű eszköznek, s korszerű piacgazdaságokban nem is nagyon használnak ilyesmit. Ennek ellenére egy kötelező jellegű biztosításnál a költségek központi meghatározása pontosan annak kötelező jellege miatt indokolható lehet, hiszen az ügyfélnek nincs meg az a – nem kötelező piacokon magától értetődő - választási lehetősége, hogy ha magasnak tartja a járadékpiac költségszintjét, akkor nem vásárol ezen a piacon terméket. Vásárolnia kell, ezért a szabályozónak készen kell állnia arra, hogy ha a piacon – valamely speciális ok, nem kielégítő verseny, piaci kudarc, stb. miatt – a költségszint indokolatlanul magas lenne, akkor közvetlenül avatkozzon be, s szabjon felső korlátot a költségeknek.

A fentiekből az következik, hogy ezt a lehetőséget nyitva kell hagyni, de a szabályozásnak mindent el kell követnie, hogy lehetőség szerint ezzel az eszközzel ne kelljen élni. Tehát azt javaslom, hogy a piac indulásakor még ne legyen költség szabályozás, helyette a tájékoztatási, illetve transzparencia-szabályokkal, a szolgáltatók közötti váltási lehetőséggel, illetve általában a verseny intenzívvé tételével próbálja meg a szabályozó minél inkább leszorítani a járadék költségszintjét. Ha később mégis úgy tapasztalna, hogy a költségszint indokolatlanul magas, akkor lehet élni direkt költségszabályozási eszközökkel.

Ne mindjárt az elején, csak bizonyos tapasztalat után – viszont már az elején belengetni!

Adatgyűjtés, adatszolgáltatási kötelezettség

Mint fentebb kifejtettem, a tartalékolás központilag készített és karbantartott halandósági projekciók alapján történik. A projektált halandósági tábla elkészítéséhez és utólagos

ellenőrzéséhez (s ennek alapján az új projekció elkészítéséhez) az szükséges, hogy a biztosítottak különböző (elsősorban nemek és iskolai végzettség szerint elkülönített) csoportjainak halandósági adatai a projekciót elvégző központi szerv rendelkezésére álljanak. Ezért fontos, hogy a törvény elrendelje a biztosítottak halandósági adatainak „beszolgáltatását”. Az adatokat gyűjtő hely, egyébként minden további nélkül lehet a magánnyugdíjpénztári adatokat jelenleg is gyűjtő PKN. Ennek megfelelően a biztosított halálát azonnal be kell jelenteni ide, a paramétereivel (neme, iskolai végzettsége – vagyis kockázati csoportja -, és egyéb jellemzői – a kockázati csoportok későbbi differenciálásához – , valamint a járadék nagysága, életkora, stb.)

Ideiglenes szabályok

A kötelező járadék rendszerére a fentiekben kifejtett javaslatok megvalósítása nem megy egyik napról a másikra, és itt most nem csak arra gondolok, hogy azok kodifikálása is időt vesz igénybe. A megalapozott járadékhoz központi halandósági projekciókra van szükség, s ezek előállítása is időt igényel. Emiatt a fenti – vagy ezekhez hasonló – szabályok kodifikálásakor meg kell fogalmazni egy dátumot, amitől kezdve ezek a szabályok működnek (mert működhetnek, hiszen megteremtődött hozzájuk az „infrastruktúra”). Ez a dátum nem lehet későbbi, mint 2013. január 1., de – szerintem – korábbi sem, mint 2009. január 1. A dátumig viszont ideiglenes szabályoknak kell érvényesnek lenniük. Az alábbiakban erre is javaslatot teszek.

Mivel – a fentiek alapján - szavatoló tőke nélküli pénztáraknak megtiltanám, hogy járadékot nyújtson, (mert például a szavatoló tőke különösen kis állomány esetén fontos!), ezért az egyik legfontosabb átmeneti szabály az lenne, hogy a dátumig senki nem (de főleg pénztár nem) nyújthat kötelező járadékot. A magánnyugdíjpénztár nyugdíjba vonuló tagja választhat, hogy egyösszegben felveszi a megtakarítását, vagy hagyja azt a magánnyugdíjpénztárban, s a dátum után vásárol belőle kötelező járadékot. (Tehát eltörölném az Mpt. 28.§ (3) szerinti kötelezést.) Ha egyösszegben veszi fel, akkor teljesen rajta múlik, hogy azt mire használja, például a szabad piacon, életbiztosítótól is vásárolhat rajta (szigorúan nem kötelező) életjáradékot, (hiszen kötelező még nincs).

A jelenleg magánnyugdíjpénztárak által nyújtott (néhány) járadékot vissza kell vásároltatni, vagy át kell adni biztosítónak (ha van olyan aki átveszi őket).

Összefoglalás: javaslat a kötelező járadék működésére és szabályozására

A fentiekben az egyes problémákat külön-külön vizsgáltam meg. Az egyes részletekből azonban kirajzolódik egy általános kép az általam javasolt járadék működéséről. Az alábbiakban most részben ezt a működést nézem meg, mondhatni tesztelem, hogy az általam javasolt szabályok valóban működőképesek-e, s nem mondanak-e ellent egymásnak, részben pedig összefoglalom az eddigi elemzés alapján a szabályozási javaslataimat, külön kitérve a szabályozás elveire is.

A járadék működésének megnézése azért is fontos, mert e nélkül a döntéshozók esetleg úgy vélhetik – annak ellenére, hogy az ellenkezőjét nem győztem hangsúlyozni -, hogy a fentiekben tárgyalt egyes részelemeket tetszés szerint lehet kombinálni egymással. Azonban a részelemek között olyan szoros az összefüggés, hogy az egyes részmegoldások feltételezik más részmegoldások meglétét, illetve megintcsak mások meg nem létét. Így a működés leírásának előnye, hogy komplexen tudja tárgyalni az egymással összefüggő, illetve a rendszerbe be nem illő részelemeket, hátránya, hogy nem igazán látszanak a lehetséges más megoldások – erre szolgált viszont korábban a részelemek tárgyalása.

Mivel a kötelező járadék jelenlegi szabályozása – a fenti elemzés alapján remélem ez mindenki számára egyértelmű - részben erősen hiányos, részben pedig súlyosan problematikus, ezért azt gyakorlatilag a nulláról kell újragondolni és újonnan megalkotni, s így az alábbiakban nem vettem figyelembe a jelenlegi szabályozást.

Végül fontosnak tartom megemlíteni, hogy nézetem szerint az I. nyugdíjpillért is át kell alakítani NDC rendszerűvé, vagyis a II. pillérrel hasonló logikájúvá. Amennyiben erről döntés születik, úgy nincs akadálya annak, hogy az I. pillér járadékát is a II. pilléréhez hasonló módon szabályozzák, sőt egyenesen célszerű is ez. Ennyiben javaslom, hogy az itt leírtak kerüljenek figyelembe vételre az I. pillér járadékának szabályozása során.

Vízió a kötelező járadék rendszeréről

Először fő vonalaiban – a fentiek alapján - összefoglalom, hogy milyennek képelem a kötelező járadék rendszert. Ez azt is megkönnyíti, hogy valaki más, más vízió alapján, más járadékrendszert alkosson meg, vagy az itt leírtak bizonyos részleteiben javasoljon változtatásokat (természetesen figyelemmel a részletek összefüggéseire).

Magától értetődik, hogy mivel a magánnyugdíjpénztári rendszer, mint a nyugdíjrendszer II. pillére, a fő rendszernek tekinthető I. pillér kiegészítője, annak lehetőségeit alapvetően behatárolja, hogy milyen rendszert egészít ki. Itt én most abból – a nem feltétlenül realizisztikus – elképzelésből indulok ki, hogy nem változik az I. pillérnek az a jellege, hogy alapvetően járulékfizetésből származó, felhalmozott jogokon alapuló, viszonylag jelentős járadékot nyújt a nem túl magas nyugdíjba vonulási kortól kezdődően.

A magánnyugdíjpénztári rendszer rugalmas és rugalmatlan elemei

Általam elképzelt rendszer bizonyos irányokban rugalmas, más irányokban rugalmatlan. Rugalmas ott, ahol ez a nyugdíjast segíti nyugdíjának a körülményeihez való alkalmazkodásában, s rugalmatlan ott, ahol a rugalmasság nagyon drágán nyújt az ügyfélnek kétes értékű választási lehetőséget, illetve az sokkal inkább a szolgáltató érdekeinek érvényesülését, s nem a nyugdíjas igényeinek a kielégítését szolgálja.

Ebből a szempontból indokoltnak tartom a rugalmasságot az alábbi tekintetekben:

- A járadékot – bizonyos keretfeltételek mellett - bármikor meg lehet indítani. A keretfeltételek: a döntéshozótól függően vagy csak a nyugdíjba vonulás (értve ezalatt az I. pillér járadékának a megindulását), vagy csak egy bizonyos – viszonylag alacsony, pl. 50 éves – kor után, de nem feltétlenül nyugdíjba vonuláskor, hanem bármikor utána
- A megindult járadékot bármikor fel lehet függeszteni, s tetszőleges időpontban újra lehet indítani. Természetesen az újraindított járadék szintje – ha a halandóság egyébként nem változott – magasabb, mint amilyen a felfüggesztés idején volt.
- A járadék megindulásakor – bizonyos korlátok között - lehet pótbefizetést teljesíteni, s ezzel a járadék szintjét növelni, s a megtakarítást részlegesen egy összegben felvenni. A korlátok:
 - A pótbefizetés (aminek bármi lehet a forrása – pl. az önkéntes nyugdíjpénztárban felhalmozódott tőke) nem emelheti a járadék (kezdő) szintjét egy bizonyos maximum fölé
 - Egy összegben felvenni csakis a járadék megindulásakor lehet (sőt kell) a nyugdíjtőke egy részét, mégpedig pontosan akkora részét, amekkora e fölé a bizonyos maximum fölé emelné a járadék kezdő értékét. Ebből az egy összegben felvett tőkéből a II. pillérben nem lehet járadékot vásárolni, de – önkéntes alapon – a III. pillérben, nem szabályozott életjáradékot igen.

- A biztosított évente egyszer, meghatározott időpontban szabadon válthat a járadékszolgáltatók között

Indokolatlannak tartom a rugalmasságot az alábbiakban:

- Nem indokolt a lehetséges járadék-típusok széles választéka, mert a II. pillér célja teljesen egyértelmű, s azt egy egyszemélyes azonnal induló, és egy kétszemélyes azonnal induló járadékkal maximálisan ki lehet elégíteni. Az egyéb szolgáltatásokat az ügyfél vagy a magánnyugdíjpénztári plusz pénzéből (ld. előbb!), vagy egyéb saját forrásból szabad piacról be tudja szerezni. A széles járadékválaszték ugyanakkor azzal a veszéllyel jár, hogy a biztosítók kínálatuk megfelelő alakításával szelektálni tudnak a biztosítottak között, illetve a tőke jelentős része nem járadékra fordítódik.
- Az ügyfél nem választhatja meg a járadék típusát, hanem az körülményei alapján adott a számára (illetve a körülményei szerint változik). Az egyedülállóak egyszemélyes, garanciaidő nélküli járadékot kapnak (az addigi mortalitási eredménytől függő mértékű, tartam végi egyszeri kifizetéssel), a házások pedig garanciaidő nélküli kétszemélyes járadékot (ugyanazzal a tartam végi egyszeri kifizetéssel). Így ebben a rendszerben a járadék kezeli az özvegyi nyugdíj kérdését is.
- Ha egy szolgáltató nyújt kötelező járadékot, akkor kötelező neki minden lehetséges járadékot (tehát mind egyszemélyest, mind kétszemélyest) nyújtania, nem válogathat ezek között. (erre a szabályra azért van szükség, hogy gördülékeny legyen a különböző státusú járadékosok járadékok közötti kötelezően előírt mozgása. Ha nagy járadékválaszték lenne, akkor pedig azért, hogy a biztosítók ne használhassák tudatosan a járadékválasztásból adódó antiszelekciós hatásokat.)
- A technikai kamatláb rögzített, 0%, a szolgáltatók nem választhatják azt meg bizonyos keretek között, mert ez részben antiszelekciót okozna, részben, mert akadályozná a szolgáltatók közötti, tartam közbeni szabad választást. (alternatívaként elképzelhető, hogy a technikai kamatláb rögzített, de különböző életkorokban a mértéke különböző, összességében az életkor előrehaladtával csökken a mértéke, egy idő után 0%-ra!)
- A járadék (kezdő) szintje nem lehet akármilyen magas – annak van egy maximális lehetséges (évente karbantartott) szintje. Ez a szint kb. az éves átlagjövedelem negyede (figyelembe véve, hogy a II. pillér ilyen arányban szándékozik kiegészíteni az I.-t), s a járadékok nagyság szerinti homogenizálását szolgálja.
- A járadék (kezdő) szintje nem lehet akármilyen alacsony. Ha a biztosított tőkéje nem elég egy minimális szintű járadékra, akkor vagy visszautalja a tőkéjét az I. pillérbe, vagy vár a járadék megindulásával, míg a tőkéje elegendő nem lesz egy minimális szintű járadékra, vagy éves gyakoriságú járadékot kér
- Ettől az egy esettől eltekintve a járadék havi gyakoriságú, s évente 12-szer kapja azt a biztosított a hónap meghatározott napján (ugyanakkor, mint az I. pillérből kapott nyugdíjat) a számlájára (és nem készpénzben). A járadék folyósításának központosítása – amit alább még kifejtek – megfontolandó.
- A megindult járadék (még ha éppen fel is van függesztve) nem örökölhető – természetesen a kétszemélyes járadék túlélő szolgáltatása kivételével. (Nem közvetlenül ide tartozik, de a tőke szabad öröklését sem tartom indokoltnak – úgy vélem, hogy az öröklést ott is szabályozni kellene.)

A járadék hagyományos (és nem BEK) járadék.

A járadék működése

A járadékkal kapcsolatos az anyag korábbi részeiben kifejtett legfontosabb technikai feltételezések az alábbiak. (A járadék csak megfelelően nagy veszélyközösség esetén működik az alábbiak szerint. A működés eltéréseit kis veszélyközösség esetén külön megvizsgálom.)

- A díjak unisex-ek, és csak a kortól és a biztosítási összegtől függenek, de a tartalékolás differenciált a nem és az iskolai végzettség szerint. (Alternatívaként megvizsgálendő, hogy a díj iskolai végzettség szerint is differenciált. Ez nagyban hozzásegítené a rendszert ahhoz, hogy ne vádolják azt perverz redisztribúcióval, vagyis azzal, hogy a szegények támogatják a gazdagokat a járadékon keresztül. A tartalék természetesen ekkor is differenciált iskolai végzettség szerint.)
- A járadék indexálása a kombinált befektetési és mortalitási eredménytől függ, ahol a bruttó hozamból a vagyonnevelési díjra csak egy maximált részt lehet levonni. A mortalitási eredményt a nem és iskolai végzettség szerinti kockázati csoportokban külön számítják ki, és a csoporton belül terítik
- A díjszámításhoz használt unisex táblát is, és a tartalékoláshoz használt nem és iskolai végzettség szerint differenciált táblákat központilag állítják elő. Ezek közül a tartalékoláshoz kötelező a központi táblákat használni. Mindegyik halandósági tábla projektált halandóságra vonatkozik.
- A központi halandósági táblákat, a tapasztalatok, illetve a megváltozott várakozások alapján rendszeresen frissítik. A tartalékoláshoz mindig a legfrissebb táblákat kell használni. Ezek a táblák a későbbiekben generációs hatásokat is tartalmazhatnak, vagyis egy-egy korosztályra külön készítenek projekciókat, és külön korrigálják azokat
- A járadékok tartalékához kötelezően halandósági puffert kalkulálunk, ami – teljesen feltöltött állapotban - a díjtartalék rögzített százaléka (munkahipotézisként 5%-a, ami kb., bár nem pontosan, a projektálthoz képest egy év élettartam növekedést fedez). A puffert akkor lehet (részlegesen vagy teljesen) felhasználni, ha az adott évi kombinált mortalitási és befektetési eredmény eredményeként csökkenne a járadék. Ha a puffer nem elég a veszteség fedezésére, vagy már üres, akkor a szavatoló tőke szolgál a járadék szinten tartására. A puffert a kombinált befektetési és mortalitási eredményből újratöltjük, maximum a díjtartalék rögzített százalékáig. A puffer esetleges túlcordulása halandósági nyereségként kerül visszaosztásra.

A puffer fent választott működése miatt a puffer értéke – egy kockázati csoporton belül - minden biztosítottnál arányosan változik (egyszerre éri el a felső, illetve alsó határt, stb.), vagyis minden pillanatban minden biztosítottnál az egyéni tartalék ugyanakkora százaléka (tehát abszolút értékben eltérhetnek egymástól). Természetesen egy szolgáltatónál, kockázati csoportonként a puffer értéke különböző lehet a tartalékhoz képest, vagyis az indexálás is eltérő lehet kockázati csoportonként.

A máshová átlépők a puffer aktuális értékét viszik magukkal, a máshonnan átlépők pedig az ottani aktuális értéket. Ez azonban az első hozamosztáskor hozzásimul az adott szolgáltató adott kockázati csoportjának értékéhez. Valaki ezen veszít, valaki ezen nyer, összességében a nyereségek és veszteségek valószínűleg kiegyenlítik egymást – bizonyos értelemben ez az átlépés kockázata.

A puffer első megközelítésben csökkenti a járadék lehetséges szintjét, ugyanakkor kisimítja annak lehetséges változásait, s tágabb értelemben nem veszik el az ügyfél számára (hiszen örökösei megkapják). Második megközelítésben még az sem biztos, hogy a puffer miatt csökken a járadék, hiszen ez más oldalról azt jelenti, hogy a biztosítónak kevesebb szolgáltatást kell nyújtania a szavatoló tőke terhére (amivel garantálja, hogy ne csökkenjen a

járadék), hiszen a puffer miatt kisebb lesz a valószínűsége az igénybevételnek. Ez másképp azt jelenti, hogy a biztosító kisebb opciós díjat kell, hogy beleszámítson a járadék díjába, s ez a díjcsökkentés akár a puffer mértékét is elérheti.

A járadék változása évről-évre

A járadékot minden évben újrakalkulálják, ha év elején még él a biztosított. A biztosítottakat kockázati csoportonként – vagyis nem és iskolai végzettség szerint – elkülönítve kezeljük, vagyis külön halandósági táblát használunk rájuk a tartalékoláskor, és ezek alapján külön kalkuláljuk újra az egyes kockázati csoportok járadékait. Az újrakalkulálás tényezői:

- Kiindulópont a biztosított (járadékos) egyéni díjtartalékában („járadékszamláján”) lévő előző év eleji összeg, amit ugyanúgy kaptunk meg, mint ahogyan alább az ez év elejét kalkuláljuk.
- Ez az év során csökken év közben neki történt járadék-kifizetésekkel, és nő a feltételezett halandóság miatt a meghaltak díjtartalékából neki juttatott résszel⁶⁷. Így az év végére, vagyis a következő év elejére megkapjuk az adott járadéktaghoz tartozó számított díjtartalékot. Ez a ténylegesen szükségestől el fog térni, mert közben módosítottuk a halandósági projekciót (ha módosítottuk), s járadéktag is valószínűleg el fog térni a ténylegesen lehetségestől a befektetési és mortalitási eredmény (beleértve a halandósági puffer esetleges feltöltési szükségletét is) miatt
- Ha év elején új halandósági projekciót bocsátott ki az ezzel megbízott intézet, akkor az aktuális járadéktag, és az új halandósági tábla alapján megállapítják, hogy mennyi az élő biztosítottak tartalék szükséglete. Ha nincs új halandósági projekció, akkor ez az előző pont alapján adott. A tartalék szükségletet a maximálisra feltöltött puffer feltételezésével számítják ki.
- Ha az így kiszámított tartalék szükséglet nagyobb, mint a rendelkezésre álló tartalék (ami az előző év elejihez képest csökkent a kifizetett járadékokkal, nőtt a befektetési eredménnyel, s a meghaltak díjtartaléka is az élők rendelkezésére áll), akkor csökkenteni kell a puffer értékét. Ha
 - A puffer csökkentésének egy mértékénél (mielőtt az 0-ra csökkenne) a rendelkezésre álló tartalék megegyezik a szükségessé, akkor ennél a mértéknél állapítják meg a puffer mértékét, s a járadék szintje marad az előző évi. A következő évben ekkor újra megpróbálják feltölteni a puffert a maximális szintre, vagy legalábbis addig, ameddig lehetséges a járadék csökkentése nélkül
 - A puffer nullára csökkentése után is kisebb lesz a rendelkezésre álló tartalék a szükségesnél, akkor a hiányzó tartalékot a biztosító a szavatoló tőkéből pótolja, s a puffer nulla marad, a járadék szintje pedig marad az előző évi. A következő évben ekkor is próbálják feltölteni a puffert.
- Ha az így kiszámított tartalék szükséglet kisebb, mint a rendelkezésre álló tartalék, (feltehetőleg az esetek túlnyomó részében a projekció és a 0%-os technikai kamatláb miatt ez lesz a helyzet) akkor milyen mértékben nagyobb, olyan mértékben kell növelni az adott évben a járadékot az előző évhez képest, s természetesen vele együtt a tartalékot is.

A fenti módszer eredményeképpen az ezévi járadék az előző évihez képest pontosan a hozammal emelkedik, ha:

- Az előző évben pontosan annyian hunytak el, amennyit a statisztikák alapján vártunk,
- Az elhunytak járadékának átlaga megegyezett a többiek járadékának átlagával

⁶⁷ Ha nem lenne 0% a technikai kamatláb, akkor a technikai kamatláb miatti feltételezett hozammal is nőne.

- Nem változott az előző évihez képest a halandósági projekció
- A puffer előző évben is maximálisra volt töltve, illetve csak ilyen átlépők voltak

A hozamnál nagyobb mértékben emelkedik, ha az elhunytak száma meghaladja a vártat, illetve ha a járadékuk átlaga magasabb az egész járadékos népesség átlagánál, vagy ha úgy módosítják a halandósági projekciót, hogy csökken a várható hátralévő élettartam, és fordítva, ha fordítva. Természetesen ezek a tényezők egy évben nem biztos, hogy egy irányba mozognak, s a végső járadék-növekedés ezek eredőjeként jön ki. Ha a tényezők egy irányba mozognak (pl. alacsony volt a hozam, csökkent a tényleges halandóság – különösen a nagyobb járadékosok körében – s csökkent az előrejelzett halandóság is, akkor előfordulhat, hogy az ez évi járadék, az előző évihez képest csökkenne (ha nem lenne a szavatoló tőke).

A működés változásai kis veszélyközösség esetén

A veszélyközösség minden (nem és iskolai végzettség szerint) differenciált alcsoportjának el kell érnie egy bizonyos minimális létszámot egy szolgáltatónál, vagy ha a szolgáltatók egy része úgy dönt, hogy egyesíti az állományait (pool-t szervez), akkor az egész pool vonatkozásában. (Ha a szabályozó megengedi a szavatoló tőke nélküli pénztáraknak is a járadék nyújtását, akkor javaslom a poolt kötelezővé tenni.)

Ha egy szolgáltató (vagy pool) összes biztosítottja együtt nem éri el egy évben a minimális létszámot, akkor abban az évben a teljes mortalitási eredmény a szolgáltatóé, vagyis a veszteséget nem érvényesítik az ügyfelek tartalékában, a nyereséget pedig nem osztják vissza nekik. Az e miatt esetlegesen keletkező tartalékhányt a szolgáltatónak a szavatoló tőkéjéből kell fedeznie. A különböző kockázati csoportokba tartozó ügyfelek tartalékát a megfelelő differenciált halandósági táblával kell kiszámolni ilyenkor is. A puffer értékénél mindig a maximumot kell megképezni, és azt tartani.

Ha egy szolgáltató (vagy pool) összes biztosítottja együtt nagyobb a minimálisnál, de van olyan kockázati csoportja, amelyiknek kisebb a létszáma a szükséges minimumnál, akkor a legkisebb létszámú differenciált alcsoportját ideiglenesen össze kell vonni a második (harmadik, stb.) legkisebb létszámú alcsoporttal addig, amíg együtt el nem érik a minimális létszámot. Ha ezek után marad olyan alcsoport, amelyik eléri a minimális létszámot, akkor azt (illetve azokat) a normál feltételek szerint kell kezelni, a kis létszámú, összevont alcsoportokat viszont összevontan, ami azt jelenti, hogy az összevont csoport mortalitási eredményét együtt kezeljük – miközben a tartalékoláshoz továbbra is a külön mortalitási táblákat használjuk. Az összevont csoportban a pufferok relatív mértéke kiegyenlítődik egymással.

A fenti vizsgálatot minden évben el kell végezni, s ennek alapján megszűnhet az összevont csoport, vagy összevonásra lehet szükség a következő évben.

Átlépések, időzítések

A járadékos szakaszban érvényesülő verseny, vagyis a szolgáltatók közötti átlépési lehetőség miatt fontos, hogy időben összehangoljuk az egyes szolgáltatók járadékokkal kapcsolatos tevékenységeit, vagyis meghatározzuk, hogy Időben pontosan mit mikor teszünk az év folyamán. Ebből következik az is, hogy nem biztosítási évben, hanem naptári évben kell gondolkodni – hiszen az egységes mindenki számára.

A járadékkal kapcsolatos tevékenységek egy lehetséges időzítése az alábbi. Alapvetően az első naptári negyedévben történnek a lényeges változások:

- A szolgáltatók közötti átlépési szándékot a biztosítottnak az év első két hónapjában kell bejelenteni, s arra a járadék emelésétől kerül sor.

- A harmadik hónap elején – az átlépések ismeretében - történik meg a kockázati csoportok létszámának ellenőrzése, s ha szükséges, az összevont kockázati csoport megállapítása.
- Ehhez úgy vesszük, elhunyt biztosított az, aki előző naptári évben halt meg, s az ő tényleges egyéni számláik összegét osztjuk is szét, amelyből – annak előző évi nyitó értékhez képest - levonjuk az előző évben még ténylegesen kifizetett járadékok összegét, s hozzáadjuk az előző év során kiosztott kombinált mortalitási és hozamnyereséget.
- Az elhunytak tényleges számát (és persze azt, hogy konkrétan kik ők), illetve az előző naptári év hozamát márciusban állapítjuk meg.
- Február végére kell elkészülni a legfrissebb halandósági projekciónak (ha éves módosításban állapotunk meg. Ugyanakkor a halandósági projekció módosítása lehet ennél ritkább is, de ez nem változtat a gondolatmeneten, ekkor is ekkorra kell elkészülni.)
- Az első negyedév végén (márciusban) állapítjuk meg a kombinált befektetési és mortalitási eredményt, s a puffer mértékét – figyelemmel az átlépőkre (mind a szolgáltatótól, mind a szolgáltatóhoz történő átlépőkre)-
- A második negyedév elejétől (áprilistól) kerülhet sor a járadékok tényleges emelésére (ha emelkedik)

Kezelni az év közben belépettek, és meghaltak a fenti számításba nem kerülnek bele, őket – ebből a szempontból – csak a következő évben veszik számba. Természetesen az új belépőknek azonnal járadékot fizet a szolgáltató – maximálisra töltött pufferrel -, a meghaltaknak pedig azonnal beszünteti a járadék folyósítását.

Verseny, pillérek közötti kapcsolat

A járadékokat önfenntartó, versengő szolgáltatók nyújtják, direkt (pénzügyi jellegű) állami intervenció nélkül. A szolgáltatók hozzájuk forduló biztosítottat nem utasíthatnak el. Emiatt a járadékoknak – a szolgáltató számára - pénzügyileg fenntarthatóaknak kell lenniük. Ez másképp azt jelenti, hogy járadékot csak szavatoló tőkével rendelkező életbiztosító szolgáltathat, ha a rendelkezésére álló szavatoló tőke megfelelő mértékű.

A versengő szolgáltatók tehát a belépéskor (a megtakarítás járadékra váltásakor) szabadon meghatározott, de unisex díjat szednek, vagyis az csak a kor és a biztosítási összeg (havi járadék) – esetleg az iskolai végzettség - szerint differenciált. A díj megállapításakor a szolgáltató tekintettel van a biztosítottak várható összetételére, a várható költségeire és a szavatoló tőke esetleges felhasználásának a díjára. A díjat a szolgáltató viszonylag szabadon változtathatja (pl. mert úgy látja, hogy várakozásához képest a belépők kockázati összetétele rosszabb, ezért emelni kell azt). Ugyanakkor a tartalékot – ha az adott kockázati csoport létszáma nála elért egy bizonyos küszöbértéket, akkor annak a kockázati csoportnak a vonatkozásában – központilag meghatározott differenciált halandósági tábla szerint számolja a biztosító, vagyis ha a díjat nem jól állapította meg, akkor már a kezdet kezdetén esetleg a szavatoló tőkéből tölteni kell a tartalékot. (Természetesen előfordulhat, hogy a díjat úgy állapította meg, hogy többlete lesz – ez ösztönöz a megfelelő díjmegállapításra, s ezzel el lehet kerülni a díjkiegyenlítő mechanizmust.)

Amikor a tartalékot a tartam elején a szavatoló tőkéből feltöltik, akkor figyelemmel kell lenni arra, hogy a különböző kockázatú biztosítottak nem egyenletesen lépnek be, hanem lehetséges, hogy pl. eleinte csak a biztosító szempontjából rosszak, akiknél feltöltésre lenne szükség, de később ezek tartalékhiányát kompenzálhatják a biztosító szempontjából vett jó kockázatú belépők. Emiatt a tartalékok szavatoló tőkéből való feltöltését egy ideig

(negyedévig?, félévig?, egy évig?) csak előjegyezni kell, s csak miután esélyt adtunk arra, hogy a különböző kockázatú belépők miatti ingadozások kisimítsák egymást, kell sort keríteni a szavatoló tőkéből való feltöltésre – persze ha erre egyáltalán szükség van.

Úgy képezem el, hogy a kötelező járadék egy összehangolt I.-II.-III. pillérbe illeszkedik be, vagyis gördülékeny a kapcsolata a két másik pillérrel (s ezt jogszabályok biztosítják). Úgy vélem, hogy a II. pillér járadékáról fentebb kifejtetteket nyugodtan lehet alkalmazni az I. pillérben is, tehát az az I. pillér reformjának is lehet a kiindulópontja. A III. pillér (vagyis az önkéntes pénztárak s az életbiztosítók nyugdíjmegoldásai) is össze lenne hangolva a II. pillérrel. Erről már fent részben esett szó. A III. pillér nyújthat olyan kiegészítő szolgáltatásokat (pl. garanciaidőt a II. pillér járadékához, a maximumon felüli normál járadékot, stb., amelyek nem férnek bele a II. pillérbe. A III. pillért alapvetően kevésbé szabályozottnak gondolom el (pl. ott lehetséges nemek szerint különböző díjú járadék, s akármilyen tulajdonságú járadék önmagában), mint a III. pillért (vagyis nagyobb a szolgáltatók mozgástere), de lehetővé kell tenni, hogy a két pillér szolgáltatásai gördülékenyen érintkezzenek. Az összhangra példa, hogy ha a II. pillérbe teljesít valaki befizetést az önkéntes pénztárból (járadékvásárláskor – ld. fent!), akkor annak ne legyen adóvonzata! A szolgáltatók direkt kínálhatnak II. pillért kiegészítő járadékot – vagyis amit együtt fizetnek a II. pillérbeli járadékkal!

Lehetséges alternatív járadék-rendszerek, funkciók, megoldások

A fentiekhez képest, elképzelhető, hogy némely vonatkozásban érdemes megfontolni bizonyos más megoldásokat is. Ilyenek lehetnek az alábbiak:

A járadék éves ingadozásainak kisimítása

Sokan vélik úgy, hogy – különösen a kisebb járadékoknál – problémás lehet, ha főleg a hozamok éves ingadozása miatt (de a mortalitási eredmény miatt is) a járadékok is nagymértékben ingadoznak. Szerintük ezeket az ingadozásokat valamilyen módszerrel ki kellene simítani, hogy a járadékok éves változása közelítsen valamely kívánatos benchmarkot – pl. az inflációt vagy a svájci indexet. Ha a szabályozó fontosnak tartja ezt a simítást, akkor ennek két fő módszere lehetséges:

1. Az összevont befektetési és mortalitási eredmény simítása a különböző évek között
2. a járadék-tartaléknak olyan instrumentumokba való befektetése, amelynek hozama kapcsolódik a kívánatos benchmarkhoz

Az 1. módszerrel kapcsolatban már korábban kifejtettem, hogy ellene vagyok a szubjektív simítgatásnak, de egy objektív kiegyenlítési mechanizmust, mint a „szimmetrikus” puffert el tudok képzelni. Csak emlékeztetőül: ekkor a járadék nominális csökkenését megakadályozni hivatott, fent leírt puffert nem csak feltölteni, hanem „túltölteni” is lehet (egy bizonyos, a kevesebb funkciójú puffernél nagyobb mértékig), ha a kombinált befektetési és mortalitási eredmény a benchmarknál nagyobb járadék-emelkedést engedne meg, s ezt a puffert akkor lehetne felhasználni, ha a járadék-emelkedés ennél a benchmarknál kisebb lenne – legfeljebb a puffer mértékéig. Maga a puffer továbbra is feltételes haláleseti szolgáltatás lenne, s az ügyfél egyéni tartalékában lenne nyilvántartva.

A 2. megoldás csak és kizárólag akkor működik, ha az állam az eddiginél nagyobb kötelezettséget vállal a nyugdíjrendszer II. pillére irányában, hiszen a szabad piacon „maguktól”, valószínűleg nem bukkannak fel megfelelő instrumentumok. Az állam viszont – esetleg kifejezetten a kötelező járadékszolgáltatók számára – kibocsáthat olyan közép- és hosszú távú államadósság-papírokat, amelyek hozama a kívánatos benchmarktól függ. Chilében ezt a megoldást választották, s ott ennek hatására a piacon megjelentek nem állami

kibocsátású, hasonlóan hozamú kötvények is. Ebben – és csakis ebben – az esetben, akár az is elképzelhető, hogy az állam minimális hozamelvárását támasszon a járadékokkal szemben.

A 2. megoldás egy másik változata, hogy az állam nem kötvényeket, hanem opciókat bocsát ki, amelyek valamely befektetés (állampapír, vagy tőzsdeindex, stb.), a benchmarknak megfelelő minimális hozamára szólnak.

Az előbbiekhöz képest egy más megközelítésű, és mindenképpen részleges megoldás lehet, ha a befektetési hozamért a felelősséget az ügyfélre hárítjuk úgy, hogy választási lehetőséget adunk neki a befektetések között. Ez másképp a BEK járadék koncepciója. Kérdés azonban, hogy ezt egyelőre széles tömegek – főleg az ebből a szempontból legfontosabb kis járadékosok – megértenék-e.

Központosított funkciók

A központi szolgáltatóval kapcsolatosan már jeleztem, de nem fejtettem ki, hogy a járadék-szolgáltatás teljes központosítása, és annak járadékszolgáltatók közt való teljes decentralizálása (lényegében az, amiből fentebb kiindultam) között lehetséges értelmes átmenet, amivel növelni lehet a kötelező járadék-rendszer hatékonyságát, de el lehet kerülni a központi szolgáltatóval kapcsolatos problémákat is. Ez bizonyos funkciók központosítását jelenti. Amit – szerintem – semmiképpen sem szabadna központosítani, az a befektetés, ebben versenyre van szükség. Ennek központosítása már a központi szolgáltatót jelentené.

Amit viszont központosítani lehet, azok az alábbiak:

1. Logikailag a központosításhoz tartozik – bár a fentiekben magától értetődőnek vettem, hogy ezt így kell végezni: a halandósági projekciók végzésének központosítása.
2. A járadék folyósításának központosítása is logikus lehet. Ez elképzelhető úgy, hogy egy együttműködés alakul ki az ONYF és a biztosítók között oly módon, hogy a biztosítók átutalják az ONYF-nek az aktuális ahavi járadékot, s azt az ONYF az I. pillérbeli nyugdíjjal együtt utalja a biztosítottaknak a szokásos csatornákon. A biztosítók ezért természetesen költségtérítést fizetnének az ONYF-nek. A rendszer előnye lenne az olcsóság, s az, hogy az ügyfelek egyszerre kapnák meg a teljes nyugdíjukat.
3. központi díjkiegyenlítő mechanizmus, ami díjban történő differenciálás tiltása miatt bekövetkező esetleges károkat kompenzálná a járadékbiztosítás megkötésekor a szolgáltatónál. A fentiekben – bár megemlítettem ez a megoldást – olyan járadék-rendszerre tettem javaslatot, amelyik nem él ezzel a bonyolult módszerrel. Lényege, hogy azoktól a szolgáltatóktól, akiknél az átlagoshoz képest nagyobb arányban kötnek biztosítást az alacsonyabb várható élettartamú biztosítottak (pl. általános iskolát végzett férfiak), díjat vonnak el, s azt odaadják azoknak a szolgáltatóknak, ahol fordított a helyzet.
4. A központosítás szélső esete (ami még nem központi szolgáltató), ha az előbbi, kezdeti kockázatkiegyenlítő mechanizmust kiterjesztik a teljes tartamra, s a teljes biztosítási kockázatkezelést (vagyis a mortalitási, benne a longevity kockázat évről-évre történő kezelését) központosítják. Ekkor az egyes szolgáltatóknak csak a befektetési kockázat kezelése marad. Technikailag ekkor a központosított kockázatkezelőnél olyan jellegű problémák merülnek fel, mint az egyes szolgáltatóknál, ha olyan BEK járadékot nyújtanak, ahol az ügyfél választhat különböző befektetési formák között. Ekkor az egyik megoldandó technikai probléma itt, hogy a mortalitási nyereség porlasztása a hozamban a különböző hozamok miatt nem egyértelmű. Ha ezt a megoldást választják, akkor ez az alábbiakat vonja maga után:

- Megfontolandó, hogy az ügyfél ne csak (befektetési) szolgáltatót választhasson díjtartalékának a kezelésére, hanem azon belül befektetési portfóliók között is választhasson (vagyis ténylegesen BEK járadékot működtessenek)
- Ekkor célszerű, ha a járadékosok nyilvántartását is központosítják, s az egyes járadékosok által választott szolgáltatók, csak a befektetendő tartalékokról kapnak információt. Ekkor megvalósulhat svéd a vakszámlás modell, ami megakadályozza, hogy a rendszer túl sokat költsön az ügynöki jutalékokra, mert ellenőrizhetetlen, így értelmetlen lesz az ügynökök általi átcsábítás, s ezért az ügynökök díjazása.
- Ebben az esetben mindaz, amit fentebb mondtam arról, hogy a szolgáltató csak biztosító lehet, érvénytelen. A szolgáltató – mivel csak befektetéssel foglalkozik - ekkor lehet magánnyugdíjpénztár is, biztosító is, sőt bármely tőkepiaci szolgáltató is!

A szabályozás javasolt elvei

Mielőtt összefoglalnám a fentiekben kifejtett javaslataimat, hogy az esetlegesen egy szabályozás kiindulópontja lehessen, fontosnak tartom explicitté tenni azokat az elveket, amelyekhez tartottam magamat a fenti javaslataim kidolgozása során. Ezek:

- **Fenntarthatóság:** vagyis olyan szabályokat célszerű hozni, amelyek nincsenek egymással ellentmondásban, s amelyek valószínűvé teszik, hogy a kötelező járadék rendszer külső beavatkozás (állami intervenció) nélkül is pénzügyileg eredményesen, az összes résztvevő megalégedésére működik. Ezt az elvet szolgálják a mortalitási nyereség terítésének a szabályai, a puffer, illetve a szavatoló tőke előírása, az indexálási minimum eltörlése, az alacsony (0%-os) technikai kamatláb, a tartalékolásnál a kötelező differenciált halandósági táblák alkalmazása.
- **Biztonság:** vagyis a biztosított nagy valószínűséggel hozzájusson a lehetőség szerint nem csökkenő, és valószínűleg legalább az inflációval növekvő járadékához. Ezt szolgálja a puffer előírása, a szavatoló tőke, a 0%-os technikai kamatláb, s a lehetséges járadék maximalizálása is.
- **Átláthatóság, összehasonlíthatóság:** vagyis a magánnyugdíjpénztári rendszer olyan legyen, hogy biztosítsa az egyes szolgáltatóknak és szolgáltatásoknak az ügyfelek számára való összehasonlíthatóságát, és az egész rendszer számukra való átláthatóságát. Ezt szolgálja a termékek standardizálása, a technikai kamatláb rögzítése, az ügyfelek közötti differenciálás szabályozása, illetve a transzparencia szabályok.
- **Hordozhatóság:** vagyis megindult járadék esetében is válthassanak az ügyfelek szolgáltatót. Ezt szolgálja a szolgáltatások standardizálása, a technikai kamatláb, illetve a tartalékolási szabályok egységesítése, a tartalékoláshoz központi (differenciált) halandósági táblák előírása.
- **Rugalmasság:** vagyis a rendszer biztosítson megfelelő választási lehetőséget az ügyfeleknek. Maga a hordozhatóság is egy ilyen választási lehetőséget jelent fentebb, amit fontossága miatt külön kiemeltem. De ilyen az a szabály is, hogy a biztosított már megindult járadéknál is növelheti a járadékot egyszeri nagyobb összeg befizetésével, illetve, hogy nem szükséges a járadékot a nyugdíjba vonuláskor megindítani, lehet később is, tehát az elválhat az I. pillér járadékától. Ide tartozik a megindult járadék felfüggesztése és újraindítása. Meg kell jegyezni viszont, hogy a jelenlegi szabályozásban meglévő néhány rugalmasságot némely fenti (magasabb prioritású elv) érdekében feláldoztam. Ilyen a technikai kamatláb szabad megválasztása (bár ez elsősorban a szolgáltatóknak és nem az ügyfeleknek

szóló rugalmasság), és a garanciaidős járadékok választhatósága. Ez utóbbi a fenntarthatóságot, a biztonságot és az összehasonlíthatóságot veszélyeztette.

- **Verseny:** vagyis érvényesüljön a verseny a szolgáltatók között az ügyfélért. Emiatt törekedtem arra, hogy a szabályozás ne eredményezze a központi szolgáltató kialakítását.
- **Az elvek prioritásának felállítása ütközés esetére:** az elvekkel kapcsolatosan fontos leszögezni, hogy természetesen az egyes elvek – bizonyos helyzetekben – ütközhetnek egymással. Ekkor célszerű az elvek között prioritásokat felállítani. Erre már adtam is fent példát. Egy másik példa lehet ha a szabályozó a fentiekén kívül úgy dönt, hogy az aktuáriusnak a lehető legnagyobb szabadságot adja (vagyis elvként fogalmazza meg az aktuáriusi szabadságot, amit én egyébként nem javaslok) pl. a tartalékolásban, akkor ez a szabadság ellentmondásban lehet a fenti hordozhatóság elvével, ahol a szolgáltató-váltás lehetőségének megengedése magával hozhatja a tartalékolás bizonyos fokú standardizálását. Ekkor például célszerű az aktuárius szabadságának az elvét a többi fenti elv alá rendelni. Ebből a szempontból a fenntarthatóság és a biztonság biztosan a rugalmasság elve előtt van, stb. A fentiekben próbáltam is ezt érzékeltetni azzal, hogy az elvek felsorolása egyben javasolt prioritásukat is jelzi.

A fenti elveken kívül a szabályozás során az alábbiakkal célszerű számot vetni:

- Számot kell vetni a **politikai realitásokkal**, vagyis a változásokat óvatosan, visszafogottan kell bevezetni. Vonzó jelszavakat kell kitalálni, s ki kell hangsúlyozni a II. pillér I. pillérhez képesti lehetőségeit.
- Át kell gondolni, hogy a szabályozás mekkora szabadságot enged a különböző szakembereknek (elsősorban az aktuáriusoknak), illetve megfordítva ugyanez: mekkora felelősséget terhel rájuk? Ezzel kapcsolatban célszerű átgondolni, hogy mit lehet egyáltalán objektíve a szakemberekre terhelni, és mit nem? Meddig terjedhet az aktuárius szabadsága? Az antiszelekción, mint problémát az aktuárius kezelje, vagy a jogszabály, illetve mennyiben az egyik, és mennyiben a másik? Célszerű elkerülni, hogy a szabályozó a bonyolult problémák elemzése helyett a megoldás aktuáriusokra hátrításával „oldja meg” azokat, mint ahogyan a jelenlegi szabályozásban van ilyen tendencia (ld. Pl. Unisex tábla használatának kötelezése azzal, hogy azt a pénztár aktuáriusának kell előállítania.). Szerintem e helyett pontos korlátozó szabályok kellenek, hogy a felelősséget elvegyük az aktuáriustól, s hogy ne kockáztassuk, hogy a rendszerben állami intervencióra lesz szükség a későbbiekben.
- Célszerű, ha a kötelező járadék szabályozása kapcsán érvényesül a különböző érintett jogszabályok (elsősorban az Mpt. és a Bit.) közti harmonizáció, vagyis nem lehetséges a kérdést csak az Mpt. megváltoztatásával megoldani, s az Mpt. megváltoztatásánál figyelemmel kell lenni a Bit. Szabályaira is.

Melléklet

A járadékok matematikája

Az alábbiakban összefoglalom a későbbiekben, e tanulmány szempontjából fontos járadékok alapvető képleteit, a klasszikus aktuáriusi jelölések (már amire van ilyen) használatával.

Jelölések, feltételezések

A képletek felírása során az alábbi nagyon általános feltételezésekkel élek, illetve az alábbi jelöléseket használom:

- A járadék éves gyakoriságú
- A halandósági tábla, egyelőre nyitott kérdés (lehet unisex, vagy nemenként különböző, néphalandósági, vagy szelektált, a képlet ugyanaz)
- Mindenki évi 1 Ft járadékot kap (vagyis a járadékos portfólió homogén)
- A hozam pontosan megegyezik a technikai kamatlábbal, vagyis nincs többlethozam, s maga a hozam előre rögzített, s minden évben azonos (i)
- Nem feltételezés, de a tartalék-képletekből látható, hogy azok is előleges szemléletűek, vagyis évfordulókor a járadék kifizetése előtt mutatják a tartalék értékét. Ez azt is jelenti, hogy maga a tartalék közvetlenül ezután megváltozik (a járadéktag kifizetése miatt) – a standardizált feltevések miatt – pontosan 1-el csökken

i : a technikai kamatláb

v : diszkonttényező $\frac{1}{1+i}$

l_x : egy induló (l_0) 0 éves korú népességből x évesen még életben lévők száma (kihalási rend) – monoton csökkenő sorozat

d_x : ugyanebből a népességből az x évesen elhunytak száma

ω : a kihalási rendben alkalmazott legnagyobb (a statisztikailag releváns legnagyobb) életkor ($l_\omega > 0, l_{\omega+1} = 0$)

q_x : a halálozási valószínűség $q_x = \frac{d_x}{l_x}$

p_x : a túlélési valószínűség $p_x = \frac{l_{x+1}}{l_x}$

${}_m|p_x$: m éves túlélési valószínűség ${}_m|p_x = \frac{l_{x+m}}{l_x}$. Természetesen ${}_1|p_x = p_x$, és ${}_0|p_x = 1$

e_x : az x évesek várható hátralévő élettartama $= \frac{l_{x+1} + l_{x+2} + \dots + l_\omega}{l_x} + \frac{1}{2}$, ami

másként ${}_1|p_x + {}_2|p_x + \dots + {}_{\omega-x}|p_x + \frac{1}{2}$

C_x : kommutációs szám (a „meghaltak diszkontált értéke”) $d_x \cdot v^{x+1}$

D_x : kommutációs szám (az „élők diszkontált értéke”) $l_x \cdot v^x$

M_x : kommutációs szám $= \sum_{k=x}^{\omega} C_k$

N_x : kommutációs szám $= \sum_{k=x}^{\omega} D_k$

R_x : kommutációs szám = $\sum_{k=x}^{\omega} M_k$

S_x : kommutációs szám = $\sum_{k=x}^{\omega} N_k$

F_n : azonnal induló, előleges, évi 1 Ft járadéktagú, éves kifizetésű, n éves tartamú, biztos járadék egyszeri nettó díja

F_{∞} : azonnal induló, előleges, évi 1 Ft járadéktagú, éves kifizetésű, örökjáradék egyszeri nettó díja

${}_m|F_n$: m éves halasztású, előleges, évi 1 Ft járadéktagú, éves kifizetésű, (a halasztás után) n éves tartamú („időleges”), biztos járadék egyszeri nettó díja.
Természetesen ${}_{0|m}|F_n = F_n$

\ddot{a}_x : azonnal induló, előleges, évi 1 Ft járadéktagú, éves kifizetésű, élethosszig tartó életjáradék egyszeri nettó díja

$\ddot{a}_{x:n}$: azonnal induló, előleges, évi 1 Ft járadéktagú, éves kifizetésű, n éves („időleges”) életjáradék egyszeri nettó díja

${}_m|\ddot{a}_x$: m éves halasztású, előleges, évi 1 Ft járadéktagú, éves kifizetésű, élethosszig tartó életjáradék egyszeri nettó díja

${}^e\ddot{a}_x^g$: azonnal induló, g év elől garanciaidős, előleges, évi 1 Ft járadéktagú, éves kifizetésű, élethosszig tartó életjáradék egyszeri nettó díja

${}^h\ddot{a}_x^g$: azonnal induló, g év hátul garanciaidős, előleges, évi 1 Ft járadéktagú, éves kifizetésű, élethosszig tartó életjáradék egyszeri nettó díja

V_t : egy járadék díjtartaléka a tartam t. évfordulóján, az aktuális járadéktag kifizetése előtt

A_x : az 1 Ft biztosítási összegű whole life életbiztosítás egyszeri nettó díjának képlete
$$A_x = \frac{M_x}{D_x}$$

A biztos járadékok díj- és tartalék képletei

A halasztott, időleges, előleges biztos járadék díjképlete:

$${}_m|F_n = v^m + v^{m+1} + \dots + v^{m+n-1} = v^m \cdot \frac{1-v^n}{1-v}$$

A képletből adódik, hogy természetesen ${}_m|F_0 = 0$, akármilyen m-re.

Ebből az azonnal induló, időleges, előleges biztos járadék (pénzügytechnikai járadék) díjképlete:

$$F_n = {}_0|F_n = v^0 \cdot \frac{1-v^n}{1-v} = \frac{1-v^n}{1-v}. \text{ Ez alapján: } {}_m|F_n = v^m \cdot F_n$$

Ebből az örökjáradék díjképletét megkapjuk, ha $n=\infty$, tehát:

$$F_{\infty} = \frac{1-v^{\infty}}{1-v} = \frac{1}{1-v}$$

A rendszeres pénzkivonásnak – értelemszerűen – nincs díjképlete.

0%-os speciális technikai kamatláb mellett az alábbi triviális értékeket kapjuk:

$$F_n = {}_m|F_n = n, \text{ illetve:}$$

$F_{\infty} = \infty$, vagyis ha kamat nélkül azt akarjuk, hogy a tőkénk végtelen ideig tartson, akkor annak magának is végtelennek kell lennie.

A tartalékképletek az alábbiak:

Az örökjáradék esetén: $V_t = F_{\infty}$, vagyis minden évben (a járadékfizetés előtt) ugyanakkora.

Azonnal induló, időleges, biztos járadék esetén: $V_t = F_{n-t}$, ahol $0 \leq t \leq n$

A halasztott, időleges, biztos járadék esetén: $V_t = v^{m-t} \cdot F_n$, ha $0 \leq t \leq m$, és $V_t = F_{n+m-t}$, ha $m < t \leq n+m$

A tartalék változása az egyik évről a másikra:

Az örökjáradék esetén: $V_{t+1} = (V_t - 1) \cdot (1+i) = (F_{\infty} - 1) \cdot (1+i)$, amibe behelyettesítve F_{∞}

képletét kapjuk, hogy: $V_{t+1} = \left(\frac{1}{1-v} - 1 \right) \cdot (1+i) = \frac{v}{1-v} \cdot (1+i) = \frac{1}{1-v} = F_{\infty}$ vagyis a

járadékfizetés után a járadéktaggal csökken a tartalék 1-el, de a kamatozás miatt 1 év alatt pontosan ezt az 1-t nyeri vissza a tőke, tehát a következő év elejére ugyanakkorára nő fel, mint az előző év elején volt

Az azonnal induló, időleges, biztos járadék esetén: $V_{t+1} = (V_t - 1) \cdot (1+i) = (F_{n-t} - 1) \cdot (1+i)$, amibe behelyettesítve F_{n-t} képletét kapjuk, hogy:

$$V_{t+1} = \left(\frac{1-v^{n-t}}{1-v} - 1 \right) \cdot (1+i) = \frac{v-v^{n-t}}{1-v} \cdot (1+i) = \frac{v \cdot (1-v^{n-t-1})}{1-v} \cdot (1+i) = \frac{1-v^{n-t-1}}{1-v} = F_{n-t-1}$$

A halasztott, időleges, biztos járadék esetén: $V_{t+1} = V_t \cdot (1+i) = v^{m-t} \cdot F_n \cdot (1+i) = v^{m-t-1} \cdot F_n$ ha $0 \leq t \leq m-1$, $V_{t+1} = (V_t - 1) \cdot (1+i) = (F_{n-t+m} - 1) \cdot (1+i)$ ha $t \geq m$, és ez a képlet már megegyezik az azonnal induló, időleges járadék tartalékképletével.

Az életjáradékok díj- és tartalék képletei

Egyéni vagy egész veszélyközösségre vonatkozó tartalékok?

Fentebb, a biztos járadékoknál a díjtartalékok képletei egyéni tartalékokra vonatkoztak, s ez természetes is, hiszen mindenki csak és kizárólag saját tartalékából (beleértve annak kamatát) kap szolgáltatást, annak erejéig. Egyéni díjtartalékok között nincs átcsoportosítás, s így nincs is jelentősége, hogy egy pénzügyet egyetlen járadékot nyújt, vagy nagyon sokat (természetesen csak nagyon szűken véve nincs jelentősége, de ez a nagyon szűken vett szemlélet ebben a vonatkozásban helyes). Egy egész csoport tartaléka egyszerűen a tagok tartalékainak az összege.

Életjáradékok esetében az egyéni tartalék már nem ilyen magától értetődő dolog, bár az alábbiakban elsősorban egyéni tartalék-képletekkel foglalkozom. Az életjáradéknak ugyanis az a lényege, hogy bár a kapott szolgáltatás és a fizetett díj (amennyiben egyén által vásárolt,

s nem mondjuk munkáltató által nyújtott járadékról van szó) várható értékét tekintve (tehát ex ante) egymással ekvivalens, ez az ekvivalencia ex post szinte biztosan nem teljesül, hiszen az életjáradék lényege az egyéni tőkék közötti átcsoportosítás. Emiatt az egy főnek szolgáltatott életjáradék fogalmilag elképzelhetetlen (még ha elvileg egyes szolgáltatóknál – átmenetileg vagy tartósan, de semmiképpen sem szándékoltan – elő is fordulhat), az életjáradékot – ugyanúgy, mint minden más életbiztosítást – csak egy elég nagyszámú biztosítottra lehet elképzelni. Az életjáradék lényege miatt, a mögötte lévő tartalék csak az egész veszélyközösségre (vagy annak bizonyos jól meghatározott – pl. azonos korú, és azonos nemű szegmenseire) értelmezhető, illetve az az egész veszélyközösségé. Emiatt van pl., hogy az egyes biztosítottak egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen tudják a megindult járadékból a tőkéjüket kivonni, hiszen az már nem egyes tőkék összege.

Annak ellenére, hogy a fenti gondolatmenet igaz, mégis nagyon elterjedt, és sok szempontból hasznos az életjáradék mögött álló tőkét egyéni díjtartalékok összegére felbontani – elsősorban technikai szempontból. A technikai szempont lényegében: az egész veszélyközösség szükséges tartaléka – legalábbis, ha az elég nagy – elsősorban a veszélyközösséget alkotó biztosítottak egyéni paramétereitől (nemétől, korától, induló tőkéjének nagyságától, esetleg más tényezőktől) függ, tehát az egész veszélyközösség tartalékát könnyen ki lehet számítani az egyéni tartalékok összegéből. Ez pedig minden pillanatban egyenlő azzal a szükséges (nettó) díjjal, amit pontosan akkor kellene fizetnie a biztosítottnak, ha akkor lépne be a veszélyközösségbe, amikor a tartalékot számítják. (Természetesen ez fordítva is igaz, az induló (nettó) díj egyben az induló nettó tartalék is lesz.⁶⁸) Az egyéni nyilvántartott tartaléknak más előnye is van. Bár igaz, hogy erre a biztosított más formában, mint a belőle származó járadék nem tarthat igényt, vagyis nem lehet kivinni a veszélyközösségből, elvileg lehetőség van arra, hogy a biztosított ezt a pénzt „utaztassa” a különböző veszélyközösségek között. Ehhez viszont az szükséges, hogy pontosan ismerjük az egyénre lebontott értéket.

Fontos még megjegyezni, hogy a tartalékolás szempontjából éles különbség lehet a defined benefit (DB) és a defined contribution (DC) nyugdíjsémák között. A különbséget az adja, hogy a DB tervek mögött van egy szponzor, aki végső soron garantálja a járadékot, a DC tervek mögött nincs ilyen. Ebből két fontos különbség adódik:

1. a DB tervek járadékában, még annyira sem lehet egyéni tartalékról beszélni, mint a DC tervek esetében fent
2. a DB tervek esetében a tartalék mutathat átmeneti hiányt – hiszen nem a tartalék, hanem a szponzor tágabb értelemben vett fizetőképessége is forrása a járadékoknak – a DC tervekben ez nem engedhető meg, hiszen itt a szolgáltatás egyetlen forrása a tartalék.

Én természetesen – a magyar viszonyok miatt – csak a DC tervek szerinti járadékkal foglalkozom az alábbiakban. A fentieknek megfelelően az alábbiakban mind az egyéni, mind bizonyos egész veszélyközösségre vonatkozó tartalékokat bemutatok.

Az egyszemélyes életjáradékok díj- és tartalék képletei

Díjképletek

A garanciaidő nélküli (azonnali és halasztott) életjáradék

A garanciaidő nélküli, azonnali életjáradék díjképlete:

⁶⁸ Persze mindjárt meg kell jegyezni, hogy az alábbiakban majd – a kötelező járadék egyik sajátosságaként – az egyik javaslatom az lesz, hogy ettől – a kötelező járadék esetében – térjünk el.

Általában: $\ddot{a}_x = \frac{N_x}{D_x}$;

0%-os technikai kamatláb mellett: $\ddot{a}_x = \frac{\sum_{k=x}^{\omega} l_k}{l_x} = e_x + 0,5$

A garanciaidő nélküli, halasztott életjáradék díjképlete:

Általában: ${}_m|\ddot{a}_x = \frac{N_{x+m}}{D_x}$; nyilvánvaló, hogy az azonnal induló járadék nem más, mint 0 évvel „halasztott” járadék, vagyis: $\ddot{a}_x = {}_0|\ddot{a}_x$

0%-os technikai kamatláb mellett: ${}_m|\ddot{a}_x = \frac{\sum_{k=x+m}^{\omega} l_k}{l_x} = \frac{l_{x+m}}{l_x} \cdot e_{x+m} + 0,5 = {}_m|p_x \cdot e_{x+m} + 0,5$

Az elől garanciaidős járadék

Az elől garanciaidős, azonnali életjáradék díjképlete:

Általában: ${}^e\ddot{a}_x^g = F_g + {}_g\ddot{a}_x = \frac{1-v^g}{1-v} + \frac{N_{x+g}}{D_x}$;

0%-os technikai kamatláb mellett: ${}^e\ddot{a}_x^g = g + {}_g|p_x \cdot e_{x+g} + 0,5$;

A hátul garanciaidős járadék

A hátul garanciaidős, azonnali életjáradék díjképlete:

Általában: ${}^h\ddot{a}_x^g = \ddot{a}_x + A_x \cdot F_g = \frac{N_x}{D_x} + \frac{M_x}{D_x} \cdot \frac{1-v^g}{1-v}$; ahol $A_x = \frac{M_x}{D_x}$ ⁶⁹

0%-os technikai kamatláb mellett: ${}^h\ddot{a}_x^g = e_x + 0,5 + g$, hiszen ekkor $A_x=1$.

Díjtartalék képletek

A garanciaidő nélküli (azonnali és halasztott) életjáradék

Mivel az azonnal induló járadék a halasztott járadék speciális esete, ezért a garanciaidő nélküli, életjáradék tartalék-képletét csak a halasztott járadék általános esetére adom meg:

Általában: $V_t = {}_{m-t}|\ddot{a}_{x+t}$, ha $0 \leq t < m$, és $V_t = \ddot{a}_{x+t}$, ha $m \leq t$

Az elől garanciaidős járadék

Az elől garanciaidős, azonnali életjáradék díjtartalékának képlete:

$V_t = F_{g-t}$, ha $t < g$, és nem él a biztosított,

⁶⁹ Vegyük észre, hogy C_x definíciójából következik, hogy bármikor év közben következik is be a biztosított halála, a whole life biztosítás szolgáltatása a biztosítási év végén (tehát a járadék megindulásától számított valamely egész számú év múlva) esedékes, tehát a garanciaidős járadék továbbra is az évnek ugyanazon a napján, mint korábban az életbenlét esetére járó járadék.

$$V_t = {}^e \ddot{a}_{x+t}^{g-t} = F_{g-t} + {}_{g-t} \ddot{a}_{x+t}, \text{ ha } t < g, \text{ és él a biztosított,}$$

$$V_t = \ddot{a}_{x+t} \text{ különben.}$$

Az elől garanciaidős, azonnali életjáradék díjtartalékának képlete 0%-os technikai kamatláb mellett:

$$V_t = g - t, \text{ ha } t < g, \text{ és nem él a biztosított,}$$

$$V_t = g - t + {}_{g-t} p_{x+t} \cdot e_{x+g} + 0,5, \text{ ha } t < g, \text{ és él a biztosított,}$$

$$V_t = e_{x+t} + 0,5 \text{ különben.}$$

A hátul garanciaidős járadék

A hátul garanciaidős, azonnali életjáradék díjtartalékának képlete:

$$V_t = {}^h \ddot{a}_{x+t}^g, \text{ a biztosított haláláig, és}$$

$V_t = F_{g-t}$, a biztosított halála után, ahol $t < g$, és feltételezzük, hogy a $t=0$ a biztosított halála utáni első biztosítási évforduló (vagyis újra kezdjük a t számozását).

A hátul garanciaidős, azonnali életjáradék díjtartalékának képlete 0%-os technikai kamatláb mellett:

$$V_t = {}^h \ddot{a}_{x+t}^g = e_{x+t} + 0,5 + g, \text{ a biztosított haláláig, és}$$

$$V_t = F_{g-t} = g - t, \text{ a biztosított halála után, ahol } t < g.$$

Díjtartalék változásának képletei

A garanciaidő nélküli (azonnali és halasztott) életjáradék

Az egyéni tartalék változása egyik évről a másikra:

A halasztás alatt, általában: $V_{t+1} = V_t \cdot (1+i) + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot V_t \cdot (1+i) - {}_{m-t} \ddot{a}_{x+t} \cdot (1+i) \cdot \left(1 + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}}\right)$; ha $0 \leq t \leq m-1$.

$$\text{Ezt átalakítva kapjuk: } V_{t+1} = \frac{N_{x+m}}{D_{x+t}} \cdot \frac{l_{x+t+1} + d_{x+t}}{v \cdot l_{x+t+1}} = \frac{N_{x+m}}{D_{x+t}} \cdot \frac{l_{x+t}}{v \cdot l_{x+t+1}} \cdot \frac{v^{x+t}}{v^{x+t}} = \frac{N_{x+m}}{D_{x+t+1}} = {}_{m-t-1} \ddot{a}_{x+t+1}$$

A halasztás leteltekor, és utána, általában:

$$V_{t+1} = (V_t - 1) \cdot (1+i) + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot (V_t - 1) \cdot (1+i) = (\ddot{a}_{x+t} - 1) \cdot (1+i) \cdot \left(1 + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}}\right); \text{ ha } m \leq t. \text{ Ezt átalakítva}$$

kapjuk, hogy:

$$V_{t+1} = \frac{N_{x+t} - D_{x+t}}{D_{x+t}} \cdot (1+i) \cdot \frac{l_{x+t+1} + d_{x+t}}{l_{x+t+1}} = \frac{N_{x+t+1}}{D_{x+t}} \cdot \frac{l_{x+t}}{v \cdot l_{x+t+1}} = \frac{N_{x+t+1}}{D_{x+t}} \cdot \frac{D_{x+t}}{D_{x+t+1}} = \ddot{a}_{x+t+1}$$

$$0\% \text{-os technikai kamatláb mellett: } V_{t+1} = (V_t - 1) \cdot \frac{l_{x+t}}{l_{x+t+1}}$$

Az elől garanciaidős járadék

Az egyéni tartalék változása egyik évről a másikra:

$V_{t+1} = (F_{g-t} - 1) \cdot (1+i)$; ha $t < g$, és nem él a biztosított. Erről fentebb már beláttam, hogy
 $V_{t+1} = F_{g-t-1}$

$V_{t+1} = (F_{g-t} - 1) \cdot (1+i) + {}_{g-t} \ddot{a}_{x+t} \cdot (1+i) + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot {}_{g-t} \ddot{a}_{x+t} \cdot (1+i)$; ha $t < g$, és él a biztosított. Ezt át lehet alakítani az alábbi formába:

$$\begin{aligned} V_{t+1} &= F_{g-t-1} + {}_{g-t} \ddot{a}_{x+t} \cdot (1+i) \cdot \left(1 + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}}\right) = F_{g-t-1} + \frac{N_{x+g}}{D_{x+t}} \cdot \frac{1}{v} \cdot \frac{l_{x+t}}{l_{x+t+1}} = \\ &= F_{g-t-1} + \frac{N_{x+g}}{D_{x+t}} \cdot \frac{D_{x+t}}{D_{x+t+1}} = F_{g-t-1} + \frac{N_{x+g}}{D_{x+t+1}} = F_{g-t-1} + {}_{g-t-1} \ddot{a}_{x+t+1} = e \ddot{a}_{x+t+1}^{g-t-1} \end{aligned}$$

$V_{t+1} = (V_t - 1) \cdot (1+i) + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot (V_t - 1) \cdot (1+i)$ különben, amit fent a garanciaidő nélküli járadékoknál már bizonyítottam.

Az egyéni tartalék változása egyik évről a másikra 0%-os technikai kamatláb mellett:

$V_{t+1} = F_{g-t} - 1 = g - t - 1$; ha $t < g$, és nem él a biztosított.

$V_{t+1} = (F_{g-t} - 1) + {}_{g-t} \ddot{a}_{x+t} + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot {}_{g-t} \ddot{a}_{x+t}$; ha $t < g$, és él a biztosított. Ezt át lehet alakítani az alábbi formába:

$$\begin{aligned} V_{t+1} &= (F_{g-t} - 1) + {}_{g-t} \ddot{a}_{x+t} \cdot \left(1 + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}}\right) = (F_{g-t} - 1) + \frac{N_{x+g}}{D_{x+t}} \cdot \frac{l_{x+t}}{l_{x+t+1}} = (F_{g-t} - 1) + \frac{N_{x+g}}{D_{x+t+1}} = \\ &= (F_{g-t} - 1) + {}_{g-t-1} \ddot{a}_{x+t+1} = g - t - 1 + {}_{g-t-1} p_{x+t+1} \cdot e_{x+g} + 0,5 \end{aligned}$$

A hátul garanciaidős járadék

Az egyéni tartalék változása egyik évről a másikra:

$V_{t+1} = (V_t - 1) \cdot (1+i) + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot (V_t - 1) \cdot (1+i) - \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot F_g$, ha él a biztosított. Ezt át lehet alakítani a következő formára:

$$\begin{aligned} V_{t+1} &= (V_t - 1) \cdot (1+i) \cdot \left(1 + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}}\right) - \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot F_g = \left({}^h \ddot{a}_{x+t}^g - 1\right) \cdot \frac{1}{v} \cdot \frac{l_{x+t}}{l_{x+t+1}} - \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot F_g = \\ &= \left(\frac{N_{x+t}}{D_{x+t}} + \frac{M_{x+t}}{D_{x+t}} \cdot F_g - 1\right) \cdot \frac{D_{x+t}}{D_{x+t+1}} - \frac{C_{x+t}}{D_{x+t+1}} \cdot F_g = \frac{N_{x+t} - D_{x+t}}{D_{x+t+1}} + \left(\frac{M_{x+t}}{D_{x+t+1}} - \frac{C_{x+t}}{D_{x+t+1}}\right) \cdot F_g =, \\ &= \frac{N_{x+t+1}}{D_{x+t+1}} + \frac{M_{x+t+1}}{D_{x+t+1}} \cdot F_g = \ddot{a}_{x+t+1} + A_{x+t+1} \cdot F_g = {}^h \ddot{a}_{x+t+1}^g \end{aligned}$$

tehát igaz az összefüggés.

$V_{t+1} = (F_{g-t} - 1) \cdot (1+i)$, a biztosított halála után, ahol $t < g$.

Az egyéni tartalék változása egyik évről a másikra, 0%-os technikai kamatláb mellett:

$V_{t+1} = (V_t - 1) + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot (V_t - 1) - \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot F_g$, ha él a biztosított. Ezt át lehet alakítani a következő formára:

$$V_{t+1} = (V_t - 1) \cdot \left(1 + \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \right) - \frac{d_{x+t}}{l_{x+t+1}} \cdot g = \left(\frac{N_{x+t}}{D_{x+t}} + \frac{M_{x+t}}{D_{x+t}} \cdot g - 1 \right) \cdot \frac{D_{x+t}}{D_{x+t+1}} - \frac{C_{x+t}}{D_{x+t+1}} \cdot g =$$

$$\frac{N_{x+t} - D_{x+t}}{D_{x+t+1}} + \left(\frac{M_{x+t}}{D_{x+t+1}} - \frac{C_{x+t}}{D_{x+t+1}} \right) \cdot g = \frac{N_{x+t+1}}{D_{x+t+1}} + \frac{M_{x+t+1}}{D_{x+t+1}} \cdot g = \ddot{a}_{x+t+1} + 1 \cdot g = e_{x+t+1} + 0,5 + g$$

tehát igaz az összefüggés.

$V_{t+1} = g - t - 1$, a biztosított halála után, ahol $t < g$.

Lehetséges problémák a járadék cash-flowal

A fenti képletek – a fejezet elején felsoroltakon kívül – az alábbi implicit feltevéseket tartalmazzák:

- A járadékosok tényleges halandósága megegyezik a kalkulációnál használt feltételezett, vagyis „projektált” halandósággal, ami maga négy „al”-feltevésre bontható:
 - A járadékosok különböző kockázatú alcsoportonkénti összetétele nem különbözik attól, amit a kalkulációnál figyelembe vettek
 - Nincs előre nem látott, s a használt halandósági táblába bele nem számított trend (különösen a számítottnál nagyobb csökkenés) a halandóság változásában
 - A járadékosok száma elég nagy ahhoz, hogy az egész számú meghaltak pontosan a szükséges töredék tartalékokat állítsák elő
 - A kis állományból következő évenkénti ingadozásokon felül sincs a tervezetthez képest ingadozás a halandóságban
- Mindenki azonos összegű járadék biztosítást vásárol, vagyis a járadékos állomány homogén

Természetesen az összes fenti feltevést a gyakorlatban fel kell oldani, s vagy a képletekben, vagy a kalkulációs, illetve tartalékolási gyakorlatban kezelni kell az ebből adódó problémákat. A továbbiakban megpróbálom kifejteni a fenti feltevések feloldásából adódó problémákat, és lehetséges kezelési módjait. A fentiekben tulajdonképpen a következő problémákat soroltam fel:

- A járadékosok (biztosítottak) differenciálásának kérdése
- A járadékosok szelekciójának, a szelekciós hatások kezelésének kérdése
- A használt halandósági tábla kérdése
- A longevity, illetve általában a mortalitási (halandósági) kockázat kezelésének kérdése
- A kis állomány kezelésének kérdése
- A járadékos állomány homogenitásának kérdése

A fentiekén kívül a járadék képletekben szerepel a technikai kamatláb (sőt kitüntetetten a 0%-os, amire később még visszatérek), ami szorosan összefügg a járadék indexálásával.

Az alábbiakban először ezeket a problémákat elemzem, majd áttérek a járadékkal kapcsolatban felmerülő egyéb fontos problémák tárgyalására.

A termékek közötti választás miatti antiszelekció lehetőségének vizsgálata

A számítás metódusa és eredménye

Az alábbiakban megpróbálom felső becslést adni a választás miatti antiszelekcióra, vagyis megpróbálom számszerűsíteni, hogy maximálisan mekkora veszteséget okoz a járadék szolgáltatójának az, hogy az ügyfelek a szerint szelektálnak a lehetséges járadékok között, hogy a díjhoz képest az összes kapott szolgáltatást maximalizálják. Ehhez a járadékszolgáltató számára a legrosszabb esetből kell kiindulni, ez pedig az, ha feltételezzük, hogy az ügyfelek pontosan tudják, hogy meddig élnek még.

A számításokat leszűkítettem az egyszemélyes járadékok közötti választás lehetőségére részben azért, mert a többszemélyes járadék annyira rosszul definiált, hogy a lehetőségek száma szinte végtelen, részben pedig azért, mert a fentiekben azt javasoltam, hogy a kétszemélyes és az egyszemélyes járadékok veszélyközösségét válasszuk szét és kezeljük külön.

Egyszerűsítésként nettó díjakkal kalkuláltam. Ugyancsak egyszerűsítésként a garanciaidők tekintetében feltételeztem, hogy a maximális lehetséges garanciaidő megegyezik az elől- és a hátul garanciaidős változatban. A számításokat – mivel ezt a mozzanatot nem tartottam lényegesnek – éves járadékfizetési gyakorisággal készítettem (ami más összefüggésben viszont a 12 havi nyugdíjat jelenti!).

Ezek után először alkottam egy unisex kihalási rendet valamelyik férfi-nő halandósági tábla alapján (a halandósági valószínűségeket az adott korú népesség arányával súlyoztam – a kihalási rend kiválasztása viszonylag tág határok között történhetett, mert nem magának a kihalási rendnek a hatására voltam kíváncsi, ennek megfelelően többféle, választható kihalási rendet dolgoztam). Ez alapján kiszámítottam az összes lehetséges járadék-típus nettó díját, 1-től 40 évig mindenfajta lehetséges maximális garanciaidővel, s megnéztem, hogy a különböző élettartamú egyéneknél a kapott szolgáltatás és a díj különbsége hogyan viszonyul a díjhoz. Ezután úgy vettem, hogy az ügyfél ezek közül azt a módozatot választja, ahol ez az érték a legmagasabb, így becsülni tudtam a szolgáltató maximális, a választás miatti veszteségét.

Az általam felépített modellben változtatni lehet az unisex tábla alapjául szolgáló néphalandósági táblákat (1990 és 2000 között) úgy, hogy mindegyik esetben az adott évi népesség nemek közti megoszlásával súlyozva számítom ki az unisex táblát. 50 és 70 között meg lehet választani a belépési kort, változtatni lehet a technikai kamatlábat (bár alább legtöbbször csak a 0%-os kamatlábnál kapott eredményeket használom) és azt, hogy maximálisan hány év garanciaidőt lehet figyelembe venni (1 és 40 év között⁷⁰). Az alábbiakban közölt eredmények 1990-es néphalandósági táblával és 62 éves belépési korról készültek (a halandósági tábla egyébként nem nagyon befolyásolja az eredményeket).

Ha 0%-os technikai kamatlábbal számolunk, s feltételezzük, hogy mindenki ismeri előre halálának évét, és azt, hogy mindenki úgy választ, hogy a befizetéséhez képest maximális legyen a szolgáltatás (akár életében, akár halála után kapja azt⁷¹), akkor az alábbi eredményeket kapjuk:

⁷⁰ Illetve – elől garanciaidős esetben – maximum 101 éves korig, vagyis 62 éves belépési kornál 39 éves garanciaidőt lehet figyelembe venni – ez a számítások eredményénél is látszik.

⁷¹ Nyilvánvaló – mint azt már kifejtettem -, hogy ha számára csak az életbenléti szolgáltatás számít, akkor mindenképpen „sima” járadékot választ az ügyfél, hiszen felesleges neki megfizetnie a garanciaidő plusz díját.

1. táblázat: az egyes ügyfelek racionális választása az egyszemélyes járadékok között

Az egyes ügyfelek racionális választása az egyszemélyes járadékok között, ha az összes szolgáltatást maximalizálja

Megkötés kora 62 év

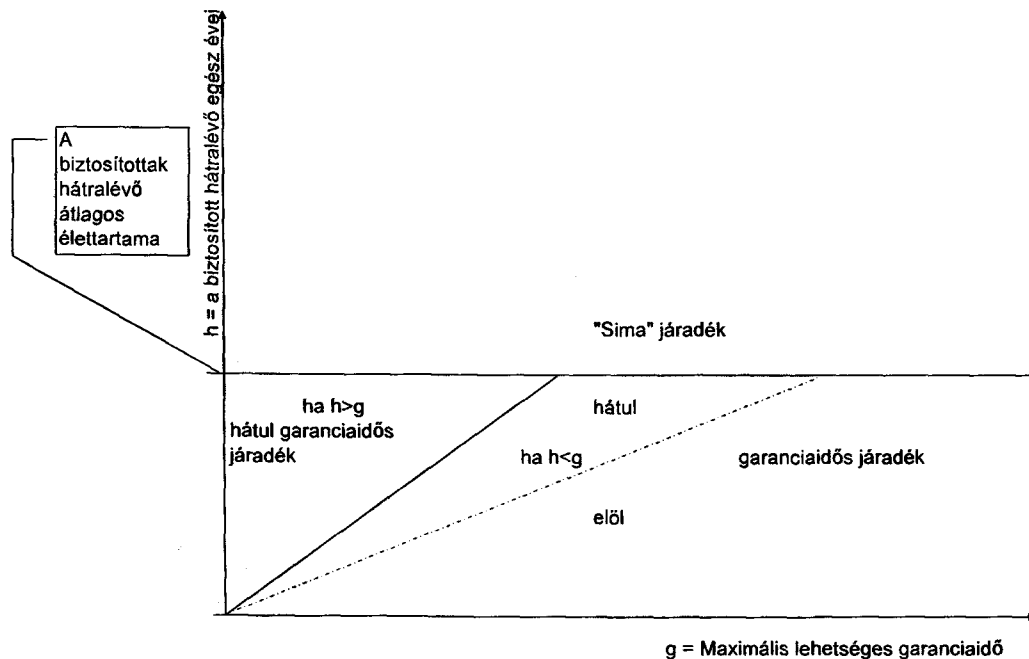
Halandósági tábla: 1990

Technikai kamatláb: 0%

Hátrésetkor várható kor	Maximális lehetséges garanciaidő												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40
62	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 elől	6 elől	7 elől	8 elől	9 elől	10 elől	20 elől	30 elől	39 elől
63	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 elől	7 elől	8 elől	9 elől	10 elől	20 elől	30 elől	39 elől
64	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 elől	9 elől	10 elől	20 elől	30 elől	39 elől
65	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 elől	10 elől	20 elől	30 elől	39 elől
66	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 elől	20 elől	30 elől	39 elől
67	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 elől	30 elől	39 elől
68	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 elől	30 elől	39 elől
69	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 elől	30 elől	39 elől
70	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 elől	30 elől	39 elől
71	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 elől	30 elől	39 elől
72	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 elől	30 elől	39 elől
73	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 elől	30 elől	39 elől
74	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 elől	30 elől	39 elől
75	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 hátul	30 elől	39 elől
76	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 hátul	30 elől	39 elől
77	1 hátul	2 hátul	3 hátul	4 hátul	5 hátul	6 hátul	7 hátul	8 hátul	9 hátul	10 hátul	20 hátul	30 elől	39 elől
78	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
79	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
80	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
81	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
82	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
83	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
84	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
85	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
86	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
87	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
88	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
89	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
90	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
91	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
92	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
93	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
94	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
95	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
96	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
97	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
98	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
99	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima
100	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima	Sima

Az eredmények jól kivehető szabályosságot mutatnak, amelyeket matematikai eszközökkel is, és némileg bonyolult okoskodással is meg lehet magyarázni. Ez megtalálható a Mellékletben! Itt csak egy diagram formájában foglaltam össze a választás logikáját:

2. ábra: a biztosított választása az egyszemélyes járadékok között, ha az összes szolgáltatást maximalizálja

Az eredményeket az alábbiakban lehet összefoglalni:

- Azok, akik a 62 éves korban várható hátralévő élettartamnál (ez 15,732 év, vagyis 77 és 78 éves kor között van) kevesebb ideig élnek, azok kivétel nélkül valamelyik garanciaidős járadékot választják, akik többet, azok kivétel nélkül a „sima”, garanciaidő nélküli járadékot választják.
- A lehetséges garanciaidők között az ügyfelek nem válogatnak, minden esetben a maximális lehetségest választják – bár nem egységesen elől, vagy hátralé garanciaidőset.
- Alacsonyabb lehetséges garanciaidőknél először kivétel nélkül a hátralé garanciaidőt választják, nagyon magasaknál pedig kivétel nélkül az elől garanciaidőt. Átmeneti lehetséges garanciaidők esetén az elől garanciaidő először az alacsonyabb hátralévő élettartamúaknál jelenik meg, s a lehetséges garanciaidő növekedésével egyre növekszik az a hátralévő élettartam, amikor az elől garanciaidős járadékot érdemes megvenni a hátralé garanciaidős járadékhoz képest.

A fenti eredmények alapvetően igazak akkor is, ha növeljük a technikai kamatlábat, az alábbi eltérésekkel:

- Minél nagyobb a technikai kamatláb, annál inkább nő az a kor, amittől kezdve „sima” járadékot választanak az ügyfelek
- A technikai kamatláb növekedésével egyre kevésbé választják az elől garanciaidős járadékot, a hátralé garanciaidőshöz képest

Ha az antiszelekció hatására vagyunk kíváncsiak, akkor a maximális lehetséges garanciaidő és a technikai kamatláb függvényében az alábbi eredményeket kapjuk:

2. táblázat: Az antiszelekció maximális lehetséges mértéke

Az antiszelekció hatása a maximális lehetséges garanciaidő és a technikai kamatláb függvényében
 Megkötés kora: 62 év
 Halandósági tábla: 1990

Technikai kamatláb	Maximális lehetséges garanciaidő									
	1	2	3	4	5	10	15	20	30	40
0,0%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	-0,46%	-3,58%	-8,01%	-12,59%	-14,78%	-12,56%
0,5%	-0,26%	-0,49%	-0,72%	-0,93%	-1,56%	-4,72%	-9,09%	-12,61%	-13,93%	-12,38%
1,0%	-0,55%	-1,05%	-1,52%	-1,96%	-2,78%	-6,61%	-10,62%	-13,92%	-15,01%	-13,99%
1,5%	-0,93%	-1,77%	-2,55%	-3,27%	-4,32%	8,93%	-13,31%	-16,05%	-17,27%	-17,00%
2,0%	-1,37%	-2,61%	-3,74%	-4,77%	-6,08%	-11,19%	-15,82%	-18,84%	-20,56%	-20,76%
2,5%	-1,86%	-3,53%	-5,04%	-6,40%	-7,99%	-14,08%	-18,79%	-22,06%	-24,16%	-25,06%
3,0%	-2,45%	-4,63%	-6,58%	-8,33%	-10,23%	-17,41%	-22,62%	-25,88%	-28,54%	-29,88%
3,5%	-3,06%	-5,76%	-8,15%	-10,28%	-12,50%	-20,41%	-26,17%	-29,76%	32,95%	-34,64%
4,0%	-3,57%	-6,70%	-9,47%	-11,93%	-14,13%	-23,27%	-29,48%	-33,07%	-36,72%	-38,70%
4,5%	-4,01%	-7,51%	-10,60%	-13,34%	-15,78%	-25,73%	-32,04%	-36,15%	-40,13%	-42,26%
5,0%	-4,44%	-8,31%	-11,71%	-14,72%	-17,40%	-28,11%	-34,80%	-38,89%	-43,20%	-45,49%

A táblázat értelmezéséhez: ha a biztosító a különböző egyszemélyes járadékok díjait a választás miatti antiszelekció hatásának figyelembe vétele nélkül kalkulálja, s az ügyfelek a fenti módon a számukra legjobb módozatot választják, akkor a biztosító által beszedett díjak ennyivel lesznek kisebbek az általa kifizetett szolgáltatásnál. Tehát pl.: 10 év maximálisan lehetséges garanciaidő és 0%-os technikai kamatláb mellett az antiszelekció miatt a biztosító 3,58%-kal kevesebb díjat szed, mint amit szolgáltatásként kifizet. (Természetesen ez a számítás nem tartalmazza a biztosítónak azt a lehetséges veszteségét, hogy a biztosítottak tényleges halandósága nem felel meg a kalkuláció szerintinek.)

Az eredményeket a következőképpen értékelhetjük:

- 0%-os kamatláb és alacsony garanciaidő (4-5 évig) mellett a választásnak gyakorlatilag nincs antiszelekciós hatása.
- 0%-os kamatláb mellett minél nagyobb a lehetséges garanciaidő, egy ideig annál nagyobb az antiszelekció hatása (a táblázatban 30 évnél -14,78%, vagyis ennyivel lesz kevesebb a biztosító által beszedett összes díj a kifizetéseknél), aztán kis mértékben csökken
- A többi kamatlábnál is hasonló tendencia érvényesül azzal, hogy minél magasabb a technikai kamatláb, annál magasabb garanciaidőnél éri el az antiszelekció hatása a maximumát.
- Minél magasabb a technikai kamatláb, az antiszelekció hatása annál erősebb. Összességében a kamatlábnak nagyon erős a hatása az antiszelekcióra.

Javaslat a termékek közötti választási lehetőség csökkentésére

A fentiek alapján a járadékok lehetséges paraméterei tekintetében az alábbiakat javaslom a választási lehetőségek csökkentésére:

- a többszemélyes járadék csak kétszemélyes lehet (egyebekben pedig, kétszemélyes járadékot csak a korábban kifejtett módon lehet választani)
- a későbbi kalkuláció, és az időbeli konzisztencia miatt célszerű kimondani, hogy a járadék havi, ahol a hónapok száma 12
- a számításokból látszik, hogy 5 éves lehetséges maximális garanciaidőig, 0%-os technikai kamatláb mellett a választás miatti antiszelekció hatása elenyésző (-0,46%, ami az extrém feltételezések miatt ténylegesen ennek biztosan csak töredéke), ezért,

hogy ez ne okozzon problémát, a lehetséges maximális garanciaidőt 5 évben határozzuk meg – amennyiben a lehetséges technikai kamatláb 0% lesz. Ha ennél magasabb technikai kamatláb is szóba kerülhet, akkor javaslom, hogy tiltsuk meg a garanciaidő használatát. (Ezt egyébként 0%-os technikai kamatlábnál is javaslom megfontolni, nem az antiszelekció miatt, hanem azért, mert nincs igazán funkciója.)

- a számításokból látszik, hogy a racionálisan választó ügyfél vagy egyáltalán nem választ garanciaidőt, vagy a maximálisat választja a lehetségesek közül. Ebből az következik, hogy nincs értelme többféle garanciaidőt felajánlani. Javaslom ezért, hogy mindegyik típusú garanciaidős járadékhoz csak egyféle garanciaidőt engedjen a törvény. Hogy mennyit, ahhoz nézzük meg, hogy mi a garanciaidő ára? Az alábbi táblázatok azt mutatják, hogy a garanciaidő nélküli járadékhoz képest mennyivel kerülnek többre a különböző garanciaidők (0%-os technikai kamatlábbal és 1990-es unisex halandósági táblával számolva). Látszik, hogy a garanciaidő elől viszonylag olcsó dolog, viszont hátul meglehetősen drága:

3. táblázat: Elöl garanciaidős járadékok relatív díjai a garanciaidő nélküli járadékhoz képest

Elöl garanciaidős járadékok relatív díjai a garanciaidő nélküli járadékhoz képest								
Belépési kor	Garanciaidő hossza							
	5	10	15	20	25	30	35	40
50	0%	2%	5%	11%	19%	30%	45%	62%
55	1%	4%	9%	18%	30%	47%	68%	90%
60	1%	6%	15%	28%	48%	72%	100%	128%
62	1%	7%	18%	35%	58%	85%	116%	
65	2%	10%	25%	47%	76%	109%	144%	
70	4%	18%	43%	79%	121%	164%		

4. táblázat: Hátul garanciaidős járadékok relatív díjai a garanciaidő nélküli járadékhoz képest

Hátul garanciaidős járadékok relatív díjai a garanciaidő nélküli járadékhoz képest												
Belépési kor	Garanciaidő hossza											
	1	2	3	4	5	10	15	20	25	30	35	40
50	4%	8%	12%	16%	20%	40%	61%	81%	101%	121%	141%	162%
55	5%	10%	14%	19%	24%	48%	71%	95%	119%	143%	167%	190%
60	6%	11%	17%	23%	28%	57%	85%	114%	142%	171%	199%	228%
62	6%	12%	18%	25%	31%	62%	92%	123%	154%	185%	216%	246%
65	7%	14%	21%	28%	35%	70%	105%	140%	174%	209%	244%	279%
70	9%	18%	26%	35%	44%	88%	132%	176%	220%	264%	309%	353%

- A fentiek alapján javaslom, hogy – ha a törvény egyáltalán enged majd garanciaidőt - az egyetlen lehetséges, törvény által megengedett garanciaidő 5 év legyen az elől garanciaidős változatnál és 1 év a hátul garanciaidősnél.
- A döntéshozatalhoz érdekes lehet még a következő táblázat, amely ugyanazon feltételezések mellett (1990-es halandósági tábla 0%-os technikai kamatláb) mutatja, hogy a garanciaidős járadékok esetében a nettó díj hány százalékát kapja vissza a biztosított garantáltan:

5. táblázat: Garantáltan a díj ekkora részét kapja vissza – Elöl garanciaidős járadék

Garantáltan a díj ekkora részét kapja vissza – Elöl garanciaidős járadék												
Kor	Garanciaidő hossza											
	1	2	3	4	5	10	15	20	25	30	35	40
50	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
55	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
60	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
62	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
65	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
70	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Garantáltan a díj ekkora részét kapja vissza – Elöl garanciaidős járadék												
Kor	Garanciaidő hossza											
	1	2	3	4	5	10	15	20	25	30	35	40
50	4%	8%	12%	16%	20%	40%	57%	73%	85%	93%	98%	
55	5%	10%	14%	19%	24%	46%	66%	81%	91%	97%	99%	
60	6%	11%	17%	23%	28%	54%	75%	89%	96%	99%	100%	
62	6%	12%	18%	24%	30%	58%	78%	91%	98%	100%	100%	
65	7%	14%	21%	28%	34%	64%	84%	95%	99%	100%	100%	
70	9%	18%	26%	35%	43%	75%	92%	99%	100%	100%		

6. táblázat: Garantáltan a díj ekkora részét kapja vissza – Hátul garanciaidős járadék

Garantáltan a díj ekkora részét kapja vissza – Hátul garanciaidős járadék												
Kor	Garanciaidő hossza											
	1	2	3	4	5	10	15	20	25	30	35	40
50	8%	11%	14%	17%	20%	32%	40%	47%	52%	57%	60%	63%
55	9%	13%	17%	20%	23%	35%	44%	51%	57%	61%	64%	67%
60	11%	15%	19%	23%	27%	40%	49%	56%	61%	65%	69%	71%
62	12%	16%	21%	25%	28%	42%	51%	58%	63%	67%	70%	73%
65	13%	18%	23%	27%	31%	45%	55%	61%	66%	70%	73%	75%
70	16%	22%	28%	33%	37%	52%	61%	67%	72%	75%	78%	80%

- Ha a döntéshozók elfogadják a garanciaidő korlátozására vonatkozó fenti javaslatokat, akkor azok annyiban kezelik a választás miatti antiszelekció problémáját, hogy ilyen körülmények között az minimális lesz, amivel nem kell külön foglalkozni. Amennyiben azonban a döntéshozók olyan szabályokat hoznak, hogy a garanciaidő lehet sokkal hosszabb, és/vagy az egyes szolgáltatók szűkíthetik a járadék-kínálatukat (pl. úgy, hogy csak hátul garanciaidős járadékot kínálnak, s ezáltal magukhoz vonzzák a járadék szempontjából legjobb kockázatúnak tekinthető nem túl egészséges férfiakat), akkor szükség lehet a választás miatti antiszelekció külön kezelésére. Ekkor ugyanis bizonyos szolgáltatóknál feldúsulhatnak a veszélyközösségekben a „sima” járadékot választó várhatóan hosszú élettartamú ügyfelek (főleg az egészséges nők). Ekkor szükségessé válhat a díjak szintjének általános emelése, ami ezt az antiszelekciót kompenzálja. Ennek mértékéhez az antiszelekció hatását mutató táblázat adhat eligazítást.